Taha
Husein

ZILELE

TAHA HUSEIN

ZILELE

TAHA HUSEIN

ZILELE

Traducere, prefață și note de *Nicolae Dobrișan*

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
București 1969

Coperta: CRISTINA PASCU

PREFAȚĂ

Pentru a înțelege valoarea operei lui Taha Husein în contextul literaturii arabe este nevoie să facem o scurtă incursiune în istoria modernă a acestei literaturi. Începuturile ei trebuie căutate în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cînd țările arabe se mai aflau sub dominația politică a Imperiului Otoman, dar pe plan spiritual începeau să intre în contact cu marile culturi ale Occidentului. Acest secol este pentru lumea arabă o epocă de renaștere culturală și de iluminare: se desfășoară o intensă activitate cărturărească, se traduce mult din literaturile engleză și franceză, se înființează școli, biblioteci și tipografii, se scot numeroase reviste. Spre jumătatea veacului trecut se observă o intensificare a activității în domeniul gîndirii și filozofiei, iar către sfîrșitul lui se dezvoltă o publicistică militantă, care propovăduiește ideile independenței, luptei pentru prefaceri sociale, emancipării femeii etc. În domeniul literaturii beletristice, ca și în perioada cînd a cunoscut înflorirea, preponderentă este poezia, continuatoare a formelor clasice, care treptat îmbracă în aceste forme conținutul nou, oferit de istoria zbuciumată a popoarelor arabe. Se încearcă, în a doua jumătate a secolului, și introducerea de noi genuri, de o mare popularitate bucurîndu-se romanul istoric. La avangarda vieții culturale a lumii arabe se află în această perioadă Libanul și Siria, în special mediile creștine din această regiune.

La sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, o serie de intelectuali liberali, supuși persecuțiilor de către

autorități, emigrează din Siria și Liban spre Egipt, spre metropolele Europei occidentale și mai ales spre lumea nouă. În S.U.A. ei au întemeiat o adevărată școală literară, numită *Al-Mahgiar*, care a cultivat cu predilecție versul în proză, inaugurînd ceea ce cunoscutul sociolog și om de cultură francez Jacques Berque numește „lirismul exilului" (cîntarea patriei îndepărtate, a frumuseților ei, a copilăriei fericite). Reprezentanții acestei școli printre care se numără Amin ar-Reihani, Giubran Halil Giubran, Mihail Nuaime și alții, au exercitat o puternică influență asupra literaturii arabe noi.

Cam în această perioadă, centrul vieții literare a lumii arabe se mută din Siria și Liban în Egipt, și acum putem vorbi cu adevărat despre o literatură arabă nouă, născută din înfruntarea tendințelor noi cu tendințele conservatoare rigide și din contactul generației de intelectuali în formare cu marile literaturi europene : engleză, franceză, rusă.

În Egipt se vorbește despre o școală a înnoitorilor, a generației formate la izvoarele culturii arabe clasice, dar și la cele ale culturilor europene moderne. Reprezentanții acestei școli au reflectat în operele lor, de pe poziții realiste, starea de lucruri din Egiptul contemporan lor : condițiile grele de viață ale sărăcimii, lipsa de drepturi a femeii musulmane, nedreptatea socială, înapoierea culturală și ignoranța. Această școală a creat și a încetățenit în literatura arabă nuvela și romanul.

Caracteristica principală a literaturii noi este că ea s-a născut și s-a dezvoltat sub influența evenimentelor social-istorice ale epocii. Prin aceasta se și deosebește de literatura arabă clasică, încorsetată în canoane de conținut și de formă foarte rigide.

Se poate afirma că literatura arabă modernă s-a născut din confluența tradițiilor literaturii arabe clasice cu cultura și literatura occidentală. Principalii animatori ai tendințelor înnoitoare în literatura arabă din Egipt și din întreaga lume arabă sînt Taha Husein, Teufik al-Hakim, frații Muhammad Teimur și Mahmud Teimur, frații Isa Ubeid și Șihat Ubeid, Ibrahim al-Mazini.

Taha Husein este un fenomen singular atît pentru cultura arabă cît și pentru cultura universală din toate timpurile. Rămas orb cînd nu împlinise nici trei ani, el a reușit, grație voinței neclintite, să întrunească trăsăturile unei personalități multilaterale : filolog, romancier de mare talent, critic literar, publicist, profesor universitar.

În tot cursul secolului nostru, Taha Husein s-a aflat în fruntea vieții culturale nu numai din Egipt, ci din întreaga lume arabă, care pe bună dreptate l-a supranumit „decan al literaturii arabe". Formarea sa intelectuală a fost influențată atît de oameni de cultură francezi iluștri ca Descartes sau Prosper Mérimée, cît și de marii înaintași ai literaturii arabe Abu al-Ala al-Maarri, Al-Giahiz, Al-Mutanabbi. Referindu-se la contribuția lui Taha Husein la formarea literaturii noi, Jacques Berque afirmă că el și Teufik al-Hakim *sînt înnoitori temperați și se oferă ca mediatori între Occident și Orient, între trecut și viitor* [1].

S-a născut în anul 1889 într-un sat din Egiptul de Sus, într-o familie modestă.

În urma unei oftalmii prost tratate, rămîne orb. Întîmplarea va avea consecințe hotărîtoare atît asupra vieții sale intime cît și asupra formării intelectuale, stabilindu-i drumul pe care va trebui să-l urmeze în viață : studiul religios. Aceasta era de fapt soarta mai tuturor copiilor orbi care aveau cît de cît posibilitatea de a se instrui : să învețe pe de rost *Coranul*, eventual și cum să-l psalmodieze, într-o „școală" din sat cu un șeih, iar apoi să-l cînte prin casele oamenilor sau cu ocazia diverselor ceremonii religioase.

Este înscris apoi la o universitate cu vechi tradiții, Al-Azhar, ale cărei cursuri le urmează la începutul veacului nostru, într-o perioadă cînd în cadrul acestei instituții religioase, ca de altfel în viața culturală și spirituală a Egiptului în genere, lupta dintre tendințele înnoitoare, reformatoare și cele tradiționaliste, retrograde este foarte ascuțită.

Înlăturarea din universitate a șeihului imam Muhammad Abdo, conducătorul acestei instituții, una din figurile marcante ale vieții spirituale arabe de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, care a încercat reformarea islamului, pe vremea aceea principala instituție de educație, în scopul luminării poporului, a provocat vii reacții de nemulțumire mai ales în rîndul cercurilor laice. Incidentul a fost de natură să-l facă pe Taha Husein să dorească și mai mult îndepărtarea de reprezentanții clerului și apropierea de cercurile laice, nemulțumit de organizarea și conținutul învățămîntului religios, față

[1] *Anthologie de la littérature arabe contemporaine*, Paris, 1964, Prefață, p. 24.

de care își exprimase și mai înainte protestul într-un fel sau altul.

În anul 1908 ia ființă Universitatea Națională și Taha Husein se transferă la ea, continuînd în paralel și studiile la Al-Azhar, pe care le duce pînă la capăt.

Frecventarea Universității Naționale îi va deschide noi orizonturi în ce privește înțelegerea și judecarea fenomenului literar, mai ales *datorită metodelor științifice ale criticii, pe care le-a învățat de la profesorii europeni*[1], orientaliști care au ținut cursuri la această școală superioară. În anul 1914 obține titlul de doctor, prezentînd o dizertație despre scriitorul filozof arab clasic Abu al-Ala al-Maarri. Subiectul este abordat de pe pozițiile curentului înnoitor din cultura egipteană. El analizează opera scriitorului clasic arab și-o apreciază în mod critic, în strînsă legătură cu epoca și mediul care și-au găsit reflectarea în literatura și filozofia sa.

În perioada următoare, Taha Husein își va continua studiile în Franța ; mai întîi studiază științele istorice la Montpellier, iar apoi se inițiază în studii istorice, sociale și filozofice la Sorbona și Collège de France. Acordă, de asemenea, atenție studiului limbilor clasice. Dizertația care-i conferă titlul de doctor al Universității Sorbona este și ea consacrată tot unui înaintaș al culturii arabe, unul din părinții științei sociologice, și poartă titlul *Filozofia socială a lui Ibn Haldun.*

Revenit în Egipt după primul război mondial, este preocupat de studiul culturilor clasice și literaturii franceze moderne. A scris două lucrări despre culturile clasice *(Pagini alese din poezia epică a grecilor* și *Sistemul atenienilor)* și a tradus cîteva din tragediile lui Sofocle. Se pare că Taha Husein a intenționat renașterea literaturii arabe pe baza principiilor clasice, pe care s-a sprijinit și renașterea europeană. Ideea nefiind întîmpinată cu entuziasm, abandonează acest domeniu de cercetare, orientîndu-se spre studiul literaturii franceze moderne și poeziei arabe clasice. Concepțiile sale noi, științifice, privind literatura arabă clasică, în special perioada marelui poet abasid Abu Nuas, stîrnesc nemulțumirea unor concetățeni exaltați, colegi întru ale

---

[1] Șauqi Daif, *Literatura arabă contemporană din Egipt* (text în limba arabă), ed. III, p. 278.

condeiului. Nu este de fapt nici prima şi nici ultima oară cînd înfruntă tendinţele conservatoare rigide.

Lucrarea care a suscitat însă cele mai vii polemici din partea conservatorilor, în special de la Al-Azhar, a fost studiul *Despre poezia preislamică*, publicat în anul 1926, studiu care vine să răstoarne o serie de teorii anterioare privind această etapă a literaturii arabe. Inspirîndu-se din teoria îndoielii metodice a lui Descartes, autorul optează pentru o revizuire a judecăţilor şi sentinţelor anterioare, care nu trebuiesc socotite dogme imuabile. Referindu-se concret la poezia preislamică, pune sub semnul întrebării autenticitatea acesteia în întregime şi, chemînd la libertatea gîndirii, subliniază necesitatea eliberării de concepţiile anterioare şi elaborării de teze pe baza singurului criteriu al cercetării analitice. Lucrarea cere *libertatea gîndirii, dreptul omului de a privi lucrurile — trecute sau prezente — fără a fi încorsetat în anumite canoane sau într-o anumită doctrină, de a-şi expune publicului părerile fără părtinire sau teamă* [1].

În perioada 1924—1934 a fost, cu întreruperi, profesor, decan al Facultăţii de litere din Cairo şi rector al Universităţii din Alexandria.

În anul 1950 ocupă în guvern postul de ministru al educaţiei şi învăţămîntului şi-l vom găsi militînd pentru un învăţămînt la îndemîna tuturor membrilor societăţii : general şi gratuit. După revoluţia din 1952, care a dus la răsturnarea regimului monarhic, publică noi culegeri de articole conţinînd părerile sale despre viaţă şi literatură.

Se află în continuare în centrul vieţii culturale a lumii arabe deţinînd ani în şir funcţia de preşedinte al Academiei de limbă din Cairo, mandat ce i-a fost reînnoit în anul 1968.

Am enunţat aici doar cîteva dintre cele mai reprezentative lucrări aparţinînd lui Taha Husein, lista lor putînd fi completată cu încă multe titluri de culegeri de studii, articole, scrisori literare etc.

Alături de această bogată activitate pe tărîm ştiinţific, Taha Husein este şi autor al cîtorva romane şi volume de nuvele,

---

[1] Anis al-Maqdisi, *Orientări literare în lumea arabă modernă* (text în limba arabă), Beirut, 1967, p. 242.

opere care prin conținutul, limba și stilul lor sînt socotite printre cele mai de seamă realizări ale literaturii arabe contemporane.

În anul 1929 a apărut prima parte a romanului autobiografic *Zilele*, după ce în prealabil fusese publicat pe capitole în revista *Al-Hilal*. Partea a doua a romanului va apare abia după zece ani.

În romanul *Strigătul corlei* (1934) autorul face o incursiune în diverse medii sociale din Egiptul acelei vremi : beduini, felahi, funcționari, intelectuali. În lupta care se dă în conștiința eroinei principale între datoria de a-și răzbuna sora, victimă a prejudecăților care îngrădeau viața femeii egiptene, și sentimentul dragostei, iese învingătoare dragostea. Povestirea de dimensiuni mai mari *Un literat* (1944) este inspirată și ea din autobiografia autorului, iar ca stil, ca și în cazul unora din nuvelele sale, se apropie de eseu. Opera îi oferă scriitorului prilejul de a-și expune ideile despre creația artistică și despre viață în genere. *Pomul nefericirii* (1944) înfățișează, în succesiunea a trei generații ale unei familii egiptene, înfruntarea dintre idealurile rațiunii și tradiționalism.

Aproape în toată creația artistică a lui Taha Husein concepțiile sale sînt exprimate foarte direct, dar acest lucru este deosebit de pregnant în *Visele Șeherezadei* (1951) — care reînvie epoca și structura socială din perioada vechii legende a Șeherezadei, plasînd-o în mediul contemporan — și într-o serie de nuvele cuprinse în culegerea *Chinuiții pămîntului*. Nuvelele și eseurile din această culegere, unele scrise în perioada anilor întunecați ai regimurilor politice reacționare, descriu cu o mare forță artistică viața grea a oamenilor simpli, fiind îndreptate împotriva rînduielilor feudal-clericale și monarhice.

Opera cea mai realizată sub raport estetic este, fără îndoială, romanul *Zilele*, lucru confirmat atît de critica orientală cît și de orientalistica de pretutindeni care o situează la nivelul celor mai izbutite opere axate pe tema copilăriei. De altfel ea a fost tradusă în numeroase limbi : franceză, engleză, rusă, germană, chineză, ebraică, maghiară, japoneză, malaeză etc.

Taha Husein este socotit, pe bună dreptate, cel mai mare stilist arab contemporan, adevărat maestru în folosirea limbii. Stilul unduios, plin de muzicalitate, este caracteristic nu numai romanului *Zilele*, ci întregii sale opere. De altfel, părerea sa a fost că literatura adevărată trebuie să încînte atît auzul cît și inima și tocmai de aceea s-a străduit să dea o anume sonoritate

frazelor. *Majoritatea absolută a celor care citesc ziarele și cărțile,* spunea el, *țin la două lucruri: în primul rînd să li se ofere o proză literară, corectă sub raportul expresiei, cu un stil pur, lipsită de platitudine, eliberată de canoanele stilului vechi, și în al doilea rînd această proză să corespundă gustului nou, înclinațiilor noi, să aibă valori atît în sens cît și în expresie, să fie liberă atît în sens cît și în expresie*[1]. Acestui deziderat i-a răspuns prin întreaga sa operă.

Un procedeu stilistic specific lui Taha Husein este felul în care întrebuințează epitetul, folosindu-l pentru caracterizarea diverselor tonalități ale vocii și, în general, ale sunetului. El nu lucrează cu senzații vizuale, din opera sa lipsind culoarea și imaginea plastică, descrierile de natură. În schimb, sesizează cele mai subtile nuanțe ale diverselor sunete și îndeosebi ale vocii. Unele voci erau: *nepăsătoare și plăcute, păstrînd încă în ele urmele somnului de care de-abia s-au despărțit,* pentru ca la amiază să fie: *puternice, stridente și pline, deși se mai simțea în ele o vagă umbră de lene.* Foarte mult este uzitat și epitetul dublu, perechile sau tripletele sinonime sau perechile antonimice. Repetarea la el e absolut voită, nu deranjează cîtuși de puțin, dimpotrivă, dă și mai mult farmec, mai multă melodie.

Caracterul ritmat și rimat al prozei scriitorului se datorează în mare măsură structurii limbii arabe care se pretează la o muzicalitate deosebită, grație flexiunii sale foarte bogate. Impresia de muzical se datorește nu numai folosirii frecvente a epitetului și paralelismului fonic, ci și sintaxei sale proprii, modului cum construiește fraza, în general amplă, foarte stufoasă.

Din păcate însă, stilul lui Taha Husein, atît de original, nu poate fi gustat decît de un bun cunoscător al limbii arabe, savoarea sa pierzîndu-se inevitabil prin transpunerea într-o altă limbă, oricare ar fi ea. Iată ce se spune în acest sens în prefața romanului *Zilele* tradus în limba engleză: *Stilul lui Taha Husein este un exemplu de farmec și grație, dar ar fi cu adevărat nesăbuit să încerci să redai calitățile lui în engleză.*

Într-un fel, *Zilele* lui Taha Husein reprezintă pentru literatura arabă ceea ce *Amintirile din copilărie* ale lui Ion Creangă înseamnă pentru literatura română. Avem în vedere în primul

[1] Articolul: *Proza în ultima jumătate de veac,* publicat în revista *Al-Muqtataf,* 68-261, apud Anis al-Maqdisi, op. cit., p. 450

rînd valoarea lui de document pentru o epocă şi pentru un mediu şi în al doilea rînd valenţele sale artistice. Parafrazînd o apreciere a lui Ibrăileanu asupra lui Ion Creangă, putem afirma că Taha Husein este reprezentantul sufletului arab între popoare, al sufletului egiptean între arabi.

Evident, şi nepotrivirile între cei doi sînt numeroase, căci Taha Husein este o personalitate multilaterală, amintind prin erudiţia, formaţia, preocupările şi valoarea operei sale de ceea ce de pildă George Călinescu a fost pentru cultura română. De aici şi deosebirea în ce priveşte mijloacele artistice şi limba *Amintirilor* şi cea a *Zilelor*. În vreme ce limba lui Creangă e populară, fără ca prin aceasta să scadă valoarea operei, limba lui Taha Husein este de cea mai clasică factură arabă, acea limbă de civilizaţie şi cultură întrebuinţată de elita intelectuală a lumii musulmane, la fel de gustată însă ca şi cea a povestitorului român.

Dar, mai ales, romanul *Zilele* este cartea formării unei personalităţi în luptă cu vitregiile soartei, iar Taha Ḥusein este, aşa cum îl caracteriza André Gide, *un exemplu al reuşitei, un triumf al voinţei, al victoriei răbdătoare a lumii spirituale asupra întunericului* [1].

NICOLAE DOBRIŞAN

[1] Ganston Wiet, *Introduction à la littérature arabé*, Paris, 1967, p. 290.

PARTEA ÎNTÎI

I

NU-ŞI AMINTEŞTE NUMELE ACELEI ZILE, NICI în ce lună şi în ce an a lăsat-o Allah, nici momentul precis din ziua de atunci, ci presupune totul doar cu aproximaţie.

Crede mai degrabă că era în zori sau la căderea serii. Înclină să creadă aşa deoarece îşi aminteşte că peste faţă i-a trecut o adiere răcoroasă, care avea parcă şi ceva din căldura soarelui. Înclină să creadă astfel şi fiindcă îşi aminteşte cum, atunci cînd a ieşit din casă, l-a întîmpinat o geană de lumină, uşoară şi mîngîietoare, ale cărei margini se pierdeau în întuneric ; deşi nu ştie ce-i lumina şi nici întunericul. Ar mai crede aşa şi pentru că îşi aminteşte vag cum atunci cînd i-a trecut peste faţă acea adiere şi l-a întîmpinat acea lumină, a simţit în jurul său o mişcare care de-abia se trezeşte din somn sau e gata să se piardă în el, şi care nu putea să fie freamătul viu al zilei.

Şi dacă i-a rămas, din vremea aceea, vreo amintire cu totul şi cu totul clară, aceasta este imaginea gardului de trestie care se întindea în faţa lui, la cîţiva paşi de uşa casei. Îşi aminteşte gardul de parcă abia ieri l-ar fi văzut. Îşi aminteşte că trestia îl întrecea în înălţime şi-i era destul de greu să se strecoare dincolo. Îşi mai aminteşte că trestia din acest gard era atît de deasă, încît

firele păreau lipite unul de altul și nu reușea să-și facă loc printre ele.

Gardul se întindea, la stînga, pînă într-un loc pe care nu-l cunoștea, iar la dreapta pînă unde se termina lumea lui. Și capătul lumii era aproape, era la canalul pe care l-a cunoscut de-abia cînd a mai crescut și care a avut o adîncă înrîurire asupra vieții sale, sau, mai bine zis, asupra închipuirii sale.

Își aduce aminte de toate astea ca și de iepurii care ieșeau din casă, trecînd peste gard dintr-un singur salt sau se strecurau printre firele de trestie, pentru a se duce dincolo, unde ronțăiau felurite verdețuri, dintre care mai știe doar varza.

Îi plăcea să iasă din casă după ce apunea soarele și lumea lua masa de seară. El, cufundat în gînduri, se rezema de gard și nu-l trezea la realitate decît glasul rapsodului care la o oarecare depărtare în stînga, declama cu o voce plăcută și puțin ciudată istorisirile despre Abu Zeid, Halifa și Diab [1]. Cei adunați în jurul lui stăteau tăcuți și doar atunci cînd pasiunea punea stăpînire pe ei, îi cereau exaltați să mai repete încă o dată, sporovăiau și se ciondăneau. Rapsodul se întrerupea pînă ce zarva se potolea, apoi începea iar să declame, pe un ton aproape mereu același.

Noaptea se ducea în locul acela de lîngă gard cu o tristețe amară în suflet, presimțind că sora sa îl va întrerupe din ascultat, chemîndu-l să intre în casă. N-o să vrea, dar ea va ieși și-l va trage de mînecă. Se va împotrivi, dar ea îl va lua în brațe ca pe un fulg, îl va pune pe podea, acolo unde este locul lui de dormit, și-i va așeza capul în poala mamei. Mama își va îndrepta privirea către ochii lui întunecați pe care-i va deschide

---

[1] Abu Zeid și Diab — eroii unor cunoscute legende arabe despre aventurile tribului al-Hilal, care, pornind din Peninsula Arabă, s-a stabilit mai întîi în Egipt, iar în secolul al IX-lea în Nordul Africii ; Halifa — unul din personajele legendelor despre migrația tribului Zanata în Africa de Nord.

unul după altul pentru a pune în ei picături ce-l vor chinui fără să-i fie de vreun folos.

Îl doare, de bună seamă, dar nu plînge, fiindcă nu-i place să fie ca sora lui mai mică, cea care plînge într-una.

Apoi, sora lui îl muta în colțul unei odăițe și-l așeza pe o rogojină peste care era aruncată o pătură. Peste el arunca o altă pătură. Îl lăsa acolo cu sufletul plin de tristețe, iar el își lipea urechea de perete, doar-doar va deslușl glasul dulce al rapsodului care-și continua povestirea acolo afară, sub cerul liber.

Îl cuprindea somnul și nu mai simțea nimic pînă ce se trezea. Lumea dormea, în jurul său frații și surorile se întreceau sforăind. Nu-i plăcea să doarmă cu fața afară. Era sigur că, de-și va dezveli fața în timpul nopții sau dacă doar un deget i-ar rămîne neacoperit, unul din spiriduși care mișună prin colțurile casei va da buzna peste el. Acești spiriduși coborau sub pămînt cum se lumina de ziuă și lumea începea să se miște, iar cînd soarele se retrăgea în peștera sa și oamenii la culcușurile lor, cînd se stingeau lămpile și vocile se domoleau, ieșeau iarăși din ascunzișuri, umplînd totul în jur cu mișcări și șoapte.

Adesea, se trezea din somn și asculta cîntatul cocoșului sau cotcodăcitul găinilor, încercînd să le deosebească din vălmășagul de sunete. Unele erau într-adevăr cîntatul cocoșului, altele însă erau vocile spiridușilor care se întrupau în cocoși și imitau cîntecul lor în joacă sau pentru a pune la cale cine știe ce șotii. Nu dădea atenție acestor voci, care veneau de undeva de departe, și nu se temea de ele. Se temea, în schimb, foarte tare de altele, pe care nu le distingea decît cu mare greutate și care veneau din colțurile camerei, slabe, pierdute parcă. Una din ele imita ceaunul care fierbe pe foc, alta semăna cu zgomotul de lucruri mărunte mutate de colo-colo, alta, în sfîrșit, imita trosnetul buștenilor cînd sînt despicați.

Cel mai mult se temea însă de niște fantome pe care și le închipuia îngrămădite la ușa camerei, mișcîndu-se

într-un fel ce-i amintea de sufiţi [1] în cercurile lor de zikr [2]. Îşi închipuia că nu poate scăpa de aceste fantome înspăimîntătoare şi de aceste voci neplăcute decît înfăşurîndu-se bine cu pătura, acoperindu-se cu ea din cap pînă-n picioare, fără a lăsa vreo crăpătură, cît de mică, prin care să pătrundă la el vreun firicel de aer. Era sigur că printr-o crăpătură de acest fel, mîna unui spiriduş va ajunge la el şi-l va împunge sau îl va gîdila.

Iată din ce pricini, în afara timpului cît era cufundat în somn, îşi petrecea noaptea cuprins de teamă, zvîrcolindu-se. Şi somnul nu-l biruia decît pentru foarte puţină vreme. Se trezea cu mult înainte de revărsatul zorilor şi îşi pierdea mare parte din noapte stăpînit de frica spiriduşilor. Cînd îi ajungeau la urechi vocile femeilor — care cîntau : „Allah, ce este în noapte, Allah..." în timp ce se întorceau de la canal acasă cu urcioarele pline — ştia că s-a crăpat de ziuă şi că spiriduşii au coborît în sălaşul lor de sub pămînt. Atunci se preschimba el însuşi în spiriduş şi începea să vorbească singur cu glas tare, să recite ceea ce reţinuse din poemul rapsodului şi să-i ciupească pe fraţii şi surorile din jur, trezindu-i unul cîte unul. Şi astfel stîrnea aici strigăte şi cîntec, dincolo vacarm şi urlete, iar mai încolo un tărăboi pe care nu-l curma decît şeihul [3] ridicîndu-se din pat şi cerînd ibricul să se spele pentru rugăciune [4]. Totul se potolea pînă ce şeihul se spăla, îşi făcea rugăciunea, citea din *Coran*, îşi bea cafeaua şi pleca apoi la treaba lui. Imediat ce se închidea uşa în urmă-i, copiii săreau din aşternut la joacă, împrăştiindu-se în tot locul cu chiote şi amestecîndu-se cu păsările şi animalele din curte.

---

[1] Adepţi ai diferitelor curente musulmane mistico-ascetice, uniţi de obicei în frăţii de tipul ordinelor monahale.

[2] Ad litteram *rostirea numelui lui Allah*. Adunare a sufiţilor în care elementul principal este rostirea numelui lui Allah şi declamarea de versuri mistice, însoţite adesea de mişcări ritmice ale corpului şi de dansuri.

[3] Ad literam *bătrîn*. În viaţa de famlie, titlu cu care se adresează capului de familie în semn de cinste.

[4] În religia musulmană abluţiunea este obligatorie înaintea fiecărei rugăciuni.

II

ERA CONVINS CĂ ÎN DREAPTA, LUMEA SE sfîrşeşte la canalul pînă la care erau numai cîţiva paşi. Şi de ce să nu fie aşa ? Doar nu vedea lăţimea canalului şi nu-şi putea închipui că este atît de mică încît un tînăr ceva mai sprinten poate sări de pe un mal pe celălalt. Nu putea crede că de cealaltă parte a canalului, oamenii, animalele şi plantele duc aceeaşi viaţă pe care o cunoştea şi el aici. Nu putea crede că omul ar reuşi să treacă de cealaltă parte fără ca apa să-i ajungă măcar la subţiori şi nici că apa din canal ar seca din cînd în cînd, rămînînd doar un şanţ lung prin care se jucau copiii, scormonind în mîl după peştişorii care muriseră înglodaţi.

Nu putea crede nimic din toate astea, fiind cu totul şi cu totul sigur că acest canal este o altă lume, prin nimic legată de cea în care trăia el ; o lume în care vieţuiau fel de fel de fiinţe ciudate, al căror număr nu-l ştia. Printre ele erau crocodili care-l înghit pe om dintr-o dată şi *vrăjiţii* care în timpul întunericului nopţii şi luminii zilei stau sub apă şi nu ies la suprafaţă decît la răsăritul sau apusul soarelui pentru a respira. În clipa cînd se ridică, ei devin o primejdie pentru copii şi o ispită pentru bărbaţi şi femei. Tot printre ele sînt şi peştii aceia lungi şi laţi care atunci cînd prind un copil, îl înghit pe loc ; în burţile cărora unii copii puteau să dea peste inelul regesc — acel inel care, imediat ce-l învîrtea omul pe deget, făcea să apară în faţa lui, cît ai clipi din ochi, doi servitori din rîndul ginurilor [1] îndeplinindu-i orice dorinţă ; inelul pe care l-a purtat însuşi Suleiman [2], supunînd cu ajutorul lui ginurile, vînturile şi orice altă putere a naturii. Cît de mult dorea să coboare şi el în acest canal ! Poate că unul din peştii aceia l-ar fi înghiţit şi ar fi dat în burta lui peste inelul de care avea mare trebuinţă ! Îl dorea aşa de mult în speranţa ca unul din cei doi servitori l-ar fi dus cel puţin pînă în partea cealaltă a canalului pentru a vedea

[1] Spirite situate între îngeri şi oameni.
[2] Biblicul Solomon.

minunile de acolo. Dar se temea grozav de peripețiile pe care le-ar fi avut de înfruntat înainte de a ajunge la peștele binecuvîntat.

Nu încerca să cunoască malul acestui canal pe o distanță prea mare, fiindcă, atît la dreapta cît și la stînga, era mărginit de primejdii. La dreapta erau adawiții, niște oameni din Egiptul de Sus, care locuiau într-o casă mare ; la poartă stăteau de strajă toată vremea doi cîini uriași, lătrînd fără contenire, despre care lumea spunea nenumărate povești și de care cu mare trudă scăpau trecătorii. La stînga erau niște corturi locuite de Said al-Aarabi, vestit pentru viclenia, răutatea și plăcerea de a vărsa sînge, împreună cu Kawabis, soția sa, care purta un inel mare, de aur, în nas. Adesea, Kawabis venea în vizită acasă la prietenul nostru și, cînd îl săruta, îl stingherea și-l înfricoșa în același timp cu inelul ei. Cel mai de temut lucru pentru el era să se ducă spre dreapta, unde era primejdia celor doi cîini ai adawiților sau spre stînga, unde îl aștepta răutatea lui Said și a nevestei sale Kawabis.

Totuși, în această lume strîmtă, mică, limitată, găsea în fiecare colțișor lucruri care-l amuzau și-l desfătau, umplîndu-i toată ziua.

Dar memoria copiilor, sau mai bine zis memoria oamenilor, este ciudată atunci cînd încearcă să scoată la lumină întîmplări din copilărie. Unele din aceste întîmplări răsar în minte ca și cînd s-ar fi petrecut abia ieri, pe cînd altele se șterg de parcă niciodată n-ar fi existat.

Prietenul nostru își amintește de gard, de cîmpul care se întindea dincolo de el, de canalul la care se sfîrșea lumea, de Said, de Kawabis și de cîinii adawiților, dar încearcă în zadar să-și aducă aminte de ceea ce s-a întîmplat cu toate astea. Parcă, după ce într-o noapte a dormit, s-a trezit din somn și n-a mai găsit nici gard, nici cîmp, nici pe Said și nici pe Kawabis. În locul gardului și cîmpului a văzut case înalte și străzi drepte care coborau dinspre digul canalului, întinzîndu-se nu prea mult, la dreapta și la stînga.

Îşi aminteşte de o mulţime de bărbaţi şi femei care locuiau în aceste case şi de copiii care se jucau pe străzi. Îşi aminteşte că putea merge pe malul canalului, la dreapta şi la stînga, fără a se teme nici de cîinii adawiţilor şi nici de viclenia lui Said şi a nevestei lui. Îşi mai aminteşte că-şi petrecea ceasuri întregi pe malul canalului ascultînd, fericit şi vesel, melodiile lui Hasan, rapsodul care cînta în versuri pe Abu Zeid, Halifa şi Diab, în vreme ce scotea apă din *saduf* [1] pentru a-şi uda ogorul de pe celălalt mal.

Îşi aminteşte că nu o dată a trecut pe umerii unuia dintre fraţii săi dincolo de canal, fără a avea nevoie de inelul regesc, că nu o dată s-a dus la duzii de acolo şi a mîncat din fructele lor dulci.

Îşi mai aminteşte că nu o dată a mers la dreapta pe malul canalului pînă la grădina învăţătorului, unde a mîncat mere şi a cules izmă şi busuioc.

Îi este cu totul şi cu totul imposibil în schimb, să-şi amintească modul cum s-au petrecut aceste schimbări şi cum s-a ajuns de la prima stare la aceasta din urmă.

III

ERA AL ŞAPTELEA DINTRE CEI TREISPREZECE copii ai tatălui său şi al cincilea dintre cei unsprezece fraţi de mamă. Îşi dădea seama că în acest şir lung de băieţi şi fete lui îi este rezervată o situaţie aparte, care-l deosebeşte de fraţii şi surorile sale. Oare îl mulţumea această situaţie? Îl chinuia? Adevărul este că nu-şi dă seama de toate astea decît foarte vag, că nu ştie precis cum stau lucrurile. Din partea mamei simţea milă şi o grijă deosebită; la tatăl său găsea blîndeţe şi bunătate; la fraţi simţea o oarecare reţinere în modul cum îi vorbeau şi în purtarea faţă de el. Dar alături de această milă şi grijă din partea mamei, uneori simţea şi un fel

---

[1] Instalaţie de irigat de o construcţie rudimentară, asemănătoare puţului cu cumpănă.

de neglijență, iar alteori un fel de asprime. Alături de blîndețea și îngăduința pe care le întîlnea la tatăl său, găsea de asemenea la el un fel de nepăsare iar din cînd în cînd chiar un fel de răceală. Reținerea fraților și surorilor lui îl chinuia, fiindcă simțea în ea un fel de milă amestecată cu un oarecare dispreț.

Dar n-a trecut multă vreme și a înțeles cauza tuturor acestor atitudini. Și-a dat seama că ceilalți oameni au ceva care lui îi lipsește, că frații și surorile sale pot face ceva pe care el nu-l poate face, pot îndeplini treburi de care el nu este în stare. Și-a dat seama că mamă-sa permitea fraților și surorilor lui lucruri de la care pe el îl oprea și asta îl supăra. Supărarea n-a întîrziat să se schimbe într-o tristețe tăcută și adîncă. Aceasta s-a întîmplat atunci cînd i-a auzit pe frații săi descriind lucruri despre care el nu știa nimic. Și-a dat seama că ei văd lucruri pe care el nu le vede.

IV

LA ÎNCEPUT ERA FOARTE CURIOS ȘI NU SE gîndea la ceea ce îl aștepta, în dorința de a afla ce-i era necunoscut. Aceasta îi provoca multă durere și-l obliga la multă grijă. O întîmplare a fost de ajuns să-i ascută înclinarea către cunoaștere și să-i umple inima de o rușine care nici pînă azi nu l-a părăsit. Era la cină împreună cu frații și cu tatăl său. Mama sa, ca de obicei, se îngrijea de servirea mesei. Le îndruma pe surorile prietenului nostru, care împreună cu servitorul îi serveau pe cei de la masă. Mînca și el la fel ca ceilalți.

Dar așa, pe neașteptate, i-a venit în cap un gînd straniu. Ce-ar fi dacă în loc să ia bucata din care mînca cu o singură mînă, așa cum făcea de obicei, ar apuca-o cu amîndouă mîinile? Ce l-ar putea împiedica de la această încercare? Nimic!

A luat bucata cu amîndouă mîinile deci, a întins cu ea în castronul comun și a dus-o spre gură. Dar pe loc, frații săi au izbucnit în rîs. În ce o privește, mamă-sa

era gata să izbucnească în plîns. Tatăl, pe un ton calm și trist, l-a dojenit :

— Nu așa se ia bucata, fiule...

Nici nu mai știe cum a petrecut noaptea care a urmat !

Din clipa aceea, mișcările au început să-i fie stăpînite de un fel de teamă amestecată cu prudență și de o nemărginită rușine. Și tot din clipa aceea a simțit nevoia să-și interzică anumite feluri de mîncare pe care nu și le-a mai permis decît după ce a trecut de douăzeci și cinci de ani. Și-a interzis supa, orezul și tot ce se ducea la gură cu lingura, fiindcă știa că n-o ține așa cum trebuie. Nu voia ca frații să mai rîdă de el, mama să mai plîngă și tatăl să-l dojenească din nou cu tonul acela calm și trist.

Întîmplarea aceasta l-a ajutat să înțeleagă așa cum trebuie povestea care se spunea despre Abu al-Ala [1] cum că ar fi mîncat într-o zi melasă și, fără să-și dea seama, i-a picat puțină pe piept. Cînd a apărut la lecție, unul dintre elevi l-a întrebat :

— Sidna [2], ați mîncat melasă ?

El și-a dus în grabă mîna spre piept și a răspuns :

— Da ! Oh, de ce-o mai fi lăsat Allah și lăcomia pe lume ?

N-a mai mîncat după aceea melasă toată viața.

Întîmplarea aceasta l-a ajutat să înțeleagă așa cum trebuie ceva din felul de a fi al lui Abu al-Ala : faptul că acesta se ascundea, atunci cînd mînca, pînă și de servitorul lui, într-o pivniță sub pămînt. Poruncea servitorului să-i pregătească masa în pivniță, apoi să iasă și să-l lase singur pentru a putea mînca atît cît îi poftea inima.

Se povestește că odată elevii săi au adus vorba despre gustoșii pepeni de Alep. Abu al-Ala a trimis pe cheltuiala lui la Alep pe cineva care a cumpărat cîțiva pepeni.

---

[1] Abu al-Ala al-Maarri (968—1057), scriitor și filozof clasic arab, orb și el. Taha Husein i-a consacrat dizertația sa la Universitatea din Cairo.

[2] Ad litteram *domnul nostru*. Formulă de adresare față de învățător și de oamenii în vîrstă în general.

Servitorul a păstrat şi pentru stăpînul său cîţiva în pivniţă, dar parcă nu în locul în care obişnuia să-i pună mîncarea. Acestuia i-a fost ruşine să întrebe de partea sa şi pepenii au rămas în locul acela pînă s-au stricat, fără ca şeihul să fi gustat din ei.

Prietenul nostru a reuşit să înţeleagă acest fel de a fi al lui Abu al-Ala fiindcă şi el s-a găsit în aceeaşi situaţie. Cît de mult dorea cînd era copil, să rămînă şi el singur atunci cînd mînca, dar n-a îndrăznit să împărtăşească alor săi această dorinţă. Totuşi, de multe ori rămînea şi singur la masă. Se întîmpla mai ales în luna ramadanului şi în zilele marilor sărbători cînd pregăteau diferite mîncăruri dulci la care se folosea lingura. El le refuza la masă, dar maică-si nu-i plăcea să fie lipsit de ele şi-i punea anume deoparte o farfurie, lăsîndu-l singur într-o cameră pe care o încuia după ce intra, astfel încît nimeni să nu poată da peste el în timp ce mînca.

Mai tîrziu, cînd a devenit deplin stăpîn pe sine, şi-a făcut din asta un obicei. Pentru prima dată s-a întîmplat fiind în drum spre Europa. S-a prefăcut obosit şi a refuzat să meargă în sufrageria vasului, mîncarea aducîndu-i-se în cabină. A ajuns apoi în Franţa şi aici avea obiceiul ca, la hotelurile sau la gazdele unde locuia, să ceară să i se aducă mîncarea în cameră, spre a nu fi nevoit să meargă la masa comună. N-a lepădat acest năravdecît atunci cînd s-a căsătorit, şi numai soţia a reuşit să-l dezbare de el ca şi de multe altele.

Întîmplarea de care vorbeam l-a făcut să fie şi mai închis în sine, fiind dat ca exemplu în familie şi printre cei care l-au cunoscut, atunci cînd a intrat în societate.

Mînca puţin nu fiindcă nu i-ar fi plăcut să mănînce mai mult, ci pentru că se temea să nu fie socotit lacom sau fraţii lui să-şi dea coate şi să-şi facă semne, rîzînd de el. La început, s-a simţit îndurerat, dar foarte curînd s-a obişnuit şi i-ar fi fost greu să mai mănînce aşa cum mîncau ceilalţi oameni. Făcea bucata exagerat de mică.

Avea un unchi după tată care se înfuria de fiecare dată cînd îl vedea aşa. Îl certa şi, în timp ce fraţii săi se amuzau, îi cerea să facă bucata mai mare. Un motiv pentru care-l ura foarte mult pe unchiul acesta.

Îi era ruşine să bea la masă, de teamă să nu-i tremure paharul în mînă sau să nu fie în stare să-l apuce bine atunci cînd i-l dă cineva. Cît timp stătea la masă, tot ce mînca era uscat, aşa că imediat ce se ridica, alerga la un robinet, se spăla pe mîini şi bea pe săturate. Apa nu era totdeauna curată, şi acest fel de a-ţi potoli setea nu era prea potrivit pentru sănătate. S-a îmbolnăvit de stomac, şi nimeni n-a ştiut care a fost adevărata cauză.

S-a abţinut apoi de la orice fel de jocuri şi distracţii care îi ridicau în cale dificultăţi sau îl expuneau rîsului ori milei. Cel mai plăcut joc pentru el era să adune o grămadă de fiare, să se retragă cu ele într-un colţ al casei, apoi să le izbească unul de altul. Îşi trecea aşa ore-n şir, iar dacă se plictisea, se oprea lîngă fraţii lui sau lîngă cei de o seamă cu el, care se jucau, şi lua şi el parte la joaca lor, însă cu mintea şi nu cu mîinile. Aşa a cunoscut o mulţime de jocuri, fără să ia parte efectiv la ele. Îndepărtarea de joacă l-a făcut să îndrăgească în schimb alte distracţii. Îi plăcea, de pildă, să asculte poveşti şi istorisiri — mai ales atunci cînd le declama rapsodul — sau să tragă cu urechea la ceea ce bărbaţii povesteau tatălui său şi femeile mamei sale. S-a obişnuit astfel să asculte cu mare atenţie.

Tatălui său şi unor prieteni ai acestuia le plăceau foarte mult povestirile şi, imediat ce terminau rugăciunea de la asfinţit, se adunau la unul dintre ei, care le citea povestiri despre cuceririle arabilor, despre Antara [1] şi Az-Zaghir Baibars [2], legende ale profeţilor, pustnicilor şi cuvioşilor, cărţi cu sfaturi şi datini.

Prietenul nostru stătea în preajma lor ca un căţel alungat, şi nimeni nu-l lua în seamă. El însă, nu era neatent la ce auzea şi nu era neatent nici faţă de impre-

---

[1] Poet din perioada preislamică, devenit erou al popularei legende medievale care-i poartă numele şi care este aproape la fel de cunoscută ca şi *O mie şi una de nopţi*.

[2] Sultan egiptean din perioada mamelucilor (1266—1277), cunoscut prin luptele sale împotriva cruciaţilor, erou şi el al unei cunoscute legende ce-i poartă numele.

siile pe care aceste povestiri le lăsau în sufletele ascultătorilor.

Cînd apunea soarele, grupul se împrăştia. Mergea fiecare la masă şi imediat după rugăciunea de seară se adunau din nou şi petreceau o vreme din noapte discutînd. Venea rapsodul şi începea să le recite legendele despre triburile Hilal şi Zanata. Prietenul nostru asculta acum, cînd se lăsa noaptea, la fel de atent ca şi înainte de asfinţit.

Femeilor din satele egiptene nu le place tăcerea şi nu sînt de loc înclinate spre o viaţă solitară. Dacă vreuna din ele rămînea singură şi nu găsea pe nimeni cu care să discute, vorbea cu ea însăşi ; dacă era veselă cînta, iar dacă era tristă bocea. Şi fiecare femeie din Egipt poate fi tristă atunci cînd vrea. Lucrul care le plăcea cel mai mult femeilor din sate, cînd rămîneau singure, era să-şi amintească de durerile şi de morţii lor şi să bocească. Nu arareori bocetul se transforma în plîns adevărat.

Prietenul nostru nu era aşa de fericit cînd le asculta pe surorile sale cîntînd, cum era cînd o auzea pe mamă-sa bocind. Cîntecul surorilor îl sîcîia şi nu lăsa nici o impresie în inima lui ; îl găsea gol, nu-i spunea nimic, în timp ce bocetul mamei sale îl mişca pînă-n adîncul sufletului şi de multe ori îl făcea chiar să plîngă.

În felul acesta prietenului nostru i s-au întipărit în minte o grămadă de cîntece şi bocete, multe povestiri serioase şi hazlii, precum şi ceva fără nici o legătură cu toate astea — fragmentele din *Coran* care se citesc după rugăciune, pe care le recita bunicul său, bătrînul cel orb, dimineaţa sau seara.

Nu-i plăcea de loc bunicul ăsta al lui. Îşi petrecea numai în casă iernile, era peste măsură de cucernic cînd viaţa-i impunea cucernicia, făcea zilnic cele cinci rugăciuni [1] la timpul lor şi avea întotdeauna numele lui Allah pe buze. Se scula către sfîrşitul nopţii pentru a recita *Ruga revărsatului zorilor*. Adormea tîrziu după rugăciunea de seară şi numai după ce recita fragmente din

[1] Unul din preceptele obligatorii ale islamului.

Coran și implorări. Prietenul nostru dormea într-o cameră vecină cu a acestui șeih și-l auzea cînd recita. Astfel i-au rămas în minte multe fragmente din *Coran* și implorări.

Locuitorilor satului le plăcea sufismul și organizau zikr. Prietenul nostru se amuza foarte tare cu zikrul și cu ceea ce se recita în timpul lui.

Nici nu împlinise încă nouă ani cînd știa și înțelegea o mulțime de cîntece, bocete, povestiri, versuri despre triburile Hilal și Zanata, rugăciuni, poeme ale sufiților și, în plus, învățase pe de rost și *Coranul*.

V

NU-ȘI AMINTEȘTE CÎND ȘI CUM A ÎNVĂȚAT *Coranul* pe de rost; nici cum l-a început și nici cum l-a reluat apoi de la capăt. Și asta, în ciuda faptului că-și aduce aminte de multe întîmplări din vremea anilor de școală; de unele care acum îl fac să rîdă, de altele care-l întristează. Își amintește de zilele cînd mergea la școală, purtat pe umeri de unul din frații săi, fiindcă școala era departe și nu era în stare să meargă pe jos atîta drum. Nu-și amintește însă precis cînd a început să meargă la școală. Parcă se vede însă stînd jos într-o dimineață, în fața lui Sidna, iar în jurul său o grămadă de sandale care de care mai peticite, cu care se juca. Sidna ședea pe o bancă mică de lemn, nici prea înaltă, nici prea joasă, așezată în dreapta ușii, astfel încît toți cei care intrau în școală să treacă pe lîngă el. Avea obiceiul ca atunci cînd intra în școală să-și scoată abaua sau mai bine zis diffiya [1], s-o împăturească făcînd-o sul și s-o pună în dreapta sa. Își scotea apoi sandalele, se așeza turcește pe banca lui, își aprindea țigara și începea să strige catalogul. Sidna nu arunca o pereche de sandale decît dacă nu mai puteau fi sub nici o formă încălțate: le peticea pe partea dreaptă, pe partea stîngă,

[1] Un fel de pelerină țărănească confecționată dintr-o stofă groasă.

deasupra şi dedesubt. Cînd i se strica o sanda, chema un băiat dintre noi şi i-o dădea în mînă, zicîndu-i :

— Du-te la ciubotarul care stă aci la doi paşi şi spune-i : „Sidna zice că sandaua asta are nevoie de un petic în partea dreaptă". Priveşte, vezi ? Aici unde pun eu degetul. El o să zică : „Bine, o să-i pun un petic aci". Tu ai grijă să-i spui : „Sidna zice să alegi o piele care să ţină, groasă şi nouă, şi să pui peticul aşa ca să nu se vadă sau aproape să nu se vadă". El o să-ţi răspundă atunci : „Bine, aşa o să fac". Tu mai adaugă : „Sidna îţi mai aminteşte că el este clientul tău vechi şi să ţii seama de treaba asta la plată". Şi orice ţi-ar zice, să nu dai mai mult de un piastru. Cît oi clipi eu din ochi să fii înapoi la mine.

Băiatul zbura ca din puşcă, în timp ce Sidna rîdea de el, dar se întorcea după ce Sidna clipea o dată şi încă o dată şi încă de nenumărate ori.

Omul acesta putea să clipească ori de cîte ori, căci tot nu vedea sau aproape nu vedea nimic, fiindcă era orb. Doar o rază aproape stinsă de lumină pătrundea într-unul din ochii săi, dîndu-i o imagine confuză a obiectelor din jur, pe care nu le putea distinge clar. Era totuşi fericit şi pentru această rază aproape stinsă, păcălindu-se singur, închipuindu-şi că se numără printre cei care au vedere. Aceasta nu-l împiedica însă ca în drumul de la şcoală pînă acasă să se sprijine pe doi dintre elevii săi, întinzîndu-şi braţele peste umerii lor, aşa încît toţi trei ocupau întreaga stradă, obligîndu-i pe trecători să se dea la o parte din calea lor.

Era o plăcere să-l vezi pe Sidna dimineaţa în drum spre şcoală sau seara în drum spre casă ! Era ca o namilă, iar diffiya îl făcea şi mai mare. Îşi întindea, aşa cum am spus, braţele peste umerii celor doi tovarăşi şi mergeau toţi trei lovind pămîntul cu picioarele în acelaşi timp. Pentru treaba aceasta alegea pe elevii cu cea mai bună voce, fiindcă îi plăcea să cînte şi să-i înveţe şi pe elevi să cînte, şi folosea drumul pentru aceste lecţii. Cîteodată cei doi tovarăşi îl acompaniau, alteori însă doar îl ascultau. Uneori, cînta unul dintre cei doi şi îl acompania el împreună cu celălalt tovarăş. Şi Sidna nu cînta doar cu gura, ci cu tot capul şi cu întreg trupul. Clătina capul

la dreapta şi la stînga, în sus şi-n jos. Cînta, de asemenea, şi cu mîinile, bătînd tactul pe piepturile tovarăşilor săi. Se întîmpla uneori să-i placă în mod deosebit o melodie şi i se părea că nu se potriveşte cu mersul. Atunci stătea pe loc pînă cînd o termina. Dar cel mai interesant lucru este că Sidna socotea că are o voce frumoasă, în vreme ce prietenul nostru considera că Allah n-a creat o alta mai neplăcută. N-a recitat prietenul nostru niciodată cuvintele lui Allah cel mare şi puternic : „Cea mai urîtă voce este vocea măgarilor“ [1], fără să-şi amintească de Sidna, recitînd versuri din *Al-Burda* [2], pe drumul către geamie, pentru rugăciunea de după-amiază, sau în drum spre casă, la întoarcerea de la şcoală.

Aşa cum am spus, prietenul nostru se vede stînd jos şi jucîndu-se cu sandalele din jurul său, în timp ce Sidna îl pune să recite sura *Ar-Rahman* [3]. Nu-şi aminteşte însă dacă o făcea pentru prima oară atunci sau dacă o mai recitase şi în alte împrejurări.

Parcă se vede altădată stînd nu jos şi nici printre sandale, ci la dreapta lui Sidna, pe o altă bancă mai lungă, unde fusese pus să repete : „E oare cu putinţă ca voi să porunciţi oamenilor să facă numai bine şi să uitaţi de voi înşivă, voi cei care citiţi *Cartea ?* Oare voi nu înţelegeţi ?“ [4] Se pare mai de grabă că terminase *Coranul* şi-l relua acum pentru a doua oară. Nu e de loc ciudat că prietenul nostru a uitat cum a învăţat pe de rost *Coranul*, fiindcă asta se întîmpla cînd nu-mplinise încă nouă ani. Îşi aminteşte însă foarte bine ziua în care l-a terminat de învăţat. Aceasta, deoarece Sidna i-a vorbit cu cîteva zile mai înainte despre terminarea *Coranului* şi cît de mult se va bucura tatăl lui. Sidna punea con-

---

[1] *Coran*, sura XXXI, versetul 18.

[2] În traducere *Mantaua* — numele unei poezii, cu largă circulaţie în cercurile sufite, scrisă de egipteanul al-Busiri (1212—1296?). Poezia reproduce quasida *Suad a plecat* a poetului Kaab Ibn Zuheir, pentru care autorul ar fi primit în dar o manta de la Profet.

[3] În traducere *Binefăcătorul*, sura LV.

[4] Sura II, versetul 4.

dîtii şi cerea să fie răsplătit. Doar el i-a învăţat înaintea prietenului nostru şi pe cei patru fraţi ai săi, dintre care unul a intrat la Al-Azhar [1], iar ceilalţi în alte şcoli. Prietenul nostru este al cincilea !... Cît de îndatorată îi este familia ! Şi datoriile astea se plăteau în mîncare, băutură, straie şi bani. Cînd prietenul nostru termina *Coranul*, Sidna pretindea înainte de orice o cină îmbelşugată, apoi o giubea, un caftan, nişte încălţări, un tarbuş magrebit [2], o tichie din ţesătură din care se fac turbanele şi o guinee de aur curat. Mai puţin nu va admite... Şi dacă nu le va primi pe toate, atunci nu va mai cunoaşte această familie, nu va mai accepta nimic de la ea şi nu va mai avea nici un fel de relaţii cu ea. Jură cu cele mai sfinte jurăminte că aşa va face ! Era într-o zi de miercuri. Încă de dimineaţă, Sidna a avut grijă să anunţe că prietenul nostru va termina în această zi *Coranul*. Au venit acasă înainte de amurg ; Sidna sprijinindu-se de cei doi tovarăşi care-l însoţeau, iar prietenul nostru în spatele lui, condus de un orfan din sat. Cînd au ajuns, Sidna a deschis uşa dintr-o smucitură, strigînd cum îi era obiceiul :

— Ei, Ocrotitorule [3] !

S-a îndreptat apoi spre camera de musafiri, unde se afla şeihul, care tocmai terminase rugăciunea de dinainte de amurg şi citea, ca de obicei, implorări care se fac după rugăciune. I-a întîmpinat zîmbind, mulţumit ; vocea-i era liniştită spre deosebire de cea a lui Sidna care era ridicată. Prietenul nostru nu scotea nici o vorbă, iar orfanul care-l însoţise era bucuros. Şeihul i-a invitat pe Sidna şi pe cei doi tovarăşi ai lui să ia loc, a pus în mîna orfanului un bănuţ de argint şi l-a strigat pe servitor poruncindu-i să-l ducă şi să-i dea ceva de mîncare. L-a mîngîiat pe fiul său pe cap, zicîndu-i :

— Allah să fie cu tine ! Fugi la maică-ta şi spune-i că Sidna-i aici.

---

[1] Moschee în Cairo, construită între anii 970—972, cu o cunoscută şcoală religioasă, devenită principalul centru de învăţămînt religios musulman.

[2] Fes purtat în Nordul Africii, diferit de cel turcesc.

[3] Unul din epitetele date lui Allah.

Mamă-sa auzise vocea lui Sidna și pregătise pentru el ceea ce se cuvine în astfel de ocazii : o cană lunguiață plină cu sirop de zahăr, fără nimic altceva. Îndată ce i-a fost adusă, Sidna a și dat-o peste cap, pe nerăsuflate. Cei doi tovarăși au băut și ei, de asemenea, cîte un pahar cu sirop de zahăr. S-a adus apoi cafea din care a băut Sidna împreună cu șeihul. Insistînd ca șeihul să-l examineze pe băiat pentru a vedea cum a învățat, acesta i-a răspuns lui Sidna :

— Lasă-l să se joace, e încă mic !

Apoi Sidna s-a ridicat să plece, dar șeihul l-a reținut :

— Să facem împreună rugăciunea de asfințit, dacă se poate.

Era de fapt invitația la cină. Nu cred ca Sidna să mai fi obținut și altceva pentru faptul că prietenul nostru terminase de învățat *Coranul*. Cunoștea doar familia de douăzeci de ani și n-avea nici un fel de rețineri față de ea : știa că dacă norocul nu va fi de partea lui de data aceasta, va fi altădată.

VI

ȘI MĂCAR CĂ NU ÎMPLINISE ÎNCĂ NOUĂ ANI, băiatul nostru a devenit din ziua aceea șeih, fiindcă știa pe de rost *Coranul*. Cel care știe pe de rost *Coranul* este șeih, oricare i-ar fi vîrsta. Sidna și-a luat obiceiul de a-l striga cu acest titlu față de părinți, sau alteori cînd era mulțumit de el sau cînd, dintr-un motiv ori altul, voia să-i dobîndească simpatia. În rest, îl striga pe nume, iar adesea îi zicea doar „băiete". Băiatul nostru, șeihul, era scund, slab și palid ; n-ai fi dat nici doi bani pe el. N-avea nimic nici din prestanța șeihilor și nici din înfățișarea lor elegantă. Părinții lui erau însă foarte mulțumiți să-l preamărească, adăugîndu-i acest titlu la nume. Și o făceau nu din dragoste, ci din vanitate, asta fiind de fapt un motiv de mîndrie pentru ei. În ce-l privește, la început, i-a plăcut să i se spună astfel, însă aștepta alte recompense și alte laude : voia să fie șeih cu adevărat, să

primească turbanul și să îmbrace giubeaua și caftanul. Ar fi fost greu să-l convingă cineva că e încă mic pentru a purta turban și caftan... Cum să fie convins, cînd el este un șeih care a învățat *Coranul* pe de rost? Există șeihi mici, parcă? Și cum să fie mic cel care a învățat *Coranul* pe de rost? Fără îndoială că e nedreptățit. Și nu cred să fie vreo nedreptate mai mare decît aceea de a nu i se permite să poarte turban, giubea și caftan...

Au trecut doar cîteva zile și titlul de șeih a început să-l plictisească; nu mai voia să i se adreseze nimeni astfel. Simțea că lumea e plină de nedreptate și de minciună, că omul poate fi amăgit pînă și de tatăl său, că dragostea tatălui sau a mamei pentru fiul lor nu-i scutește de minciună, batjocură sau înșelăciune.

Foarte curînd aceste simțăminte s-au transformat în dispreț pentru titlul de șeih, pe care nu-l primise decît datorită orgoliului ce sălășluia în sufletele mamei și tatălui său. La fel de repede, o dată cu alte lucruri care se uită, l-a uitat și pe acesta.

În realitate el nu profita cu nimic din faptul că era numit șeih, ci, în ciuda faptului că știa *Coranul* pe de rost, se învrednicise doar să meargă la școală, așa cum mersese și mai înainte: neîngrijit îmbrăcat, pe cap cu tichia care se spăla doar o dată pe săptămînă, cu sandalele care se înnoiau o dată pe an și care nu erau aruncate decît atunci cînd nu mai puteau fi încălțate. Iar dacă erau aruncate, umbla desculț o săptămînă-două, ba chiar mai multe, pînă cînd dădea Domnul să i se cumpere altele. Așa i se cuveneau, căci prea multă vreme *Coranul* nu i-a rămas în cap... Să fi fost el singur vinovat de treaba asta? Sau în aceeași măsură era vinovat și Sidna? Adevărul este că o vreme Sidna l-a cam neglijat, dînd atenție altora care nu terminaseră încă de învățat *Coranul*, pe de o parte pentru a se odihni, iar pe de altă parte fiindcă nu-și primise răsplata cuvenită. Prietenul nostru s-a odihnit și el, complăcîndu-se în această stare. Stătea la școală cufundat într-o completă nepăsare și o ținea tot într-o joacă, așteptînd să se termine mai repede anul și să se întoarcă de la Cairo fratele său azharitul, să se termine apoi vacanța și acesta să-l ia cu el la Cairo

pentru a deveni cu adevărat şeih şi „vecin al lui Allah“ [1], pentru a fi şi el student la Al-Azhar.

A trecut aşa o lună, apoi încă una şi încă una. Prietenul nostru se ducea şi se întorcea de la şcoală fără nici o treabă, dar încredinţat că ştie *Coranul*. La fel de încredinţat era şi Sidna. Asta pînă cînd a venit ziua cea blestemată... Într-adevăr, blestemată zi! Pentru prima oară prietenul nostru a gustat atunci amărăciunea ruşinii şi a umilinţei şi a simţit dezgust faţă de viaţă. În după-amiaza acelei zile s-a întors de la şcoală liniştit şi mulţumit. N-a intrat însă bine în casă şi tată-său l-a şi strigat cu titlul de şeih. A venit la el şi l-a găsit cu încă doi prieteni. L-a întîmpinat vesel şi l-a invitat pe un ton blînd să ia loc. I-a pus cîteva întrebări obişnuite după care i-a zis să-i recite sura *Poeţii*. Cererea a căzut ca un trăsnet asupră-i. S-a gîndit îndelung, foindu-se, şi a cumpănit, rugîndu-se „celui milostiv şi îndurător“ să-l ajute împotriva lui Satan cel păcătos, dar în zadar, căci nu şi-a amintit din această sură decît că este una din cele trei sure care au la început literele „ta, sin, mim“ [2]. A repetat literele astea o dată, încă o dată şi încă o dată, dar fără folos, mai departe n-a putut merge. I-a amintit tatăl ce urmează, dar nici asta nu l-a ajutat; n-a făcut nici un pas mai departe. Atunci tatăl i-a zis :

— Recită sura *Furnicile* !

Şi-a amintit că şi ea are la început, ca si cealaltă, literele „ta, sin“ şi a început să le repete. L-a ajutat tatăl său, dar, de asemenea, fără nici un folos, căci aici s-a poticnit. Atunci tatăl i-a cerut din nou :

— Recită sura *Povestirea*.

Şi-a amintit că este cea de-a treia şi din nou a început să repete „ta, sin, mim“. De data asta, nu l-a mai ajutat tatăl, ci i-a zis doar atît :

— Ridică-te ! Socoteam c-ai învăţat Coranul...

S-a ridicat ruşinat şi plin de năduşeală. Cei doi bărbaţi au încercat să-l scuze spunînd că e timid şi mic. El

---

[1] Nume acordat onorific musulmanilor care fac pelerinajul la Mecca şi elevilor din şcolile religioase.

[2] În *Coran* există o serie de surse care încep cu nişte litere enigmatice, a căror semnificaţie n-a fost încă desluşită.

a plecat neştiind pe cine să blesteme : pe sine că a uitat *Coranul*, pe Sidna că a uitat de el sau pe taică-său că i-a pus întrebările ?

Seara acelei zile a fost pentru el groaznică. N-a apărut la masă şi taică-său nu s-a sinchisit cu nimic de absenţa lui. Fără să insiste prea mult, maică-sa l-a chemat să mănînce cu ea, însă a refuzat. L-a lăsat în pace şi curînd a adormit.

Dar oricît de groaznică a fost seara aceea, a fost în orice caz mai bună decît ziua care a urmat. Ajuns la şcoală, Sidna l-a şi luat în primire, înfuriat :

— Ce s-a întîmplat ieri ? Se poate să nu fii în stare să reciţi sura poeţilor ? Ai uitat-o cu adevărat ? Ia spune-mi-o mie !

Prietenul nostru a început să repete : „ta sin, mim", şi a avut loc după aceea o poveste de felul celei cu taică-său. La sfîrşit, Sidna a zis :

— Să-mi dea mie Allah atîta bine cît timp mi-am irosit cu tine ca să înveţi şi cîtă trudă am cheltuit. Ai uitat *Coranul* şi trebuie s-o iei de la capăt. De fapt vina nu e a mea şi nici a ta, ci numai a lui taică-tău. Dacă mi-ar fi dat ce mi se cuvenea, în ziua cînd am terminat *Coranul*, Allah ar fi binecuvîntat ceea ce învăţaseşi. N-a făcut însă aşa şi de asta Allah a şters *Coranul* din capul tău.

A început apoi *Coranul* de la capăt, la fel ca oricare altul, ca şi cînd n-ar fi fost şeih şi nici hafiz [1].

VII

BINEÎNŢELES CĂ DUPĂ ACEEA, ÎNTR-UN TIMP foarte scurt, a învăţat *Coranul* destul de bine, chiar foarte bine. Îşi aminteşte că într-o zi s-a întors de la şcoală împreună cu Sidna, că acesta ţinuse mult în ziua aceea să meargă împreună. Ajunşi acasă, Sidna a ocolit-o, a

[1] Păstrător — titlu onorific dat persoanelor care ştiu *Coranul* pe de rost.

împins uşa şi a dat buzna înăuntru, strigînd, cum îi era obiceiul :

— Ei, Ocrotitorule !

Şeihul, ca mai totdeauna, era în camera de musafiri şi tocmai terminase rugăciunea de după-amiază. După ce a luat loc, Sidna a zis :

— Ai pretins că fiul tău a uitat *Coranul* şi tare m-ai ocărît pentru asta. Ţi-am jurat că nu l-a uitat, ci că doar s-a fîstîcit, dar mi-ai zis că mint şi ţi-ai bătut joc de barba asta a mea... Am venit să-l examinezi pe fii-tu faţă cu mine, azi. Îţi jur că dacă n-o să ştie *Coranul* am să-mi tai barba, să fiu de rîsul faqih-ilor [1] din orăşelul nostru.

Şeiul l-a întrerupt :

— Stai, stai, opreşte-te ! De ce nu spui mai bine aşa : „El a uitat *Coranul,* şi eu l-am făcut cu el încă o dată, de la capăt".

Sidna a continuat însă :

— Jur pe Allah de trei ori că nu l-a uitat şi nu l-am făcut cu el din nou, ci doar l-am ascultat să mi-l spună şi mi l-a spus ca pe apă, fără să se oprească sau măcar să se bîlbîie.

Prietenul nostru a auzit discuţia şi ştia că tatăl său are dreptate şi că Sidna minte, însă n-a scos nici un cuvînt, aşteptînd să fie examinat.

Examenul a fost destul de greu, însă prietenul nostru s-a dovedit în ziua aceea a fi foarte descurcăreţ. N-a fost nici o întrebare la care să nu răspundă imediat, fără ezitări. Vorbea foarte repede, dar şeihul l-a oprit :

— Nu te grăbi ! E un păcat dacă spui *Coranul* repede.

La sfîrşitul examenului, tatăl i-a spus :

— Allah să-ţi ajute ! Fugi la maică-ta şi spune-i că acum ai învăţat *Coranul* cu adevărat.

S-a dus la maică-sa, însă nu i-a spus nimic şi nici ea nu l-a întrebat. În ziua aceea, Sidna a plecat ducînd cu el o giubea de postav pe care i-a dăruit-o şeihul.

---

[1] Cunoscători ai fiqh-ului (dreptul canonic musulman). Prin extensie — cunoscători ai ştiinţelor religioase în general, învăţătorii din şcolile religioase şi recitatorii profesionişti ai *Coranului.*

VIII

A DOUA ZI, SIDNA A VENIT LA ȘCOALĂ, radiind de bucurie și de data asta l-a chemat pe băiatul nostru cu titlul de șeih, zicîndu-i :

— Astăzi meriți să ți se zică șeih. M-ai ajutat să-mi pot ridica iarăși fruntea, să-mi pot arăta iarăși fața și mi-ai apărat onoarea bărbii, ieri. Taică-tău a fost nevoit să-mi dea o giubea. Ai spus *Coranul* ca pe apă, în vreme ce eu tremuram de teamă să nu greșești sau s-o iei razna. Ai fost în paza Celui veșnic viu și neadormit și de aceea examenul s-a terminat cu bine. Azi, te scutesc de citit, dar vreau de la tine o făgăduială. Promite-mi s-o respecți cu credință !

Băiatul a răspuns, timid :

— Vă promit s-o respect cu credință.

Sidna a continuat, după aceea :

— Dă-mi mîna.

A luat mîna băiatului și acesta a simțit ceva ciudat în mînă, ceva ce nu mai simțise niciodată, ceva larg și care tremura, o mare de păr în care i se afundau degetele. Sidna dusese mîna băiatului la barba lui.

— Aceasta e barba mea, ți-o predau ție și îți cer să n-o pătezi. Spune : „Jur pe Allah cel mare", de trei ori, „și pe adevărul sfîntului *Coran* că n-am s-o înjosesc !"

Băiatul a jurat așa cum i-a cerut. Cînd a terminat cu jurămîntul, Sidna l-a întrebat :

— Cîte părți are *Coranul ?*

— Treizeci [1], a răspuns el.

— Cîte zile stăm noi la școală într-o săptămînă ?

— Cinci zile.

— Deci,dacă vrei să citești *Coranul* în întregime, o dată în fiecare săptămînă, cîte părți va trebui să citești în fiecare zi ?

Băiatul s-a gîndit o clipă și a răspuns :

— Șase părți.

— Jură, i-a cerut Sidna, că vei recita monitorului șase părți din *Coran* în fiecare zi de lucru și că aceasta

[1] Coranul se împarte în treizeci de așa-numite *giuz* (parte), egale ca dimensiune, destinate a fi citite, în fiecare zi cîte una, în decursul unei luni.

va fi prima treabă pe care o vei face imediat ce ajungi la şcoală. O dată ce vei termina această treabă nu va mai fi nici un păcat să te zbengui şi să te joci, dar fără să-i deranjezi pe ceilalţi băieţi de la treburile lor.

Băiatul şi-a luat acest angajament şi Sidna l-a chemat pe monitor şi a obţinut de la el promisiunea că-l va asculta pe băiat în fiecare zi cîte şase părţi din *Coran*. I-a încredinţat şi lui cinstea sa, demnitatea bărbii şi renumele şcolii, iar monitorul a acceptat să jure că nu le va înjosi.

Această ceremonie se desfăşura sub ochii celorlalţi băieţi care priveau, minunîndu-se.

IX

DIN ZIUA ACEEA, RELAŢIILE DINTRE SIDNA ŞI băiat, în ce priveşte învăţătura, s-au întrerupt, locul lor luîndu-l relaţii între băiat şi monitor. Nici acesta însă, nu era mai puţin ciudat decît Sidna. Era un tînăr lung şi deşirat, negru ca tăciunele. Tată-său era sudanez, iar mamă-sa mulatră. N-avusese noroc în viaţă, nereuşind în nimic. A încercat de toate fără nici un rezultat. În zadar l-a dus tatăl său pe la diferiţi meseriaşi, căci nu s-a lipit nimic de el. A încercat să-i găsească ceva de lucru la fabrica de zahăr : muncitor, paznic, uşier sau măturător, dar şi aici totul a fost zadarnic. Tatăl era foarte supărat din cauza asta. Îl ura şi-l dispreţuia, preferîndu-i pe fraţii ceilalţi care munceau şi cîştigau cîte ceva. Cînd era copil, umblase la şcoală, învăţase să scrie, să citească şi chiar şi cîteva sure din *Coran* pe dinafară, dar le-a uitat foarte repede. Cînd a văzut că nu-şi poate face nici un rost, a venit la Sidna şi i s-a plîns, spunîndu-i cum stau lucrurile. Acesta i-a zis atunci :

— Vino aici ca monitor. Va trebui să-i înveţi pe copii să scrie şi să citească, să-i supraveghezi să nu se joace şi să mă înlocuieşti cînd lipsesc. Eu am datoria să le citesc şi să-i învăţ *Coranul* pe de rost. Tu vei deschide şcoala, înainte de răsăritul soarelui, şi vei avea grijă să fie curată, cînd vin copiii. O vei închide după rugăciunea

de după-amiază şi vei lua cheia. Vei fi deci mîna mea dreaptă. O să primeşti, săptămînal sau lunar, un sfert din banii pe care-i obţine şcoala.

Cei doi au căzut de acord şi monitorul s-a apucat de treabă.

Îl ura şi-l dispreţuia pe Sidna, cu toate astea se dădea bine pe lîngă el. Aceleaşi simţăminte şi aceeaşi atitudine le avea şi Sidna faţă de monitor.

Monitorul îl ura fiindcă era egoist, îl înşela şi-l mintea, ascunzîndu-i o parte din veniturile şcolii şi fura partea cea mai bună din mîncarea copiilor. Îl dispreţuia fiindcă, deşi era orb, se prefăcea că vede şi fiindcă deşi n-avea de loc voce pretindea că are, şi încă frumoasă. Sidna îl ura pe monitor fiindcă era viclean, ascunzîndu-i multe lucruri pe care s-ar fi cuvenit ca el să le ştie, fiindcă era hoţ şi fura din mîncarea ce i se punea în faţă la dejun şi din alte bunuri ale lui şi fiindcă punea la cale diferite isprăvi cu băieţii mai mari din şcoală ori se juca cu ei fără ca Sidna să ştie. După rugăciunea de după-amiază, se întîlnea cu ei acolo lîngă duzi, lîngă pod sau la fabrica de zahăr.

Ciudat este că fiecare avea dreptate în felul lui, dar erau nevoiţi să se ajute, în pofida faptului că se urau; unul fiindcă trebuia să trăiască, iar celălalt pentru că avea nevoie de cineva care să vadă de treburile şcolii.

Aşadar, băiatul nostru s-a înţeles cu monitorul şi a început să-i recite *Coranul*: cîte şase părţi în fiecare zi. Dar asta n-a durat nici trei zile. Băiatul s-a plictisit din prima zi, monitorul din ziua următoare, iar în ziua a treia şi-au spus unul celuilalt ce gîndeau. În ziua a patra au căzut de acord ca băiatul să spună cele şase părţi în gînd, în faţa monitorului, iar dacă nu e sigur de ceva sau nu găseşte vreun cuvînt, să-l întrebe pe el. Băiatul îl saluta pe monitor în fiecare zi, se aşeza jos, în faţa lui, şi-şi mişca, bombănind, buzele de parcă ar fi recitat. Din cînd în cînd, îl mai întreba pe monitor despre cîte un cuvînt. Uneori îi răspundea, alteori îi era greu s-o facă. Sidna venea în fiecare zi cu puţin înainte de prînz, saluta şi lua loc. Primul lucru pe care-l făcea era să-l cheme pe băiat şi să-l întrebe:

— Ai recitat?

— Da !

— De unde pînă unde ?

— De la sura *Vaca* pînă la „vei găsi cu siguranţă“ sîmbătă, şi de la „vei găsi cu siguranţă“ pînă la „nu mă declar nevinovat“, duminică.

Împărţise *Coranul* în şase părţi, conform sistemului introdus de faqihi. Pentru fiecare din cele cinci zile fixase cîte o parte pe care s-o spună lui Sidna, atunci cînd i-o va cere.

Monitorul nu era mulţumit de această înţelegere care-i dădea lui şi băiatului liniştea dorită şi voia să profite de situaţie. Din cînd în cînd, îl ameninţa că-i va spune lui Sidna că sînt cîteva sure la care se bîlbîie sau pe care le-a memorat prost : sura *Hud*, sura *Profeţii* şi sura *Partidele*, deşi el ajunsese să se bîlbîie la întreg *Coranul*, fiindcă, timp de cîteva luni, nu mai citise nimic. N-ar fi vrut ca Sidna să-l examineze iar şi făcea totul ca monitorul să tacă. De cîte ori nu i-a umflat buzunarele cu pîine, plăcinte sau curmale ! De cîte ori nu i-a dat piastrul acela pe care din cînd în cînd i-l dăruia tatăl său şi cu care ar fi vrut să-şi cumpere bomboane de mentă ! Şi cum o înşela pe mamă-sa luînd de la ea o bucată mare de zahăr pe care, cum ajungea la şcoală, o dădea monitorului, deşi ar fi vrut s-o mănînce singur. Dacă nu pe toată, măcar o bucăţică ! Monitorul o lua, cerea apă pentru a muia zahărul, apoi sorbea tare din ea, iar la sfîrşit înghiţea dintr-o dată zahărul care se topise sau era gata să se topească. De cîte ori nu-i dădea monitorului mîncarea pe care o lua de acasă pentru prînz, deşi îi era foame, şi-l lăsa s-o mănînce în locul lui ! Şi toate astea pentru a nu-l pîrî lui Sidna că se bîlbîie la *Coran*...

Acest gen de relaţii i-au adus prietenia monitorului cu care mergea la geamie pentru a-şi face împreună rugăciunea. Apoi monitorul a început să aibă încredere şi să se bizuie pe el. I-a cerut să asculte pe cîţiva copii cum citesc *Coranul*, cum îl reiau sau cum îl recită pe de rost. A urmat şi prietenul nostru cu elevii lui exact aceeaşi cale pe care a urmat-o monitorul cu el ; îi aşeza în faţa lui şi începea cu citirea, fără însă a fi atent la ei, ci stînd de vorbă cu prietenii săi. Cînd termina de discutat,

venea din nou la ei. Dacă-i surprindea jucîndu-se sau dacă observa că se bîlbîie sau că nu sînt siguri de ceva, îi amenința, îi înjura, îi lovea și-l anunța apoi pe monitor. Adevărul este că el însuși nu știa *Coranul* mai bine decît elevii săi, însă dacă monitorul hotărîse lucrul ăsta, însemna că și el trebuie să se poarte ca un adevărat monitor. Dacă monitorul nu-l înjura, nu-i făcea nici un rău și nu-l spunea lui Sidna, era pentru că îi plătea totul scump. Băieții au înțeles-o și-au început și ei să-i plătească lui scump. Astfel își lua înapoi mita pe care o dăduse monitorului, dar cea pe care o primea el era cu totul alta, căci el nu ducea lipsă de nimic acasă. N-avea nevoie de pîine, nici de curmale, nici de zahăr. Nu putea primi nici bani. Ce să facă cu ei, dacă nu-i putea cheltui singur ? Dacă i-ar fi primit, s-ar fi dat de gol. Deci, era mai greu de găsit ceva cu care să-l mulțumească, însă băieții erau specialiști în asta ; îi cumpărau bomboane cu mentă, caramele, semințe sau alune. Multe din ele le dădea apoi monitorului.

Exista însă și un alt fel de mită, care lui îi plăcea cel mai mult, care îl încînta chiar, făcîndu-l în același timp să-și neglijeze datoriile și mai tare : erau povestirile și cărțile. Dacă un băiat putea să-i povestească ceva nou, să-i cumpere o carte de la omul acela care umbla prin sate cu cărți sau să-i citească un capitol dintr-o povestire de-a lui Az-Zir Salim [1] sau Abu Zeid, el putea fi sigur că-l va mulțumi și va dobîndi simpatia lui. Cel mai isteț dintre elevii săi în astfel de treburi s-a dovedit a fi o fetiță oarbă, căreia i se spunea Nasifa. Ai săi au trimis-o la școală pentru a învăța pe de rost *Coranul* și l-a învățat foarte bine. Sidna a dat-o în primire monitorului, iar acesta la rîndul lui prietenului nostru. Și a urmat prietenul nostru cu ea calea pe care o urmase monitorul cu el. Familia fetei era dintre cei cu stare, însă de curînd îmbogățiți. Tatăl ei mînase cîndva măgarii, dar mai apoi a devenit un negustor bogat. Nu ținea socoteală de ceea ce cheltuiește pentru familia sa, asigurîndu-i o viață îndestulată. Nasifei nu-i lipseau niciodată

[1] Erou al legendei care-i poartă numele, cu subiect din istoria preislamică a arabilor.

banii. Ea se pricepea cel mai bine să aleagă mita, știa cele mai multe povestiri, născocea cel mai bine, știa cele mai multe cîntece care te înveselesc și bocete care te fac să plîngi și în plus, cînta și bocea destul de bine. Avea un fel ciudat de a se purta ; îi cam lipsea o doagă. Pe prietenul nostru îl desfăta mult cu felul ei de-a vorbi, cu bocetele, povestirile și diferite alte feluri de mită. Dar, în timp ce prietenul nostru dădea și primea mită, în timp ce era înșelat și înșela, *Coranul* se ștergea din mintea lui verset cu verset, sură cu sură... Pînă-n ziua fatală ! Vai, ce zi !

X

ERA ÎNTR-O MIERCURI. PRIETENUL NOSTRU A petrecut ziua plin de voioșie și veselie. Dimineața, a pretins față de Sidna că a terminat *Coranul* și s-a ținut numai de povestiri și de joacă pînă la sfîrșitul lecțiilor.

Cînd a plecat de la școală, nu s-a dus acasă, ci a mers c-un grup de prieteni la geamie, pentru a face rugăciunea de după-amiază. Îi plăcea să meargă acolo, să urce în minaret și să ia parte împreună cu muezinul la taslim [1] (acesta fiind chemarea care urmează după azana [2] legală).

În ziua aceea, a mers și a urcat în minaret, a luat parte la azana și și-a făcut și el rugăciunea. Cînd a vrut să plece spre casă, a observat că i-au dispărut fără urmă sandalele. Le pusese alături de minaret și cînd, după ce a terminat rugăciunea, a mers să le ia, și-a dat seama că cineva i le-a furat. S-a întristat întrucîtva de treaba asta, însă în ziua aceea fusese așa de vesel și de bine dispus încît nu s-a supărat prea tare și nu s-a gîndit la ce-ar putea urma. A apucat drumul spre casă desculț. Distanța era destul de mare, dar nu s-a speriat. Mai mersese el și altă dată în picioarele goale.

---

[1] Rostirea cuvitelor : *As-salamu alaicum* — Pace vouă !

[2] Chemarea la serviciul religios de vineri și la fiecare din cele cinci rugăciuni zilnice, efectuată de muezinul care urcă în minaret.

A intrat în casă. Ca de obicei, şeihul era în camera de oaspeţi. L-a întrebat :

— Unde-ţi sînt sandalele ?

— Le-am uitat la şcoală, a răspuns el.

Şeihul n-a dat atenţie acestui răspuns şi l-a lăsat pe băiat o vreme în pace. Acesta, muşcînd dintr-o bucată de pîine, aşa cum obişnuia să facă după ce se întorcea de la şcoală, s-a dus şi-a vorbit puţin cu mamă-sa şi cu fraţii. Apoi, cînd şeihul l-a strigat, s-a grăbit să-i răspundă. După ce s-a aşezat pe locul care-i era rezervat, l-a întrebat :

— Ce-ai învăţat azi din *Coran ?*

— Am terminat de învăţat ultimele şase părţi, a răspuns el.

— Îl mai ştii bine ?

— Desigur !

— Spune sura *Saba.*

Prietenul nostru uitase sura *Saba* însă, aşa cum le uitase pe toate celelalte de altfel. Allah nu l-a ajutat să scoată nici o vorbă. Atunci şeihul i-a zis :

— Spune sura *Creatorul.*

Dar nici de data aceasta Allah nu l-a ajutat să spună nici un cuvînt. Atunci şeihul i-a zis calm, puţin în derîdere :

— Bine, dar ai pretins că ştii *Coranul ?* Spune sura *Ya-Sin,* atunci.

De data aceasta Allah l-a ajutat să spună primele versete după care limba a început să i se împleticească şi glasul i s-a stins. L-a trecut un fior neplăcut, apoi o sudoare rece i-a alunecat pe obraji. Şeihul i-a spus la fel de calm :

— Du-te... Şi vezi, să ai grijă să-ţi uiţi în fiecare zi sandalele ! Cred că le-ai uitat şi pe ele aşa cum ai uitat şi *Coranul.* Şi cu Sidna al tău o să am eu o altă treabă !

Prietenul nostru a ieşit din camera de oaspeţi cu capul în pămînt, ameţit, bălăbănindu-se. A mers la cămară (o cămăruţă a casei în care se păstrau diferite alimente şi în care se creşteau şi porumbei), unde se afla tocătorul (o bucată de lemn mare şi groasă, semănînd cu un trunchi de copac). Maică-sa tăia carnea pe

el şi obişnuia să lase acolo mai multe cuţite : unele mai lungi, altele mai scurte, unele mai grele, altele mai uşoare.

Prietenul nostru, ajuns în cămară, s-a îndreptat spre colţul unde se găsea tocătorul şi s-a aplecat spre satîr : cel mai gros, mai ascuţit şi mai greu cuţit. L-a luat cu dreapta şi şi-a dat o lovitură în ceafă. Apoi, cînd satîrul i-a scăpat din mînă, a început să ţipe. Mamă-sa a alergat spre el. Era undeva prin apropiere, însă nu-i dăduse atenţie cînd a trecut pe lîngă ea. L-a găsit jos, zbătîndu-se, iar de la ceafă îi curgea sînge. Satîrul era alături... Mamă-sa s-a uitat repede la rană şi şi-a dat seama că nu-i ceva îngrijorător. N-a făcut altceva decît să se năpustească asupra lui cu ocări şi dojeni. L-a luat apoi tîrîş de-o mînă şi l-a dus în bucătărie unde l-a aruncat într-un colţ, după care şi-a văzut de treabă. Prietenul nostru a rămas acolo nemişcat, fără să scoată o vorbă sau să plîngă, fără să se gîndească la ceva ; ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. Fraţii şi surorile se zbenguiau şi-şi vedeau de joaca lor, nedîndu-i nici o atenţie. La rîndul lui, nu-i privea nici el.

Era aproape de apusul soarelui, cînd l-a chemat tatăl său să dea socoteală. A ieşit ruşinat, împleticindu-se, şi s-a îndreptat către camera de oaspeţi. Tatăl nu l-a întrebat nimic, dar s-a grăbit Sidna care se afla acolo :

— Nu mi-ai spus mie azi cele şase părţi din *Coran ?*

— Ba da !

— Nu mi-ai spus mie ieri sura *Saba ?*

— Ba da !

— Ce s-a întîmplat de n-ai putut s-o spui azi ?

Băiatul n-a răspuns şi Sidna a continuat :

— Spune sura *Saba.*

Dar Allah nu l-a ajutat să scoată nici un cuvînt şi a intervenit tată-său :

— Spune-mi atunci sura *Prosternarea !*

Tot nimic. De data aceasta şeihul s-a înfuriat foc, însă nu pe băiat, ci pe Sidna :

— Va să zică, el vine la şcoală nu ca să citească şi să-nveţe, nu ca să-i dai atenţie şi să ai grijă de el, ci ca

să se zbenguie şi să se ţină de joacă. Azi s-a-ntors desculţ, pretinzînd c-a uitat sandalele la şcoală... Cred că te interesează dacă el ştie *Coranul* aşa cum te interesează dacă umblă desculţ sau în sandale...

— Jur pe Allah cel mare de trei ori că nu l-am neglijat nici o zi. Dacă nu plecam azi de la şcoală înaintea copiilor, nu s-ar fi întors desculţ. Mi-a recitat *Coranul* o dată în fiecare săptămînă : şase părţi în fiecare zi. Îl ascultam dimineaţa, cum soseam la şcoală.

— Nu cred nimic din toate astea, i-a răspuns şeihul.

— De trei ori o repudiez pe nevastă-mea [1] dacă te-am minţit vreodată sau dacă acum te mint. Îl voi mai asculta *Coranul* încă o dată pe săptămînă.

— Nu te cred.

— Crezi că ce-mi dai în fiecare lună îmi este mai scump decît nevasta ? Sau îţi închipui că pentru ceea ce-mi plăteşti, eu o să-mi permit să păcătuiesc, trăind cu o femeie de care am spus de trei ori că divorţez, în faţa ta ?

— Asta nu mă priveşte pe mine. Începînd de mîine, băiatul ăsta n-o să mai vină la şcoală.

Apoi şeihul s-a ridicat şi-a ieşit, şi după el a plecat şi Sidna, trist şi amărît.

Prietenul nostru a rămas pe loc, fără să se gîndească la *Coran* sau la cele întîmplate, ci doar la cît de mult poate minţi Sidna şi la acel divorţ de trei ori pe care-l aruncă la fel de uşor ca pe un muc de ţigară.

În seara aceea, n-a apărut la masă. Trei zile l-a evitat pe tatăl său, aşa cum a evitat şi să apară la masă. În ziua a patra însă, a intrat tată-său la el în bucătărie unde-i plăcea să se ascundă, lîngă cuptor. I-a vorbit glumind şi cu blîndeţe, aşa încît l-a cucerit pe copil. După atîta încruntare, faţa i s-a luminat în sfîrşit. L-a luat de mînă şi l-a aşezat la masă acolo unde era locul lui, în timpul mesei fiind foarte atent cu el. Cînd băiatul

---

[1] Tripla repudiere de către musulman a soţiei duce la dezlegarea căsătoriei, fiindu-i interzis de către religie să mai contracteze o nouă căsătorie cu femeia respectivă.

a terminat și s-a ridicat să plece, tatăl i-a pus, sub forma unei glume șfichiuitoare, o întrebare pe care el n-a uitat-o niciodată, fiindcă i-a făcut pe toți frații să rîdă de el și au reținut-o, sîcîindu-l din cînd în cînd cu ea : „Și zici că ai învățat *Coranul ?*“

XI

NICI BĂIATUL N-A MAI MERS LA ȘCOALĂ ȘI nici Sidna n-a mai venit pe la ei pe-acasă. Șeihul a căutat un alt faqih care să vină în fiecare zi la ei acasă și să-i citească în locul lui Sidna cîte o sură din *Coran* și să-l învețe pe băiat un ceas-două. Cînd faqihul cel nou pleca, băiatul rămînea liber să se joace și să se zbenguie cît voia, prin casă. Spre seară, au venit la el prietenii și tovarășii lui care se întorceau de la școală. În timp ce se jucau, ei i-au povestit ce s-a întîmplat în lipsa lui, amuzîndu-se pe seama școlii, a lui Sidna și a monitorului. Și-a-nchipuit că a terminat definitiv cu școala și cu cei din ea, că n-o să se mai întoarcă acolo și n-o să-i mai vadă pe faqih și pe monitor. Și-a dat drumul la gură, vorbind urît despre cei doi, dînd în vileag defectele și faptele lor rele pe care ei le tăinuiau. A început să-i bîrfească în fața băieților ; să-i facă mincinoși, hoți și lacomi, spunînd despre ei numai lucruri urîte. Găsea în discuția aceasta o alinare pentru sine și un mijloc de a-i amuza pe ceilalți băieți. Și la urma urmei de ce n-ar fi vorbit așa despre cei doi, cînd nu mai rămăsese decît o lună pînă la plecarea la Cairo ? Peste cîteva zile va veni din capitală fratele său, azharitul, și-l va lua cu el la Al-Azhar unde va fi „vecin al lui Allah“ și unde n-o să mai știe nimic despre faqih și despre monitor.

În zilele acelea, era fericit cu adevărat ; se simțea deasupra tovarășilor săi și celor de-o vîrstă cu el, fiindcă nu mai mergea la școală, așa cum făceau ei, ci venea faqihul la el și, în plus, și pentru că urma să meargă la Cairo unde-i Al-Azharul și unde-s Sidna Husein, Saiyyda

Zeinab [1] şi alţi sfinţi. Cairo nu însemna pentru el altceva decît locul unde se află Al-Azharul şi mormintele sfinţilor şi binefăcătorilor.

Numai că fericirea aceasta n-a durat mult şi după ea a urmat o dezamăgire groaznică. Motivul a fost că Sidna n-a putut să rabde înstrăinarea de această familie şi să suporte victoria şeihului Abd al-Giauuad asupra lui. A început să intervină, prin unul şi prin altul, pe lîngă şeih, pînă cînd l-a îmbunat. Chiar a doua zi dimineaţă, şeihul a poruncit băiatului să se întoarcă la şcoală. Băiatul a făcut-o fără s-o dorească, prevăzînd ce-l aşteaptă de la Sidna, care-l va pune pentru a treia oară să citească *Coranul*. Dar lucrurile nu se opreau la atît. Băieţii spuseseră faqihului şi monitorului tot ce auziseră de la prietenul nostru. Toată săptămîna, în timpul prînzului, Sidna îi făcea reproşuri, iar monitorul îi întorcea vorbele acelea pe care le aruncase, crezînd că nu-i va mai vedea pe cei doi oameni.

Însă în săptămîna aceasta, băiatul a învăţat să fie cu băgare de seamă cînd vorbeşte, a învăţat că e o nerozie să te încrezi în promisiunile oamenilor şi în angajamentele pe care le iau. Dar şeihul a jurat că băiatul nu se va mai întoarce la şcoală niciodată şi iată-l că a venit din nou la ea! Atunci, care e deosebirea între şeih care a jurat şi şi-a călcat jurămîntul şi Sidna care a jurat că va divorţa deşi ştia că minte? Sau acei băieţi cu care a stat de vorbă, i-au ocărît împreună pe faqih şi pe monitor, provocîndu-l să facă şi el la fel, iar după ce-au făcut asta au căutat să se apropie de cei doi oameni spunîndu-le ceea ce auziseră? Sau maică-sa care rîde de el şi-l provoacă pe Sidna de cîte ori vine în vizită să-i spună ce ziseseră băieţii? Sau fraţii lui care-l iau în rîs, repetînd din cînd în cînd spusele lui Sidna, necăjindu-l şi stîrnindu-i furia? Dar băiatul le-a suportat fără să cîrtească. De ce n-ar îndura la urma urmei cînd mai are doar o lună sau mai puţin pînă cînd o să se despartă de toate astea?

---

[1] Două din cele mai vestite moschei din Cairo, închinate lui Husein, nepotul profetului Muhammad şi Zeinabei, una din soţiile profetului.

XII

DAR IATĂ CĂ LUNA A TRECUT, AZHARITUL s-a întors la Cairo, iar prietenul nostru a rămas tot acasă. N-a plecat la Cairo, n-a îmbrăcat nici turban şi nici giubea sau caftan.

Era încă mic. Nu era chiar aşa de simplu să fie trimis la Cairo. Fratelui nu i-ar fi convenit să poarte şi grija lui, şi de aceea a arătat că ar fi mai bine să rămînă încă un an acasă. A rămas fără ca cineva din familie să se intereseze dacă e mulţumit sau nemulţumit de hotărîrea luată.

Întrucîtva viaţa lui s-a schimbat. Fratele lui, azharitul, a dat indicaţii să-şi petreacă acest an pregătindu-se pentru a intra la Al-Azhar. I-a dat două cărţi : pe una s-o memoreze în întregime, iar din cealaltă numai anumite pagini.

Cartea pe care trebuia s-o memoreze în întregime era *Al-Alfiyya* lui Ibn Malik [1], iar cealaltă era o culegere de texte. Înainte de a pleca, azharitul l-a sfătuit să înceapă cu *Al-Alfiyya* şi numai după ce-o s-o înveţe foarte bine, să memoreze şi din cealaltă cîteva lucruri ciudate : unele din ele se numeau „giuvaeruri" [2], altele se numeau „perle" [3], altele „as-siragiyya" [4], altele „ar-rahbiyya" [5] şi, în sfîrşit, altele „lamiyyat al-afaal" [6]. Denumirile astea îl făceau pe băiat să se mîndrească cu ele şi să le admire ; aceasta fiindcă nu înţelegea sensul lor, fiindcă aprecia că ele sînt o dovadă a ştiinţei şi

---

[1] *Al-Alfiyya* în traducere *Miarul* — tratat didactic de gramatică alcătuit dintr-o mie de versuri de către Ibn Malik (1203 (1204) — 1274). Tratatul este un rezumat al unei lucrări anterioare *Al-Kafiya wa aş-şa-fiya*, alcătuită din 3 000 de versuri.

[2] *Giuvaerul dogmaticii* — catehism mic în versuri, compus de Ibrahim al-Laqani (m. 1631).

[3] *Perla strălucitoare* — manual de dogmatică, alcătuit de Ahmad ad-Dardira (m. 1786).

[4] Tratat de drept ereditar, alcătuit de Siragi ad-Din as-Sigiawindi (sec. XII).

[5] Manual de drept ereditar în versuri, compus de Muhammad ar-Rahbi (m. 1183).

[6] Tratat de gramatică, compus din 114 versuri cu monorimă, de acelaşi Ibn Malik.

fiindcă fratele său azharitul le învățase pe de rost și le înțelesese, devenind astfel „savant" și obținînd o poziție de invidiat în ochii părinților, fraților și tuturor locuitorilor orășelului. Toți vorbeau despre el cu o lună înainte să se întoarcă, iar cînd a venit, l-au copleșit cu bucuria și dragostea lor. Șeihul îi sorbea vorbele, și-apoi le repeta prietenilor mîndrindu-se și lăudîndu-se. Oamenii îl rugau insistent să le citească și lor o lecție de dogmatică sau de drept musulman. Ce-o fi dogmatica asta? Dar dreptul musulman? Șeihul îl implora, sau insistînd sau luîndu-l cu binișorul, făgăduind să-i îndeplinească orice dorință, dacă va ține în fața oamenilor predica de vineri. Apoi, acea zi vestită, ziua nașterii profetului!... Cît de onorat și de bucuros a fost azharitul!... Cîtă considerație și cît respect! I-au cumpărat caftan, giubea, tarbuș și pantofi de saftian, toate noi. Discutau despre ziua aceea și despre ceea ce se va întîmpla în cursul ei, cu mult înainte ca ea să sosească. În ziua aceea, la amiază, familia n-a mîncat decît foarte puțin și în grabă. Tînărul azharit a îmbrăcat veșmintele cele noi, și-a pus pe cap un turban verde, iar pe umeri și-a aruncat un șal de Cașmir. Mamă-sa se roagă implorîndu-l pe Allah, iar tată-său intră și iese vesel, fără să-și găsească locul. Cînd tînărul a terminat de îmbrăcat și de gătit așa cum și-a dorit, a găsit un cal așteptîndu-l la ușă. Bărbații l-au luat pe umeri și l-au urcat în șa. Lumea se înghesuia buluc la dreapta, la stînga, în fața și în spatele lui. Bărbații trăgeau cu puștile în sus, iar femeile cîntau și se veseleau. Prin aer plutea miros de tămîie. Vocile se ridicau, aducînd osanele profetului. Cortegiul acesta se mișca încet și o dată cu el parcă și casele. Toate astea fiindcă tînărul azharit a fost în ziua aceea „înlocuitor"[1]. Cortegiul fastuos l-a însoțit prin orășel și prin satele din jur. Dar de ce oare n-a fost ales „înlocuitor" un alt tînăr? Fiindcă el era azharit, citise mult, studiase *Al-Alfiyya*, „giuvaerul" și „perla"! De ce să nu se entuziasmeze băiatul cînd știe că va studia

[1] Înlocuitorul imamului conduce rugăciunea comună de vineri, la moschee.

şi el ceea ce studiase fratele său şi că se va deosebi de tovarăşii şi semenii săi, fiindcă el va şti *Al-Alfiyya*, „giuvaerul" şi „perla" ?

Cît de bucuros şi de mîndru a fost cînd a mers sîmbătă la şcoală cu un exemplar din *Al-Alfiyya* în mînă ! Pentru el însemna foarte mult această carte, în ciuda faptului că era mică, murdară şi cu coperţile jerpelite. Aşa mică şi soioasă cum era, pentru el valora cît cele cincizeci de exemplare din *Coran* pe care le aveau colegii lui.

Coranul ! ? A învăţat pe de rost tot ceea ce conţinea, dar asta nu i-a folosit la nimic ! Mulţi tineri îl învaţă, însă pentru asta nimeni nu le dă nici o atenţie şi nu sînt aleşi „înlocuitori" în ziua naşterii profetului...

Pe cînd *Al-Alfiyya*... Ştii ce este *Al-Alfiyya* ? Ca să-ţi dai seama, este de-ajuns să ştii că Sidna nu cunoştea nici un cuvînt din ea şi că monitorul nu reuşea să buchisească bine nici primele versuri ! *Al-Alfiyya* e o carte de versuri în timp ce în *Coranul* lor nu sînt versuri.

El s-a entuziasmat într-adevăr de versul „A spus Muhammad, cunoscut cu numele de Ibn Malik : Slăvesc pe Allah, domnul meu, cel mai bun stăpîn !" aşa cum nu se mai entuziasmase niciodată, în faţa nici unei sure din *Coran*.

XIII

CUM SĂ NU SE BUCURE CÎND EL A SIMŢIT DIN prima zi că este cu cîteva trepte mai sus ? Sidna nu mai putea să-l controleze cum învaţă *Al-Alfiyya* şi nici să i-o citească. Şcoala nu-l putea ajuta să înveţe *Al-Alfiyya* şi băiatul era nevoit să meargă în fiecare zi la tribunalul religios pentru a-i citi cadiul ceea ce voia să înveţe. Cadiul era un ulema [1] care studiase la Al-Az-

[1] Gradul de *ulema* se acordă absolvenţilor Universităţii Al-Azhar şi membrilor clerului musulman, în general. Întrucît în roman cuvîntul este folosit mai ales cu primul sens, am făcut abstracţie de sensul lui din limba română veche şi am derivat pluralul *ulemai*.

har, mai mare decît fratele său, azharitul, cu toate că șeihul nu credea asta, așa cum nu credea nici măcar că ar putea fi egal cu fiul său. În orice caz, el este dintre cei care studiaseră la Al-Azhar și era cadiu, era cineva. Și-apoi el era la tribunal, nu la școală. Stătea pe un scaun înalt, pe care erau puse covoare și perne și care nu se putea compara cu banca pe care ședea Sidna. În jurul lui nu erau pantofi peticiți. La ușă stăteau doi aprozi cărora lumea li se adresa cu acel cuvînt strălucitor și plin de autoritate care este „curier".

Da! Băiatul trebuia să meargă în fiecare dimineață la tribunal pentru a-i citi cadiul cîte un capitol din *Al-Alfiyya*. Ce frumos citea cadiul! Cu cîtă emfază rostea pe „qaf" și pe „dad"! [1] Ce rezonanță avea vocea lui atunci cînd rostea cuvintele lui Ibn Malik:

„Vorbele noastre sînt expresii cu tîlc cum este de pildă, «îndreaptă-te». Cuvintele se împart în nume, verb și particulă".

Cadiul l-a emoționat pe băiat, uimindu-l chiar, atunci cînd i-a citit aceste versuri:

„Merită toată lauda, fără supărare, întrecînd
Al-Alfiyya *lui Ibn Muuti,* [2]
Dar el, fiind anterior, are toate meritele și mă obligă
la cele mai frumoase laude.
Allah va hotărî daruri și pentru mine și pentru el pe
treptele lumii de apoi".

Vocea îi era întreruptă de plîns, atunci cînd a citit aceste versuri. Apoi i s-a adresat băiatului:

— Cine se umilește în fața lui Allah, pe el îl va înălța. Înțelegi aceste cuvinte?

— Nu! a răspuns băiatul.

Cadiul i-a explicat:

— Autorul, Allah cel măreț să-l ierte, atunci cînd a început să alcătuiască *Al-Alfiyya*, s-a lăsat ademenit

---

[1] Cele două consoane din cuvîntul „qadi" (cadiu).

[2] Ibn Muuti este și el autor al unui tratat de gramatică, compus tot dintr-o mie de versuri și intitulat tot *Al-Alfiyya*, dar anterior celui alcătuit de Ibn Malik.

și, cuprins de trufie, a zis : „întrecînd *Al-Alfiyya* lui Ibn Muuti". Noaptea însă, în vis, l-a văzut pe Ibn Muuti făcîndu-i cumplite reproșuri. Trezindu-se din somn, el a corectat această exagerare născută din orgoliu și a zis : „Dar el, fiind anterior, are toate meritele".

Ce mult s-a bucurat șeihul în după-amiaza acelei zile, cînd s-a întors băiatul și i-a povestit ceea ce auzise de la cadiu, recitîndu-i în plus și primele versuri din *Al-Alfiyya !* Cînd el recita, șeihul exclama acel cuvînt cu care lumea-și exprimă admirația : „Allah ! Allah !"

Dar toate au un sfîrșit. Prietenul nostru a învățat din *Al-Alfiyya* fericit pînă cînd a ajuns la capitolul *Cuvîntul de început* [1]. Apoi, elanul a început să-i scadă. Tatăl său avea grijă să-l întrebe în fiecare după-amiază :

— Ai fost la tribunal ?

— Da, răspundea el.

— Cît ai învățat ?

— Douăzeci !

— Recită ce-ai învățat.

Și el recita ceea ce învățase.

Ajungînd la capitolul *Cuvîntul de început,* lucrurile au devenit mai complicate. Învăța și mergea la tribunal fără nici o tragere de inimă. Pînă cînd a ajuns la capitolul *Complementul absolut.* De aici n-a mai mers mai departe nici un pas. Se ducea la tribunal, ca de obicei, în fiecare zi, și citea împreună cu cadiul cîte un capitol din *Al-Alfiyya.* Cînd se întorcea la școală, arunca deoparte cartea și se punea pe joacă sau se apuca de citit povestiri.

Seara, tatăl său îl întreba :

— Ai fost la tribunal ?

— Da ! răspundea el.

— Cîte versuri ai învățat ?

— Douăzeci.

— Din ce capitol ?

---

[1] Capitol al gramaticii, echivalînd cu *Subiectul în propoziția nominală.* În continuare sînt menționate și alte capitole ale gramaticii limbii arabe.

— Din capitolul despre *Starea de anexiune*. Sau: „Din capitolul *Atributul*". Sau: „Din capitolul despre *Pluralul intern*".

Dacă-i zicea:

— Recită-mi ce-ai învățat, el recita douăzeci de versuri din primele două sute. O dată din capitolul *Tipurile de flexiune*, altă dată din *Determinare și nedeterminare*, iar a treia oară din *Cuvîntul de început*. Șeihul nu înțelegea nimic și nu-și dădea seama cum fiul său îl păcălește. El avea toată încrederea în cadiu și era mulțumit numai ascultînd versurile. Interesant că nici măcar o singură dată nu i-a trecut prin cap să deschidă *Al-Alfiyya* și să urmărească în timp ce-i recita. Dacă ar fi făcut așa ceva, s-ar fi întîmplat, sigur, o poveste de felul celei cu surele *Poeții*, *Saba* sau *Creatorul*.

Odată, s-a aflat foarte aproape de o astfel de primejdie și dacă nu intervenea maică-sa să-l scape, ar fi avut băiatul un scandal cu tatăl său, de toată frumusețea.

Avea un frate care urma o școală laică. Cînd s-a întors de la Cairo în vacanța de vară, s-a întîmplat să asiste cîteva zile în șir la acest examen. L-a auzit pe șeih întrebîndu-l pe băiat:

— Ce capitol ai învățat?

— Capitolul despre *Apoziție*, i-a răspuns el.

Cînd i-a cerut să-i recite ce învățase, el i-a spus ceva din capitolul *Numele propriu* sau din capitolul *Propoziția relativă și pronumele relativ*.

Prima dată tînărul a tăcut. La fel a făcut și în ziua următoare. Cînd a văzut însă că lucrurile se repetă, a așteptat pînă ce a plecat șeihul și i-a zis băiatului de față cu maică-sa:

— Tu-l înșeli și-l minți pe tata. La școală stai numai de joacă și nu-nveți nimic din *Al-Alfiyya*.

— Ești un mincinos! Ce știi tu despre astea? i-a răspuns băiatul. *Al-Alfiyya* e pentru azhariți, nu pentru cei ca tine. Întreabă-l pe cadiu, și-o să vezi că merg la tribunal în fiecare zi.

— Ce capitol ai învățat azi? l-a întrebat tînărul.

— Capitolul cutare.

— Bine, dar tu nu i-ai recitat lui tata din capitolul ăsta, ci din altul. Dă-mi cartea să te controlez eu.

Luat prin surprindere, băiatul, încurcat, n-a mai zis nimic. Tînărul s-a gîndit să spună povestea asta șeihului, însă a intervenit maică-sa, cerîndu-i să nu facă așa ceva. Și fiindcă o iubea mult pe maică-sa, i-a fost milă de el și a tăcut. Șeihul n-a aflat nimic. Cînd s-a întors azharitul, l-a examinat pe băiat și și-a dat seama cum stau lucrurile. Nu s-a înfuriat, nu l-a amenințat și nici n-a spus șeihului nimic. În schimb i-a poruncit să nu mai meargă la școală și nici la tribunal și în zece zile a învățat cu el *Al-Alfiyya* în întregime.

XIV

ȘTIINȚA SE BUCURĂ ÎN SATE ȘI ÎN ORAȘELE de provincie de un respect de care nu se bucură în capitală sau în mediile specialiștilor. Nu-i nimic de mirare în asta ; este legea cererii și ofertei care se aplică și la știință, așa cum se aplică la celelalte lucruri destinate vînzării și cumpărării. În timp ce în Cairo, ulemaii se duc într-o parte și în alta fără ca nimeni, sau aproape nimeni, să-i bage în seamă, în timp ce vorbesc și se comportă așa cum vor, fără ca nimeni să le dea atenție, în afară de elevii lor de acolo, îi vezi pe ulemaii satelor și orașelor de provincie bucurîndu-se de mare cinste, înconjurați de respect, ascultați cu atenție de oameni, atunci cînd vorbesc, avînd putința de a-i înrîuri și de a-i atrage. Prietenul nostru, influențat de mentalitatea satului, îi admira pe ulemai întocmai ca provincialii și era aproape convins că ei fuseseră creați dintr-un alt aluat, diferit de cel din care fusese făcut restul lumii.

Cînd vorbeau, îi asculta cu admirație și mirare. A încercat să simtă ceva la fel și la Cairo, în fața marilor ulemai și șeihi, însă n-a reușit.

În orășelul lui erau vreo trei sau patru ulemai, care împărțiseră între ei admirația și simpatia oamenilor. Unul din ei era copist la tribunalul religios — un om scund și rotofei, cu o voce groasă și sonoră, care rostea vorbele cu gura pînă la urechi, părîndu-ți la fel de rotofeie și de grosolane ca și el, atunci cînd le auzeai ; sensurile ca și

silabele lor te izbeau. Era un şeih din aceia care n-avuseseră prea mult noroc la Al-Azhar, unde-a petrecut şi el cîţiva ani, dar fără să reuşească să devină nici ulema, nici cadiu. În cele din urmă se mulţumise c-un post de copist la tribunal, în timp ce fratelui său, un cadiu excelent, i se încredinţase conducerea religios-judiciară a unei provincii. Şeihul acesta nu mergea nicăieri fără să se laude cu fratele său şi fără să-l bîrfească pe cadiul cu care lucra. Făcea parte din secta hanefiţilor, şi în orăşel erau puţini adepţi ai lui Abu Hanifa [1] sau nu erau chiar de loc. Asta îl supăra şi-l făcea să-i urască pe ceilalţi ulemai, adversarii săi, adepţi ai lui Aş-Şafii sau ai lui Malik a căror ştiinţă aveă ecou în oraş şi care găseau cerere pentru fatwa [2] lor. Nu pierdea nici o ocazie să laude dogmele lui Abu Hanifa şi să le ponegrească pe cele ale lui Malik şi ale lui Aş-Şafii. Provincialii însă, erau destul de isteţi şi înţelegeau prea bine că şeihul spune şi face toate astea numai din ură şi furie. De aceea, îl compătimeau şi nu făceau altceva decît să-şi rîdă de el. Între acest şeih şi tînărul azharit era o luptă pe viaţă şi pe moarte. Tînărul azharit era în fiecare an ales „înlocuitor" şi pe el îl deranja că se întîmpla aceasta în dauna lui. A aflat de la lume că tînărul va ţine predica de vineri şi n-a scos nici o vorbă pînă în ziua aceea, cînd moscheea s-a umplut cu oameni. Tînărul a înaintat spre minbar [3], dar şeihul s-a aplecat spre imam şi a spus, astfel încît să fie auzit de lume :

— Ăsta e un puşti şi nu trebuie să se urce el la minbar, nici să rostească predica şi nici să facă rugăciunea împreună cu lumea printre care se află şeihi şi oameni în vîrstă.

Apoi a continuat privind spre lume.

— Cei care vreţi ca rugăciunea să nu fie în zadar, urmaţi-mă !

---

[1] În islamul tradiţional există patru curente egale în drepturi, care au primit numele fondatorilor lor : Abu Hanifa (696—767), Aş-Şafii (767—820), Malik ibn Anas (709 (716) — 798) şi Ahmad ibn Hanbal (m. 855).

[2] Hotărîre în problemele de legislaţie religioasă, dată de muftiu sau de o altă autoritate juridico-religioasă.

[3] Construcţie, din interiorul moscheii, asemănătoare amvonului, în care urcă imamul în ziua de vineri, pentru a ţine predica.

Lumea, auzind, a fost cuprinsă de panică ; şi era cît pe ce să se revolte dacă nu se urca imamul să rostească predica şi să facă rugăciunea împreună. În anul acela tînărul a fost împiedicat să se urce la minbar, deşi se străduise să înveţe predica, multe zile în şir. A spus-o de nenumărate ori tatălui său care aştepta ziua aceea ca pe cel mai dorit lucru, ca pe ceva care l-ar fi făcut să se bucure cel mai mult. Mamă-sa se temea pentru el să nu fie deocheat. Imediat ce a plecat spre moschee, ea a coborît şi a pus într-un vas cărbuni aprinşi peste care a aruncat bucăţi de tămîie. A colindat cu el prin toată casa, oprindu-se cîteva clipe în fiecare cameră şi bîiguind anume vorbe. A făcut treaba asta pînă cînd s-a întors fiul. L-a întîmpinat stînd după uşă, tămîind şi bombănind. Şeihul, în schimb, înfuriat, îl blestema pe omul acela a cărui inimă era roasă de invidie şi care-i împiedicase fiul să urce la minbar şi să facă rugăciunea.

Mai era în orăşel un alt ulema, şafiit — imamul moscheii, care ţinea predica şi făcea rugăciunea. Acesta era cunoscut pentru evlavia şi pioşenia sa. Lumea mergea cu respectarea şi slăvirea lui pînă la a-l socoti sfînt, aproape. Cereau binecuvîntarea lui şi căutau la el vindecarea bolnavilor şi alungarea necazurilor. Şi parcă şi el ajunsese într-un fel să se creadă sfînt. Ani în şir, după moartea lui, locuitorii oraşului au continuat să-şi amintească numai lucruri bune despre el şi să spună, convinşi, că atunci cînd a fost coborît în mormînt, cei care l-au condus pe ultimul drum l-au auzit zicînd : „O Allah, dă-i lui un loc binecuvîntat !“ Spuneau că au văzut în vis norocul pe care acest om l-a avut de la Allah şi viaţa fericită care i-a fost pregătită în rai.

Se mai afla şi un al treilea şeih în acest orăşel. El făcea parte din secta malekită. Nu se ocupa de ştiinţă şi nu făcuse o meserie din ea, ci lucra pămîntul şi se ocupa cu negoţul. Venea la moschee pentru a face cele cinci rugăciuni şi din cînd în cînd stătea de vorbă cu oamenii, le citea hadise [1] sau îi învăţa religia. Era modest, nu se

[1] Legende despre spuse sau fapte ale profetului Muhammad şi ale apropiaţilor săi. Alături de *Coran*, hadisele reprezintă una din sursele de bază ale islamului.

lăuda şi nu se îngîmfa. Nu-i dădeau atenţie decît puţini oameni.

Aceştia erau ulemaii. Mai erau însă şi alţii, împrăştiaţi prin orăşel şi prin satele din jur. Nici ei nu aveau mai puţină influenţă decît aceşti ulemai, asupra mulţimii şi asupra minţilor oamenilor.

Unul din ei era şi acel hagiu, croitorul a cărui dughean ă se afla peste drum de şcoală, pe care toată lumea îl ştia de zgîrcit şi calic. El avea legături cu un şeih din rîndul marilor adepţi tariqiţi [1]. Îi disprețuia pe ceilalţi ulemai fiindcă-şi luau dogmele din cărţi şi nu de la şeihi. Socotea că ştiinţa adevărată este cea mistică, aceea care vine în suflet de la Allah, fără să ai nevoie de cărţi, să citeşti sau să scrii.

Printre ei se număra şi acel şeih care mai de mult mîna măgarii, cărînd cumpărături şi bagaje pentru diferiţi oameni, iar apoi a devenit negustor, folosindu-şi măgarii doar pentru a transporta propriile-i mărfuri. Toată lumea ştia că mîncase banii orfanilor şi se îmbogăţise pe seama celor nevoiaşi. Deseori, repeta acest verset explicîndu-l : „Cei care mănîncă pe nedrept bunurile orfanilor înghit în măruntaiele lor foc şi se vor mistui în flăcări" [2]. Nu-i plăcea să-şi facă rugăciunile în moscheea plină cu lume, fiindcă-i ura pe imam şi pe ulemaii lui. Prefera să se roage într-o moschee mică, lipsită cu totul de însemnătate.

Mai era de asemenea şi acel şeih care nu citea, nu scria şi nu ştia bine nici *Al-Fatiha* [3]. El era şazilit [4], adept al tariqiţilor. Aduna lumea la zikr şi dădea fatwa în probleme de religie şi de viaţă.

Erau apoi faqihii care citeau *Coranul* şi-i învăţau şi pe alţii să-l citească. Pentru a se deosebi de ceilalţi ule-

---

[1] De la *tariqa* : drum, cale — curent mistic avînd drept scop autoperfecţionarea spirituală a sufiţilor ; prin acest termen se denumesc uneori şi congregaţiile musulmane.

[2] Sura IV *(Femeile)*, versetul 11.

[3] *Deschizătoarea*, prima sură a *Coranului* ; una din cele mai cunoscute şi mai des recitate.

[4] Adept al frăţiei musulmane fondată de Abu al-Hasan aş-Şazili (1196 (97) — 1258).

mai, îşi luaseră singuri numele de : „Purtători ai *Cărţii lui Allah*". Ei aveau legături cu mulţimea oamenilor de rînd şi în special cu femeile. Cei mai mulţi erau orbi. Intrau la oameni în casă şi recitau *Coranul*. Femeile vorbeau cu ei şi le cereau sfaturi în privinţa postului, rugăciunii şi altor treburi. Faqihii aveau o ştiinţă a lor, care se deosebea total de cea a ulemailor care o luau din cărţi şi care, mai mult sau mai puţin, avuseseră legături şi cu Al-Azharul. Ştiinţa lor se deosebea, de asemenea, şi de cea a adepţilor tariqiţi şi de cea a misticilor. Ei şi-o luau direct din *Coran*, înţelegînd-o cum puteau, nu aşa cum era şi cum ar fi trebuit s-o înţeleagă. O înţelegeau aşa cum o înţelegea şi Sidna, unul din cei mai capabili faqihi, dintre aceia care ştiau cel mai mult şi comentau cel mai bine. Într-o zi l-a întrebat băiatul :

— Ce înseamnă cuvintele lui Allah cel mare : „V-a creat pe etape" [1] ?

— Adică v-a creat exact ca pe tauri [2]. Nu înţelegeţi nimic, i-a răspuns el calm şi sigur.

Sau o înţelegeau aşa cum o înţelegea şi bunicul acestui băiat care se număra şi el printre cei care ştiau cel mai bine *Coranul* pe de rost şi care puteau cel mai bine să-l înţeleagă, să-l explice şi să-l comenteze. Într-o zi, nepotul său l-a întrebat despre aceste cuvinte ale lui Allah cel mare : „Sînt printre oameni unii care-l adoră pe Allah stînd în cumpănă [3], care atunci cînd au parte de ceva bun îl gustă liniştiţi, iar cînd sînt încercaţi de o ispită îşi întorc faţa de la el. Aceia să piardă şi această lume şi viaţă de apoi !" [4] El l-a lămurit : „Pe marginea unei bănci, pe marginea unei mastabe [5]... Dacă are parte de bine, stă liniştit pe locul lui, iar dacă îl loveşte o belea cade cu faţa la pămînt".

Băiatul nostru nu era cu nici unul din aceşti ulemai, însă lua de la fiecare cîte ceva şi astfel a acumulat un

---

[1] Sura LXII *(Noe)*, versetul 13.

[2] Confuzia provine din faptul că în dialectul egiptean cuvintele „etapă" şi „taur" sună la fel.

[3] Cuvîntul arab are şi sensul de „margine", dar nu de acest sens e vorba în textul coranic.

[4] Sura XXII *(Pelerinajul)*, versetul 11.

[5] Bancă lipită de zidul exterior al casei, lîngă uşă.

mare volum de diverse cunoştinţe, confuze şi contradictorii. Cred că ele au avut în mare măsură influenţă asupra formării gîndirii sale, nici ea lipsită de confuzii şi contraindicaţii.

XV

ŞEIHII TARIQIŢI ? CE-OR MAI FI ŞI ACEŞTI ŞEIHI tariqiţi ? Erau mulţi, răspîndiţi în toate colţurile ţării. Aproape că nu trecea săptămînă în care ei să nu poposească în orăşel. Orientările lor erau diverse şi, după ele, au împărţit lumea în diferite secte. Influenţa lor avea limite foarte precise. Era o concurenţă ascuţită între două familii ale adepţilor tariqiţi din provincia aceea. Una din ele avea partea de sus, iar cealaltă partea de jos a provinciei.

Fiindcă locuitorii provinciei se mutau din sat în sat sau din oraş în oraş, în cadrul acestei provincii, se întîmpla ca adepţii uneia din cele două familii să se stabilească într-un loc aflat sub influenţa celeilalte. Şefii acestor familii mergeau şi ei prin provincie pentru a-şi vizita adepţii. Ce scandaluri se mai întîmplau cînd cobora conducătorul acelor de sus în partea de jos sau cînd urca al celor de jos în partea de sus ! Tatăl băiatului era adept al şefului părţii de sus. În faţa lui depusese tatăl său jurămîntul [1] şi tot în faţa lui o făcuse şi tatăl tatălui său, mai înainte. Mama băiatului era şi ea tot dintre adepţii şefului părţii de sus, ba mai mult, era dintre sprijinitorii şi adepţii lui cei mai apropiaţi. Murind şeful părţii de sus, locul i-a fost luat de fiul său, hagiul, care era mai descurcăreţ şi mai priceput în înşelătorii şi vicleni decît tatăl său, mai iscusit în scandaluri, mai apropiat de cele lumeşti şi mai străin de cele sfinte.

Tatăl băiatului a coborît în partea de jos şi s-a stabilit acolo. Şeful părţii de sus obişnuia să-l viziteze o dată pe

[1] Jurămînt dat în cadrul unei ceremonii solemne de către cel care intră în ordinul sufiţilor.

an. Cînd venea, nu venea singur, nici cu cîţiva oameni după el, ci însoţit de o suită uriaşă. Dacă numărul lor nu ajungea la o sută, era în orice caz doar cu puţin mai mic. Nu veneau nici cu trenul şi nici cu vasul pe Nil, ci călări pe cai, catîri şi măgari. El mergea cu sfetnicii cei mai apropiaţi în jurul său. Făceau popasuri sau treceau prin sate şi cătune cu mare pompă, fără să întîmpine vreo împotrivire acolo unde influenţa era numai a lor sau purtîndu-se provocator acolo unde adversarii lor aveau cît de cît influenţă. Cînd vizitau familia băiatului, strada se umplea de ei, cu caii, catîrii şi măgarii lor, de la canal pînă la extremitatea sudică. Se tăiau oi şi mesele se întindeau chiar în stradă. Îi vedeai îngrămădindu-se la mîncare cu o lăcomie nemaipomenită. Şeihul tariqit stătea în camera de oaspeţi cu cei mai sinceri prieteni şi cu sfetnicii cei mai apropiaţi în jurul său. În faţa lui — stăpînul casei şi servitorii care împlineau poruncile. Cînd terminau de mîncat, se îndepărtau cu toţii de el, lăsîndu-l să doarmă acolo unde se afla. Apoi se ridica şi se spăla pentru rugăciune. Şi să-i fi văzut pe oameni cum se întreceau şi se certau care din ei să-i toarne apă, apoi, care din ei să apuce o înghiţitură din apa cu care el se spăla! Şeihul tariqit nu le dădea nici o atenţie; îşi vedea de rugăciune lungind-o cît putea mai mult, iar apoi de implorarea pe care de asemenea o lungea cît putea. Terminînd cu toate astea, stătea apoi la dispoziţia oamenilor care se îngrămădeau în juru-i: unii pentru a-i săruta mîna şi a pleca smeriţi, alţii pentru a sta de vorbă cu el o clipă-două, alţii pentru a-i spune vreun păs. Şeihul le răspundea şi la unii şi la alţii cu nişte vorbe ciudate şi încîlcite în care ei credeau că descopăr teoriile sale.

A fost adus la el băiatul... L-a mîngîiat pe cap rostind cuvintele lui Allah cel mare: „Te-a învăţat ceea ce tu nu ştiai şi-a fost mila lui Allah pentru tine imensă!“ [1] Din ziua aceea, tatăl băiatului şi-a format convingerea că un viitor strălucit îl aşteaptă pe fiul său. După rugăciunea de asfinţit s-au întins mesele şi din nou lumea a

[1] *Coran*, sura IV *(Femeile)*, versetul 113.

mîncat. S-a făcut apoi rugăciunea de cină şi după ea s-a ţinut adunarea.

La adunare oamenii se strîngeau într-un cerc de zikr. La început stăteau jos liniştiţi, invocîndu-l pe Allah. Apoi îşi mişcau capetele şi ridicau puţin glasul. În continuare îşi mişcau jumătatea corpului de sus şi mai ridicau glasul încă puţin. Un fior le străbate prin trupuri şi se opresc. Dar nişte resorturi parcă, îi împing în sus făcîndu-i să se bălăngăne. Şeihii se risipesc printre cei adunaţi declamînd versurile lui Al-Farid [1] şi altele asemănătoare lor. Şeihul tariqit avea o plăcere deosebită să asculte o qasidă cunoscută în care se pomeneşte de călătoria făcută de Muhammad noaptea prin văzduh, de la Mecca la Ierusalim. Începutul suna cam aşa: „De la Mecca şi de la casa cea mai slăvită la Al-Kuds [2], Ahmad [3] a mers prin văzduh o noapte".

Şeihii o declamau cu glas tărăgănat, iar cei care luau parte la zikr se ridicau şi se aplecau agitîndu-şi trupurile de parcă ar fi fost obligaţi să danseze.

Băiatul poate că va uita orice, dar nu va uita niciodată noaptea aceea cînd unul dintre cei care declamau a greşit punînd un cuvînt în locul altuia. Şeihul tariqit a sărit în sus fierbînd şi spumegînd de mînie şi a urlat cît a putut: „Ooo! Fii de cîini! Blestemul lui Allah asupra părinţilor voştri... asupra părinţilor părinţilor voştri şi tot aşa pînă la Adam... Ce, vreţi să distrugeţi casa omului?"

Băiatul poate că va uita orice, dar niciodată nu va uita ce efect au avut aceste urlete asupra celor care luau parte la zikr şi a celor din jurul lor. Lumea avea convingerea că o greşeală în qasida aceasta va fi urmată de o nenorocire cum n-a mai fost alta. Tatăl băiatului s-a întristat şi s-a îngrozit, dar în cele din urmă s-a liniştit, resemnîndu-se. A doua zi, după ce şeihul tariqit a plecat, familia şi-a adus aminte de povestea aceasta şi stăpînul casei a rîs, aşa încît băiatul s-a convins că nu e lipsită

---

[1] Omar Ibn Al-Farid (1181—1235) — poet mistic egiptean ale cărui versuri au o popularitate deosebită în cercurile mistice, îndeosebi sufite.

[2] Ad litteram: Sfinţenie — una din denumirile Ierusalimului.

[3] Unul din numele profetului Muhammad.

de îndoieli şi de dispreţ credinţa tatălui său în acest şeih. Da, exact ! De îndoieli şi de dispreţ !

Mama băiatului era dintre cei mai mînioşi oameni, care-l urau cel mai mult pe şeihul tariqit. Nu-i făcea de loc plăcere vizita lui şi cu greu o suporta. Toate pregătirile necesare le făcea doar de nevoie. Ce greu se reţinea să nu se înfurie ! Toate astea fiindcă familia, deşi ducea o viaţă lipsită de griji, era totuşi nevoiaşă şi-i era destul de greu să suporte cheltuielile pentru o asemenea vizită.

Ospătarea vizitatorilor cerea mult grîu, unt, miere şi altele. Stăpînul casei era nevoit să se împrumute, ca să poată cumpăra oile şi caprele pe care le tăia. Şeihul tariqit nu rămînea prea mult pe capul lor ; a doua zi pleca. Nu însă fără a lua cu el cîte un lucru care-i era pe plac : o dată un covor, altă dată un şal de Caşmir şi tot aşa, de fiecare dată.

Familia pe de o parte dorea mult vizita şeihului tariqit fiindcă ea îi făcea să se poată mîndri şi să ţină fruntea sus în faţa semenilor şi rivalilor lor, iar pe de altă parte n-ar fi dorit-o, fiindcă trebuia să cheltuiască bani şi să se împovăreze cu datorii. Era un rău necesar, pe care-l impusese tradiţia şi care găsea aprobare la oameni.

Între familie şi această sectă tariqită erau legături trainice, care lăsaseră urme şi-n legendele şi povestirile despre minuni şi fapte de mărinimie.

Mama şi tatăl băiatului găseau o mare plăcere în a vorbi fiilor despre aceste legende şi povestiri. Mama nu pierdea nici o ocazie să spună următoarea poveste :

„Tata şi bunica au fost o dată în hagialîc împreună cu şeih Halid. Şeihul mai fusese de trei ori în hagialîc împreună cu tata, care de data asta a luat-o pe bunica. În drum spre Medina, după ce terminaseră hagialîcul, undeva, pe drum, bătrîna a căzut din şa, frîngîndu-se de şale şi n-a mai putut să se mişte. Tata a luat-o cu el mai departe, dar ea îi cam devenise o povară. Într-o zi s-a plîns şeihului, iar acesta i-a spus :

— Dar ziceai că ea e de neam mare, că s-ar trage din Hasan ibn Ali ? [1]

— Păi aşa-i, a confirmat el din nou.

[1] Hasan, nepot a profetului Muhammad, din căsătoria sorei sale Fatima cu Ali.

— Atunci, o să meargă la străbunul ei. Cînd ajungem la moscheea profetului, așeaz-o într-un colț și las-o acolo să facă străbunul ei ce-o vrea cu ea.

Și așa a făcut omul. A așezat-o pe maică-sa într-un colț al moscheii și i-a spus cu o voce de țăran necioplit din care răzbătea totuși iubire și milă :

— Ești cu străbunul tău. Nu mai am de-acum nimic cu voi.

A lăsat-o și l-a urmat pe șeih voind să ocolească mormîntul profetului. Și-a zis tata :

— Jur pe Allah, n-am făcut cîțiva pași și am auzit-o pe mama strigîndu-mă. Am privit înapoi și am văzut-o alergînd pe propriile-i picioare. N-am vrut să mă mai întorc, dar am simțit-o alergînd în spatele meu. Mi-a luat-o apoi înainte, către șeih, să facă ocolul mormîntului împreună cu pelerinii."

Tatăl băiatului, nu pierdea nici el nici o ocazie să spună o altă poveste despre șeih :

— S-a spus în fața lui că Al-Gazali [1] ar fi zis într-una din cărțile sale :„Profetul nu poate fi văzut așa cum nu vede nimic cel care doarme". Șeihul, înfuriat, a răspuns atunci :

— Jur pe Allah, nu asta am dorit eu de la tine, Gazali. Eu l-am văzut cu ochii mei călărindu-și catîrul.

S-a mai spus o dată această poveste și atunci acesta a răspuns :

— Jur pe Allah, nu asta am dorit eu de la tine, Gazali. Eu l-am văzut cu ochii mei călărindu-și cămila. Din întîmplarea asta, tatăl băiatului a dedus că Al-Gazali a greșit și că oamenii de rînd îl pot vedea și atunci cînd nu dorm. Tatăl băiatului întărea cele spuse cu un *hadis* pe care-l repeta de fiecare dată cînd spunea povestea : „Cine m-a văzut în somn, acela m-a văzut cu adevărat, căci satana nu seamănă cu mine".

În felul acesta, băiatul a reținut multe povestiri despre minuni, despre faptele de mărinimie și despre tainele sufiților. Cînd povestea ceva de felul ăsta semenilor și tovarășilor săi de școală, spuneau și ei alte povești ase-

[1] Al-Gazali (1058—1112), cel mai mare teolog al islamului : el a terminat formularea dogmaticii tradiționale musulmane.

mănătoare, pe care le atribuiau şefului părţii de jos şi în care credeau cu toată convingerea.

Provincialii — bătrîni sau tineri, copii sau femei — au o mentalitate numai a lor, plină de naivitate, de idei sufite şi de simplitate. La formarea ei, cel mai mult contribuiau tariqiţii aceştia.

XVI

CURÎND, LA ACEST FEL DE ŞTIINŢĂ, A adăugat băiatul alta nouă: ştiinţa vrăjilor şi a talismanelor. Vînzătorii de cărţi umblau prin sate şi oraşe, purtînd cu ei un amestec de hîrţoage care poate că reprezentau cea mai exactă oglindă a mentalităţii satului din timpurile acelea. Duceau în gentoaiele lor *Virtuţile oamenilor drepţi, Povestirile despre campanii şi cuceriri* [1], *Povestea pisicii şi a şoarecelui, Discuţia telegrafului cu vaporul, Soarele celor mai mari cunoştinţe despre vrăji* [2]; încă o carte care nu mai ştiu cum se numea exact, dar care era cunoscută cu numele de cartea *Ad-Diyarbi* [3]; apoi: rugăciuni, povestiri despre naşterea profetului, culegeri de versuri sufite, povestiri despre eroii triburilor Hilal şi Zanata, despre Antara şi Zahir Baibars, despre Sayf ben Yazin [4] şi în sfîrşit, pe lîngă toate astea, — *Sfîntul Coran*. Lumea cumpăra din toate cărţile astea, sorbind cu nesaţ învăţătura lor. Conţinutul acestor cărţi alcătuia mentalitatea lor, după cum conţinutul a ceea ce mîncau şi beau alcătuia trupurile lor.

I se citeau prietenului nostru toate astea şi multe din ele i-au rămas în minte. Îl preocupau însă cu deosebire două lucruri: vrăjile şi sufismul. Nu găsea nimic ciudat şi nici o greutate în a le pune laolaltă. În fapt, contradicţia dintre ele e doar formală. Nu pretinde

[1] Povestiri legendare despre cuceririle arabe din prima perioadă a răspîndirii islamului.

[2] Operă populară de magie şi vrăji alcătuită de Abu-al-Abbas al-Buni (m. 1225).

[3] Se are probabil în vedere cartea *Experienţele* scrisă de Ahmad ad-Dayrabi (m. 1731).

[4] Sayf, fiul lui Yazin — erou al unui roman egiptean din sec. al XV-lea.

sufitul față de sine și față de alții că el poate pătrunde vălul necunoscutului, spunînd atît ceea ce a fost cît și ceea ce va fi ; că el poate să treacă peste granițele legilor firești și să facă lucruri ciudate sau fapte de mărinimie ? Ce face vrăjitorul la rîndul său ? Nu pretinde și el că poate să spună ceea ce va fi și să treacă, la fel, dincolo de legile firești, intrînd astfel în legătură cu spiritele ? Bineînțeles că da ! Deosebirea dintre un vrăjitor și un sufit este că unul lucrează cu îngerii, iar celălalt cu diavolii. Trebuie să-l citim pe Ibn Haldun [1] și pe semenii lui ca să ne convingem de această deosebire și numai atunci să tragem concluzia că e necesară interzicerea vrăjilor și îndepărtarea lor, încurajarea sufismului și apropierea de el.

Dar cît de departe era băiatul nostru ca și semenii săi de Ibn Haldun și de semenii lui ! Le cădeau în mînă de-a valma tot felul de cărți ; atît despre vrăji, cît și despre virtuțile celor drepți și despre minunile sfinților. Pe toate le citeau și erau chiar influențați de ele. Ba încă le admirau și nu întîrziau să treacă de la citire la imitare și la încercări. Iată-i mergînd pe urmele sufiților sau recurgînd la procedee folosite de vrăjitori. Deseori, în mintea lor, vrăjile se amestecau cu sufismul și amîndouă deveneau o singură idee : ușurarea vieții și apropierea de Allah.

Așa s-a întîmplat și cu prietenul nostru : îi imita pe sufiți, dar se ocupa și de vrăji. Era sigur că așa va fi pe placul lui Allah și că viața îi va oferi plăcerile pe care le dorea cel mai mult.

Printre poveștile acelea aduse de vînzătorii de cărți care ajungeau foarte adesea în mîinile băieților era una din *O mie și una de nopți*, cunoscută sub numele de *Povestea lui Hasan el-Basri*. În ea era vorba despre acel vrăjitor care schimba arama în aur și despre un castel care se ridica dincolo de munte pe niște coloane înalte, și în care trăiau șapte fete duhuri. Din cînd în cînd, aici se adăpostea și Hasan el-Basri. Mai era vorba și de

---

[1] Mare istoric arab din Africa de nord (1332—1406), cunoscut mai ales pentru opera social-filozofică *Prolegomene* ; introducere la o altă lucrare a sa — *Istoria berberilor*.

călătoria lungă şi plină de peripeţii a acestui Hasan el-Basri, către casele ginurilor.

Una din întîmplări a stîrnit în mod deosebit admiraţia băiatului : Hasan acesta a primit într-una din preumblările sale un toiag cu care dacă izbea în pămînt, acesta se despica şi apăreau nouă făpturi care împlineau orice poruncă venită de la stăpîn. De bună seamă că aşa erau spiritele : puternice şi uşoare, putînd să zboare şi să alerge, să poarte poveri şi să mute munţii din loc, să facă lucrurile cele mai ciudate, pe care nici nu ţi le poţi închipui.

Băiatul, ispitit de toiagul năzdrăvan, a vrut neapărat să-l dobîndească şi el. Gîndul la el îi fura noaptea somnul şi-i făcea zilele amare. A început să citească poveşti cu vrăjitorii şi despre sufiţi, căutînd în ele calea prin care să ajungă la toiag.

Avea o rudă, un băiat cam de vîrsta lui, care-l însoţea la şcoală şi care dorea şi mai mult decît el să-l dobîndească.

Aşadar, s-au apucat amîndoi serios să caute calea care să-i ducă la toiagul mult rîvnit. Au găsit-o în cartea *Ad-Diyarbi :* trebuie să rămînă băiatul singur, să se spele pentru rugăciune în faţa unui foc şi unei grămezi de arome, apoi să rostească unul din epitetele lui Allah : „O, prea milostive ! Prea milostive !“ aruncînd din cînd în cînd arome pe foc. Urma să repete „O, prea milostive !“ şi să arunce arome pe foc pînă ce pămîntul se va învîrti cu el, se va deschide peretele din faţa sa şi va apare de acolo un spirit pe care Allah îl va împuternici cu numele său de „O, prea milostive !“ căruia îi va putea cere orice, cu siguranţa că dorinţele îi vor fi împlinite.

Cum au descoperit băieţii această cale au şi trecut la lucru. Au cumpărat felurite arome şi băiatul nostru a rămas singur în camera de oaspeţi, a tras uşa după el şi a încuiat-o. A pus în faţa sa cărbuni aprinşi şi arunca din cînd în cînd arome, repetînd fără întrerupere : „O, prea milostive ! Prea milostive !“ A continuat astfel multă vreme, sperînd că pămîntul se va învîrti cu el, peretele se va deschide în faţa sa şi de acolo va apare spiritul, dar aşa ceva nu s-a întîmplat. După toate astea,

băiatul nostru, vrăjitorul sufit, s-a preschimbat într-un pungaş.

A ieşit din camera de oaspeţi tulburat, ţinîndu-se cu mîinile de cap, fără a fi în stare să mai scoată măcar o vorbă. Prietenul său l-a întîmpinat întrebîndu-l dacă a găsit spiritul şi dacă i-a cerut toiagul. Nu i-a răspuns, ci a continuat să tremure, clănţănind din dinţi. Celălalt a fost cuprins de spaimă. Cu greu s-a liniştit şi a răspuns cu nişte vorbe întrerupte, cu o voce puţin tremurată :

— Da ! S-a învîrtit pămîntul cu mine... pînă cînd eram gata să cad... Zidul s-a deschis... şi am auzit... o voce care a răsunat în toată camera. Dup-aia am leşinat... Cînd mi-am venit în fire... am ieşit în fugă !

Băiatul acesta a ascultat totul, s-a bucurat şi plin de admiraţie pentru prietenul nostru i-a zis :

— Nu lua asta chiar aşa în serios ! Te-a cuprins spaima şi nu te-a lăsat să duci treaba pînă la capăt. O să căutăm în carte ceva care să te pună în siguranţă, care să te facă să fii îndrăzneţ cu spiritul şi să ceri de la el ceea ce vrei.

Au început să răsfoiască din nou cartea şi au ajuns la concluzia că cel care stă singur trebuie să facă rugăciuni şi două rakate [1], înainte de a se aşeza la foc şi de a repeta acel „O, prea milostive !“ Exact aşa a făcut băiatul a doua zi. A început să arunce arome pe foc repetînd „O, prea milostive ! O, prea milostive !“ şi aşteptînd să se învîrtească pămîntul cu el, să se despice peretele din faţă şi să apară spiritul. Dar nimic din toate astea nu s-a întîmplat. Băiatul a ieşit la prietenul său de data aceasta calm şi sigur de el, i-a spus că s-a învîrtit pămîntul cu el, că peretele s-a desfăcut, că spiritul a venit, i-a ascultat cererea, dar că nu i-o va împlini decît după ce va rămîne multă vreme în singurătate şi se va obişnui cu ea, după ce va face multe rugăciuni, va ieşi mult fum aromat şi se va pomeni de multe ori numele lui Allah. I-a dat răgaz o lună, dar cu condiţia ca toate acestea să fie îndeplinite întocmai. Altfel, va trebui să

[1] Iniţial cuvîntul avea sensul de plecăciune. Ulterior, a început să denumească un ceremonial precis care urmează plecăciunii.

se ia totul de la capăt încă o altă lună întreagă. Băiatul l-a crezut pe prietenul nostru şi a început să-l roage în fiecare zi să rămînă singur lîngă foc şi să repete cererea. Prietenul nostru a exploatat această slăbiciune şi a început să-i pretindă tot ceea ce-i trecea prin cap, oricît de greu ar fi fost.

Dacă refuza sau numai dacă i se părea lui c-ar avea de gînd să refuze, prietenul nostru amenința că nu va mai sta singur în fața focului, nu va mai striga „O, prea milostive!" şi nu va mai căuta toiagul. Atunci băiatul se supunea imediat.

Prietenul nostru nu se îndreptase singur către vrăji şi către sufism, ci îl împinsese într-un fel către ele şi tatăl lui. Aceasta fiindcă şeihul avea multe de cerut de la Allah : avea o grămadă de copii şi ținea mult ca ei să devină oameni. Dar era nevoiaş şi nu putea cheltui cu ei atît cît să-i țină în şcoli. Uneori se împrumuta şi-i era apoi destul de greu să se achite de datorii. Îşi dorea mult ca din cînd în cînd să i se ridice leafa, să avanseze în post şi să schimbe o muncă cu alta. Toate astea spera să le capete de la Allah prin rugăciuni, implorări sau cerînd binecuvîntarea lui. Mijlocul cel mai uşor pentru ca rugile-i să fie auzite, i se părea a fi repetarea surei *Ya-Sin*. Cerea fiului său s-o repete, fiindcă el era copil şi mai era şi orb şi prin asta ar fi fost, chipurile, mai apropiat de Allah şi ar fi avut mai multă trecere la el. Ar putea Allah să respingă un copil orb atunci cînd vine la el şi-i cere ceva recitînd *Coranul ?*

Recitarea surei *Ya-Sin* se făcea în mai multe etape. Prima : Omul trebuia să rămînă singur, să citească sura de patru ori, să ceară ceea ce dorea şi apoi să plece. A doua : să rămînă singur, să citească sura de şapte ori, să ceară ceea ce dorea şi apoi să plece. A treia : să rămînă singur şi să citească sura de patruzeci şi una de ori, după fiecare citire spunînd rugăciunea surei *Ya-Sin :* „O, voi cei care vă dăruiți pentru binele celor mulți!" Cînd termina de citit, cerea ceea ce dorea şi apoi pleca. În această a treia etapă aromele erau indispensabile. Şeihul îl punea pe fiul său să facă repetarea cea mică pentru lucruri mărunte, pe cea mijlocie pentru lucruri ceva mai importante, iar pe cea mare pentru lucruri

care priveau întreaga familie. Dacă voia să-i intre unul din copii la şcoală gratuit, apela la repetarea cea mică. Dacă voia ca Allah să-l ajute să scape de-o datorie mai mare, apela la repetarea cea mijlocie, iar atunci cînd voia să treacă dintr-o muncă în alta sau să i se mărească leafa cu una sau mai multe lire, cerea repetarea cea mare. Pentru fiecare din cele trei situaţii băiatul era altfel răsplătit : pentru cea mică o bucată de zahăr sau de halva, cea mijlocie cinci milime [1], iar cea mare zece milime. Adesea, băiatul rămînea singur şi citea sura *Ya-Sin* de patru ori, de şapte ori sau de patruzeci şi una de ori şi ceea ce este mai ciudat e că totdeauna se îndeplinea ceea ce voia şeihul. Era convins că fiul său este binecuvîntat şi se află în graţia lui Allah.

Vrăjile şi sufismul nu priveau doar satisfacerea nevoilor şi prezicerea a ceea ce va aduce viitorul, ci treceau dincolo de astea, ajungînd pînă la îndepărtarea relelor şi salvarea de la nenorociri. Multe lucruri a uitat băiatul, dar el nu va uita spaima care a pătruns în inimile tuturor oamenilor din oraşel şi din împrejurimi, atunci cînd au ajuns pînă la ei ştiri din Cairo că peste cîteva zile, la ora două după amiază, pe cer va apare o cometă a cărei coadă va atinge pămîntul transformîndu-l în iarbă uscată pe care o vor spulbera-o vînturile. Femeile şi oamenii de rînd nu dădeau aproape nici o atenţie acestui lucru, ci simţeau doar un fel de frică de fiecare dată cînd vorbeau de această nenorocire sau auzeau vorbindu-se despre ea. Dar îşi vedeau mai departe de treburile lor. În schimb, faqihii care se ocupau de treburile religioase, „purtătorii *Coranului*", adepţii tariqiţi şi elevii acestora erau alarmaţi ; îngroziţi de-a binelea, abia îşi mai stăpîneau bătăile inimii. Discutau fără întrerupere numai de treaba asta. Printre ei, unii pretindeau că n-o să fie o astfel de nenorocire fiindcă cele ce se spuneau nu se potriveau cu ceea ce se ştia despre semnele zilei de apoi : pămîntul nu va pieri înainte de a apare animale sălbatice, focul şi Anticrist, înainte de a coborî Mesia pe pămînt să-l umple de dreptate după

[1] Subdiviziune monetară reprezentînd a mia parte din lira egipteană.

ce fusese plin cu nedreptăți. Erau încă și alții care spuneau că nenorocirea aceasta ar fi și ea unul din semnele care prevestesc ziua de apoi. În sfîrșit, alții pretindeau că s-ar putea ca nenorocirea să se întîmple și s-ar putea să aducă unele distrugeri pe pămînt, dar că nu-l va nimici cu totul. Toată ziua discutau, iar la căderea serii, după rugăciunea de asfințit, se adunau în grupuri la moschee și în fața caselor și începeau să repete cuvintele : „A venit nenorocirea și numai la Allah vom găsi scăpare". Aceasta pînă la rugăciunea de seară. Zilele s-au scurs și a venit și ceasul fatal. Pe cer nu s-a văzut nici o cometă și pămîntul n-a fost atins de nimic. Faqihii care se ocupau cu treburile religioase, purtătorii *Coranului* și adepții tariqiți s-au împărțit. Cei cu știință, care și-o luaseră din cărți sau care avuseseră legătură cu Al-Azharul, au ieșit învingători și-au spus : „N-am zis noi că această nenorocire nu poate să se întîmple înainte să apară semnele zilei de apoi ? Nu v-am îndemnat să nu le dați crezare astrologilor ?" Purtătorii *Coranului* au răspuns și ei : „Nu ! Nenorocirea era gata să se abată asupra noastră, dar Allah s-a milostivit de copilașii care se alăptează la pieptul mamelor, de femeile însărcinate, de animale, și a dat ascultare rugăciunilor și implorărilor celor care cred în el". Sufiții și știința mistică au replicat : „Nu ! Dimpotrivă ! Nenorocirea a fost aproape să ne lovească, dar a intervenit «Polul Cîrmuitor» [1] între oameni și Allah și a îndepărtat-o de lume, salvînd-o de la dezastru".

S-ar putea să spui că motivul care i-a împins pe oameni să se apere de Hamsin [2] a fost credința în vrăji și sufism. Nu pot decît să-ți spun că zilele dinaintea celor de Șamman-nasim [3] erau niște zile ciudate. O oarecare bucurie și teamă se strecurau, amestecîndu-se, în inimile femeilor, băieților și „purtătorilor *Coranului*". În ziua de vineri se îndopau peste măsură cu niște mîncăruri special pregătite, iar în ziua de sîmbătă la

---

[1] În concepția sufiților, cel mai mare sfînt dintr-o anumită perioadă, invizibil, care-i conduce pe sufiți.

[2] Numele unui vînt care suflă în deșerturile din Orient primăvara.

[3] Ad-litteram „mirosirea zefirului" — sărbătoarea Paștilor.

fel, cu ouă colorate. Faqihii se pregăteau într-un anume mod pentru această zi : cumpărau coale albe de hîrtie, le rupeau în fîşiuţe mici şi pe fiecare din ele scriau literele *alif, lam, mim, sad* [1]. Răsuceau apoi aceste fîşioare făcîndu-le sul şi-şi umpleau buzunarele cu ele. În ziua de sîmbătă plecau pe la casele cu care aveau ei legături şi împărţeau familiilor aceste bileţele, cerîndu-le să înghită fiecare din ei cîte patru, înainte de-a mînca sau de-a bea ceva. Spuneau oamenilor că prin înghiţirea acestor bucăţi de hîrtie vor îndepărta de ei nenorocirile pe care le va aduce Hamsin şi, mai ales, vor alunga trahoma. Oamenii creduli le înghiţeau, dînd faqihilor în schimbul lor ouă vopsite, roşii ori galbene. Băiatul nu-şi dădea seama ce putea Sidna să facă cu atîtea ouă cîte strîngea în „sîmbăta luminii" [2]. Deseori ajungea la cîteva sute. Faqihii nu se mărgineau cu pregătirile lor pentru această zi la bucăţile astea de hîrtie, ci mai făceau încă un lucru : cumpărau foi de hîrtie albe, le rupeau în fîşii lungi şi destul de late şi scriau pe ele *moştenirea profetului* [3] : „Moştenirea lui Taha [4] e compusă din două mătănii, un manuscris, un vas cu pomezi, două covoare, o piatră de moară şi un baston".

După ce terminau cu moştenirea aceasta, mai adăugau nişte cuvinte, despre care faqihii ziceau că ar fi din limba siriacă : „Dabi dabandi, Cari carandi, Sari sarandi, Sabr sabr batuna ; Ţine-l pe cel care e departe să nu vină la noi, iar pe cel care e aproape să nu ne chinuie pe noi... etc..."

Răsuceau şi aceste foi spunînd că sînt talismane şi le împărţeau prin case, femeilor şi copiilor, primind în schimbul lor bani, pîine, plăcinte sau felurite dulciuri. Dădeau oamenilor asigurări că, luînd aceste talismane, vor fi îndepărtate de ei relele diavolilor pe care-i poartă

---

[1] Cîteva din numele acestor litere misterioase, aflate la începutul unor sure din *Coran*.

[2] O sărbătoare egipteană legată de Paştele creştinilor.

[3] Obiectele care, după legendă, ar fi rămas de la Mahummad.

[4] Unul din numele profetului, alcătuit din două litere, dintre cele aşezate în fruntea unor sure.

vîntul Hamsin. Femeile le primeau încredințate că așa va fi. Aceasta nu le oprea însă ca în ziua mirosului zefirului să se apere de diavoli spărgînd ceapă și agățînd-o deasupra ușilor sau mîncînd doar bob încolțit și nimic altceva.

XVII

ALLAH A VRUT CA SIDNA SĂ ÎNDURE MULTE din pricina elevului său. Nu i-au ajuns neplăcerile pe care le-a avut atunci cînd șeihul îl examina pe băiat. Nu i-au ajuns nici necazurile neîntrerupte provocate de preocuparea băiatului pentru a învăța *Al-Alfiyya* și alte cărți de felul ei, care-l făceau de nesuportat pentru semenii săi și pentru Sidna, prin faptul că se ridica deasupra lor și socotea că ar fi mare savant nemaivoind să asculte de poruncile monitorului. Nu i-au fost de-ajuns toate astea. A mai venit și-o altă nenorocire la care omul nu se putea aștepta. Pentru el a fost mai mare decît toate celelalte fiindcă l-a lovit în mîndria sa de șeih. Într-o zi, în orășel a venit un inspector agricol de la Cairo.

Era un om între două vîrste, purta tarbuș și vorbea franțuzește. Spunea că a făcut școala de arte și meserii. Era amabil și chiar atrăgător. A plăcut repede oamenilor și ei au început să-l invite în case sau la întîlnirile lor. Curînd între el și tatăl băiatului s-a legat prietenie. Sidna îl invita în vremea aceea pe băiat la el acasă, pentru a-i citi în fiece zi o sură din *Coran*. I se plăteau zece piaștri în fiecare lună. Era o sumă bunicică pe care își permiteau s-o plătească oamenii mai cu stare.

Lui Sidna îi plăcea de omul acesta nou și-l copleșea cu laude.

A venit luna Ramadanului. În nopțile lui, oamenii se adunau la un negustor cunoscut din orășel la care Sidna recita *Coranul* în tot cursul lunii. Băiatul îl însoțea, dîndu-i din cînd în cînd răgaz să mai răsufle, recitînd în locul lui cîte o sură sau o părticică mai mică din *Coran*.

Într-o noapte cînd a recitat, l-a auzit inspectorul acela și i-a spus tatălui său :

— Fiul tău are mare nevoie să învețe să cînte *Coranul*.

— O să-nvețe cînd o să meargă la Cairo, cu un șeih la Al-Azhar, i-a răspuns bătrînul.

— Aș putea să-l învăț și eu să-l cînte după metoda Hafs, a adăugat inspectorul. Cînd o să meargă la Al-Azhar o să știe principiile cîntării și-o să-i fie mai ușor să învețe cele șapte, zece sau paisprezece metode.

— Da' ce, tu ești dintre purtătorii *Coranului ?* l-a întrebat șeihul.

— Și încă dintre cei care-l cîntă, a răspuns inspectorul. Dacă n-aș fi ocupat, l-aș putea învăța pe fiul tău *Coranul* după absolut toate metodele. O să-mi rezerv totuși cîte o oră în fiecare zi ca să-l învăț metoda Hafs. Îl voi iniția în bazele artei și-l voi pregăti cu adevărat pentru Al-Azhar.

— Bine, dar cum se poate ca cineva care poartă tarbuș și vorbește franțuzește să știe *Coranul* și metodele după care el se cîntă ? a întrebat lumea.

— Eu am fost azharit la început. Am studiat științele religioase destul de multă vreme, apoi m-am îndepărtat de ele și am mers la școli laice. Am terminat școala de arte și meserii, le-a răspuns el.

— Recită-ne ceva ! i-au cerut.

Omul și-a scos sandalele, s-a așezat turcește și le-a recitat sura *Hud* așa cum nu mai auziseră ei niciodată pe nimeni. Să nu întrebi cît de mare le-a fost admirația și cît de mult l-au proslăvit. Nu întreba nici cît de mult s-a întristat Sidna și ce furie a pus stăpînire pe el. Toată noaptea s-a perpelit ca pe jar.

Dimineața, șeihul i-a poruncit fiului să meargă în fiecare zi acasă la inspector. Băiatul s-a bucurat tare mult și a spus imediat semenilor săi la școală, iar ei au și început să comenteze noutatea. Nu întreba cît de mare a fost tristețea care l-a cuprins pe Sidna cînd a mai auzit și această veste. A țipat la băiat și i-a cerut să nu rostească nici o dată numele inspectorului cît timp va fi la școală.

A mers băiatul acasă la inspector. Apoi, vizitele au urmat una după alta fără întrerupere. Inspectorul i-a citit *Darul copiilor* [1] şi i-a explicat principiile cîntării. L-a învăţat cum se fac prelungirea, nazalizarea, pierderea, contopirea, precum şi alte lucruri care aveau legătură cu acestea. Băiatul a fost entuziasmat de această ştiinţă. A început să vorbească despre ea şi colegilor săi la şcoală. Le arăta că Sidna nu face bine prelungirea şi nu face corect nazalizarea, nu ştie care e deosebirea între prelungirea de cuvînt şi cea de sunet, nici între prelungirea mai gravă şi cea mai uşoară. Frînturi din discuţiile astea mai ajungeau şi la urechea lui Sidna şi-l amărau şi mai tare, scoţîndu-l uneori din sărite.

Băiatul s-a apucat să-i recite inspectorului *Coranul*, luîndu-l de la început, iar acesta îi indica locurile pauzelor şi legăturilor. A început apoi să-l imite în felul de a recita şi de a modula. Recita *Coranul* în felul acesta şi la şcoală. Tatăl său a început să-l controleze şi cînd l-a auzit recitînd aşa, s-a bucurat nespus de mult ridicînd în slăvi pe inspector. Nimic nu-l înfuria pe Sidna mai mult decît laudele care i se aduceau acestuia.

Un an întreg a mers băiatul la inspector acasă pentru a învăţa cîntarea *Coranului*. În cele din urmă a reuşit să cînte perfect după metoda Hafs şi era gata să înceapă şi după metoda Uarş, dar s-au întîmplat lucruri noi, după care a plecat la Cairo.

Oare băiatul venea într-adevăr la inspector acasă fiindcă i-ar fi plăcut de el sau pentru că ar fi ţinut morţiş să ştie *Coranul* perfect şi să-l cînte în aşa fel încît pe Sidna să-l apuce furia şi să se vadă că el e superior colegilor săi ? Da ! Numai în primele două luni ale acelui an însă, fiindcă după aceea altceva îl atrăgea şi-i plăcea în casa inspectorului...

Era inspectorul acesta un om între două vîrste, să fi avut vreo patruzeci de ani sau ceva mai mult. Şi era căsătorit cu o fată care nu împlinise nici şaisprezece ani. Nu avuseseră parte de nici un copil. În toată casa nu locuiau decît această fată şi o bunică a ei care trecuse

[1] Mic tratat în versuri, referitor la recitarea *Coranului*.

de cincizeci de ani. La început, nimeni în afară de inspector nu-i dădea atenţie băiatului cînd venea sau pleca. Vizitele, continuînd să se repete, a început şi fata să-l întrebe cîte ceva : despre el, despre maică-sa, despre fraţi, despre casa lui... La început, băiatul îi răspundea cu capul în pămînt de ruşine. Treptat însă, a prins şi el gust de vorbă şi a început să aibă mai mult curaj. Între cei doi s-a înfiripat o prietenie nevinovată, care plăcea sufletului şi inimii băiatului, dar care era de nesuportat pentru bătrîna aceea. Inspectorul habar n-avea de treaba asta.

Băiatul a început să vină în casă înainte de ora stabilită, pentru a sta de vorbă cu fata cîte un ceas sau ceva mai puţin. Fata a început şi ea să-l aştepte. Cum venea, îl conducea la ea în cameră, lua ea loc şi-l invita şi pe el să şadă, după care începeau să discute. Şi ce să vezi ? Discuţia sfîrşea într-o joacă ; o joacă de copii, nici mai mult nici mai puţin. O joacă plăcută însă. Băiatul a povestit toate astea mamei sale. Ea a rîs şi a compătimit-o pe fata aceea, spunînd unei surori de-a băiatului :

— O copilă care a fost măritată cu bătrînelul ăsta, care nu cunoaşte pe nimeni şi pe care n-o ştie nimeni. Nu se simte la largul ei. Simte nevoia să se joace, să se zbenguie.

Din ziua aceea, mama băiatului a vrut s-o cunoască mai bine pe fată, a chemat-o acasă şi a invitat-o să vină mai des în vizită pe la ea.

XVIII

AŞADAR BĂIATUL ÎŞI PETRECEA ZILELE împărţindu-le între casă, şcoală, tribunal, moschee, locuinţa inspectorului, întîlnirile ulemailor sau cercurile de zikr ! Nu erau nici prea dulci, nici prea amare. Doar din cînd în cînd păreau mai interesante ; în rest nu se întîmpla nimic deosebit.

Iată însă că a venit şi o zi în care băiatul a cunoscut cu adevărat durerea. Atunci a înţeles că durerile pe care

le încercase mai înainte și din cauza cărora viața nu-i mai plăcea erau nimic; că soarta poate să-l îndurereze și să-l chinuie pe om, după cum poate să-l facă să iubească viața.

Băiatul avea o surioară — mezina familiei. Avea patru ani. Era prietenoasă, cu fața mereu zîmbitoare, avea un fel de a vorbi plăcut și o imaginație tare bogată. Devenise bucuria familiei. Rămînea singură ceasuri întregi, ținîndu-se de joacă și de strengării. Stătea lîngă perete vorbindu-i întocmai așa cum mama sa făcea cu musafirii. Dădea viață fiecărei jucării ce-i cădea în mînă socotind-o un om adevărat: una era femeie, cealaltă bărbat, alta un tînăr, în sfîrșit, încă una era o fată... Fetița umbla încolo și încoace printre personajele sale și, între ea și ele, se încingeau discuții, uneori pline de haz, alteori pline de mînie, iar alteori potolite. Întreaga familie simțea o plăcere deosebită să le asculte sau să privească la joaca ei, fără să vadă copila, să audă ori să simtă că cineva o urmărește.

Era într-un an, cam în ajunul sărbătorii de aducerea jertfelor [1]. Mama băiatului se pregătea pentru sărbătoare, dereticînd prin casă, pregătind pîine și fel de fel de plăcinte. Frații se pregăteau și ei: cei mai mari mergeau la croitor sau la pantofar, iar cei mai mici se zbenguiau prin casă cu o însuflețire neobișnuită. Băiatul privea și la unii și la alții cu un fel de filozofie care-i devenise obișnuită. El n-avea nevoie să meargă nici la croitor nici la cismar. Nu era atras nici de zbenguiala aceea neobișnuit de vie. Rămînea doar cu sine, într-o lume de închipuiri hrănite de poveștile și cărțile pe care le citea cu nesaț.

Era cam în ajunul sărbătorii. Fetița a devenit într-o zi întrucîtva rece și mai liniștită. Însă nimeni n-a luat-o în seamă. Copiii din sate și din tîrgurile de provincie sînt pînditi de această neglijență, mai ales dacă familia e numeroasă și dacă gospodăria e împovărată de o grămadă de griji. Femeile din sate și din aceste tîrguri de provin-

---

[1] Sărbătoare care are loc între 10 și 13 ale lunii zu-l-hidja (luna pelerinajului), zile cînd cei care merg în pelerinaj aduc jertfe în valea Mina.

cie au o filozofie păcătoasă şi o ştiinţă nu mai puţin păcătoasă decît aceasta : copilul se vaietă şi plînge, dar mama numai arareori îi dă atenţie. Ce copil nu se vaietă şi nu plînge ? O zi, o noapte, şi-o să-i treacă, se însănătoşeşte. Dacă totuşi mama se preocupă de el, ea nu se gîndeşte la doctor şi nu-i dă nici o atenţie, sprijinindu-se doar pe ştiinţa aceea păcătoasă a femeilor. Aşa şi-a pierdut şi băiatul nostru vederea : s-a îmbolnăvit de oftalmie şi nu i-au dat nici o atenţie zile în şir, iar în cele din urmă a fost chemat frizerul care i-a prescris un medicament ce l-a făcut să-şi piardă pentru totdeauna vederea. Tot cam aşa şi-a pierdut şi această fetiţă viaţa. A continuat să rămînă retrasă, potolită şi cu friguri o zi, două, trei. Sătea întinsă în aşternutul ei într-un colţ al casei. Din cînd în cînd mai treceau pe la ea maică-sa sau soră-sa, aducîndu-i cîte ceva de mîncare, dar numai Allah ştie dacă-i plăcea sau ba. Viaţa îşi continua în casă pulsul ei : într-un colţ se făceau pîinea şi plăcintele, în camera de oaspeţi şi în cea de primire se deretica, copiii îşi vedeau de joaca lor, cei mai mari erau ocupaţi cu vestmintele şi cu pantofii, iar şeihul umbla încoace şi-ncolo, seara stînd de vorbă cu prietenii săi.

La amurgul celei de-a patra zile, deodată, toate astea s-au întrerupt. Totul s-a oprit pe loc. Mama şi-a dat seama că prin odaie pluteşte o fantomă de temut. Pînă atunci moartea nu-şi mai făcuse drum prin această casă, iar duioasa mamă nu mai gustase din veninul adevăratei dureri. Îşi continua treaba cînd, pe neaşteptate, o aude pe fetiţă urlînd cît o ţineau puterile. Aleargă la ea lăsînd totul baltă. Ţipetele continuă cu o şi mai mare putere, şi surorile îşi părăsesc şi ele treburile grăbindu-se la ea. Ţipetele nu contenesc, iar fetiţa se zvîrcoleşte în braţele mamei. Îşi lasă şi şeihul prietenii şi fuge la ea. Urletele se aud şi mai tare. Fetiţa tremură înspăimîntător, iar pe faţa congestionată îi şiroiesc broboane de sudoare. Îşi întrerup şi băieţii joaca şi ciorovăiala şi vin acolo. Urletele devin şi mai tari. Toţi sînt trişti şi nu ştiu ce să facă. Stau grămadă în jurul fetiţei un ceas şi încă unul. Slăbiciunea care-i cuprinde pe bărbaţi în astfel de situaţii l-a cuprins şi pe şeih : s-a îndepărtat bombănind rugăciuni şi versete din *Coran,* voind ca astfel să-l înduplece pe

Allah. Băieţii au fost şi ei cuprinşi de tristeţe. Nu le venea să uite de joaca pe care o lăsaseră, dar nici s-o reînceapă. Umblau zăpăciţi prin casă, în timp ce mama, tăcută şi privindu-şi fix copila, îi dădea să bea din nişte medicamente despre care nici acum nu ştiu ce-au fost. Urletele continuau la fel de tare, iar zvîrcoleala creştea şi ea mereu. Nu-mi închipuiam că un copil de patru ani ar putea să aibă puterea de a suporta atîta durere. A venit vremea cinei şi s-a pus masa. A aşezat-o sora mai mare a băiatului. Şeihul şi băieţii au luat loc în jurul ei. Urletele fetiţei continuau.

Nu se întinde nici o mînă către mîncare şi toţi pleacă de la masă lăsînd să fie strînsă aşa cum fusese întinsă. Fetiţa ţipă şi se zbate, iar mamă-sa priveşte spre ea o clipă, fix, după care îşi ridică mîinile spre cer. Şi-a descoperit şi capul, deşi nu-i era în obicei să facă aşa ceva. Dar uşile cerului sînt închise în ziua aceea. Şeihul a putut să spună *Coranul*, iar mama să facă rugăciuni, dar ciudat că nimeni din cei de faţă nu s-a gîndit la doctor. S-a lăsat noaptea şi o dată cu ea ţipetele au început să se mai liniştească, vocea a început să slăbească şi zvîrcoleala să se potolească. Nefericita mamă şi-a închipuit că Allah a ascultat rugile ei şi ale soţului şi că ceea ce a fost primejdios a trecut. Într-adevăr, ceea ce fusese mai primejdios a început să treacă, iar slăbirea vocii şi potolirea zvîrcolirii erau semne că lui Allah a început să i se facă milă de copilă. Mama priveşte spre fiica ei închipuindu-şi că va adormi. Dar liniştea este neîntreruptă, nu se mai aude nici o voce şi nu se mai vede nici o mişcare. O răsuflare uşoară, foarte uşoară, se strecoară repetîndu-se, printre buzele puţin deschise ale fetiţei. Apoi se stinge şi ea, copila despărţindu-se de viaţă. De ce a fost bolnavă? Cum de această boală i-a răpit viaţa? Singur Allah ştie.

Apoi alte ţipete izbucnesc fără întrerupere, înteţindu-se de la o clipă la alta. Altă zvîrcolire neîntreruptă şi din ce în ce mai puternică. Nu mai e ţipătul şi nici zvîrcolirea copilei; e ţipătul acestei mame care a văzut moartea şi disperarea mamei care a simţit cum îi este răpit copilul. Băieţii au alergat spre ea, dar şeihul le-a luat-o înainte. E îngrozitor; rosteşte în neştire vorbe fără

noimă. Vocea îi e înăbușită de plîns. Se lovește peste față cu o furie oarbă. Soțul se aplecă spre ea fără să scoată măcar o vorbă. Lacrimile îi curg șiroaie. Vecinii și vecinele au auzit țipetele și au alergat în grabă și ei. Șeihul s-a dus la prietenii săi, întîmpinînd vorbele lor de consolare cu răbdare și stăpînire de sine. Băieții s-au împrăștiat prin casă. Cei ale căror inimi erau mai duioase au rămas de veghe. Mama stă îngrozită, iar în fața ei se află fiica a cărei viață s-a stins. Plînge, se lovește cu palmele peste față sau se izbește cu pumnii în piept. În jurul ei, fiicele și vecinele fac la fel : și ele plîng, se lovesc peste față și se izbesc cu pumnii. Toate astea au continuat așa pînă dimineața.

Cît de dureroasă a fost clipa aceea în care cîțiva oameni au venit și au luat fetița ducînd-o acolo de unde nu se mai întoarce nimeni ! Era exact ziua cînd se sărbătorea aducerea jertfelor și casa era gătită de sărbătoare. Se pregătiseră și jertfele. Dar vai, ce zi ! Ce jertfe ! Ce dureroasă a fost și clipa în care șeihul, către amiază, după ce își îngropase fiica, s-a întors acasă ! Din ziua aceea o umbră de tristețe apasă neîntrerupt asupra acestei familii. După cîteva luni, șeihul și-a pierdut tatăl care era tare bătrîn. După alte cîteva luni mama băiatului și-a pierdut și ea mama, o bătrînă împovărată de ani. A fost un doliu neîntrerupt și durerile s-au succedat una după alta, unele mai chinuitoare decît altele. A urmat apoi ziua aceea îngrozitoare : o zi cum n-a mai cunoscut familia alta, o zi care a adus familiei o tristețe ce n-o va mai părăsi niciodată ; ziua aceea care i-a făcut pe amîndoi părinții să încărunțească, ziua care a obligat-o pe mama aceasta să se îmbrace în negru pînă la sfîrșitul vieții, să nu mai știe niciodată ce e bucuria, să nu rîdă niciodată sau să se trezească din somn fără să verse lacrimi, să nu mănînce fructe pînă nu dă mai întîi din ele sărmanilor și băieților, să nu zîmbească la o sărbătoare și să nu întîmpine zilele de bucurie decît cu indiferență, de parcă toate erau împotriva ei. S-a întîmplat în ziua de 21 august a anului 1902. Era o vară greu de suportat. O epidemie de holeră a cuprins Egiptul, lovindu-i pe oameni fulgerător, pustiind orașe și sate, nimicind familii întregi. Sidna a înmulțit amuletele și

scrierea descîntecelor. Şcolile s-au închis. Doctorii şi trimişii Serviciului sanitar s-au răspîndit peste tot purtînd cu ei ustensilele şi corturile în care să-i separe pe bolnavi. Spaima îşi făcuse loc în toate sufletele, punînd stăpînire pe ele. Viaţa nu mai avea nici un preţ pentru oameni. Fiecare familie povestea despre năpasta care se abătuse asupra celorlalte şi-şi aştepta partea ei de nenorocire. Mama băiatului era într-o neliniște continuă. Se întreba de o mie de ori în fiecare zi asupra căruia din fii şi fiice va cădea nenorocul. Avea un băiat de optsprezece ani, chipeş, bine legat şi cu un suflet sensibil. Era cel mai inteligent din familie, cu inima cea mai duioasă, avea caracterul cel mai ales, cel mai atent faţă de mama şi tatăl său, cel mai blînd cu surorile şi fraţii mai mici. Era întotdeauna vesel. Îşi luase diploma de bacalaureat şi se înscrisese la şcoala de medicină. Aştepta sfîrşitul verii pentru a pleca la Cairo. Cînd a izbucnit epidemia aceasta, a luat legătura cu doctorul oraşului însoţindu-l sub motiv că face practică în meserie. Pînă în ziua de 21 august.

Seara, tînărul a venit acasă ca de obicei, zîmbind, a glumit cu maică-sa şi i-a liniştit spaima spunîndu-i : „Astăzi n-au fost mai mult de douăzeci de cazuri în oraş. Epidemia o să se termine". Totuşi, el s-a plîns că ar avea un fel de greaţă. A ieşit la tatăl său, s-a aşezat lîngă el şi i-a vorbit ca de obicei. A mers apoi la tovarăşii săi, însoţindu-i pînă la malul Ibrahimiei [1], unde mergea cu ei în fiecare zi. Cînd s-a lăsat noaptea, s-a întors acasă şi-a petrecut o vreme rîzînd şi jucîndu-se cu fraţii. În seara aceea le-a spus la ai săi că dacă vor mînca usturoi, nu se vor îmbolnăvi. Împreună cu el au mîncat şi fraţii săi mai mari şi mai mici. A încercat să-i convingă şi pe părinţi să facă la fel, dar n-a reuşit.

Către miezul nopţii casa era acoperită de liniște : erau cufundaţi în somn cu toţi : cei mari, cei mici şi vitele . Dar iată că un icnet ciudat a tulburat liniştea şi toată casa s-a trezit. Şeihul şi soţia se aflau în coridorul acela întins, acoperit de cer. L-au strigat pe fiul lor

[1] Unul din cele mai mari canale amenajate din Egipt.

pe nume şi au sărit din aşternut grăbindu-se spre locul de unde se auzise icnetul. Cei mici stăteau jos şi-şi frecau ochii încercînd să tălmăcească ceva din spaima aceasta, să înţeleagă de unde vine ţipătul şi ce-i cu agitaţia asta ciudată.

Motivul celor întîmplate era zgomotul pe care-l producea băiatul chinuit de vărsat. El ieşise în vîrful picioarelor, străduindu-se să nu trezească pe nimeni şi rămăsese vreme de un ceas-două afară, vărsînd. Cînd durerea a devenit de nesuportat şi n-a mai putut s-o ascundă, a dat drumul la aceste icnete care i-au speriat pe părinţi şi pe toţi ceilalţi din casă.

Deci băiatul s-a îmbolnăvit, molima şi-a croit drum în casă. Mama băiatului ştia asupra căruia dintre copii se va abate nenorocirea. Şeihul a fost într-adevăr vrednic de admiraţie în noaptea aceea. Era liniştit, serios ; deşi îngrozit, se reţinea totuşi. În glasul său era ceva din care se vedea că inima lui ar fi frîntă parcă, deşi el era tare, pregătit să suporte nenorocirea. L-a adus pe băiat în camera sa, a poruncit să fie ţinut separat de fraţii lui, a ieşit în grabă, a strigat doi vecini şi într-un ceas s-a întors cu doctorul.

În vremea asta, mama băiatului, plină de spaimă, dar şi de încredere, a stat lîngă fiul ei. Cînd l-a mai slăbit vărsatul, a ieşit în coridor şi a ridicat mîinile şi faţa spre cer pierzîndu-se în rugăciuni. Auzind din nou icnetele, s-a grăbit spre el şi l-a strîns la piept, luîndu-i capul între mîini. Nu s-a întrerupt însă din rugăciuni. N-a putut să-i ţină pe ceilalţi copii separaţi de el şi aceştia s-au îngrămădit în camera lui, înconjurîndu-l trişti. De fiecare dată cînd îl lăsa vărsatul, glumea cu maică-sa şi se juca cu fraţii mai mici. Doctorul, cînd a venit, a prescris ceva şi după ce a dat unele sfaturi s-a dus, rămînînd să se întoarcă din nou în zori. Mama a rămas în cameră cu fiul ei, iar şeihul, aproape de această cameră, posomorît, fără să facă nici o rugăciune şi fără să răspundă nici unuia din cei care-i vorbeau.

Cît de lungă a fost noaptea aceea ! Băiatul a început să se vaiete că are o durere în picioare. Au venit surorile şi i-au fricţionat picioarele în timp ce el se văieta, aci

țipînd în gura mare, aci încercînd să-și ascundă durerea. Vărsatul îl istovea și în același timp sfîșia inimile părinților. Întreaga familie a petrecut o dimineață cum nu mai fusese alta : posomorîtă, întunecoasă, plină de spaimă. Lumea era grămadă afară. Veniseră să aline durerea șeihului. Casa era și ea plină de femei care se grăbiseră s-o mîngîie pe mamă. Șeihul și soția lui erau însă foarte ocupați și n-aveau timp nici de unii nici de alții. Doctorul venea din ceas în ceas. Băiatul a cerut să se trimită telegrame fratelui său, azharitul, care se afla la Cairo și unchiului său din partea de sus a ținutului. Din cînd în cînd, cerea ceasul și privea la el de parcă ar fi vrut să grăbească timpul sau i-ar fi fost teamă că moare fără a-i vedea pe fratele mai mic și pe unchiul cel bătrîn. Ce moment greu de suportat a fost ora trei din ziua de joi 21 august 1902 !

Doctorul a ieșit din cameră deznădăjduit și a șoptit pe ascuns la doi din cei mai apropiați prieteni ai șeihului că băiatul e pe moarte. Cei doi oameni au intrat în camera băiatului, unde se afla și mama sa. În ziua aceea s-a aflat pentru prima oară în viața ei față cu bărbații.

Băiatul, în pat, se zvîrcolea. Se ridica, se lăsa jos, se liniștea o clipă, cerea din nou ceasul, apoi iarăși începea lupta cu vărsatul. Mama stătea amărîtă, iar cei doi bărbați îl alinau în timp ce el le răspundea : „Nu sînt mai bun decît profetul ! Și doar și profetul a murit !“

Îl cheamă pe tatăl său pentru a-l consola, însă acesta nu-i răspunde. Se ridică și se așază, se aruncă o dată în pat, o dată alături de el. Prietenul nostru stă pitit într-un colț al camerei, trist, mirîndu-se, cu inima sfîșiată de durere.

Apoi băiatul a căzut pe pat și nu s-a mai mișcat. Scotea doar un geamăt care de la o clipă la alta se stingea, parcă depărtîndu-se încetul cu încetul. Prietenul nostru va uita poate orice, dar nu va uita niciodată geamătul acela, cel din urmă, pe care l-a scos tînărul : slab, stins și prelung. După aceea a tăcut. Atunci mama s-a ridicat, nemaiputînd suporta. Era gata să cadă, picioarele de-abia o mai țineau. Cei doi bărbați au sprijinit-o. S-a stăpînit totuși și a ieșit din cameră privind în pămînt, străduin-

du-se să pară calmă. Ajunsă afară, a izbucnit într-un plîns de care prietenul nostru nu-și amintește fără să i se strîngă inima. Tînărul a mai zvîcnit o dată, l-a străbătut un fior prin corp, după care a urmat liniștea morții. Cei doi oameni s-au apropiat de el și l-au gătit; i-au legat capul de jur împrejur și pe față i-au aruncat un văl. Au ieșit la șeih. Și-au adus aminte că prietenul nostru se afla într-un colț al camerei și unul din ei s-a întors și l-a luat tîrîș. Era buimăcit. L-a dus între oameni, undeva, și l-a așezat acolo, nu mai știe pe ce.

A trecut aproape un ceas pînă ce tînărul a fost pregătit pentru înmormîntare. Bărbații au ieșit purtîndu-l pe umeri.

Ce nenorocire! Nici n-au ajuns cu el la ușa casei și coșciugul a fost întîmpinat de unchiul acela bătrîn pentru care băiatul voise să mai amîne moartea cîteva clipe ca să-l vadă.

O tristețe adîncă s-a abătut din ziua aceea asupra casei. Bucuria, indiferent care i-ar fi fost motivul, a devenit un lucru străin pentru ei toți, chiar și pentru copii.

Din ziua aceea, șeihul, de cîte ori se așeza la masa de prînz sau la cină, plîngea vreme de aproape un ceas. În fața sa, femeia lui făcea și ea la fel, iar în juru-le, băieții și fetele încercau să-i consoleze pe cei doi părinți, fără a reuși însă, fiind gata să izbucnească și ei în plîns.

Din ziua aceea, familia a luat obiceiul de a merge din cînd în cînd pe celălalt mal al Nilului, pentru a vizita locul de veci al celor care muriseră, deși înainte nu-i aprobase pe cei care-și vizitau morții.

Din ziua aceea s-a schimbat cu totul și starea sufletească a băiatului nostru... L-a aflat pe Allah cu adevărat și ținea mult să se apropie de el pe orice căi: uneori prin pomeni, alteori prin rugăciuni, iar altădată prin citirea *Coranului*. Și Allah e martor că nu-l împingea la aceasta nici teama, nici dragostea de viață, ci faptul că fratele său cel tînăr fusese și el prin școli și fusese neglijent cu îndatoririle religioase. Băiatul îndeplinea aceste ceremonii tocmai fiindcă voia să-l scape de unele păcate.

Fratele său avusese optsprezece ani şi băiatul aflase de la şeihi că rugăciunile şi postul sînt obligatorii pentru oamenii care împlinesc cincisprezece ani. Băiatul a apreciat că fratele lui este dator lui Allah cu postul şi rugăciunea pe trei ani şi s-a legat în sinea lui să facă cele cinci rugăciuni de cîte două ori în fiecare zi — o dată pentru el şi o dată pentru fratele lui — să postească două luni pe an, una pentru el şi una pentru fratele lui, să nu ştie nimeni din ai săi de toate astea, să le socotească un angajament luat faţă de Allah, să nu ia dintr-o mîncare sau din fructe pentru sine înainte de a da să mănînce din ele unui sărman sau unui orfan. Allah e martor că băiatul s-a ţinut de acest angajament cîteva luni şi nu l-a încălcat decît o dată cu plecarea la Al-Azhar.

Din ziua aceea băiatul a cunoscut nesomnul. Cîte nopţi întregi a petrecut gîndindu-se la fratele său sau recitînd sura *Cultul* de mii de ori ! Toate astea le dăruia fratelui său. Sau făcea versuri după modelul celor pe care le citea în cărţile de poveşti, amintind în ele de durerea şi tristeţea pe care le simţea după pierderea fratelui său. Se străduia ca fiecare qasidă să se încheie cu o rugăciune către profet, iar răsplata pentru rugăciune o dăruia de asemenea fratelui său.

Din ziua aceea băiatul a fost chinuit de coşmare ; boala fratelui i-a apărut în vis în fiecare noapte, ani în şir. Apoi, pe măsură ce creştea, îl preocupa tot mai mult ceea ce învăţa la Al-Azhar şi nu mai era stăpînit de coşmare decît din cînd în cînd. A devenit tînăr, apoi bărbat. Dar oricît s-a schimbat felul său de viaţă, a rămas totdeauna credincios acestui frate, continuînd să-şi amintească de el şi să-l vadă în somn cel puţin o dată pe săptămînă.

Fraţii şi surorile s-au consolat în urma morţii acestui tînăr, unii din prietenii şi tovarăşii săi l-au uitat, tatăl său, şeihul, nu-şi mai amintea de el decît din cînd în cînd. Două fiinţe însă, au continuat să-şi amintească mereu de el şi-şi vor aminti întotdeauna, la începutul fiecărei nopţi : mama-sa şi prietenul nostru.

XIX

„DE DATA ASTA ÎNSĂ O SĂ TE DUCI LA CAIRO împreună cu fratele tău şi o să devii «vecin al lui Allah». Să te străduieşti să-ţi însuşeşti ştiinţa. Aş vrea să trăiesc să-l văd pe frate-tău cadiu şi pe tine ulema la Al-Azhar, stînd lîngă unul din stîlpi, cu un cerc larg de băieţi în jurul tău."

Aceste cuvinte le-a spus şeihul fiului său la sfîrşitul unei zile din toamna anului 1902. Băiatul le-a ascultat, dar nu-i venea nici să le creadă nici să le pună la îndoială. De multe ori i-a mai spus tatăl său asemenea vorbe. De multe ori i-a mai făcut astfel de promisiuni şi fratele său azharitul. Dar azharitul pleca la Cairo, iar el rămînea în orăşel, trambalîndu-se între casă, şcoală, tribunal şi întîlnirile şeihilor.

Nu ştie cum de s-a adeverit în anul acela promisiunea tatălui său. Într-o bună zi a fost anunţat că în curînd va pleca. A venit şi ziua aceea ; era într-o joi. Şi băiatul se vede pregătindu-se cu adevărat de plecare. Încă înainte de răsăritul soarelui se şi pomeneşte aşteptînd în gară ; stă pe vine, cu capul în pămînt, amărît şi trist. Îl aude, parcă, pe fratele mai mare, dojenindu-l blînd : „Nu lăsa capul aşa în pămînt, nu face mutra asta amărîtă că-l întristezi şi pe frate-tău !" Îl aude, parcă, şi pe tatăl său încurajîndu-l cu blîndeţe : „Ce te întristează aşa ? Nu eşti bărbat ? Nu eşti în stare să te desparţi de maică-ta ? Sau vrei, poate, să te mai joci încă ? Nu-ţi ajunge cît te-ai jucat ?"

Allah e martor că băiatul nu era trist fiindcă se despărţea de mama lui şi nici pentru că nu se va mai juca, ci fiindcă îl avea în minte pe acela care dormea dincolo de Nil. Îşi amintea că deseori se gîndise că va merge împreună cu ei doi la Cairo şi va studia la şcoala de medicină. Îşi amintea de toate astea şi-l cuprindea tristeţea. N-a spus însă nimic, ci s-a străduit să nu mai pară trist şi să zîmbească. Dacă ar fi dat atunci frîu liber sentimentelor sale, ar fi plîns şi i-ar fi făcut să plîngă şi pe tatăl lui şi pe cei doi fraţi care se aflau lîngă el.

Trenul a pornit. Au trecut cîteva ceasuri şi iată-l pe prietenul nostru la Cairo, în mijlocul unui grup de „vecini

ai lui Allah", care au venit la fratele său să-l salute şi să-şi ia partea din mîncărurile pe care le adusese de acasă.

Ziua aceasta a trecut şi iată-l pe băiat, vineri, la rugăciune la Al-Azhar. Îl ascultă pe predicator — un bătrîn cu o voce puternică şi gravă, care rostea solemn pe „ra" şi pe „qaf", doar prin asta deosebindu-se de semenul său din orăşelul băiatului. Predica era aceeaşi pe care se obişnuise s-o asculte şi acasă : legenda era aceeaşi, lauda era de asemenea aceeaşi, rugăciunea la fel [1], nici mai lungi nici mai scurte decît cele auzite pînă acum.

S-a întors acasă, sau mai bine zis la camera fratelui său, oarecum dezamăgit. Acesta l-a întrebat :

— Ei, ce zici de felul cum se cîntă *Coranul* şi de studiul metodelor de citire a lui ?

— N-am nevoie de nimic din toate astea, i-a răspuns băiatul. Cîntarea *Coranului* o ştiu prea bine. Cît priveşte metodele de citire a lui, n-am nevoie de ele. Tu le-ai învăţat ? Nu-mi ajunge că ştiu cît ştii şi tu ? Eu am nevoie de ştiinţă. Vreau să învăţ dreptul, gramatica, logica şi dogmatica.

—Destul, destul ! Prea mult ! O să fie de ajuns dacă o să studiezi dreptul şi gramatica în anul acesta, i-a răspuns fratele.

Era sîmbătă. Băiatul s-a trezit în zori, s-a spălat şi şi-a făcut rugăciunea. S-a trezit şi fratele său şi a făcut la fel, iar apoi i-a zis :

— Acum o să mergi cu mine la moschee. O să asişti la o lecţie care nu e pentru tine, ci pentru mine. După ce se termină, tu o să te duci la Al-Azhar. Ţi-am găsit un şeih dintr-ai noştri la care o să mergi ca să-nveţi de la el începuturile ştiinţei.

—Dar ce lecţie e asta la care o să merg ? a întrebat băiatul.

— E o lecţie de drept şi anume *Ibn Abidin despre Perle* [2], i-a răspuns fratele său rîzînd şi rostind aceste cuvinte cu toată gura.

---

[1] Părţi ale predicii de vineri, avînd o ordine precisă.

[2] Comentariul lui Ibn Abidin (m. 1836) la opera *Perle alese* de al-Haskafi (m. 1677), la rîndul ei un comentariu la o altă lucrare de drept hanefit.

— Dar cine e șeihul ? l-a întrebat băiatul.

— E șeihul...

Băiatul auzise numele acestui șeih de o mie și una de ori. Tatăl lui amintea acest nume, lăudîndu-se că l-a cunoscut pe șeih cînd era cadiu al provinciei. Și maică-sa amintea de acest nume, spunînd că a cunoscut-o pe nevasta șeihului cînd era o fată prost-crescută și se străduia să pară orășeancă deși nu reușea nici pe departe.

Tatăl băiatului îl întreba pe fiul său, azharitul, de fiecare dată cînd se întorcea de la Cairo, despre acest șeih, despre lecțiile lui și despre numărul studenților care i le frecventau. Azharitul îi vorbea despre el, despre poziția lui în tribunalul suprem și despre „cercul" său care număra sute de ascultători. Bătrînul insista ca fiul său, azharitul să citească la fel cum citea șeihul acela. Tînărul încerca să-l imite, iar tatăl rîdea cu admirație și mîndrie. Îl întreba apoi :

— Șeihul te cunoaște ?

— Cum să nu ? îi răspundea tînărul. Eu și prietenii mei sîntem dintre elevii lui cei mai apropiați și mai iubiți. Mergem la lecțiile lui generale și mai participăm și la niște lecții particulare la el acasă. Deseori cinăm la el și apoi lucrăm împreună la cărțile pe care el le scrie.

Apoi tînărul descria casa șeihului, camera de primire și biblioteca sa. Bătrînul asculta la toate astea cu admirație și de îndată ce ieșea la prietenii săi, le povestea ce-i spusese fiul, cu un fel de mîndrie și lăudăroșenie.

Deci, băiatul îl cunoștea din auzite pe șeih și era fericit că va merge în cercul lui să-l asculte. Cît de mult s-a bucurat cînd și-a scos papucii la ușa moscheii, cînd a pășit pe rogojină, apoi pe marmură și în sfîrșit pe covorul fin care era întins în moschee ! Cît de mult s-a bucurat atunci cînd și-a ocupat locul în cerc, pe covorul acela, alături de un stîlp de marmură, a cărui netezime și finețe i-au plăcut cînd l-a atins ! S-a gîndit îndelung la cuvintele tatălui său : „Aș vrea să trăiesc să-l văd pe frate-tău cadiu și pe tine stăpînul unui stîlp la Al-Azhar". S-a gîndit la ele, dorind să atingă și stîlpii Al-Azharului pentru a vedea dacă sînt la fel ca ai acestei moschei. Elevii din jurul lui au început să șușotească, agitîndu-se. Treptat, s-au liniștit și în cele din urmă

şoaptele s-au stins. Fratele său l-a atins cu mîna spunîndu-i încet la ureche : „A venit şeihul". Atunci, băiatul a uitat de toate şi a rămas numai urechi. Ce-a auzit ? o voce surdă, liniştită şi gravă, plină de măreţie, ai putea zice, de un fel de mîndrie sau de orice altceva, dar în orice caz, ceva ciudat care băiatului nu-i plăcea.

Cîteva clipe n-a reuşit să desluşească nimic din ceea ce spunea şeihul. Cînd însă urechea i s-a obişnuit cu vocea acestuia şi cu ecoul încăperii, a început să audă clar şi să înţeleagă ceea ce se spunea. Mi-a jurat după aceea, că de atunci el a început să aibă dispreţ pentru ştiinţă. Îl asculta pe şeih înşirînd nişte vorbe fără sens, cu care nu voia altceva decît să-i impresioneze pe elevii săi.

Avea o voce puţin răguşită pe care se străduia s-o facă plăcută însă. A încheiat cîntarea cu nişte cuvinte care au revenit în tot cursul lecţiei : „Ai înţeles, eda ?" Băiatul a început să se întrebe ce-o fi vrînd să însemne acest „eda". După ce-au plecat de-acolo, l-a întrebat pe fratele său :

— Ce e „eda" ăsta ?

Fratele a izbucnit în hohote de rîs şi i-a explicat :

— „Eda" în vorbirea şeihului vrea să fie „geda".[1]

Apoi a mers cu el la Al-Azhar şi l-a prezentat profesorului de la care a învăţat un an întreg principiile dreptului şi gramaticii.

XX

TU, FIICA MEA, EŞTI ÎNCĂ O COPILĂ, CU INIMA pură şi sufletul bun. Tu ai doar nouă ani, vîrstă la care copiii sînt încîntaţi de părinţii lor şi-i iau ca idealuri în viaţă, urmîndu-i în ceea ce spun şi fac, încercînd să fie întocmai ca ei, lăudîndu-se cu ei atunci cînd în timpul jocului vorbesc cu cei de seama lor, închipuindu-şi că în

[1] În limba vorbită în Egipt : băiat, flăcău.

copilărie au fost așa cum sînt și acum — idealuri care ar putea servi ca bune modele și ca exemple demne.

Nu-i așa cum zic eu ? Nu socotești că tatăl tău e cel mai bun și cel mai nobil om ? Nu socotești că a fost, de asemenea, cel mai bun și cel mai cuminte copil ? Nu ești convinsă că el a trăit așa cum trăiești tu sau chiar mai bine decît tine ? N-ai vrea tu să trăiești așa cum trăia tatăl tău cînd avea opt ani ? Și totuși, tatăl tău face tot ce-i stă în putere, luptă cît poate cu orice greutăți pentru a îndepărta de tine o viață ca aceea pe care a avut-o el cînd era copil.

Da, fiica mea, l-am cunoscut cînd era de vîrsta ta. Dacă ți-aș vorbi despre starea lui de atunci, ar trebui să spulber multe din închipuirile tale, multe din speranțele tale, și aș deschide în inima ta de copil și în sufletul tău duios o ușă pentru tristețe. Ar fi păcat să deschid această ușă cînd tu te afli la acești ani minunați ai vieții. Nu-ți voi spune acum nimic despre cum era tatăl tău atunci. Nu-ți voi spune încă nimic pînă ce nu vei mai crește puțin, să poți citi, înțelege și judeca. Atunci vei putea să-ți dai seama că tatăl tău te-a iubit cu adevărat și s-a luptat să te facă fericită cu adevărat, că întrucîtva a reușit să îndepărteze de tine copilăria și tinerețea pe care le-a avut el.

Da, fiica mea ! L-am cunoscut pe tatăl tău la acești ani din viața lui ! Știu cît de duioasă și cît de delicată e inima ta și mă tem că dacă ți-aș spune ceea ce știu despre situația de atunci a tatălui tău, te va cuprinde mila și compătimirea și vei izbucni în plîns.

Te-am văzut într-o zi cum stăteai pe genunchiul tatălui tău care-ți spunea povestea regelui Oedip : cum a ieșit el din palat după ce i-au fost scoși ochii și nu mai știa să meargă, cum a venit fiica sa Antigona și l-a condus pe drum. Te-am văzut ascultînd, la început veselă, povestea aceasta. Apoi, culoarea feței ți s-a schimbat încet-încet și, tot așa, fruntea ta inteligentă a început să se întunece. Ai izbucnit în plîns și te-ai aruncat la pieptul tatălui tău, copleșindu-l cu sărutări. A venit mama ta, te-a luat din brațele lui și a stat cu tine pînă cînd te-ai liniștit. Mama ta și eu am înțeles că tu ai plîns fiindcă l-ai văzut pe regele Oedip așa cum era și tatăl

tău, orb, neputînd să vadă şi să găsească singur drumul. Ai plîns pentru tatăl tău şi pentru Oedip în acelaşi timp.

Da ! Ştiu că ai în tine ştrengăria copiilor şi înclinaţia lor către joacă şi rîs dar şi ceva din cruzimea lor în acelaşi timp. Mă tem, de aceea, fiica mea, că dacă ţi-aş povesti cum era tatăl tău în copilărie, ai rîde de el, fără milă şi nepăsătoare. Şi nu-mi place să văd cum un copil rîde de tatăl lui, nici cum s-ar distra pe seama lui sau ar fi crud cu el.

L-am cunoscut, totuşi, pe tatăl tău şi în alte împrejurări, despre care pot să-ţi vorbesc fără să mă tem că aş aduce tristeţe în sufletul tău sau te-aş face să rîzi şi să te amuzi.

L-am cunoscut cînd avea treisprezece ani şi a fost trimis la Cairo să studieze ştiinţa la Al-Azhar. În vremea aceea, era un băiat serios şi silitor. Era slăbuţ şi palid, într-o ţinută neglijentă, mai degrabă săracă decît bogată. Ochii îl dispreţuiau pentru abaua murdară de pe el şi pentru tichia al cărei alb devenise un negru închis, pentru cămaşa care ieşea de sub aba şi care lua diferite culori în raport de cît de multă mîncare căzuse pe ea, pentru pantofii lui vechi şi peticiţi. Îl dispreţuiau pentru toate astea, însă în acelaşi timp îi zîmbeau văzîndu-l în aceste vechituri şi orb, dar cu fruntea senină, zîmbitor, grăbindu-se cu cel care-l conducea la Al-Azhar, fără ca paşii să i se împleticească sau să calce nesigur, fără ca pe faţa lui să se vadă acea întunecare ce acoperă de obicei feţele celor orbi. Îi dispreţuiesc ochii, dar îi şi zîmbesc şi-l urmăresc cu blîndeţe atunci cînd îl văd ascultînd, în cercul celor care participă la lecţie, pe şeihul ale cărui cuvinte le soarbe, zîmbind, fără a suferi şi fără a se plictisi, fără a se arăta înclinat spre joacă, în timp ce băieţii din jurul lui se joacă sau se gîndesc la joacă.

L-am cunoscut, fiica mea, în timpul acela. Cît aş dori să-l cunoşti şi tu aşa cum l-am cunoscut eu ! Doar atunci ai putea să-ţi dai seama de deosebirile dintre tine şi el. Dar cît de departe eşti tu de toate astea, cînd ai doar nouă ani şi vezi întreaga viaţă inundată de bucurie şi lumină !

L-am cunoscut cînd mînca o zi, o săptămînă, o lună sau chiar un an, doar un singur fel de mîncare, din care lua dimineaţa şi seara, fără să se plîngă, fără să se neliniştească, fără să se chinuie, fără să se gîndească la starea lui demnă de plîns. Dacă ai încerca, fiica mea, să guşti din mîncarea aceea doar puţin într-o zi, mama ta s-ar teme pentru tine şi ţi-ar da să bei imediat un pahar cu apă minerală, aşteptîndu-se să ceri să vină doctorul.

Tatăl tău trăia săptămîni sau chiar luni doar cu pîinea primită de la Al-Azhar. Vai de pîinea celor de la Al-Azhar! Găseau în ea paie, pietricele şi tot felul de gîngănii.

Treceau săptămîni sau chiar luni fără ca el să moaie această pîine decît în miere neagră. Nu, tu nu ştii ce e mierea neagră, şi e mai bine că nu ştii.

Aşa a trăit tatăl tău: muncind şi zîmbind vieţii şi lecţiilor, cunoscînd lipsurile şi greutăţile, dar aproape fără să-şi dea seama de ele. Cînd s-a terminat anul şi s-a întors la părinţi, l-au întîmpinat întrebîndu-l cum a mîncat şi cum a dus-o. A început să înşire la minciuni, întocmai cum îţi înşiră ţie poveştile, spunîndu-le că a avut de toate şi că viaţa a fost un rai. Nu-l împingea la minciună dragostea de a minţi, ci faptul că-i iubea pe cei doi bătrîni şi nu voia să le vorbească despre lipsurile pe care le îndura. Îl iubea pe fratele său, azharitul, şi nu voia să le spună părinţilor că el mai lua în lipsa lui şi cîte puţin lapte. Aşa era viaţa tatălui tău cînd avea treisprezece ani!

Dacă m-ai întreba cum a ajuns la situaţia în care este acum, cum de a reuşit să aibă o înfăţişare acceptabilă, pe care să n-o mai dispreţuiască ochii, cum a putut să vă facă ţie şi fratelui tău viaţa plăcută pe care o duceţi, cum a putut să stîrnească în sufletele multor oameni invidie şi ură, iar în sufletele altora satisfacţie, respect şi aprobare, dacă m-ai întreba cum a ajuns din situaţia aceea în cea de acum, n-aş şti ce să-ţi răspund. Există o altă fiinţă aici care ar putea să-ţi răspundă; întreab-o şi-ţi va răspunde ea.

O ştii? Priveşte la ea. E acest înger păzitor care se pleacă asupra patului tău cînd se face seară pentru ca tu să întîmpini noaptea în linişte şi să ai un somn dulce,

iar dimineața să întîmpini ziua veselă și voioasă. Nu-i ești îndatorată acestui înger pentru liniștea pe care o ai noaptea și pentru bucuria zilei ?

Acest înger s-a plecat și asupra tatălui tău, fiica mea, și a făcut din nefericirile lui fericire, din deznădejdea lui nădejde, din sărăcia lui belșug, din suferința lui fericire și lumină !

Tatăl tău nu e cu nimic mai puțin dator decît tine acestui înger. Ajutați-vă unul pe altul, fiica mea, ca să vă achitați de această datorie, deși, știu că nu veți reuși să faceți tot ceea ce voi ați vrea.

PARTEA A DOUA

I

VREME DE DOUĂ SĂPTĂMÎNI ŞI MAI BINE după sosirea la Cairo, prietenul nostru n-a fost preocupat de nimic altceva în afară de gîndul că şi-a părăsit satul şi a venit în capitală pentru a studia, pentru a frecventa cercurile de la Al-Azhar. Îşi petrecea întreaga zi într-unul din cele trei medii pe care şi le imagina doar, fără a le putea defini precis.

Locuia într-o casă ciudată, la care ajungea pe un drum la fel de ciudat. Cînd se întorcea de la Al-Azhar pe acest drum, cotea la dreapta şi intra pe o poartă care sta vraişte toată ziua şi era zăvorîtă abia după rugăciunea de seară, rămînînd în mijlocul ei doar o deschizătură cît să se strecoare omul. Cînd intra înlăuntru, o adiere călduţă îi atingea obrazul drept, un fum subţire îi mîngîia nările, iar din stînga îi ajungea la urechi un foşnet uşor, care-l mira oarecum.

Zile în şir, a auzit acest foşnet cînd se întorcea de la Al-Azhar : fie dimineaţa, fie seara. Îl auzea şi-i părea neplăcut, dar îi era jenă să-ntrebe ce-i cu el. A înţeles mai apoi, din discuţii, că este zgomotul pe care-l scoate narghileaua din care trăgeau nişte negustori din cartier după ce le-o pregătea stăpînul cafenelei, şi că ea răspîndea o adiere călduţă şi un fum subţire. După cîţiva paşi făcuţi prin locul acela umed şi acoperit, unde-ţi alunecau picioarele din pricina apei pe care o arunca stăpînul cafenelei, ajungea într-un loc neacoperit, îngust şi murdar. Aci îl întîmpinau nişte mirosuri ciudate, pe

care prietenul nostru aproape că nici nu le putea deosebi. Deşi neplăcute, cînd începea ziua şi cînd se lăsa seara aceste mirosuri erau totuşi suportabile, dar în amiaza mare, cînd soarele era în toi, deveneau aşa de pătrunzătoare că de-abia le mai îndurai.

Pe drumul acesta îngust, prietenul nostru rareori reuşea să meargă drept. Cel mai adesea, cotea la dreapta sau la stînga, strecurîndu-se printre obstacolele răspîndite ici şi colo. După ce-şi rotea faţa spre clădirea din dreapta sau spre cealaltă din stînga, o lua de-a curmezişul. Cînd scăpa de obstacolul acesta, îşi continua drumul ca mai înainte : cu paşi înceţi, bîjbîind, simţind în nări mirosurile acelea respingătoare şi prinzînd cu urechea zgomote amestecate, coborînd sau urcînd într-o larmă de nedescris, venind din dreapta şi din stînga pentru ca undeva în aer să se întîlnească toate, să se contopească şi să se adune deasupra capului său în nişte nori subţiri, care se învăluiau unul pe altul.

Zgomotele acestea erau destul de diferite : proveneau de la femeile care se certau, de la bărbaţii care strigau înfuriaţi sau vorbeau liniştit, de la mărfurile care erau ridicate sau trîntite jos, de la sacagiul care-şi striga apa de vînzare, de la vizitiul care-şi mîna măgarul, catîrii sau caii, de la căruţele ale căror roţi huruiau pe caldarîm, iar din cînd în cînd, norii aceştia de vacarm erau despicaţi de răgetul vreunui măgar sau de nechezatul unui cal.

Prietenul nostru trecea printre toate astea zăpăcit ; nu ştia sau aproape nu mai ştia ce-i cu el. Cînd ajungea într-un anume loc din drumul său, auzea nişte voci nedesluşite, care pătrundeau la el printr-o uşă deschisă. Ştia atunci că după un pas sau doi trebuie să cotească la stînga pentru a urca scara ce-l ducea la locuinţa sa. Scara aceasta era potrivită ; nu era nici prea largă, nici prea îngustă. Treptele erau de piatră, dar se urcase şi se coborîse aşa de mult pe ea, fără ca cineva să aibă grijă s-o spele sau s-o cureţe, încît se depusese un praf des, care apoi s-a îngroşat şi s-a cimentat, făcînd ca piatra să nu se mai vadă. Aşa că cel care urca sau cobora şi-o închipuia mai degrabă o scară de pămînt.

Deşi băiatului îi plăcea să numere treptele de fiecare dată cînd mergea pe o scară şi deşi a locuit în casa aceea multă vreme, urcînd şi coborînd scara asta de nenumărate ori, nu i-a trecut niciodată prin gînd să-i numere treptele. După ce a urcat-o de două-trei ori, a reuşit să-şi dea seama că după cîteva trepte, trebuia s-o ia puţin la stînga şi continuînd să urce, lăsa în dreapta o deschizătură prin care n-a intrat niciodată, dar care ştia că duce spre camerele de la parter ale acestei case, în care a locuit apoi mai mulţi ani.

Lăsa deci, în dreapta, întrarea către parter, care nu era locuit de studenţi, ci de nişte muncitori şi vînzători simpli şi-şi continua drumul către etaj. N-ajungea bine aici şi sufletul său aproape istovit găsea un fel de alinare în aerul proaspăt care îi dădea voie să respire, după ce scara aceea murdară şi îmbîcsită îl înăbuşise, şi în strigătele unui papagal, ce chema parcă fără încetare toată lumea să fie martoră nedreptăţii la care îl supunea stăpînul său — un persan care îl închisese în colivia aceea de nesuportat, pentru ca mîine sau poimîine să-l vîndă unui alt om, iar acesta la rîndu-i să-l închidă într-o altă colivie la fel de nesuferită. Şi, îndată ce va obţine preţul dorit, persanul va cumpăra un alt papagal care va sta în colivie în locul primului, care va striga şi va aştepta la fel ca şi el să treacă de la un stăpîn la altul, dintr-o colivie în alta, purtîndu-şi cu el chemarea tristă pe seama căreia oamenii se veselesc.

Ajuns sus, în capătul scării, prietenul nostru era invitat de către papagal s-o ia la dreapta, în timp ce aerul proaspăt îi mîngîia faţa. Mergea apoi pe un coridor îngust, prin faţa a două camere în care locuiau doi persani : unul încă tînăr, iar celălalt mai în vîrstă. Unul era plin de răutate şi grosolănie şi se ascundea de oameni, iar celălalt, dimpotrivă, era un om blînd şi modest.

Ajungea, în sfîrşit, la locuinţa sa. Intra într-o cameră care semăna mai degrabă a coridor. Aci, erau îngrămădite diferite lucruri — aşa-zisele obiecte materiale ale casei. De aici, trecea într-o altă cameră, largă şi fără o formă precisă, în care erau adunate lucrurile spirituale. Aceasta era camera în care se dormea, se lua masa, se stătea de

vorbă, se citea şi se învăţa. Aci se aflau, de asemenea, cărţile, vasele pentru ceai şi cîteva lipii. Băiatul avea în camera aceasta un loc al său, precis, aşa cum avusese de altfel în toate camerele în care locuise şi înainte. Locul acesta era în stînga, cum intra în cameră. După un pas sau doi, dădea peste rogojina întinsă pe podea, deasupra căreia se afla un covor vechi, dar nu lipsit de valoare. Acolo stătea ziua şi tot acolo dormea şi noaptea. Mai primea o pernă pe care-şi punea capul şi o pătură cu care se învelea. Locul său se afla exact în faţa celui unde stătea fratele lui. Acesta era însă ceva mai ridicat. Pe podea era aşternută o rogojină, iar peste ea un covor care nu era chiar de neglijat. Peste covor se întindea o cuvertură de pîslă, apoi o alta lungă şi lată din bumbac şi în sfîrşit, deasupra, se aşternea un cearşaf. În locul acesta stătea tînărul şeih şi prietenii săi. Ei nu-şi sprijineau însă spatele de perete aşa cum făcea băiatul, ci de nişte perne aşezate una lîngă alta, pe pătură. La căderea nopţii, locul acesta era transformat într-un pat în care dormea tînărul şeih.

II

ASTA ERA TOT CEEA CE ŞTIA BĂIATUL DESPRE lumea din jurul său. Cel de-al doilea mediu în care îşi petrecea timpul era drumul de la această lume la Al-Azhar. Ieşea din locul acela acoperit şi de data aceasta obrazul stîng îi era atins de adierea călduţă, iar susurul narghilelei îi ajungea la urechea dreaptă.

Trecea pe lîngă o prăvălie de la care i-au rămas multe amintiri — prăvălia lui Hagi Feiruz. Aici îşi cumpărau clienţii din cartier cele mai multe alimente cu care-şi duceau traiul de pe-o zi pe alta. Dimineaţa, stăpînul ei vindea bob fiert. Ca şi în altă parte, bobul era preparat în diferite feluri, destul de bine gătit, dar şi preţul destul de pipărat. Vindea bob simplu, cu felurite uleiuri sau cu unt, la care mai adăuga la nevoie unele condimente pentru a face lumea şi mai pofticioasă. Studenţii erau ispitiţi să mănînce cît mai mult, iar apoi, la lecţia de dimineaţă, se

întreceau cu căscatul şi la lecţia de prînz dormeau de-a binelea.

Seara, Hagi Feiruz vindea clienţilor din cartier brînză, măsline, tahîn şi miere. Cei mai cu stare cumpărau uneori şi cutii cu peşte conservat sau cu sardele. Cînd se făcea noapte de-a binelea, unii din ei cumpărau nişte lucruri cărora nu li se spunea pe nume şi care nu se mîncau. Cei care le cumpărau vorbeau despre ele în şoaptă şi se întreceau care mai de care să pună mîna pe ele.

Băiatul auzea aceste şoapte şi uneori pricepea despre ce era vorba. De cele mai multe ori însă, nu înţelegea ce se spunea. Aceasta pînă cînd, după un lung şir de zile ce s-au scurs, băiatul a devenit tînăr. Atunci, a reuşit să-i înţeleagă pe cei care vorbeau cu cuvinte de nedesluşit. Cînd şi-a dat seama despre ce era vorba, s-au răsturnat valorile multor lucruri în sufletul său, măsura multor judecăţi şi criteriile de apreciere a multor oameni.

Hagi Feiruz era un om negru, negru ca smoala şi deşirat. Vorbea destul de puţin şi doar cu greu înţelegeai ce zice. Cînd vorbea arăbeşte, i se împleticea limba într-un fel ciudat, care a lăsat în mintea băiatului multe amintiri ce nu se pot şterge. El nu citise povestea lui Ziad şi a slugii lui din cartea *„Elocvenţa şi claritatea“* [1]. Povestea spune cum că sluga lui Ziad a vrut să-i comunice stăpînului său : „Ne-a dăruit nouă un măgar sălbatic“, dar a zis „Ne-a năruit nouă un năgar sălbatic“. Ziad l-a dezaprobat pentru acest fel de-a vorbi şi l-a pus să zică „Ne-a dăruit nouă un asin“, dar de data aceasta sluga a rostit : „Ne-a năruit nouă un nasin“. Ziad, înfuriat peste măsură, a revenit iarăşi la „măgarul sălbatic“ [2].

Prietenul nostru nu poate citi această poveste fără să-şi aducă aminte de Hagi Feiruz. Şi-avea acest Hagi Feiruz mare trecere printre locuitorii cartierului şi mai ales printre studenţi. La el alergau spre sfîrşitul lunii, atunci cînd întîrziau să le sosească banii sau cînd îi ter-

---

[1] Tratat de retorică al cărui autor este cunoscutul scriitor şi filolog clasic Al-Giahiz (776—868).

[2] În original, din înlocuirea unui fonem cu altul în cuvîntul *asin*, rezultă un cuvînt indecent.

minau. Veneau la el pentru a le da să mănînce pe datorie. La el alergau şi pentru a-i împrumuta cu cîţiva gologani şi tot la el apelau şi pentru multe alte lucruri. De aceea, numele lui era rostit de ei la fel de des ca numele multora dintre cei mai vestiţi şeihi de la Al-Azhar.

Hagi Feiruz însemna foarte mult pentru aceşti studenţi : pe numele lui primeau scrisori care le aduceau veşti de-acasă şi în cutele cărora era introdus uneori acel petic neînsemnat de hîrtie, cu care, dacă intrau la poştă, ieşeau de-acolo cu bănuţii de argint în buzunare, răspîndind un clinchet ce încînta nu numai urechile, ci şi inimile.

De aceea, fiecare din ei trebuia să treacă pe la Hagi Feiruz pentru a-i spune „bună dimineaţa" şi „bună seara", pentru a arunca în fugă o privire peste scrisorile care-şi aşteptau destinatarii. Destul de des, cîte unul din ei se întorcea acasă cu cîte un plic închis, mînjit cu pete de ulei sau unt. Deşi era plin de pete, plicul acela valora pentru ei mai mult decît orice foaie din orice carte de drept, gramatică sau ritual.

Aşadar, băiatul nostru, după ce ieşea din coridorul acela acoperit, ajungea la prăvălia lui Hagi Feiruz. Deseori, mergea împreună cu însoţitorul său şi-l saluta pe Hagi Feiruz, iar după aceea, căuta printre scrisori, găsea sau nu găsea una care era a lui şi de asta depindea dacă pleca apoi zîmbind sau trist. Cotea la stînga, iar apoi o lua drept înainte pe străduţa aceea lungă şi îngustă, întesată de lume — studenţi, vînzători, muncitori — şi de căruţele încărcate, trase de măgari, cai ori catîri pe care-i mînau şi-i înjurau vizitiii. Alteori, aceştia se certau cu trecătorii — bărbaţi, femei sau copii — care le tăiau calea, împiedicîndu-i din drum. De-o parte şi de alta a străzii se înşiruiau o sumedenie de prăvălii. În unele din ele se găteau mîncăruri pentru săraci şi nevoiaşi. Prin aer pluteau mirosuri mai puţin plăcute, care-i îmbiau totuşi pe mulţi din trecători : pe studenţi, pe salahori sau pe hamalii care-şi încovoiau spinarea sub poveri. Unii dintre ei se opreau la aceste prăvălii şi cumpărau cîte ceva, înfulecînd în grabă sau plecînd acasă, unde mîncau singuri ori împărţeau cu alţii puţinul cumpărat. Erau şi unii care, deşi acele mirosuri îi îmbiau, nu puteau totuşi intra. Ochii

vedeau, nasul simţea şi el, poftă din belşug, dar mîna era prea scurtă şi neputincioasă, iar buzunarul mişel. Aceştia îşi continuau drumul cu mîhnire în suflet, cu un fel de durere şi supărare, şi totuşi împăcaţi cu soarta.

În alte prăvălii se desfăşura un negoţ în linişte, fără să se spună aproape nimic. Dacă totuşi se spunea ceva, atunci se vorbea în şoaptă încît aproape că nici nu se auzea, fin şi politicos, cu blîndeţe şi amabilitate. Prin toate astea, ba pentru toate astea, negoţul aducea celor care-l făceau bogăţii uriaşe şi bani mulţi. În majoritatea acestor prăvălii se vindea cafea boabe şi săpun, iar în celelalte zahăr şi orez.

Băiatul trecea printre toate astea, simţindu-le foarte bine, dar necunoscîndu-le de loc, deşi, din cînd în cînd, însoţitorul său îi spunea cîte ceva despre ceea ce era în jur. Paşii lui se continuau unul după altul, cînd siguri, cînd şovăitori. Cîtă vreme drumul era drept, mergea bine. Cînd drumul cotea sau se schimba, atunci se poticnea în poalele straiului care atingea pămîntul. Ajungînd într-un anumit loc, făcea puţin la stînga, iar apoi o lua pe un drum foarte îngust şi întortocheat, nespus de murdar. Aici îl izbea un aer de-a dreptul insuportabil, îmbîcsit cu miasme dezgustătoare. Din cînd în cînd, se auzeau nişte voci slabe şi pierdute — întruchipare a nefericirii şi a sărăciei. Ele insistau plictisitor, cerşind de fiecare dată cînd se auzeau paşi, ca şi cînd stăpînii lor simţeau viaţa doar cu urechile şi o strigau de îndată ce o auzeau. Răsunau aici şi alte voci : scurte, grosolane, înăbuşite şi întretăiate. Erau vocile acelor vietăţi care zboară, cărora le place întunericul şi sînt obişnuite cu singurătatea şi ruinele. Adesea, aceste voci se amestecau cu fîlfîitul unor aripi, iar alteori acest fîlfîit era aşa de aproape de urechea sau faţa băiatului că-l speria îngrozitor. Fără să-şi dea seama, ridica mîna brusc pentru a-şi apăra faţa sau urechea, în vreme ce inima i se făcea cît un purice.

Mergea cu însoţitorul său pe această ulicioară îngustă, întortocheată şi întunecoasă, urca puţin, după care trebuia să coboare iarăşi ; apoi drept înainte pentru a coti la dreapta şi din nou înainte pentru ca apoi s-o ia la sînga. Vocile acestea diferite, neplăcute, aci îl strigă, aci îl urmăresc, chinuindu-l fără întrerupere. După un timp, simte

că inima i se liniștește, pieptul i se deschide din nou și poate iarăși să respire nestingherit. Scoate din adîncuri un oftat prelung, purtînd cu el parcă spaima, durerea și tristețea care i se cuibăriseră în suflet.

Îndată ce ieșea din ulița Liliecilor, aerul proaspăt îl înviora din nou și-i reda parcă viață. Mergea puțin pe acest drum care cobora și pe care picioarele pășeau nesigure, iar după cîteva clipe pămîntul devenea neted și bătătorit. Aici mergea drept și sigur. Era de acum foarte aproape de bucuria pe care o simțea auzind niște glasuri ciudate, învăluite, ce le asculta, trecînd pe strada aceea liniștită și plăcută. În stînga se afla moscheea Sidna al-Husein, iar în dreapta prăvăliile acelea mici în fața cărora s-a oprit mai tîrziu îndelung și a intrat să guste din rafturile lor ceea ce și-a dorit.

Vara, a gustat din smochinele proaspete sau din sucul de smochine, iar iarna, din mîncarea aceea care se numește „basbusa" a cărei căldură se risipea în stomac, provocîndu-i o senzație deosebit de plăcută. Adesea, se oprea la niște negustori sirieni unde gusta diferite mîncăruri : unele reci, altele calde, unele dulci, altele sărate. Simțea atunci o plăcere fără seamăn, dar acum, dacă i-ar fi dat să mai mănînce așa ceva, i-ar fi teamă să nu se îmbolnăvească sau chiar mai rău, să moară.

Mergea pe strada aceasta pînă cînd ajungea într-un loc unde vocile se amestecau amplificîndu-se. Își dădea seama atunci că a ajuns la o încrucișare de unde putea să meargă fie înainte, fie la dreapta, fie la stînga, fie să facă drumul înapoi.

Aflați în acest punct, însoțitorul îi spunea :

— Aici se întretaie cele patru străzi. Dacă apuci la dreapta, mergi pe Calea nouă, apoi pe al-Muski și în continuare pe Pragul cel verde. La stînga e strada ad-Darrasa. Noi însă vom merge drept înainte pe strada Cofetarului — strada științei, a sîrguinței și a muncii. E atît de-ngustă că dacă întinzi mîinile, aproape că atingi zidurile din dreapta și stînga. O să trecem acum pe lîngă niște prăvălii mici în care se văd cărți : noi și vechi, bune și proaste, tipărituri și manuscrise.

Cîte întîmplări plăcute a cunoscut băiatul nostru pe străduța aceea îngustă ! Nu le-a uitat niciodată ; nici

chiar după scurgerea multor zile, cînd modul său de viaţă s-a schimbat cu totul.

Dar trebuie să se grăbească ; însoţitorul său vrea să ajungă la Al-Azhar înainte de începerea lecţiei. Iată-l pe prietenul nostru ajuns la Poarta frizerilor. Şi-a scos sandalele, le-a băgat una într-alta, le-a ţinut într-o mînă şi a intrat împreună cu însoţitorul său. Au mai mers cîţiva paşi, după care au trecut peste un prag puţin ridicat, iar apoi în faţa lor s-a deschis curtea Al-Azharului : tăcută şi liniştită, străbătută doar de o adiere răcoroasă — adierea dimineţii.

De acum băiatul intră în cel de al treilea mediu din prima perioadă a vieţii sale.

III

ACESTA A FOST MEDIUL CEL MAI PLĂCUT pentru băiat din toată perioada aceea. Era mai plăcut decît camera în care se simţea foarte singur şi străin, fiindcă n-o cunoştea şi nu ştia decît foarte puţin despre obiectele şi mobila din jurul lui. Cunoştea doar acele lucruri cu care avea de-a face mereu. Trăia în camera aceasta ca într-o lume neştiută şi printre lucruri cu totul străine, nu ca în casa părintească, unde nici un ungher din odăile ei nu-i rămăsese necunoscut. Îl stingherea pînă şi aerul acela îmbîcsit, pe care era nevoit să-l înghită ; nu găsea în el nici linişte, nici însufleţire, ci numai durere şi povară.

Acesta era totuşi mai plăcut decît cel de-al doilea mediu — drumul acela de acasă pînă la Al-Azhar — cînd se simţea ca într-o altă lume parcă, uitînd de sine şi mişcîndu-se ca într-o negură deasă. Inima îi era copleşită de un sentiment greoi care te face să pierzi drumul, să te abaţi de la calea cea adevărată, nu numai materială — ceea ce în cazul lui era un lucru firesc — dar şi spirituală. Atît vocile care se ridicau în juru-i, cît şi mişcările acelea agitate îl făceau să uite de sine. Se simţea umil dîndu-şi seama că paşii săi nesiguri şi mersul încet, pe

dibuite, nu se potrivesc de loc cu mersul însoțitorului, care era sigur și destul de repede.

În acest al treilea mediu se simțea mai la largul său, găsea în el tihnă, liniște și siguranță. Adierea, ce plutea în curtea Al-Azharului în vreme ce se făcea rugăciunea de dimineață, îi atingea fața, în semn de salut parcă, și-i umplea sufletul de liniște și speranță. Adierea care-i mîngîia fruntea, îmbrobonată de sudoare din pricina grabei în care venise, avea ceva din sărutările pe care le primea din cînd în cînd de la maică-sa pe vremea cînd se mai afla acolo în sat, ca răsplată pentru versetele din *Coran* pe care i le recita, pentru vreo povestire cu care-i încînta auzul — una din povestirile acelea care se citeau în timpul distracției lui de la școală — ori cînd el ieșea din singurătatea în care, prin repetarea lui *Ya-Sin*, îl ruga pe Allah să scape familia de un necaz sau altul. Cînd ieșea din singurătatea aceea, era schimbat la față și slăbit peste măsură.

Sărutările mamei îl făceau să simtă că inima sa învie din nou și-i aduceau în suflet încredere, nădejde și duioșie. Adierea care-l întîmpina cînd intra în curtea Al-Azharului îi aducea în tot sufletul odihnă după oboseala istovitoare, liniște după tulburarea prin care trecuse și zîmbet, dacă era încruntat. Deși nu știa nimic despre Al-Azhar și despre ceea ce se afla înlăuntrul lui, îi era de ajuns ca picioarele-i goale să atingă pămîntul acestei curți, iar fața să întîlnească adierea care plutea deasupra ei ; să simtă cum Al-Azharul vrea să se trezească din somn, cum liniștea lui începe să capete viață. Aici se simțea ca acasă între ai săi. Nu găsea nimic străin sau neplăcut. Sufletul i se deschidea larg și inima ardea și ea, dorind să primească... Să primească ce ? Nu știe precis ce. Ceva necunoscut, dar pe care-l dorea și către care se simțea atras. De cîte ori auzea rostindu-se numele acestui ceva, se întreba ce taine ascunde acest cuvînt. Era știința.

Simțea într-un fel vag și totuși destul de clar că știința aceasta e ceva fără margini, că omul își cheltuiește întreaga viață fără a reuși să cunoască decît foarte puțin din ea. Voia să-și cheltuiască și el întreaga-i viață în încercarea de a cunoaște cît mai mult din știința aceasta. De la tatăl său și de la prietenii cu care acesta stătea de

vorbă, auzise el că ştiinţa ar fi o mare fără limanuri. Nu luase vorbele acestea ca o comparaţie sau ca o metaforă, ci ca pe cel mai adevărat adevăr.

A venit la Cairo şi la Al-Azhar cu gîndul de a se arunca în această mare pentru a sorbi din ea cît mai mult şi în ea să se afunde, înecîndu-se. Ce moarte poate fi mai plăcută pentru adevăratul om decît aceasta care-i vine de la ştiinţă, cînd el este cufundat în marea ei ?

Toate gîndurile astea îi năvăleau brusc în suflet, umplîndu-i-l şi dominîndu-l cu totul. Îl făceau să uite de camera aceea sumbră şi de drumul întortocheat, pe care cu greu se strecurase. Pare de necrezut, dar îl făceau să uite chiar şi de sat şi de plăcerile pe care le simţea acolo. Îşi dădea acum seama că n-a greşit de loc atunci cînd ardea de nerăbdare să meargă la Al-Azhar şi să scape de satul acela care devenise prea strîmt.

Îşi continua băiatul nostru drumul, împreună cu însoţitorul, pînă de cealaltă parte a curţii după care urca pe un prag nu prea înalt. Aici începea chiar Al-Azharul. Acum inima i se umplea de smerenie şi umilinţă, iar sufletul de mîndrie şi preamărire. Păşea uşor pe rogojinile acelea roase şi găurite, întinse pe jos, care lăsau pe alocuri să se vadă podeaua de sub ele, parcă pentru a aduce picioarelor care-o atingeau binecuvîntarea cerului. Şi-i plăcea băiatului Al-Azharul în momentele acelea cînd cei care făcuseră rugăciunea de dimineaţă se împrăştiau, cu umbrele somnului încă pe ochi, pentru a se strînge apoi în cercuri în jurul stîlpilor, aşteptînd un profesor sau altul care să le ţină o lecţie de hadis, de interpretare a *Coranului,* de baze [1] sau de dogmatică.

În clipele acelea, peste Al-Azhar mai domnea liniştea ; nu-l inundase încă furtuna de zgomote, care dura de la răsăritul soarelui pînă la rugăciunea de seară. Acum, auzeai doar şoapte trecînd de la unul la altul ori vocea unui tînăr care recita lin versete din *Coran,* sau treceai pe lîngă cineva ce-şi făcea o rugăciune pe care o pierduse fiindcă întîrziase sau pe care o făcea peste ceea ce era obligatoriu. Ici şi colo auzeai glasul monoton al unui pro-

[1] Bazele fiqhului (dreptul musulman canonic).

fesor care-şi începea lecţia, o voce abia trezită din somn pentru a rosti rugăciunea şi care n-a mîncat încă nimic pentru a-şi recăpăta rezonanţa. Un glas liniştit, plăcut, dar oarecum hodorogit se auzea rostind : „În numele lui Allah cel milostiv şi îndurător ! [1] Slavă lui Allah, stăpînul lumii ! Rugăciune şi slavă pentru cei mai nobili profeţi, pentru Domnul nostru Muhammad, pentru familia sa şi pentru toţi cei care au fost alături de el ! A zis autorul, Allah cel prea puternic fie milostiv cu el. Ajută-ne pe noi să ne folosim de ştiinţa lui, Amin !"

Studenţii ascultau şi ei în aceeaşi linişte şi cu aceeaşi nepăsare în care se complăcea şi şeihul. Uneori, băiatul făcea comparaţie între cum vorbeau şeihii la lecţia aceasta din zori şi cum vorbeau la lecţia de la amiază. Acum, vocile lor erau nepăsătoare şi plăcute, păstrînd încă în ele urmele somnului de care de-abia s-au despărţit, pe cînd la amiază, ele erau puternice, stridente şi pline, deşi se mai simţea în ele o vagă umbră de lene, pricinuită de bobul, marinata sau alte asemenea mîncăruri cu care azhariţii îşi umflau burţile.

Vocile din zori păreau că cer milă şi sprijin de la autorii din care se recita, pe cînd aceleaşi voci, la amiază, deveneau aproape agresive faţă de cei care scriseseră textul. Băiatului îi făcea o deosebită plăcere să le compare. Mergea împreună cu însoţitorul său şi urca două trepte aflate la intrarea în liuan [2]. Acolo, lîngă unul din stîlpii binecuvîntaţi, însoţitorul său îl invita să ia loc pe un scaun care era legat de stîlp cu un lanţ gros, zicîndu-i :

— Stai aici şi asculţi lecţia de hadis. Cînd termin lecţia mea, mă-ntorc la tine.

Prietenul său avea o lecţie de bazele dreptului cu şeihul Radi, Allah fie milostiv cu el ! Manualul după care le preda şeihul Radi era *Cartea explicaţiei,* scrisă de al-Kamal ben al-Hammam [3]. Băiatul asculta toate cuvintele

---

[1] Începutul primei sure a *Coranului.*

[2] Sală în curtea interioară a Al-Azharului, închisă pe trei laturi, unde se desfăşoară activitatea studenţilor. Se intră în ea după ce se urcă nişte trepte.

[3] Autor al unor lucrări de drept musulman (m.1457).

astea cu inima plină de teamă, dar și de dorință și mîndrie. Bazele dreptului ! Ce-ar putea să fie știința aceasta ? Șeih Radi ! Cine-o fi șeihul acesta ? *Explicația !* Ce-o fi vrînd să însemne acest cuvînt ? Al-Kamal ben al-Hammam ! Ce răsunător este numele acesta ! Știința este într-adevăr o mare fără limanuri ! Ce bine este cînd un om înzestrat se poate cufunda în ea ! Respectul băiatului pentru astfel de lecții era de la o zi la alta tot mai mare, mai ales cînd îi auzea pe fratele său și pe prietenii acestuia citindu-și lecțiile și prindea de la ei unele cuvinte care-i păreau ciudate și de neînțeles, dar care, cu toate astea, îi erau deosebit de plăcute.

Băiatul le auzea și ar fi vrut foarte mult să fie și el mai mare cu șase-șapte ani, pentru a putea să înțeleagă aceste cuvinte, să dezlege aceste taine cu ușurința cu care o făceau băieții aceia isteți și să discute despre ele cu profesorii la fel cum făceau ei ; să nu mai fie obligat doar să le asculte, fără a pricepe mai nimic din ele. De cîte ori nu întorcea în gînd cîte-o propoziție pe toate părțile, doar-doar va pricepe ceva din ea ! Dar degeaba. Aceasta îl făcea să aibă o și mai mare admirație pentru știință, să aibă considerație pentru savanți și să se socotească pe sine mult-mult prea mic și neînsemnat, dar în același timp îl făcea să dorească și mai tare să se pregătească și să muncească stăruitor.

O dată a auzit niște cuvinte care, Allah e martor, nu l-au lăsat să doarmă nopți în șir și i-au făcut zile de-a rîndul viața amară, dispărîndu-l complet de la multe din lecțiile sale, destul de ușoare de altfel. Primele lecții le-a înțeles fără dificultăți, fapt care l-a tentat să nu mai asculte la ceea ce spunea șeihul și să mediteze îndelung asupra celor auzite de la băieții aceia isteți.

Cuvintele care nu mai dădeau pace sufletului și inimii sale erau neobișnuite într-adevăr. I-au venit în minte tocmai cînd era gata să adoarmă și i-au răpit somnul pentru toată noaptea. „Adevărul este prăbușirea prăbușirii" ! Ce voiau să însemne cuvintele astea ? Cum să prăbușești prăbușirea ? Ce vrea să fie prăbușirea asta ? Cum poate să fie prăbușirea un adevăr ? Cuvintele acestea i se învîrteau în cap așa cum se învălmășesc vede-

niile în mintea unui om cuprins de febră. Într-o zi însă, a reuşit să scape de ele, absorbindu-l o problemă din al-Kafraui [1]. S-a concentrat asupra ei, a înţeles-o şi chiar a discutat despre ea. Şi-a dat atunci seama că începe şi el să guste din marea aceasta fără limanuri care se cheamă ştiinţă.

Stătea băiatul nostru alături de unul din stîlpi, jucîndu-se cu şiragul de mătănii şi ascultînd lecţia şeihului de hadis. Înţelegea totul şi nu-l deranjau decît numele care se repetau unul după altul, precedate de „ne-a spus..." şi despărţite prin cuvîntul „...despre..."

Nu pricepea de ce este nevoie de atîtea nume înşirate unul după altul şi de aceste „despre, despre, despre..." sîcîitor. Ar fi vrut ca şeihul să renunţe la acest „despre, despre..." şi să intre mai repede în problemă. Cînd în sfîrşit se hotăra s-o facă, atunci băiatul era numai ochi şi urechi, reţinea şi înţelegea totul. Nu mai avea nevoie nici de explicaţia şeihului, care-i amintea de ceea ce auzise la imamul din sat şi la şeihul de la care învăţase primele noţiuni de drept.

Şi, în timp ce şeihul îşi continua lecţia, pe nesimţite Al-Azharul se trezea din somn, parcă din pricina glasului acestui şeih şi a altora asemenea lui, a discuţiilor, uneori foarte aprinse, ce se iscau între ei şi studenţi.

Studenţii îşi fac apariţia unul după altul, vocile devin din ce în ce mai zgomotoase, iar vacarmul se îngroaşă mereu şi el. Şeihii, pentru ca cele spuse de ei să mai poată fi auzite de studenţi, vorbesc şi mai tare, iar în cele din urmă sînt nevoiţi să rostească formula care anunţă sfîrşitul lecţiei : „Allah cel mai bine ştie!" Şi asta fiindcă veniseră alţi studenţi, aşteptînd lecţia de drept a altui şeih sau tot a acestuia. Lecţia din zori se termina, urmînd să înceapă lecţia de dimineaţă. Acum, venea la băiat însoţitorul său şi, fără să-i spună vreo vorbă, îl lua de mînă şi-l tîra după el într-un alt loc, lăsîndu-l acolo întocmai cum ai lăsa un lucru oarecare. Apoi, se îndepărta de el, părăsindu-l din nou.

---

[1] Hasan al-Kafraui — profesor la Al-Azhar în secolul al XVIII-lea, autor al unui manual de gramatică.

Băiatul știa că a fost condus aici pentru lecția de drept și că după ce-o va asculta, șeihul o să plece, iar studenții o să se ducă și ei. Doar el rămînea pe loc, fără să facă nici un pas ; aștepta pînă ce se întorcea însoțitorul său de la Sidna al-Husein unde ascultase tot o lecție de drept, ținută de șeih Bahit, Allah fie milostiv cu el !

Și avea acest șeih Bahit obiceiul de a lungi lecțiile și de a se lăsa prins în discuții cu studenții, terminînd tîrziu, cînd soarele se ridica de-a binelea pe cer. Abia acum se întorcea însoțitorul său. Îl lua de mînă, fără să rostească vreo vorbă, îl trăgea după el pe drumul de la Al-Azhar către casă, pentru ca apoi să-l lase acolo în cameră, pe covorul cel vechi, așternut peste o rogojină la fel de veche și pe deasupra și roasă.

IV

RĂMAS SINGUR PE COVORUL AȘTERNUT într-un colț al camerei, își sprijinea mîna pe fereastra din stînga și începea să-și depene gîndurile care-i umpluseră capul : gîndurile despre drum, despre cartea Al-Azharului, despre ceea ce auzise de la profesorul de hadis sau de la cel de drept. După puțin timp, aceste gînduri îi dădeau pace. Fratele său îl părăsea, lăsîndu-l singur în locul acela, nu pentru a-și vedea de treburile sau de lecțiile lui, ci pentru a-i pregăti micul dejun.

Dejunul acesta se deosebea de la o zi la alta nu prin felurile de mîncare, fiindcă întotdeauna se mînca bob în unt sau în ulei, ci prin modul în care se desfășura. Într-o zi — în liniște, în altă zi — în discuții aprinse. În liniște — cînd la el luau parte doar băiatul și fratele său, mîncînd în grabă, într-o atmosferă posomorîtă, în care aproape că nu se vorbea în afara cîtorva răspunsuri scurte pe care băiatul le dădea întrebărilor fratelui său, la fel de scurte și ele. În discuții aprinse — cînd la el luau parte și colegii tînărului șeih. Într-o zi erau trei, în alta patru, iar uneori chiar cinci. Al cincilea avea însă o situație aparte, despre care ar fi mai bine să nu vorbim acum.

Tinerii petreceau astfel un ceas plăcut, iar el rămînea complet uitat ; nimeni nu-i arunca nici o vorbă şi nimănui nu trebuia să dea vreun răspuns.

De altfel, aşa îi şi plăcea să se întîmple. Prefera să asculte doar. Ce multe lucruri afla ! Cît de neobişnuite erau cele auzite ! Şi cît de felurite erau aceste discuţii care se purtau în jurul mesei joase şi rotunde, la care, cei care mîncau stăteau pe podea ! Masa aceasta ei o numeau „tăblie". În mijlocul ei era un castron mare cu bob în unt sau ulei, iar alături un alt vas mare, plin cu murături ce pluteau într-o zeamă din care sorbeau înainte de a începe să mănînce. Vasul trecea din mînă în mînă, dar la băiat nu ajungea niciodată. După ce sorbeau această zeamă acră, care „le întărîta burţile", cum spuneau ei, treceau la mîncare. Se mai găsea pe masă o grămadă de lipii, unele cumpărate, iar altele primite de la Al-Azhar. Tinerii se luau la întrecere care din ei mănîncă mai multe lipii, care din ei înghite cea mai mare bucată, care din ei mănîncă mai mult bob şi mai mult ulei sau unt, care mai multe gulii, mai mulţi ardei sau mai mulţi castraveţi muraţi.

În timp ce se întreceau, glasurile şi rîsetele umpleau întreaga cameră şi, nemaiavînd loc în ea, treceau dincolo de fereastră, pentru a răsuna în stradă şi prin uşă, auzindu-se în toată casa, chiar şi la parter, unde nevestele muncitorilor se certau sau şuşoteau, amuzîndu-se. Rîsetele astea le făceau să se întrerupă din ceartă ori şuşoteala lor şi să asculte cuvintele rostite cu glas tare şi rîsetele înfundate, pe care curentul de aer le purta pînă la ele. Plăcerea pe care ele o simţeau ascultîndu-i nu poate fi asemuită decît cu plăcerea pe care acei tineri o simţeau în vreme ce-şi savurau mîncarea.

Băiatul stătea şi el la masă alături de ei, cu capul în pămînt şi cu spinarea îndoită întocmai ca un arc. Întindea mîna către lipia din faţa lui ori către castronul care se afla departe de el, în mijlocul mesei, încet, cu teamă, ruşinat parcă, şi tot aşa o şi retrăgea. În drumul ei se atingea de mîinile acelea lacome care alergau, urcînd şi coborînd, coborînd şi urcînd, pentru a goli castronul pînă la fund. Băiatul era uluit şi nu-i făcea de loc plăcere să asiste la acest spectacol. În mintea lui, aproape că nu se

putea împăca această lăcomie după bob şi murături cu lăcomia pentru ştiinţă şi studiu, cu talentele, strădania şi inteligenţa care-i caracterizau pe aceşti băieţi.

Micul dejun nu dura mai mult de un sfert de ceas, timp suficient pentru ca tinerii să cureţe castronul şi masa, necruţînd decît firimiturile foarte mărunte şi jumătate din jumătatea de lipie care fusese pusă dinaintea băiatului şi pe care el fie că nu vrusese, fie că nu putuse s-o mănînce. Apoi, într-o clipă masa era strînsă şi unul din ei ieşea afară pentru a o scutura. Se întorcea cu ea curată, dacă nu ţii seama de petele de unt şi de zeama care se prelingea pe ea. Unul din tineri ieşea apoi pentru a face rost de ceva cărbuni. Cărbuni de lemn. Era pregătit samovarul — maşina aceea pe care o folosesc perşii sau ruşii pentru a face ceai. După ce se punea apă în el, dădeau foc la cărbuni şi-l aşezau în mijlocul mesei în locul castronului. Pe margine erau rînduite cănile de ceai. Tinerii se instalau din nou în jurul mesei, aşteptînd să fiarbă apa, şi începeau să discute cu calm şi indiferenţă. Pricina calmului şi indiferenţei ce caracterizau discuţiile lor erau mîncărurile reci sau calde cu care se îndopaseră.

Dar ce s-a întîmplat ? Pe nesimţite, vocile au scăzut în intensitate, iar în cele din urmă s-au stins cu totul. În cameră domneşte o tăcere apăsătoare. După aceea, se aude un sfîrîit foarte slab, la început întrerupt şi repetat, apoi continuu.

Tinerii fac nişte mişcări din ce în ce mai agitate şi rostesc într-un singur glas : „Allah !“ Spuneau acest nume tărăgănat, iar mişcările agitate transmiteau în sufletele lor o muzică dulce, venită de undeva de departe. Şi-n toate astea nu era nimic neobişnuit !

S-a auzit susurul apei care începea să se rotească în samovarul în care ardeau, la locul lor, cărbunii, cu o flacără strălucitoare. Cel care se ocupa de pregătirea ceaiului era absorbit cu totul de samovar : îl urmărea cu inima, cu ochii şi cu urechile. Cînd susurul a devenit clocot, a luat un ibric de faianţă şi l-a aşezat sub robinetul samovarului. L-a învîrtit încet şi în ibric s-a scurs puţină apă clocotită. A învîrtit din nou, oprind de data asta apa. A acoperit ibricul şi l-a mişcat încet, pentru ca apa fier-

binte să-i încălzească pereţii. S-a ridicat şi a aruncat-o după aceea. Făcuse toată operaţia aceasta, deoarece atunci cînd se pune ceaiul, pereţii de metal sau de faianţă nu trebuie să fie reci, fiindcă i-ar strica gustul. A aşteptat cu ceaiul cîteva secunde, după care a turnat cu atenţie peste el apă, fără a umple ibricul. A stat din nou cîteva clipe, după care s-a îndreptat spre pachetul cu ceai roşu, luînd şi punînd şi din el puţin în ibric. De data aceasta a turnat apă pînă ce l-a umplut. L-a ridicat încet, cu foarte mare atenţie, şi l-a ţinut deasupra flăcărilor, cîteva secunde. După ce l-a luat de pe foc, s-a adresat prietenilor săi : „Daţi cănile !"

Cei care erau de faţă priveau în tăcere la ceea ce se petrecea sub ochii lor ; urmăreau fiecare mişcare a tovarăşului lor, dorind să nu greşească cu nimic. După ce s-a turnat ceaiul, au început să amestece cu linguriţele care scoteau, prin atingerea de pereţii cănilor, un clinchet uşor şi plăcut. Au ridicat cănile şi le-au dus spre gură, sorbind îndelung şi scoţînd un zgomot neplăcut, total diferit de clinchetul pe care-l scoteau linguriţele atunci cînd mestecau ceaiul cu ele. Cînd se apucau de băut, nu mai scoteau aproape nici o vorbă în afara propoziţiei, mereu aceeaşi, pe care trebuia s-o rostească unul pentru ca ceilalţi să aprobe : „Asta stinge focul bobului !" După ce-au terminat primul rînd, li s-au umplut din nou cănile, iar samovarul a fost şi el iarăşi umplut. Cei prezenţi nu se mai gîndeau la nimic altceva în afara ceaiului. Au uitat cu totul de apa aceea căreia focul îi transmite fierbinţeala sa, care la început geme, apoi cîntă jeluindu-se, iar în cele din urmă clocoteşte, izbucnind în plîns. Nu-i dau nici o atenţie şi nu se bucură nici de cîntecul, nici de plînsul ei. Se gîndesc numai la ceai, şi cu deosebire la rîndul care urmează. Dacă primul rînd a stins focul bobului, al doilea în schimb, este pentru ei, pentru trupul şi fiinţa lor. Plăcerea o simţeau acum nu numai gurile şi gîtlejurile, ci şi nervii. Cînd au terminat şi acest rînd, raţiunea a revenit iarăşi la ei sau ei s-au întors din nou la raţiune. Limbile li se dezmorţesc din nou, buzele zîmbesc şi ele din nou, iar vocile încep să-şi recapete viaţa. Dar nu mai vorbesc despre mîncare şi despre băutură ; au uitat cu totul de astea. S-au gîndit şi la ei. Au termi-

nàt cu burţile şi şi-au adus aminte că mai au şi raţiune. Încep să recapituleze ce-au auzit de la şeihi în timpul lecţiilor din zori şi de dimineaţă. Rîd, pomenind o dată de unul, altă dată de celălalt şi repetă răspunsul pe care unul dintre ei l-a dat cutărui şeih. Se încingea apoi o discuţie despre acest răspuns ; unii îl considerau just şi bine argumentat, iar ceilalţi îl socoteau dimpotrivă — slab şi fără nici un sens. Un băiat făcea pe şeihul care dădea sentinţele, iar altul lua locul studentului care nu era de acord. Ceilalţi erau arbitri în această discuţie, din cînd în cînd intervenind pentru a corecta eventualele abateri ale unuia din cei doi, obligîndu-i să reconstituie lucrurile întocmai cum au fost, sau îi sprijineau pe cei doi adversari cu argumente care le scăpaseră.

Cel care se ocupa de ceai participa şi el la aceste discuţii, fiind însă în acelaşi timp preocupat şi de treaba sa. Punea în ibric, fără întrerupere, ceai şi apă. Cănile se goleau pentru a fi din nou umplute, fiindcă niciodată nu e bine să se bea mai puţin de trei căni. Trei căni înseamnă exact cît trebuie, iar dacă se întîmplă să fie mai mult, nu-i nici o nenorocire.

Băiatul nostru stătea acolo unde-i era locul, ghemuit, cu capul în pămînt. Îşi primea tăcut porţia de ceai pe care-l sorbea cu băgare de seamă, fără să scoată vreo vorbă. Privea la ceea ce se petrecea în jurul său, asculta tot ceea ce se spunea, înţelegea doar puţin din ceea ce auzea, cele mai multe lucruri nepricepîndu-le. El se minuna însă, atît de ceea ce pătrundea cît şi de ceea ce rămînea în afara înţelegerii sale. Se întreba, arzînd de dor, cînd va putea şi el să vorbească aşa cum vorbesc aceşti tinerii şi să discute la fel ca ei.

După aproape un ceas, s-a terminat cu ceaiul. Masa însă a rămas la locul ei, cu samovarul în mijloc şi cănile rînduite pe margine. E aproape de amiază şi tinerii trebuie să se despartă pentru a arunca, fiecare din ei, o privire în fugă, peste lecţia la care urmează să plece peste cîteva clipe. Au pregătit această lecţie, împreună, încă de ieri, dar nu strică o revedere în grabă, fiecare urmînd a se opri la lucrurile care i se par mai complicate, chiar dacă textul şi comentariile sînt de-ajuns de clare. Dar

al-Bannan [1] complică ceea ce este simplu și face de neînțeles ceea ce este clar, Saiyd al-Giurgiani [2], cu mintea sa ascuțită, scoate din lucruri ce par simple taine adînci și greu de pătruns, iar Abd al-Hakim [3] pricepe unele lucruri, iar altele îi rămîn neînțelese. Iar cît despre cel care prezintă faptele, el este un ignorant și nici măcar nu pricepe ce spune.

A mai rămas foarte puțină vreme pînă la amiază. Hai să ne grăbim la Al-Azhar fiindcă muezinii o să cheme la rugăciune dintr-o clipă în alta, iar noi mai sîntem încă pe drum. Cînd am ajuns la Al-Azhar, se terminase deja rugăciunea, iar studenții începuseră să se adune în cercuri în jurul șeihilor. Nu-i nici o nenorocire că s-a terminat rugăciunea, o s-o facem și noi după lecție. Și-o s-o facem și noi tot în grup. De altfel, ar fi mai bine ca rugăciunea să nu se facă înainte de lecție, fiindcă atunci sufletele sînt preocupate nu de cele sfinte, ci de lecție, de dificultățile ei, de problemele ce vor fi discutate, pe cînd dacă rugăciunea se face după lecție, atunci am fi dumiriți asupra tuturor lucrurilor și ne-am putea dărui cu sufletele și inimile numai acestei rugăciuni.

Fratele său s-a adresat prietenului nostru ani în șir cu cuvintele: „Ei, domnul meu!?" Cînd auzea aceste vorbe, se ridica fără nici o tragere de inimă și-l urma pe fratele său poticnindu-se, pînă ce ajungea la Al-Azhar. Acolo, îl lăsa la cercul de gramatică, iar fratele mergea la lecția șeihului as-Salihi, în colțul orbilor.

Băiatul a ascultat lecția de gramatică, fără să găsească nimic greu de înțeles. Multe reveniri și explicații ale șeihului fuseseră chiar de prisos pentru el. După terminarea ei, studenții s-au despărțit, iar băiatul a rămas în continuare la locul său, pînă ce s-a întors fratele și, fără nici o vorbă și nici o plăcere, l-a luat de mînă, l-a

---

[1] Profesor la Al-Azhar în sec. al XIX-lea și autor de manuale de retorică.

[2] Saiyd al-Giurgiani (1339—1413) — filozof scolast, cunoscut pentru comentariile sale la o serie de opere arabe clasice din domeniul logicii, gramaticii și filozofiei.

[3] Abd al-Hakim as-Siyalkuti — autor de tratate teologice, care a trăit la curtea mogolilor în India în secolul al XVII-lea.

scos din Al-Azhar şi au făcut acelaşi drum pe care îl mai făcuseră şi dimineaţa şi înainte de amiază. L-a dus din nou în cameră şi l-a lăsat în colţişorul său, pe covorul acela vechi, aşternut peste rogojina cea roasă şi găurită.

Acum, pentru băiat începe suferinţa.

V

IZVORUL ACESTEI SUFERINŢE ERA SINGURĂtatea nesfîrşită. În timp ce stătea după-amiază în colţişorul său, fratele îl părăsea, ducîndu-se la unul din prietenii care locuiau într-o altă cameră.

Grupul de prieteni nu se întîlnea mereu în aceeaşi cameră ; dimineaţa la unul, cînd se lăsa seara la altul, iar noaptea la un al treilea. După lecţia de amiază deci, băiatul era lăsat singur, fratele său mergînd într-o altă cameră pentru a petrece un timp, mai lung ori mai scurt, diferit de la o zi la alta, lenevind şi spunînd anecdote pe seama şeihilor şi a studenţilor. Hohotele lor răsunau în toată casa, ajungînd chiar pînă la băiatul care stătea nemişcat acolo, în colţişorul său. Buzele lui zîmbeau, însă inima i se întrista şi mai mult la auzul acestor hohote, fiindcă nu mai era şi el de faţă ca dimineaţa, nu mai putea auzi anecdotele care stîrneau rîsete şi nu mai participa cu tăcerea lui, însoţită de un zîmbet abia vizibil şi reţinut, la hohotele acestea zgomotoase.

Băiatul ştia că, după ce se vor sătura de odihnă şi de anecdote pe seama şeihilor şi colegilor, se vor strînge din nou la ceaiul de după-amiază şi vor începe o discuţie organizată, în linişte. Vor vorbi apoi aprins despre unele lucruri privitoare la lecţia de amiază. După aceea, vor pregăti lecţia de seară pe care o va ţine profesorul imam, şeihul Muhammad Abdo [1] ; în unele zile el vorbea despre cartea *Dovezile elocvenţei,* [2] iar în altele despre comen-

[1] Militant religios şi social-politic din Egipt, iniţiatorul reformei Universităţii Al-Azhar (1849—1905).

[2] Operă a filologului Abd al-Qahir al-Giurgiani (m. 1087).

tariile la *Coranul* cel sfînt. În vreme ce-şi vor pregăti lecţia, fără îndoială că vor aduce vorba şi despre profesorul imam, despre anecdotele ce se spun pe seama lui, despre părerea lui în legătură cu anumiţi şeihi şi a acestora în legătură cu el, despre răspunsurile pe care el le-a dat acelora care i-au pus întrebări sau n-au fost de acord cu el, răspunsuri cu care i-a pus în încurcătură şi i-a făcut să tacă.

Toate astea îi plăceau şi băiatului destul de mult şi era nespus de dornic să le asculte. Uneori, simţea şi el nevoia unei căni de ceai, fiindcă îi plăcea la fel ca şi lor, să fie din belşug, atît dimineaţa cît şi seara. Îi plăceau toate astea, dar era lipsit de ele, deşi ei spuneau anecdote, discutau, studiau şi beau ceai undeva la doi paşi de el.

Nu poate să fie prezent şi el acolo. Nu-i poate cere fratelui să-l ia şi pe el la întîlnirea cu tinerii aceia, pentru a se bucura alături de ei, cu mintea şi trupul său.

Nu poate cere aşa ceva. Lucrul care-i plăcea cel mai puţin era să ceară cuiva ceva. Dacă i-ar cere fratelui său asta, l-ar refuza de bună seamă, fie pe un ton blînd, fie pe un ton violent. Oricum ar fi acest ton, tot l-ar face să se chinuie şi să sufere. De aceea, socoate că e mai bine să se stăpînească, să ascundă că mintea lui e dornică de ştiinţă, urechile de povestiri şi trupul de ceai; să stea acolo în colţişorul său, tăcut şi cufundat în propriile-i gînduri. Ar vrea să facă aşa, dar cum să poată cînd fratele lui a lăsat uşa la perete şi vocile şi rîsetele ajung pînă la el, iar nişte lovituri înfundate îi dau de veste că se sparg aşchiuţe pentru a se aţîţa focul în samovar.

Sunetele astea care ajung pînă la el stîrnesc în sufletu-i dorinţă şi teamă, speranţă şi disperare; îl fac să sufere şi să se chinuie, îi umplu inima de amărăciune şi tristeţe. Faptul că nu se poate nici măcar mişca de la locul său, cîţiva paşi, pînă la uşă, unde ar fi mai aproape de sunetele acelea şi ar putea auzi mai bine frînturile de discuţii care ajung pînă la el, îl face să fie şi mai trist. Astea l-ar fi bucurat şi l-ar fi distrat. El nu se poate mişca însă de la locul său. Nu pentru că n-ar şti drumul pînă la uşă, fiindcă îl învăţase şi l-ar putea face

dacă ar merge încetişor. Nu de asta nu se mişca, ci fiindcă s-ar fi simţit foarte stînjenit dacă vreun trecător l-ar fi văzut mergînd încet, cu paşi nesiguri, sau dacă l-ar fi surprins fratele său, care din cînd în cînd mai venea în cameră după o carte, un lucru oarecare sau ceva de-ale mîncării care se punea de o parte pentru astfel de ocazii, consumîndu-se între dejun şi cină.

Nimic nu era pentru băiat mai neplăcut decît să-l surprindă fratele său în vreme ce mergea nesigur şi clătinîndu-se şi să-l întrebe :

— Ce-i cu tine ? Încotro ?

Aşadar, socotea că cel mai cuminte este să stea acolo la locul său, liniştit, cu sufletul plin de o tristeţe dureroasă şi de chinuri cu nimic mai blînde — chinurile nostalgiei după casa pe care o lăsase în sat... Acolo, cînd se întorcea de la şcoală, sătul de zbenguială, înfuleca de zor dintr-o coajă uscată de pîine, în vreme ce glumea cu surorile ori povestea mamei ce i se întîmplase în ziua aceea. Cînd nu mai avea chef de treaba asta, termina cu ea şi ieşea afară, trăgînd uşa după el ; mergea pînă la casa din faţă şi o lua la stînga, ţinîndu-se cu mîna de zid. Ajuns într-un anume loc, cotea la dreapta, înainta cîţiva paşi şi ajungea la prăvălia fraţilor Muhammad Abd al-Uahid şeihul şi Mahmud hagiul. Se oprea acolo şi începea să spună anecdote ori asculta la povestirile naive pe care le depănau muşteriii — bărbaţi ori femei. Îi plăceau pentru varietatea, originalitatea şi naivitatea lor.

Uneori se întîmpla să vină puţini muşterii la prăvălie, şi atunci unul din stăpînii ei rămînea cu prietenul nostru, prinzîndu-se la vorbă cu el ori citindu-i din diferite cărţi.

Alteori, băiatul nu se deplasa pînă la prăvălie, ci ieşea din casă, aşezîndu-se pe mastabaua din imediata ei vecinătate. Cu capul în pămînt, asculta ceea ce povestea tatăl său ori prietenii lui, care stăteau acolo de la rugăciunea de după-amiază pînă cînd, după rugăciunea de asfinţit, muezinul îi invita apoi la cină.

Alteori, nu ieşea de loc din casă ; rămînea înăuntru cu unul din tovarăşii săi de şcoală, care venea la el, aducînd o carte de poveţe sau despre cuceririle arabilor,

din care-i citea pînă cînd apusul soarelui îl vestea că e vremea cinei.

Băiatul nu simţea acolo singurătatea, nu era nevoit să tacă, nu simţea durerea foamei sau alte lipsuri şi nici nu tînjea după o cană de ceai.

Toate chinurile astea, care în alte împrejurări îi răscoleau crîncen sufletul, acum le îndura fără să scoată vreo vorbă. Uneori, şi vocea muezinului de la moscheea Baibars, care chema la rugăciunea de după-amiază, îl făcea să uite de ele pentru cîteva clipe. Era o voce nespus de respingătoare. Auzind-o, băiatul îşi aducea aminte de vocea muezinului din satul său. Nu era cu nimic mai plăcută decît aceea. Amintirea ei îi stîrnea rîsul. De cîte ori a urcat cu muezinul sus la minaret! De cîte ori a chemat în locul lui sau împreună cu el la rugăciune! În camera aceasta însă vocea nu-i mai pare de loc plăcută. El nu mai poate chema la rugăciune împreună cu muezinul şi nici măcar nu-şi dă seama dincotro vine vocea aceea. N-a intrat niciodată în moscheea Baibars şi nu ştie drumul către minaretul ei. N-a atins niciodată treptele scării care duce sus şi nu ştie dacă ea este dreaptă şi largă sau dimpotrivă, întortocheată şi strîmtă aşa cum era la minaretul din sat.

Nu ştie nimic din toate astea şi nici nu vede cum ar putea şti. Doar tăcere! Tăcere fără sfîrşit! Vai, ce dureros! Ştiinţa impune multe privaţiuni celor care aleargă după ea.

I se părea tare lungă tăcerea aceasta, care devenea greu de îndurat. Uneori, în vreme ce stătea acolo în colţişorul său, i se făcea somn şi nu de puţine ori i se întîmpla să se lungească şi să adoarmă de-a binelea. Auzise el de la maică-sa că somnul de după-amiază nu e de loc bun, ba că ar fi chiar dăunător trupului şi sufletului, dar ce putea face ca să scape de musafirul acesta nedorit?! Uneori tresărea din somn îngrozit. Îl trezea o voce care ani în şir i-a răsunat în urechi: „Ei, domnul meu! Păi se poate să dormi?“ Sărea înspăimîntat fiindcă venise fratele său şi-l întreba ce i s-a întîmplat. Îi aducea apoi cina. O cină plăcută într-adevăr: era alcătuită dintr-o lipie şi-o bucată de caşcaval din acela

care se chema grecesc sau o bucată de halva cu tahîn. Asta era cina lui din toată săptămîna. După ce-i aducea astea, fratele lui îl părăsea pentru a se duce la Al-Azhar unde asista la lecţia profesorului imam.

Se apropia de mîncarea aceasta uneori cu poftă, alteori fără, dar niciodată nu mai rămînea nimic din ea. Dacă lua masa împreună cu fratele său, atunci el nu mînca prea mult, iar fratele său nu-i zicea nimic pentru treaba asta. Dacă însă mînca de unul singur, apoi atunci nu mai rămînea nici firimitură, chiar dacă n-avea poftă sau nu-i plăcea ceva. Proceda aşa temîndu-se că atunci cînd o să se întoarcă fratele său, o să vadă ce-a rămas şi-o să creadă că el e trist sau bolnav. Tare neplăcut era pentru el gîndul că ar putea stîrni în sufletul fratelui vreo grijă sau că l-ar face să fie neliniştit.

Aşadar, se apropia de mîncare. După ce o termina, revenea la tăcerea şi nemişcarea dinainte, în colţişorul în care era obligat să şadă. Ziua se apropia de sfîrşit, iar soarele se pregătea şi el să se ascundă la orizont. În suflet începea să i se strecoare un sentiment de amărăciune amestecată cu linişte şi tristeţe. Muezinul chema la rugăciunea de asfinţit şi ştia atunci că a început să se lase noaptea. Socotea în sinea sa că acum întunericul a început să-l învăluie. Ştia că dacă în cameră cu el s-ar mai afla şi cineva care are vedere, acesta ar aprinde acum lampa pentru a alunga bezna. El însă, dacă stă singur, nu are nevoie de lampă; aşa îşi închipuiesc cei care au vedere. Dar după părerea lui, cei care socoteau astfel greşeau, fiindcă pe-atunci deosebea şi el, foarte vag, întunericul de lumină. Cînd se aprindea lampa, găsea în ea un prieten care-i ţinea de urît. În întuneric, dimpotrivă, găsea o singurătate care îşi avea pricina, poate, în mintea lui încă necoaptă şi în învălmăşeala de sentimente care-l dominau. Ciudat însă că el simţea glasul întunericului — un glas continuu, ce-i ajungea la urechi şi care aducea întrucîtva cu bîzîitul ţînţarilor. Numai că era mai gros şi mai plin. Cînd ajungea la urechile lui, îl izbea dureros şi-i umplea inima de spaimă. Simţea nevoia să-şi schimbe poziţia: se aşeza pe vine, cu capul între palme, lăsîndu-se în voia acestui glas care-l asalta din toate părţile. Dacă tăcerea de după-a-

miază îl impingea uneori la somn, tăcerea serii, dimpotrivă, nu-i dădea pace şi nu-l lăsa să adoarmă.

În cele din urmă, se obişnuia cu glasul întunericului şi se împăca cu tovărăşia lui. Se trezeau în schimb în cameră alte glasuri, care-l speriau şi mai tare. Fel de fel de glasuri. Camera asta era din bunurile Uaqfului[1]. Asta înseamnă că trebuie să fie destul de veche, că multe vremuri au trecut şi ea a rămas, că tinereţea ei se afla undeva foarte departe şi că în zidurile ei s-au înmulţit crăpăturile în care s-au cuibărit felurite gîngănii şi alte mici vietăţi. Băiatul ar fi fost lăsat parcă în paza lor, căci imediat ce se cobora noaptea şi el se chircea acolo în colţişorul lui, începeau să scoată un zumzet aproape stins. Mişcările lor slabe, uneori repezi, alteori încete, purtau în ele ceva care-i umplea inima de nelinişte şi frică. Cum revenea fratele său, singur ori însoţit de prieteni, glasurile şi mişcările, de-ndată ce aprindea lampa, se opreau de parcă nici n-ar fi existat cu cîteva clipe mai înainte. Din acest motiv şi din altele, băiatul nu îndrăznea să spună nimic despre glasurile şi mişcările astea. Se temea că dacă ar spune aşa ceva, ar fi socotit cine ştie cum şi s-ar crede tot felul de lucruri despre mintea şi despre curajul lui. Prefera de aceea să tacă chitic şi să ştie numai el de frica pe care i-o produceau aceste gîngănii şi mici vietăţi.

Cînd muezinul cheamă la rugăciunea de seară, chemarea aceasta trezeşte în el nădejdi pentru o clipă, urmate iarăşi de o disperare nesfîrşită. Dar lecţia profesorului imam s-a terminat şi în curînd se va întoarce fratele, va aprinde lampa, îşi va aşeza geanta la locul ei obişnuit şi se va îndrepta spre o carte sau spre vreun alt lucru, de care are nevoie, ori va înfuleca ceva în grabă. În aceste clipe, numărate, ce-i drept, va aduce în casă puţină veselie, alungînd singurătatea aceea de nesuferit. Dar îndată va arunca băiatului perna pe care să-şi pună capul şi pătura cu care să se învelească, pentru a

---

[1] Una din formele proprietăţii feudale asupra pămîntului şi altor bunuri imobiliare în ţările musulmane ; avere inalienabilă donată unor instituţii religioase sau de binefacere.

să culca. O să stea să vadă cum el își pune capul pe pernă și se învelește cu pătura, după care va stinge lampa și se va duce. Va învîrti cheia în ușă, încuind-o, socotind că băiatul este în paza somnului, deși, poate că în vremea asta, el va sta de veghe înspăimîntat.

Cel plecat se va întoarce după două ceasuri sau poate chiar mai tîrziu, după ce va fi mîncat, va fi băut ceai și va fi stat la taclale cu prietenii săi. Printre picături, vor mai fi pregătit ei și cîte ceva din lecțiile pentru ziua următoare. Va veni, va învîrti din nou cheia și va aprinde lampa, închipuindu-și că băiatul e cufundat într-un somn adînc și plăcut. Băiatul însă nici n-a gustat măcar somnul, ci doar a așteptat cu nerăbdare și plin de spaimă întoarcerea fratelui.

Numai cînd acesta se întindea pe pat și respirația lui din ce în ce mai adîncă arăta că somnul l-a cuprins, numai atunci băiatul se simțea în siguranță și liniștea punea stăpînire pe el.

Acum, pe nesimțite, veghea se preschimbă într-un somn dulce.

VI

DOUĂ ZGOMOTE CURIOASE ÎL TREZESC BRUSC din somn umplîndu-l iarăși de spaimă : bocănitul unui ciomag gros, care lovește cu putere în podea și o voce omenească tremurată, nici prea puternică, dar nici prea slabă, care repetă tărăgănat numele lui Allah, în semn de slavă. Lucrul acesta îl face însă într-un mod ciudat. În jur totul doarme ; liniștea nopții domnește peste întreaga fire. Din timp în timp, se aude foarte pierdut vocea tremurată ce se repetă ca un ecou, întrerupt de ciomagul care lovește în podea. Se aude din ce în ce mai clar, răspîndind în liniștea nopții un freamăt. Se apropie încet-încet, pîn' ce ajunge aproape de camera băiatului, apoi cotește și se îndepărtează, stingîndu-se aproape cu totul. Cînd ajunge în stradă, după ce a coborît scara „imobilului", se mai aude încă o dată puternic și prelung, apoi se îndepărtează, pierzîndu-se.

Cînd a auzit această voce, sau mai bine zis aceste două zgomote, pentru întîia oară, băiatul s-a speriat. A ostenit gîndindu-se la ele şi la pricina lor, dar fără nici un folos; n-a făcut decît să-şi piardă somnul şi să stea cu spaimă în suflet pînă cînd vocea muezinului i-a readus liniştea şi calmul în clipa în care a rostit: „Rugăciunea e mai bună decît somnul!" Pe cînd băiatul s-a ridicat cu mare trudă, fratele său a sărit din pat dintr-un salt şi numai după cîteva clipe, iată-i coborînd scara şi îndreptîndu-se spre Al-Azhar, unul pentru a asculta lecţia de baze, iar celălalt lecţia de hadis.

Aceste două zgomote îl trezeau pe băiat în fiecare dimineaţă cu mult înainte de revărsatul zorilor. Îl umpleau de spaimă, nu ştia care este pricina lor, dar niciodată n-a îndrăznit să-l întrebe pe fratele său ori pe altcineva de unde vin. Pînă într-o noapte, dinaintea unei vineri, cînd cele două zgomote l-au trezit, umplîndu-l de spaimă, ca de obicei, iar muezinul i-a redat liniştea şi calmul, ca în fiecare dimineaţă. Băiatul nu s-a mai ridicat anevoie, iar fratele său n-a mai sărit din pat grăbit, fiindcă în zorii şi în dimineaţa zilei de vineri nu se fac lecţii şi nu e nevoie deci să-şi întrerupă somnul nici tînărul şeih şi nici băiatul nostru.

Dar somnul băiatului fusese întrerupt, ca în fiecare noapte, de aceste două zgomote. În ce-l priveşte, fratele lui nu le-a auzit nici de data aceasta, aşa cum nu auzise nici altădată. Băiatul a continuat să rămînă în aşternutul lui, stînjenit de această linişte, dar fără să se mişte, de teamă să nu-l trezească pe fratele său. A rămas aşa pînă ce s-a făcut rugăciunea de zori. Apoi s-a răspîndit lumina soarelui ale cărui raze palide s-au strecurat şi în cameră. Băiatul aude încă o dată cele două zgomote, dar parcă ceva mai liniştite şi mai slabe de data aceasta. Ciomagul se joacă, atingînd uşor podeaua, iar vocea salută parcă aerul prietenos şi în ea distinge o urmă de nepăsare. Cele două zgomote îl încîntă pe băiat acum. În noaptea liniştită, cînd totul dormea, ele păreau stridente. Cînd începe să se lumineze de ziuă şi lumea să se trezească, ele devin plăcute, putînd să se ridice în

voie şi să-şi ia partea de libertate şi vioiciune ce li se cuvine. Cu toate astea, băiatul rămîne tot nemişcat, de teamă să nu-l trezească pe fratele său. Stătea aşa pînă cînd se înteţea căldura soarelui şi razele ajungeau pînă la capul lui. Atunci, cu multă băgare de seamă, se ridica şi se muta într-un alt loc, unde nu ajunsese încă soarele, şi rămînea acolo tot nemişcat.

Pe el îl deranja treaba asta, nu-i convenea de loc să stea aşa în vreme ce fratele lui, cufundat în somn, nici n-avea de gînd să se trezească. Dar deodată se aude un ciocănit puternic în uşă, iar o voce de afară ţipă tare şi parcă înfuriată :

— Ei, măi ! Haideţi, măi vitelor, treziţi-vă odată ! Pînă cînd dormiţi ? Fereşte-ne, Doamne, de necredinţă. Apără-ne, Doamne, de rătăcire ! Studenţii dorm pînă la prînz fără să facă rugăciunea la vreme ! Ei, măi ! Haide-ţi, măi vitelor ! Fereşte ne, Doamne, de necredinţă ! Apără-ne, Doamne, de rătăcire !

Continua să lovească în uşă cu pumnul şi în podea cu bastonul, stîrnind hohote de rîs. Tînărul şeih s-a trezit de la primele lovituri, dar a rămas mai departe în pat, liniştit, străduindu-se să-şi ascundă rîsul, făcîndu-i parcă plăcere ceea ce auzea şi dorind să se lungească şi mai mult. Cît îl priveşte pe băiat, el a recunoscut şi vocea şi bastonul : este vocea pe care o auzea noaptea şi bastonul care, atunci cînd izbea podeaua, îl trezea din somn. Cine-o fi însă omul acesta ? Ce rost o fi avînd bastonul lui ? Ce-o fi cu rîsetele acestea care se aud ? Tînărul s-a ridicat, rîzînd în hohote, s-a îndreptat spre uşă şi-a deschis-o. Omul de afară a dat buzna înlăuntru, ţipînd cît îl ţinea gura :

— Fereşte-ne, Doamne, de necredinţă ! Apără-ne, Doamne, de rătăcire ! Alungă, vai, chinurile de la noi ! Fereşte-ne de diavolul blestemat ! Oameni sînteţi voi, mă, sau vite ? ! Musulmani sînteţi voi sau ghеauri ? Voi învăţaţi de la şeihii noştri calea cea bună sau calea rătăcirii ?

Împreună cu el, au dat buzna în cameră şi prietenii tînărului, înecîndu-se şi ei în hohote de rîs. Aşa l-a

cunoscut băiatul pe acest om care se numea Amm[1] Hagi Ali.

Amm Hagi Ali era un bătrînel trecut de şaptezeci de ani, care se ţinea însă destul de bine, păstrîndu-şi atît forţa minţii, căci era priceput, isteţ şi ager, cît şi forţa trupului, căci era drept, destul de vioi, cu o construcţie robustă, se mişca iute, iar glasul lui nu cunoştea şoapta şi nu cobora niciodată, ci întotdeauna striga. După cum a aflat băiatul mai tîrziu, Amm Hagi Ali a fost negustor mai demult. S-a născut la Alexandria şi tot aici şi-a petrecut şi tinereţea. Acolo a căpătat forţa şi vioiciunea, sinceritatea şi eleganţa, specifice locuitorilor acestui oraş. Fusese vînzător de orez şi de aceea primise porecla de Amm Hagi Ali-Orezarul. Cînd a început să îmbătrînească, s-a lăsat de negoţ sau poate că negoţul s-a lepădat de el. Avea o casă în Cairo care-i aducea ceva bănuţi. S-a stabilit într-o cameră în „imobilul" acesta în care locuiau, în afara lui şi a vecinilor, acei doi persani despre care am pomenit undeva în povestirea noastră.

Îndată ce s-a mutat Amm Hagi Ali în camera aceasta din capătul stîng al „imobilului", cum urci scara, a şi atras atenţia acestor doi tineri studenţi, i-a făcut să fie veseli. Tinerii l-au găsit simpatic, şi s-a legat între ei o prietenie plăcută, puternică, pură, plină de frumuseţe, blîndeţe şi reţinere, lăsîndu-le amintiri de neuitat. Bătrînul acesta le cunoştea atît pasiunea pentru ştiinţă, cît şi seriozitatea cu care ei studiau şi dispreţul pentru joacă. Tocmai aceste calităţi le aprecia şi pentru ele îi admira. Cînd începea săptămîna de lucru, nu venea la ei şi nu le mai ieşea în faţă de parcă nici nu i-ar fi cunoscut. Dar dacă ei erau cei care voiau să-l vadă, atunci îi primea şi luau masa sau ceaiul împreună. Cînd venea ziua de vineri în schimb, atunci nu le mai dădea pace şi nu se despărţea de ei nici o clipă. Aştepta pînă se făcea ziuă de-a binelea. Cînd socotea că s-au săturat de somn şi de odihnă, ieşea din cameră şi-i trezea pe tineri, unul cîte unul, stîrnindu-se un tărăboi ca cel la care am asis-

[1] Amm corespunde în dialectul egiptean apelativelor româneşti „unchi, neică".

tat. Începea cu camera de lîngă el, după care se muta la următoarea, de data aceasta împreună cu cel pe care-l trezise, şi tot aşa pînă ce ajungea la camera fratelui prietenului nostru pe care-l trezea în acelaşi mod. În jurul lui tinerii se agitau veseli, întîmpinînd ziua de odihnă cu mare bucurie. Zîmbeau vieţii, iar viaţa le întorcea şi ea la rîndu-i tot zîmbete.

La bătrînul acesta se organiza masa şi distracţia lor nevinovată în ziua de vineri. El propunea ce să se mănînce la dejun şi tot el pregătea şi mîncarea, fie în camera sa, fie în camera vreunuia dintre ei. Tot el propunea şi mîncarea pentru cină şi le arăta ce trebuie făcut pentru pregătirea ei, urmărind îndeaproape cum se găteşte şi dînd indicaţii pentru ca totul să iasă bine. Dimineaţa, rămînea împreună cu ei. Îi părăsea doar puţin, pentru a face rugăciunea de vineri, după care stăteau din nou împreună pînă cînd venea vremea rugăciunii de după-amiază, cînd din nou îi lăsa singuri pentru cîteva clipe. Se întorcea la ei, servind împreună masa de seară şi ceaiul care urma după ea. Cînd sosea timpul rugăciunii de asfinţit, el făcea pe imamul, conducînd rugăciunea. Aproape de rugăciunea de seară, îi părăsea, lăsîndu-i să-şi pregătească lecţiile, la care urmau să meargă în ziua următoare.

Amm Hagi Ali voia să pară a fi deosebit de evlavios şi pios. Folosea orice ocazie şi orice mijloc care-i stătea la îndemînă pentru a se preface astfel. Începea cu această incursiune foarte matinală care se repeta în fiecare zi. Ieşea din cameră făcînd larmă, strigînd şi preamărind numele lui Allah, lovind cu bastonul în podea, astfel încît să fie auzit de toată lumea. Pînă cînd ajungea la moscheea Sidna al-Husein. Acolo citea rugăciunea de revărsatul zorilor şi asista la rugăciunea de zori. Se întorcea mormăind şi făcînd zarvă, lovind de data aceasta mai cu milă bastonul de podea, şi intra în cameră unde se odihnea. Cînd venea vremea rugăciunilor, le făcea în camera sa, după ce mai întîi avea grijă să deschidă uşa, să citească tare şi tot aşa să-l preamărească pe Allah. Cînd era însă cu prietenii săi tineri la masă, la ceai sau la discuţiile în care ei se prindeau seara, atunci se dovedea foarte ager la minte, se pricepea de

minune să spună anecdote, să vadă cusururile altora şi să facă din ţînţar armăsar, cînd vorbea despre ele. Avea limba foarte ascuţită, nu se reţinea cîtuşi de puţin cînd vorbea şi nu se sfia de cuvintele necuviincioase ; rostea cu toată seninătatea expresii dintre cele mai murdare şi mai indecente, unele din ele chiar dezgustătoare.

Cu toate astea, tinerilor le plăcea de el. Sau poate că tocmai pentru asta le plăcea, ori, mai bine zis, asta era ceea ce le plăcea în mod deosebit şi ceea ce-i lega cel mai mult de el. Îi scotea parcă din monotonia neîntreruptă şi-i făcea să se simtă odihniţi după eforturile pentru ştiinţă şi studiu, deschizîndu-le uşa spre distracţie şi amuzament, uşă prin care ei singuri n-ar fi putut pătrunde, ba prin care nu pătrundeau nici chiar atunci cînd stăteau ciorchine în jurul acestui bătrîn care nu se mai oprea din flecărelile-i deşucheate. Ascultau şi făceau haz de tot ceea ce spunea bătrînul, dar nu repetau nici unul din cuvintele sau expresiile necuviincioase pe care le auzeau de la el. Găseau în aceste lucruri ceva plăcut şi amuzant, dar nu-şi permiteau, sau poate condiţiile nu le permiteau, să se apropie de ele.

Este dovada unei calităţi ciudate a acestor tineri, demni de admiraţie şi de compătimire în acelaşi timp, o calitate care-i deosebea de mulţi din colegii lor şi de cei de-o vîrstă cu ei. În ce consta această calitate ? În înăbuşirea pasiunilor şi obişnuirea sufletului cu dorinţa continuă pentru studiu, care-i ferea să cadă în ispite grele, aşa cum se întîmpla cu mulţi din colegii lor care se lăsau prinşi în acest joc uşor ce le slăbea agerimea şi energia şi le strica morala.

Băiatul asculta toate discuţiile astea, înţelegea ceea ce se spunea şi reţinea. Chiar îi plăcea să asculte. Se întreba însă cum de se poate împăca goana lor după ştiinţă şi seriozitatea cerută de ea cu goana aceasta după amuzamente şi lucruri ieftine, faţă de care nu manifestau nici o reţinere sau rezervă. Îşi făgăduia ca atunci cînd va fi tînăr şi va ajunge la modul de viaţă al acestor studenţi pentru care are respect şi cărora le apreciază cu invidie deşteptăciunea, să nu urmeze calea lor şi să nu alerge după lucruri de nimic, aşa cum fac ei.

Ziua de vineri era ziua ghiftuirii, atît pentru studenţi cît şi pentru prietenul lor, bătrînul. Spre amiază, se adunau pentru un dejun îmbelşugat care se desfăşura cu mare tămbălău. Baza lui o formau bobul, ouăle, ceaiul şi toate proviziile de plăcinte uscate pe care mamele lor le aduceau. Acele plăcinte pregătite cu toată dragostea de mamă. Băiatul îşi amintea mereu de truda tatălui său pentru a agonisi banii cu care să cumpere ceea ce-i trebuia nevestei în vederea pregătirii merindelor de care aveau nevoie cei doi fii ! Şi cît suflet punea ea ca aceste merinde să fie cît mai bune ! Cum încerca, în vreme ce le gătea, să pară cît mai veselă şi să-şi ascundă tristeţea ei tăcută ! Iar cînd le dădea celui care se ducea cu ele la tren, pe obraji i se prelingeau lacrimi.

Băiatul se gîndea la toate astea în timp ce tinerii aceia înfulecau de zor din plăcinte, muindu-le în ceai, aşa cum îi sfătuia bătrînul, sau ronţăindu-le şi sorbind apoi din cănile cu ceai pentru a le muia în gură, încît să le poată înghiţi cu uşurinţă. În acelaşi timp, rîdeau în hohote ascultînd glumele şi anecdotele bătrînului, fără ca măcar să le treacă prin cap să se gîndească la părinţii şi la chinurile lor, la mamele lor, la truda şi lacrimile acestor mame !

Despre ceea ce urmau să mănînce la cină, bătrînul şi prietenii săi studenţii se sfătuiau după dejun, în vreme ce se bea a doua sau a treia cană de ceai. Felul cum se punea la cale această cină îl făcea pe băiat să aibă o strîngere de inimă şi să se umple de ruşine. După ani îşi amintea de aceste momente cu părere de rău dar şi cu admiraţie. Începeau discuţii şi consultări. Domeniul lor nu era însă de loc întins ; vorbeau doar despre două feluri de mîncare din care n-au ieşit niciodată : sau cartofi amestecaţi cu carne, roşii şi ceapă, sau dovlecei amestecaţi cu carne, roşii, ceapă şi uneori şi cu ceva mazăre. Stabileau cît trebuie cumpărat din toate astea şi calculau cît costă în total. Fiecare din ei îşi plătea partea cuvenită ; toţi, în afara bătrînului, care era scutit de acest tribut. Îndată ce se strîngeau banii, unul pleca după cumpărături. Cînd se întorcea acesta, un altul se îndrepta spre sobă şi aprindea cărbunii. Cum se aprindeau cărbunii, pregătea mîncarea pentru foc, în vreme ce prietenii

săi, îngrămădiți sau împrăștiați prin casă, priveau la el, iar bătrînul arunca din cînd în cînd cîte un sfat. După ce se pregătea tot ce trebuia, cratița era așezată pe foc. Se adunau toți în jurul prietenului lor, bătrînul, amuzîndu-se sau studiind împreună, iar bucătarul arunca din vreme în vreme cîte o privire, în fugă, asupra mîncării, și de teamă să nu se ardă sau să se întîmple altceva, o stropea cu apă. Sorbeau mirosul acela delicios pe care-l răspîndea mîncarea de pe foc și care devenea, pe măsură ce aceasta fierbea, tot mai intens. Era un fel de introducere la cina lor gustoasă. Cu siguranță că ei nu erau singurii care pregăteau o astfel de mîncare în acest „imobil", ci o mai pregăteau și alți colegi care, la fel ca și ei, sorbeau mirosul înainte ca ea să fie gata. Desigur că în „imobil" erau și colegi care nu aveau bani pentru așa ceva. Cu siguranță, de asemenea, că muncitorii aceia din camerele de jos nu-și puteau permite pentru ei, pentru copiii și femeile lor o astfel de mîncare. Foarte probobil că din pricina acestor lipsuri, soțiile lor trebuie să fi fost tare necăjite. E la fel de probabil că acești studenți și muncitori nefericiți găseau în mirosurile care umpleau casa în ziua de vineri o plăcere chinuitoare sau un chin plăcut.

Focul ardea pe îndelete, cu răbdare parcă. Aceasta făcea ca plăcerea celor prezenți și chinurile altora să fie și mai mari. Cînd sosea vremea rugăciunii de seară și soarele era chemat să se ascundă, mîncarea era gata, iar băieții se strîngeau în jurul mesei într-o însuflețire plină de seriozitate și de veselie în același timp. Fiecare dorea să-și obțină cît mai repede partea ce i se cuvine, urmărindu-i cu privirea pe ceilalți să nu i-o ia înainte sau să ia din partea ce i-ar fi revenit lui. Fiecare se rușina însă, în același timp, la gîndul că ceilalți ar observa această dorință nestăpînită și preocuparea lui. Dar bătrînul este cu ei și cinstea lui face ca cinstea lor să fie de prisos în aceste momente. Cu glumele lui puțin usturătoare el demasca seriozitatea lor prefăcută, în vreme ce-i urmărea și le împărțea cinstit mîncarea, împiedicîndu-l pe cel care ar fi încercat să-și înșele tovarășii. Dacă vedea așa ceva, nu-și ținea limba, ci dimpotrivă, vorbea în gura mare, așa cum îi era obiceiul, atrăgînd atenția

vreunuia care ar fi încercat să schimbe pe furiş bucăţile de cartofi cu bucăţi de carne că se păcăleşte pe sine însuşi, sau altuia că, înfulecînd cu atîta lăcomie mîncarea, se înşeală nu numai pe sine, ci îi înşeală şi pe tovarăşii lui. Cuvintele erau aruncate, chipurile, în glumă, ceea ce le făcea să fie uşor ascultate şi să aibă efect, iar pe ei să rîdă auzindu-le, fără a fi copleşiţi de ruşine.

În cursul acestui război vesel, băiatul stătea deoparte sfios, cu sufletul plin de nelinişte. Mîna ce se îndrepta să rupă o bucăţică de pîine cu care să întingă în farfurie era nesigură şi bîjbîia, căutînd gura. Bănuia că ochii tuturor sînt aţintiţi asupra lui şi că bătrînul mai ales, priveşte spre el pe furiş. Asta făcea să fie şi mai nesigur în mişcări, să-i tremure mîna, iar sosul să i se prelingă pe haine. Ştia lucrul acesta şi nu-i era de loc plăcut, dar ce putea să facă? Era sigur că ceilalţi sînt preocupaţi mai mult de el decît de ei. O dovadă a faptului că ei îl urmăresc în ceea ce face este aceea că-l ajută să mănînce, împingîndu-i spre mînă ceea ce căuta. Asta nu făcea decît să-i mărească nesiguranţa şi tulburarea. Lupta aceasta veselă îi umplea astfel sufletul de obidă. S-ar fi cuvenit să-l bucure şi să-l facă să rîdă, dar în timpul mesei îl chinuia numai. Îl înveseleau, în schimb, şi-l amuzau, făcîndu-l uneori chiar să rîdă de unul singur, momentele cînd rămînea numai cu sine, după ce tinerii îşi sorbeau ceaiul şi plecau într-altă cameră, unde se apucau de învăţat sau de taclale.

Cam aşa au petrecut tinerii noştri ani lungi în tovărăşia bătrînului. În ciuda tristeţii, a durerii şi mîhnirii care-i întretăiau drumul, băiatul nostru, în mijlocul vieţii aceleia plină de rîsete, a devenit adolescent.

Apoi tinerii s-au despărţit. Fiecare s-a dus la treburile sale. Au părăsit „imobilul" stabilindu-se în diferite cartiere ale oraşului, departe unul de altul. Vizitele la bătrîn s-au rărit treptat, iar la un moment dat s-au întrerupt cu totul. La început s-au prefăcut că-l uită, dar în cele din urmă l-au uitat cu adevărat.

Într-o zi le-a ajuns la urechi ştirea că bătrînul a murit. Inimile li s-au întristat, dar semnele acestei tristeţi nu s-au văzut în ochi şi nici pe feţele lor. Cel care

le-a adus vestea a spus că ultimele cuvinte ale bătrînului, în timp ce-şi dădea duhul, au fost o rugăciune pentru fratele băiatului.

Allah să fie milostiv cu Amm Hagi Ali ! Umbra lui era greu de suportat pentru băiatul nostru, dar mai tîrziu cînd îşi aducea aminte de el, inima i se umplea de milă şi jale.

VII

TINERII NOŞTRI SE VESELEAU ŞI SE DISTRAU nu numai în tovărăşia acestui bătrîn. Uneori, bucuria lor avea o altă cauză.

În acest din urmă caz însă, devenea cumpătată, nu mai era la fel de zgomotoasă ca în tovărăşia bătrînului. Se veseleau şi se amuzau oarecum pe ascuns atunci cînd îl întîlneau pe tovarăşul lor care locuia în ultima cameră din dreapta, exact opusă celei situate în capătul din stînga al coridorului, în care-şi ducea zilele bătrînul. Era un om de vîrstă mijlocie, care trecuse, fără doar şi poate, de patruzeci de ani, dar care nu împlinise încă cincizeci. Student şi el, la fel ca ei. A petrecut la Al-Azhar mai mult de douăzeci de ani fără să reuşească să ia gradul de ulema, dar nu şi-a pierdut nădejdea că odată şi odată tot îl va lua. El nu şi-a consacrat însă eforturile numai spre împlinirea acestui ţel, ci a tins şi spre dobîndirea altor lucruri pe care oamenii îndeobşte şi le doresc : avea nevastă şi copii. O parte din timpul său — vacanţa de vară, vacanţa postului ori zilele care din cînd în cînd erau libere pentru azhariţi — îl dăruia soţiei şi copiilor. Familia locuia într-un sat din apropiere de Cairo. N-avea nevoie nici de prea multă trudă, nici de prea mulţi bani pentru a veni s-o vadă, să-i vadă pe ai lui. Ca mai toţi de prin partea locului, avea şi cîteva petice de pămînt. Era ginerele unui om care, de asemenea, stăpînea şi el cîteva parcele. N-avea „o stare săracă", cum se zicea pe atunci, dar nici în mare huzur n-o ducea. Era, în schimb, foarte chibzuit iar uneori chiar zgîrcit şi cîrpănos.

Pasiunea lui pentru știință, la fel ca și dorința de a afla lucruri noi, era foarte limitată. Interesul pentru studiu era foarte slab, iar inteligența și preocuparea pentru înțelegerea științei aproape că lipseau cu totul. Cu toate astea, el se socotea deosebit de inteligent, dar persecutat și nedreptățit. Nu în sensul că s-ar fi prezentat la examen pentru a obține gradul și ar fi căzut sau comisia ar fi fost nedreaptă cu el, fiindcă, deși a petrecut la Al-Azhar mai mult de douăzeci de ani, nu s-a prezentat niciodată la examen, în ciuda faptului că după primii doisprezece ani putea s-o facă. N-a făcut-o însă, fiindcă el vedea Al-Azharul în culori foarte întunecate. Avea el o impresie proastă despre studenți în general, socotind, greșit sau pe bună dreptate — dar mai degrabă greșit — că notele nu se obțin după inteligență și după cunoștințele fiecăruia, nici după seriozitatea manifestată pentru studiu, ci, pe de o parte, prin noroc și întîmplare, iar pe de altă parte, prin modul de a ști să te apropii și să te vîri pe sub pielea examinatorilor. Găsea că soarta l-a persecutat și a fost nedreaptă cu el, că dintr-o pricină ce nu-i era cunoscută, norocul a uitat de el și că dacă s-ar prezenta la examen, ar cădea precis. Așadar, socotea că e mai bine să nu se prezinte de loc.

La începutul fiecărui nou an azharit, își propunea să se pregătească pentru examen și, chiar mai mult, se înțelegea cu cîțiva dintre prietenii lui să citească împreună cu ei o serie de cărți care trebuiau neapărat însușite la perfecție înainte de prezentarea la examen. Nu trecea însă o lună sau două și simțea că din nou norocul nu este cu el. Ca atare, iarăși devenea nepăsător, se lenevea apoi, iar în cele din urmă termina prin a abandona total studiul și se apuca de alte treburi, de cele lumești. Socotea că norocul și soarta au fost încă o dată nedrepte cu el, lipsindu-l de acel bun renume și de acea inteligență înșelătoare, în stare să atragă asupra sa atenția șeihilor, așa cum s-a întîmplat în cazul cutăruia sau cutăruia dintre prietenii săi, deși, la drept vorbind, nu știe mai puțin decît ei și nu este cu nimic mai puțin priceput în viață.

Cînd stătea de vorbă cu prietenii săi mai tineri, nu le ascundea faptul că știe calea cea mai sigură pentru a

dobîndi acest grad, că deseori a fost ispitit să meargă pe ea, dar că sufletul său nu i-a dat niciodată voie să vîndă un kirat[1] — două de pămînt. Ar fi putut astfel cu siguranţă să obţină gradul care să-i dea titlul de ulema şi o dată cu el ar fi primit cîteva lipii în plus, iar la sfîrşitul fiecărei luni cei şaptezeci şi cinci de piaştri.

Aşadar, aştepta să vină şi pentru el alte zile, să-i surîdă şi lui norocul, aşa cum anul trecut a surîs cutărui prieten sau consătean. Prietenul acesta petrecuse şi el un sfert de veac ca student, deşi, asemenea lui, era foarte inteligent şi capabil. Şi odată, pe neaşteptate, s-a prezentat la examen şi nu numai că l-a luat cu succes, dar a obţinut chiar gradul al doilea, nu al treilea. Dacă ar fi ştiut să se bage mai bine pe sub pielea vreunui membru al comisiei, precis ar fi obţinut gradul întîi.

Mai bine să aştepte şi el, aşa cum a aşteptat prietenul său. Poate norocul va veni şi la el, aşa cum a venit la acesta. „Totul în viaţă este norocul, prieteni! Am învăţat şi eu, aşa cum învăţaţi voi şi mi-am dat osteneala, aşa cum şi voi v-o daţi. Aş vrea însă ca norocul vostru să fie mai bun decît al meu", le spunea adeseori tinerilor.

Ei ascultau aceste povestiri ale prietenului lor şi le reţineau, străduindu-se, în acelaşi timp, pe cît puteau, să nu le scape nici felul cum el le spunea. În această privinţă era cu adevărat original. Începea vorbind aproape în şoaptă, de abia i se auzea glasul. Insista asupra a ceea ce spunea, voind parcă, să nu scape nimic celor care-l ascultau. Din cînd în cînd, în vreme ce povestea, mai arunca şi cîte-o glumă, socotind-o foarte potrivită şi în stare să stîrnească rîsul ascultătorilor. Era singurul care rîdea, şi încă îndelung, deşi gluma nu reuşea să facă să rîdă, nici măcar să zîmbească pe nici unul dintre tinerii noştri. Priveau la el cum rîde, fără să scoată nici un cuvînt, dar, văzîndu-l că nu se mai opreşte, izbucneau şi ei. Se pornea pe un rîs ce nu se mai termina, şi după el şi ei. Rîsul lui era ciudat, te făcea să rîzi cu adevărat, dacă se poate zice aşa. Începea tare. Apoi, brusc, se întrerupea şi rîdea o clipă încet.

---

[1] Unitate de suprafaţă egală cu 1/24 dintr-un fedan sau circa 175 m².

Apoi din nou tare şi iarăşi încet. Şi iarăşi tare... Şi tot aşa... Rămaşi singuri, studenţii reluau povestirile spuse de el, repetau felul lui de a vorbi şi-i imitau rîsul, amuzîndu-se astfel vreme de un ceas.

Dar ceea ce iubeau aceşti tineri la prietenul lor cu osebire era altceva: faptul că lui îi plăceau distracţiile şi făcea tot ce-i sta în putinţă să le găsească. Îi plăcea apoi să vorbească despre ele şi simţea, spunînd unele amănunte, o bucurie la fel de mare sau chiar mai mare decît cea pe care o simţea pentru distracţia însăşi. Plăcerile după care el alerga şi despre care povestea apoi erau, dacă vreţi, nevinovate sau, dacă vreţi, erau vinovate, depinde cum le vezi. Amintea de plăcerile pe care le simţea cînd se afla la familia sa şi dădea chiar amănunte necuviincioase, întrerupte de rîsul său ciudat. Amintea de plăcerea pe care o simţea pentru ospăţul îmbelşugat din sat ori pentru acea fată din oraş, întrerupînd povestirea cu glumele sale nesărate, lipsite de haz, şi cu rîsu-i nesfîrşit, cînd tare, cînd încet şi sec.

Amintea apoi de plăcerea pe care o simţea mergînd pe străzile şi pe ulîţele oraşului sau oprindu-se la „imobilul" lor, unde adulmeca aerul şi-şi arunca ochii la parter. Nu vedea o femeie pe aceste străzi sau în casa aceea fără s-o descrie şi s-o analizeze în toate amănuntele şi fără să scoată de pe ea, apoi, veşmintele. Găsea în acest efort păcătos o plăcere la fel de păcătoasă. Cînd vorbea despre femeie, nu-i zicea femeie, nici doamnă, şi nici vreun alt cuvînt din cele cu care sîntem obişnuiţi n-o numea. ci-i zicea doar „coapsă". Femeia slabă nu valora doi bani pentru el. Femeia ideală era aceea la care nu deosebeai mîinile şi picioarele din pricina grăsimii şi a cărnii, pe care o compara uneori cu perna, iar alteori cu salteaua, în raport de mărimea ei.

Încerca să întărească această concepţie proprie despre femei cu ceea ce spunea poetul Kaab ibn Zuheir despre prietena sa, Suad [1]:

Zveltă cînd vine, lată cînd se duce,
Nici scurtimea-i, *nici lungimea-i nu se plînge.*

[1] Suad, iubita lui Kaab ibn Zuheir în poemul său *Mantaua.*

După ce spunea aceste versuri prietenilor săi, adăuga :

— Voi nu vedeți că poetul, imediat după ce a spus că prietena lui era „zveltă cînd vine", a și adăugat, corectîndu-se, că ea era „lată cînd se duce" ?

Continua apoi cu amănunte obscene, presărate cu glume sau anecdote, urmate de rîsu-i caraghios. Îi fermeca pe tinerii aceia cu poveștile pe care le spunea. Cu ce altceva decît cu aceste povestiri ar fi putut să cucerească sufletele lor, care erau lipsite de aceste plăceri vinovate și nevinovate ?

Băiatul asculta la toate astea din colțul său, stînd chircit și tăcut de parcă n-ar mai fi fost nimeni în jur. Nu-i scăpa nici un cuvînt din ceea ce discutau ceilalți, nici cea mai mică intonație a vocilor lor. În sinea sa își zicea că dacă acești oameni ar ști cîte a înregistrat de la ei și cît de tare i-a dezaprobat pentru cele spuse, ar evita să mai poarte astfel de discuții în prezența unor puștani de vîrsta lui.

După ce l-a cunoscut băiatul, omul a mai petrecut încă mulți ani în această casă. Situația lui s-a schimbat însă și felul cum a evoluat te face să zîmbești, dacă privești lucrurile doar la suprafață, să te întristezi și să simți amărăciune, dacă privești mai în profunzime și meditezi.

Era un felah în cel mai adevărat sens al cuvîntului : prin pasiunea pentru pămînt și pentru bani, prin teama de a nu se păcăli atunci cînd vinde, cumpără sau închiriază ceva. Banii, banii îl posedau cu totul : cînd pleca în satul său, cînd numai se gîndea la el ori cînd întîlnea pe cineva din sat. Simțea o plăcere adevărată, conform dorințelor sale, pentru acele lucruri simple, care nu cer un suflet sensibil, un sentiment delicat ori un simțămînt pur. Studența pentru el și așteptarea gradului erau doar un mijloc sau, și mai bine zis, un scop care lui îi dădea liniște cînd goana după bani îl istovea sau cînd, lăsîndu-se peste măsură pradă desfătărilor, se simțea extenuat. Doar în aceste situații se întorcea acasă, se instala în camera sa, își aducea aminte de colegi, de șeihi și de grad, stătea de vorbă cu prietenii și uneori servea împreună cu ei o masă ori un ceai. Și totuși el era un

foarte bun musulman. Avea unele obiceiuri ciudate, specifice sufiților, care uneori îi schimbau acest fel de-a fi, transformîndu-l într-un schimnic care se supunea de bună voie la chinuri, privațiuni și foame.

Într-o zi a avut niște neînțelegeri cu socrul său din pricina unor chestiuni familiale și s-a hotărît s-o părăsească pe soția sa care era țărancă, punîndu-și în cap să-și ia o nevastă din Cairo, dintr-o familie civilizată, rafinată. Și bineînțeles, a divorțat. Vorbea prietenilor despre intențiile pe care le are, și le dădea amănunte despre femeile de la oraș și cele de la țară, folosind cele mai deșucheate și mai urîte expresii. Într-o zi însă, a uitat și de bani, și de femeile din oraș, și de cele de la țară, și de plăcerile mîncării și ale ceaiului, fiindcă i s-a năzărit lui că dacă se va prezenta la examen, norocul va fi cu el. Deci trebuie să se prezinte și, prin urmare, să se pregătească pentru lupta cu șeihii. Are în față cîteva luni, timp de pregătire. Nu-i rămîne decît să-i mobilizeze pe prietenii și colegii săi, vechi și noi, să se dedice cu totul bazelor, dreptului, retoricii, gramaticii și celorlalte materii necesare. Așa a făcut și s-a prezentat le examen. Și ziua examenului său a fost o „zi solemnă". [1]

A venit la comisie o dată cu dimineața și s-a despărțit de ea o dată cu căderea serii. L-a istovit și la rîndu-i a istovit-o și el. A avut grijă însă în prealabil să năsocească un șiretlic inteligent și original care să-l pună la adăpost de eventualele șicane din partea comisiei : a cumpărat niște pepeni pe care i-a lăsat undeva pe aproape de sala de examen și cînd a intrat înlăuntru a spus comisiei că este bolnav, nu-și poate ține urina și a cerut permisiunea de a' ieși din sală ori de cîte ori va simți nevoia. Comisia a fost înțelegătoare cu el și i-a dat voie să iasă ori de cîte ori boala îl va obliga. A început el să expună subiectele și să răspundă la întrebările puse de examinatori și din cînd în cînd se întrerupea brusc și cerea voie să iasă din sală. Ieșit afară, nu mergea nici acolo unde se ușurează omul, nici acolo

[1] Rămășiță a unei expresii coranice, (Sura XI, *Hud*, versetul 105).

unde se tratează bolile, ci mergea direct unde lăsase pepenii și mînca o felie care-i răcorea sufletul, îi ascuțea mintea și-i readuna gîndurile, așa cum spunea el. Apoi se întorcea la comisie și-și relua expunerea sau discuția de unde le lăsase. A continuat așa cu comisia și ea cu el pînă ce s-a scurs aproape întreaga zi. În cele din urmă s-a întors în camera sa fericit și bogat : avusese noroc — a obținut gradul trei și-a devenit ulema.

O dată cu vara, prietenii s-au despărțit de el. Toamna, cînd l-au reîntîlnit, părăsise camera din casa aceea și-și realizase speranțele : se căsătorise cu o fată din oraș și trăia împreună cu ea undeva nu prea departe de vechea locuință.

Într-o zi l-au apucat pasiunile pentru schimniciile sufite și s-a hotărît să nu iasă cîteva zile din moschee, să-și întremeze sufletul prin rugăciuni, post și rostirea numelui lui Allah. Așa a făcut : a rămas singur zile în șir. Nu știu precis numărul lor, dar în orice caz n-au fost prea puține. A ieșit apoi din singurătate slab, de-abia ținîndu-se pe picioare. Cînd s-a întors la ai săi, nici nu l-au mai recunoscut și probabil că și-au rîs de bărbăția lui. Atunci s-a trezit în el sufletul de țăran și s-a pornit să-și împlinească toate poftele. A pus stăpînire pe el furia-i de țăran. A ieșit dimineața și-a mers la o cîrciumă sau la o cafenea înfulecînd, peste măsură, bob cu ulei, pîine și ceapă. A băut apoi ceai din belșug pentru a stinge focul acestui ospăț. La toate aceste mîncăruri cu care și-a umflat burduhanul a mai adăugat și ceva din lucrurile acelea la care prietenii săi făceau aluzie fără să le spună pe nume. După ce toate s-au împrăștiat în măruntaiele sale ori s-au amestecat, s-a întors la ai săi fierbînd și agitîndu-se. N-au știut ce-a mîncat și l-au ocolit la început. În cele din urmă, i s-a năzărit să sară pe fereastră, dar cineva din familie a pus mîna pe el, l-a oprit cu greu de la acest gînd și l-a legat. Dar iată-l ieșindu-și din minți.

Băiatul nu va uita niciodată vocea aceea care a ajuns pînă la el într-o noapte, după ce făcuse rugăciunea de seară. Tinerii studenți stăteau mohorîți și amuțiseră ; doar rușinea le reținea lacrimile ce stăteau gata să curgă. Era vocea acelui om care-și pierduse mințile și și-a dat

frîu liber, preamărind cele mai nesuferite absurdităţi. Cînd s-a făcut dimineaţă, socrii săi l-au dus la spitalul unde se tratează cei ca el. A rămas acolo cîteva săptămîni şi cînd a ieşit era cu totul altul; vocea i-a devenit şi mai joasă de cum era, mişcările mai încete, iar rîsul i-a dispărut complet. Cel care-l întîlnea simţea o teamă ciudată faţă de el şi-l compătimea.

O dată cu întîmplările, treceau şi zilele şi prietenii acestui om l-au părăsit, urmîndu-şi fiecare drumul său în viaţă. Întîlnirile cu el s-au rărit iar mai apoi s-au întrerupt cu totul. Doar din cînd în cînd mai aflau cîte o veste despre el, iar în cele din urmă nici atît. Într-o zi cineva i-a anunţat că a murit.

La aflarea acestei ştiri, sufletele lor s-au întristat pentru o clipă, dar din ochi nu le-a curs nici o lacrimă, iar pe obraz abia dacă le-a trecut o umbră. În schimb, glasurile lor nu s-au putut reţine de la rostirea acelui verset binecuvîntat pe care-l spunem întotdeauna cînd ajunge la noi ştirea morţii cuiva: „Ai lui Allah sîntem şi la el ne întoarcem!“ [1]

VIII

NU DEPARTE ÎN STÎNGA, CUM URCAI SCARA, se afla o altă cameră care, de asemenea, constituia pentru acei tineri o sursă de glume, anecdote şi distracţii.

În ea locuia un tînăr de aceeaşi vîrstă cu ei, probabil. Era mai vechi la Al-Azhar, dar făcea parte din generaţia lor, în orice caz şi din cercul lor. Avea o voce piţigăiată. Numai ce-l auzeai vorbind şi te podidea rîsul. Era cam sărăcuţ cu duhul. Nici un fel de cunoştinţe nu-şi făcuseră loc în capul său care ascundea o minte foarte îngustă. Puţină inteligenţă. Mintea lui nu era în stare să pătrundă nici cele mai simple sensuri care se ascundeau în spatele cuvintelor din diversele cărţi pe

[1] Expresie coranică (sura II, *Vaca*, versetul 151): se rosteşte la aflarea veştii despre moartea cuiva şi la rostirea numelui celui decedat.

care le citea. Cu toate astea, el era foarte încrezător în sine şi punea multe speranţe în viitorul său, ferm convins că este la fel ca şi colegii săi, împreună cu care trăia şi cu care lua parte la cele mai multe dintre lecţii.

Asista alături cu ei la lecţiile de drept şi de retorică, la lecţia profesorului imam, însă nu se omora după cea de baze, care-i cerea să părăsească patul o dată cu zorile, fiindcă el ţinea mai mult la somn şi odihnă. Era împreună cu ei atunci cînd citeau vreo carte, mai ales dacă ea n-avea nici o legătură cu materiile pe care le studiau şi cu cărţile din care le citeau şeihii.

Tinerii erau foarte plictisiţi de cărţile azharite, sub influenţa părerii profesorului imam despre ele şi despre programele Al-Azharului. Cînd asistau la lecţiile lui sau cînd îl vizitau acasă, aflau de la el titlurile unor preţioase cărţi de gramatică, de retorică, de dogmatică şi de beletristică, cărţi pe care şeihii de la Al-Azhar nu le îngăduiau fiindcă nu le cunoşteau. Uneori le disprețuiau şi mai mult tocmai pentru că profesorul imam le recomanda şi le lăuda. Şeihii cei mai de seamă, care-l concurau pe profesorul imam, încercau să-i urmeze calea şi, la rîndul lor, indicau şi ei alte cărţi valoroase pe care azhariţii nu obişnuiau să le citească. Studenţii aceia, imediat ce aflau titlul unei astfel de cărţi, se şi grăbeau s-o cumpere, dacă acest lucru era posibil. Uneori, dobîndirea ei îi obliga la eforturi şi privaţiuni mari. Dacă le era imposibil s-o cumpere, atunci o împrumutau de la biblioteca Al-Azharului şi se adunau toţi în jurul ei. Se înţelegeau s-o citească împreună şi să comenteze problemele mai dificil de înţeles.

Erau împinşi să facă aşa din dragostea lor sinceră pentru profesorul imam şi din pasiunea pentru ştiinţă şi pentru citit. Probabil că împreună cu aceste sentimente, îi împingea la această atitudine şi vanitatea lor de tineri ; le plăcea să se laude că sînt elevii profesorului imam, ai şeihului Bahit, ai şeihului Abu Hutua şi ai şeihului Radi. Spuneau plini de mîndrie că sînt elevii acestora şi încă dintre elevii lor cei preferaţi. Nu se mulţumeau să le frecventeze cursurile, ci-i vizitau şi acasă, participînd împreună cu ei la unele studii sau ascultînd

de la ei anume lecţii, în ziua de joi, după rugăciunea de amiază sau cea de seară. Nu le displăcea de loc ca restul colegilor să ştie aceste lucruri despre ei, să afle că citesc împreună o carte sau alta din diferite domenii. Astfel, au ajuns să se bucure de un anumit respect printre colegii lor şi întreg Al-Azharul să-i socotească drept cei mai buni studenţi şi cei mai demni de un viitor fericit. Era firesc să se îndrepte către dînşii colegii cu o pregătire mijlocie, întrecîndu-se să intre în legătură cu aceştia şi astfel să se bucure şi ei de respect, prin faptul că lumea-i socotea printre prietenii apropiaţi ai lor. Prin intermediul acestei prietenii încercau să ajungă şi ei la marii şeihi şi la profesorii imami.

Prietenul nostru, care locuia în camera de care am amintit, era unul dintre studenţii de mijloc. S-a apropiat de grupul acestor studenţi pentru a-i face pe colegi să spună „el este dintre ei" şi pentru a putea, graţie acestor legături, să-i însoţească în vizita la profesorul imam sau la şeihul Bahit.

Vanitatea îi împingea pe tinerii aceştia să caute să obţină respectul colegilor şi de aceea acceptau în mijlocul lor pe studenţi, slabi ori mijlocii, paraziţi ai ştiinţei. Cînd rămîneau singuri, după ce cîntăriseră ignoranţa şi greşelile lor grosolane, le repetau rîzînd cu gura pînă la urechi. Probabil că acest prieten i-a cunoscut la cursuri, s-a apropiat de ei şi a ajuns chiar să-i viziteze. Casa în care locuiau i-a plăcut, a vrut să fie vecin cu ei şi astfel a închiriat camera aceea. A devenit, în acest fel, unul de-ai lor, însoţindu-i la cursuri, la ceai, în vizitele pe care le făceau şi împărţind cu ei renumele de care se bucurau. Allah însă nu l-a ajutat niciodată să împartă cu ei şi ştiinţa, s-o înţeleagă aşa cum aceştia o înţelegeau. După cît se pare, avea posibilităţi materiale mai bune, era mai înstărit decît ceilalţi sau, probabil, era mai chibzuit decît ei cînd se afla singur, dar atunci cînd stăteau împreună, cheltuia fără socoteală. Adesea, simţea că au nevoie de bani pentru a cumpăra o carte, pentru a plăti urgent o datorie sau pentru alte lucruri şi, foarte amabil, le dădea atît cît le trebuia. Ştiau că este aşa şi-l lăudau pentru asta, dar cînd nu-i mai puteau suporta ignoranţa, nu se mai abţineau şi se porneau pe rîs chiar de faţă cu

el. Izbucneau violent împotriva prostiei lui şi-l dispreţuiau, dar el accepta toate astea resemnat şi zîmbind. Nu cred că vreodată au citit pe faţa lui o mînie pe măsura dispreţului lor pentru el. Cea mai frumoasă distracţie pentru ei era ştiinţa şi neştiinţa lui despre metrii poetici — amîndouă deopotrivă. Citeau împreună o carte de gramatică şi de-abia ajungeau la un citat în versuri — şi cît de dese sînt aceste citate în cărţile de gramatică ! — că el se şi grăbea să afle primul metrul în care e scrisă poezia respectivă. Şi metrul era întotdeauna acelaşi — *al-basit*. Putea versul să fie în metrul *at-tauil*, în metrul *al-uafir* sau în oricare altul, pentru el era întotdeauna *al-basit* .

Şi ce este şi mai comic, el nu se mulţumea să declare că metrul versetului respectiv este *al-basit*, ci se apuca să-l şi scandeze, încercînd să-l introducă în acest metru. Atunci, grupul se întrerupea de la treabă şi se porneau toţi pe un rîs de credeai că n-o să se mai oprească niciodată. Asta s-a întîmplat de mai multe ori şi prietenii, prinzîndu-i slăbiciunea, îl provocau. De fiecare dată cînd se citea un vers, se prefăceau că nu sînt în stare să-i afle metrul, iar prietenul lor se grăbea să-i scoată din încurcătură spunînd că e *al-basit*. Dacă aflau acest lucru, se prefăceau că nu sînt în stare să-l scandeze pentru a-l face pe el să încerce să-l introducă în metrul respectiv. Atunci, din nou izbucneau în rîs şi începeau să-şi bată joc de el, iar bietul băiat accepta totul zîmbind resemnat, fără ca vreodată să se mînie ori să se supere.

Cam în acest fel, tînărul a rămas mulţi ani în preajma prietenilor săi, fără să-i supere vreodată şi fără să-l supere la rîndul lor. În cele din urmă, se pare că şi-a dat seama că nu este în stare să şadă alături de ei în acest domeniu şi, încet-încet, sub un pretext sau altul, a început să nu mai vină cu ei la lecţii, să nu le mai ţină tovărăşie cînd citeau. Venea doar la ceai şi din cînd în cînd şi la masă şi, de asemenea, nu lipsea niciodată de la vizitele care se făceau la unul ori altul.

Între timp, prietenul nostru mai crescuse şi el şi mai avansase şi cu studiul. Tînărul îl aprecia şi-a început să se apropie de el, iar în cele din urmă i-a propus să citeas-

că împreună diferite cărți, evitînd compania celor de-o vîrstă cu el. Au început să citească împreună cărți de hadis, de logică și de dogmatică, dar nu-l vedea dîndu-și nici o silință. Băiatul n-avea vreme de rîs și de distracție pe seama lui ; nu simțea nici dorința de-a face așa ceva. În cele din urmă s-a străduit să găsească o modalitate să se debaraseze de ei și să-și urmeze singur calea ca și mai înainte.

Și iată-l pe acest bărbat luîndu-și rămas bun de la știință, sau mai degrabă știința luîndu-și rămas bun de la el, dar continuînd totuși să se creadă student al Al-Azharului și participînd de aceea mai departe la distracțiile tovarășilor săi.

Viața băieților s-a schimbat întrucîtva, inteligența, seriozitatea și meritele lor făcînd-o mai bună de cum era. Profesorul imam era mulțumit și i-a apropiat și mai mult de el.

Îi vedem intrînd în legătură cu cutare sau cutare fiu dintr-o familie avută, student și el la Al-Azhar în vremea aceea. Se vizitau unii pe alții și bărbatul acesta era mereu împreună cu ceilalți, dezvoltîndu-se astfel relațiile sale sociale, la fel cu ale celorlalți băieți. Prietenii lui însă, aproape că nu simțeau această dezvoltare sau nu-i dădeau nici o atenție și ca atare nu vorbeau despre ea și nu se lăudau cu vizitele pe care le-au făcut în casele acelea avute sau cu faptul că au stat împreună cu stăpînii bine cunoscuți ai acestor case, socotind acest lucru ca ceva foarte firesc. În schimb, prietenul lor vedea în aceasta o glorie foarte mare, găsea în ea o plăcere deosebită, se făLea și trăgea de pe seama ei unele foloase materiale. Vorbea întotdeauna despre aceste relații ; atît celui care voia să-l asculte cît și celui care nu voia.

Zilele trec și studenții se despart, urmîndu-și fiecare drumul său în viață. Bărbatul acesta însă nu-i va uita și nu-i va lăsa nici pe ei să-l uite. Dacă n-a putut să meargă în pas cu ei în domeniul științei, atunci să meargă în pas cu ei în celelalte domenii ale vieții ; îi vizita chiar dacă ei nu-i întorceau aceste vizite sau îi întîlnea în casa cutărui ori cutărui om cu stare la care mergeau.

În timpul acelei crize politice bine cunoscute, profesorul imam a ieșit de la Al-Azhar [1]. Prietenul despre care vorbim avea legături atît cu profesorul și cu adepții lui, cît și cu adversarii lor. Al-Azharul a început să se agite, la mijloc fiind și probleme politice, iar cele două tabere au intrat în conflict. L-am văzut pe amicul nostru în mijlocul grevi știlor, alături de ei, ca să-l vedem apoi în mijlocul dușmanilor, făcîndu-le cunoscute planurile grevi știlor. Într-o zi lucrurile s-au aflat. Ce zi a fost aceea cînd s-a aflat că el are legături cu poliția ! Imediat, relațiile cu prietenii săi au luat sfîrșit, n-a mai fost primit în casele în care mergea și s-a refugiat, izolîndu-se, în camera sa, după ce i-a pierdut pe toți fără ca pe el să-l fi pierdut vreunul. N-a fost în stare să-și ia gradul la Al-Azhar și a rămas să ducă o viață lipsită de glorie, singur și nefericit, suportînd cu amărăciune faptul că e uitat și părăsit, cîștigîndu-și cu greu traiul.

Într-o zi s-a aflat că a murit. A murit oare din pricina vreunei boli, din pricina tristeții ori din pricina lipsurilor ? La aflarea veștii, prietenii săi n-au fost cuprinși de neliniște și nici de tristețe, ci au rostit doar acel verset sfînt, pe care-l auzim de fiecare dată cînd se vestește moartea cuiva : „Ai lui Allah sîntem și la el ne întoarcem".

IX

CÎND A VENIT BĂIATUL PRIMA DATĂ ÎN această casă, era goală sau părea a fi goală. Cei care o locuiau nu se înapoiaseră încă din vacanța postului. Mai apoi, a aflat că de fapt studenții de la Al-Azhar nu se prea omorau să se întoarcă din vreme la Cairo, mai ales după această vacanță. Acum începea de fapt anul azharit și studenților și ulemailor le venea greu să se despartă de familii și de locurile natale. Acestea erau motivele pentru care își mai prelungeau vacanța cu trei-patru zile, iar

[1] Muhammad Abdo a fost înlăturat de la conducerea Universității Azhar în anul 1905, într-o perioadă de frămîntări politice.

uneori cu o săptămînă sau chiar mai mult. Nu era nici o nenorocire însă. Al-Azharul își trăia atunci ultimele sale zile de fericire : nu se ținea evidența activității nici pentru profesori, nici pentru studenți, regulamentele nu-i obligau încă nici pe unii, nici pe ceilalți, să-și îndeplinească în mod strict obligațiile. Lucrurile erau simple : consiliul șeihilor stabilea sarcinile legate de sfîrșitul vacanței și începerea activității, profesorii erau liberi să predea cînd voiau sau cînd puteau, studenții erau liberi să vină la lecții, de asemenea, cînd voiau sau cînd condițiile le permiteau.

Totul se baza, așadar, mai mult pe preferințe și pe dorințe decît pe regulamente precise. Acum era însă momentul cel mai potrivit pentru a se face distincție între cei serioși și silitori, pe de o parte, și cei leneși și superficiali, pe de altă parte. Acum veneau la lecții doar aceia care doreau știința și erau îndrăgostiți de ea, fără a fi obligați de regulamente și fără să se teamă de sancțiuni.

Profesorii și studenții știau să folosească această libertate plăcută și largă cu măsură și moderație. În primele două săptămîni se făceau cunoștințe și se închegau prietenii sincere. Studenții se întorceau din locurile lor natale fără să se grăbească și îndată ce soseau, se onorau unii pe alții cu vizite Abia apoi își aminteau de lecții și veneau la ele tot fără a se grăbi. Profesorii, la rîndul lor, se întorceau și ei la fel de agale, iar cînd soseau, își pregăteau locuințele pentru ședere îndelungată, mergeau unii la alții pentru a se saluta și a-și exprima astfel stima. Abia după aceea, își începeau lecțiile, cu aceeași lipsă de grabă și fără prea multe pregătiri. Totuși, erau și destui profesori și studenți care preferau familiilor și locurilor natale știința. Erau unii care rămîneau chiar în perioada vacanței la Cairo, continuînd să studieze acasă, la Al-Azhar ori la alte moschei. Erau alții care se grăbeau să revină la Cairo cînd li se ivea o ocazie sau cînd le permiteau condițiile, pentru ca, înainte de începerea cursurilor generale, să ia și ceva lecții particulare.

De aceea era casa goală sau părea a fi goală cînd băiatul a venit împreună cu fratele său. Nu locuiau în ea atunci decît Amm Hagi Ali, doi colegi ai tînărului șeih și cei doi persani. Dar, de-abia s-a stabilit băiatul, că

locatarii au și început să vină rînd pe rînd : cîte unul sau în grup, dimineața ori seara. Casa începea să se umple de mișcare ; din dreapta și din stînga se auzeau zgomote care o făceau să semene cu un furnicar de lume. Devenea într-adevăr foarte aglomerată, unele camere umplîndu-se cu studenți pînă la refuz. Într-una locuiau nu mai puțin de douăzeci de studenți.

Cum stăteau ? Cum studiau ? Cum dormeau ? Sînt întrebări pe care și le-a pus și băiatul, fără a le găsi însă răspuns. Știa în schimb că o cameră nu costa mai mult de douăzeci și cinci de piaștri lunar, uneori ajungînd chiar la douăzeci, și în acest fel, fiecare student plătea doar un piastru pe lună.

Iată tabloul care ne înfățișează situația mulțimii de fii ai satelor care veneau la Cairo pentru a studia la Al-Azhar știința și religia. Din acestea ei luau atît cît puteau, dar o dată cu aceste cunoștințe, căpătau și diverse defecte fizice, morale ori ale minții.

Camera din dreapta celei în care locuia băiatul a rămas în prima săptămînă goală. Nu se auzea nici un zgomot și nici o mișcare dinspre ea. Studenții au început să se întrebe unii pe alții ce s-o fi întîmplat cu șeihul care a locuit-o înainte de post. Bănuiau că a renunțat la această casă pentru o alta. Dar într-o noapte de vineri, băiatul s-a trezit la auzul vocii lui Amm Hagi Ali, care străbătea întunericul, și la zgomotul bastonului ce lovea podeaua. A stat pe gînduri, așteptînd, ca de obicei, glasul muezinului. A chemat împreună cu el la rugăciune, în gînd, așa cum obișnuia să facă. Vocea s-a întrerupt, dar băiatul a continuat să se roage împreună cu cei ce la moschee își făceau rugăciunea la care veniseră unii din ei grăbiți și vioi, iar alții greoi și alene. Brusc, un glas ciudat, foarte ascuțit, trece prin peretele din spatele băiatului, ajungînd pînă la urechile sale și stîrnindu-i în suflet un fior care-l străbate din creștet pînă-n tălpi. Băiatul nu va uita niciodată glasul acela după cum niciodată nu-și va aduce aminte de el fără să rîdă, chiar dacă gravitatea împrejurărilor ar încerca să-i rețină zîmbetul. Era un glas caraghios. La început l-a umplut de spaimă, însă după aceea l-a făcut să izbucnească în-

tr-un rîs strident, pe care n-a mai putut să şi-l reţină, deşi se temea să nu-l trezească pe fratele său. „Al... Al... Al... Allah... Allah... Allah... e... e... e... Allah e ma... Allah e ma... Allah e mare !"

Asta a rostit glasul acela. La început nu i-a plăcut băiatului şi nu înţelegea ce vrea să spună. Dar glasul nu s-a oprit aici, la sfîrşitul preamăririi, ci a luat-o de la capăt încă o dată şi încă o dată, pînă cînd aceste sunete şi-au găsit loc în gura celui care se chinuia să le rostească, în atmosfera din jur, în urechile băiatului şi chiar în sufletul lui. Glasul de dincolo de zid a continuat după aceea cu recitarea surei *Al-Fatiha* şi băiatul şi-a dat seama că un om vrea să facă rugăciunea. A continuat să recite pînă cînd a ajuns la cuvintele lui Allah cel măreţ : „Ţie ne închinăm şi la tine cerem ajutor". La „aj..." s-a oprit fără a mai fi în stare să continue şi iată-l reluînd preamărirea ca mai înainte : „Al... Al... Al... Allah e... e... e... Al... Al..." Băiatul nu s-a mai putut stăpîni şi a izbucnit în hohote zgomotoase şi lungi care l-au trezit pe fratele său. Speriat, l-a întrebat pe băiat ce-i cu el. Acesta n-a reuşit să răspundă, dar nici nu mai era nevoie fiindcă răspunsul a venit din spatele peretelui. A izbucnit şi el într-un rîs înăbuşit, după care i-a spus băiatului pe un ton sec :

— Încet ! Ăsta e vecinul nostru, şeihul cutare. S-a întors şi acum îşi face rugăciunea de dimineaţă. E şafit.

Tînărul şeih s-a reîntors la tăcerea sa chemînd din nou somnul să-l cuprindă. Băiatul s-a stăpînit şi el, ascultînd în continuare glasul şeihului din camera vecină pînă ce, după multă osteneală, şi-a terminat rugăciunea. În sufletul băiatului şi-a făcut loc întrebarea : Ce-o fi în mintea acestui şeih şafit care nu-şi termină rugăciunea decît după o trudă de nesuportat ? Dimineaţa, şi-a luat inima în dinţi şi l-a întrebat pe fratele său despre el. A aflat că este puţin smintit şi că vrea să-şi întărească dorinţa de a se ruga dăruindu-se cu inima, sufletul şi conştiinţa lui Allah, în timpul îndeplinirii rugăciunii. „Cînd îl vezi ezitînd şi reluînd rugăciunea de la cap, să ştii că a simţit că ceva din cele lumeşti îi apare în faţă şi nu-i dă voie să se dăruiască lui Allah cu totul, atunci cînd îi rosteşte numele", i-a spus fratele său.

În rest, şeihul era foarte liniştit. Aproape că nu se simţea o mişcare în camera lui, în afara momentelor cînd făcea rugăciunea de zori. Băiatul a avut nevoie de multe zile pentru a se obişnui cu acest glas, pentru a-l asculta fără să-l podidească rîsul şi fără să-l compătimească pe şeihul pe care-l atinsese răul diavolesc.

După mulţi ani, băiatului nu i-au rămas de la acest şeih decît amintirea glasului său şi două întîmplări, la una din ele fiind chiar el martor, iar despre cealaltă vorbindu-i alţii. La prima, aşa cum am spus, a participat chiar băiatul după ce s-a făcut ceva mai mare, a învăţat mai multe şi a început să asculte lecţiile de retorică. A asistat o dată la lecţia acestui şeih şi l-a auzit explicînd vestita propoziţie „fiecare cuvînt are un loc precis faţă de vecinul său" din *Rezumare* [1]. Cîte s-au spus în jurul acestei propoziţii ! Şi în comentariile *Pe scurt*, *Detailat* şi *Foarte detailat* [2], şi în explicaţii, adnotări şi observaţii. Aşa încît era foarte limpede, nu era nimic de neînţeles în ea. Şeihul, ca şi alţii din breasla sa de la Al-Azhar, cînd a ajuns la ea, a explicat-o şi a discutat numeroasele comentarii pe marginea ei, depunînd atîta pasiune încît şi-a pierdut glasul şi puterile, iar pe frunte i s-au ivit broboane de sudoare. Misiunea ştiinţei, după cum se ştie, e povară grea, nu se ridică la înălţimea ei decît cei vrednici. Şi ce puţini sînt aceştia !

Băiatul s-a apucat să discute cu el pe marginea unor afirmaţii pe care le făcuse, aşa cum obişnuia să procedeze şi cu alţi profesori. Însă şeihul l-a pus la punct, obligîndu-l să tacă şi umplîndu-i în acelaşi timp sufletul de mînie, de dispreţ şi de ruşine. I-a retezat-o zicîndu-i :

— Termină cu astea, fiule ! Tu nu poţi să-nţelegi prea bine lucrurile astea. Tu înţelegi doar cojile alea la care te duci dimineaţa. Cît priveşte miezul, tu n-ai fost creat pentru el şi nici el pentru tine.

După aceste vorbe, şeihul a izbucnit în rîs şi o dată cu el şi studenţii. Băiatului i-a fost ruşine să plece ime-

---

[1] Lucrare de retorică alcătuită de Muhammad ibn Abd ar-Rahman al Qazuini (m. 1338).

[2] Comentarii la *Rezumarea* lui al-Qazuini.

diat de la lecție și a stat ca pe jar pînă cînd s-au ridicat cu toți să se ducă. Cojile la care făcuse aluzie șeihul și la care mergea băiatul dimineața erau lecțiile de literatură și mai ales *Cartea completă* a lui al-Mabarrad [1]. Din clipa aceea, pentru băiat șeihul n-a mai însemnat nimic, nici nu mai voia să-l vadă. Pînă atunci, îl iubise și-l respectase, dar din acel moment a devenit subiect pentru glumele cu care se amuza împreună cu semenii săi în zori înainte de lecția cojilor, ori la amiază după terminarea ei.

Cea de a doua întîmplare l-a făcut pe băiat să spună și mai multe glume și anecdote și să compună chiar niște epigrame pe seama șeihului. A fost o poveste foarte banală, fără nimic deosebit în ea. Dar ce lucru e mai simplu decît rîsul tinerilor ?

Avea șeihul nostru un fiu care nu dovedea prin nimic că ar fi cît de cît inteligent sau că ar fi fost născut pentru a deveni student. Și totuși, era student. Locuia împreună cu tatăl său în aceeași cameră, era liniștit și tăcut ca și el, bun vecin, asemenea lui. Într-o zi sau într-o noapte au venit în vizită la tatăl său un grup de prieteni de-ai săi. Tatăl a cerut fiului să le prepare cafea și acesta din urmă s-a întors cu cești după cîteva clipe. Șeihii le-au luat nerăbdători și-au sorbit din ele prelung, așa cum le era obiceiul și cu mult zgomot. Dar nici n-a apucat bine să le alunece pe gîtlej ceea ce sorbiseră, că au și dat totul afară, tușind pînă la desfigurare în încercarea de a se elibera de ceea ce voiseră să înghită. În vreme ce tușeau și se agitau disperați, saliva și zeama din cești li se prelingeau pe barbă și pe piept. De ce asta ? Fiindcă nu băuseră cafea adevărată, ci o zeamă amară preparată din tabacul de prizat. Băiatul, din greșeală, luase cutia cu tabac în locul celei cu cafea.

Ca urmare a incidentului de la lecția de retorică, băiatul l-a părăsit pe acest șeih pentru un altul, vecin de locuință cu el. Camera lui urma imediat după cea a șeihului smintit. Era și el tot șafit, dar nu era smintit ca

---

[1] Filolog arab clasic (826—898) a cărui principală operă, *Cartea completă*, conține o serie de texte religioase și literare din cele mai vechi epoci, însoțite de ample comentarii gramaticale și lexicale.

celălalt. Era omul cel mai liniştit, cel mai bun la suflet, cel mai serios, cel care vorbea mai puţin decît oricine. Băiatul nu-i auzea vocea decît atunci cînd răspundea la salutul lui sau al celorlalţi prieteni, care treceau pe lîngă el. După incidentul acela, chiar a doua zi, băiatul a început să meargă la lecţiile sale, care se ţineau sub cupola geamiei lui Muhammad-bek Abi az-Zahab. Băiatul cunoştea foarte bine această geamie. A audiat lecţii de gramatică şi de logică în toate colţişoarele ei şi aici s-au petrecut întîmplări despre care s-ar putea să amintim în această povestire a noastră.

La amiază, după lecţia cojilor, băiatul a venit aici, a urcat treptele pe care le cunoştea destul de bine, şi-a scos sandalele şi a trecut printre două cercuri de studiu pe care le ştia de multă vreme, apoi peste pragul de sub cupolă şi s-a oprit în cercul pe care-l conducea şeihul. A aşteptat cîteva clipe şi acesta a venit, ca de obicei, liniştit, l-a preamărit pe Allah, s-a rugat pentru profetul lui, apoi a început să citească ceea ce spunea autorul în legătură cu nedeterminarea cuvîntului de început şi cu particularităţile ei. A continuat pînă cînd a ajuns la versetul : „Satisfacţia lui Allah este şi mai mare“ [1]. Cu ajutorul autorului, al comentatorilor şi al celui care a făcut adnotările, a încercat să justifice nedeterminarea cuvîntului „satisfacţie“, folosindu-se de nişte expresii care băiatului nu i-au fost pe plac şi nu i-au lăsat de loc o impresie bună. Băiatul nu s-a putut împăca cu cele auzite şi a început o discuţie cu şeihul. Dar n-a apucat să termine că acesta l-a şi întrerupt cu vocea-i liniştită :

— Taci, fiule ! Allah să te ierte, iar pe noi să ne apere de relele tale şi ale altora ca tine. Să nu mai vii la lecţiile noastre fiindcă ne strici rînduiala. Du-te la cojile alea rătăcitoare, îndepărtate de calea cea bună, la care mergi în zori.

Studenţii au rîs. Băiatul nu mai ştia ce să facă de ruşine. Şeihul şi-a văzut mai departe de citirea şi explicaţiile sale, vorbind cu aceeaşi voce liniştită şi gravă. Băiatul stătea ca pe jar şi aştepta plecarea studenţilor.

---

[1] Coran, sura IX, *Revenirea sau imunitatea*, versetul 73.

O dată cu ei a plecat și el, înfuriat și mîhnit. De atunci a renunțat la lecțiile de retorică și tot restul anului n-a mai mers decît la lecțiile de coji, pînă la amiază, iar după aceea la biblioteca Bab al-Halq, pînă aproape de asfințit, cînd venea ora închiderii.

Băiatul nu știe nici acum dacă cei doi șeihi au fost înțeleși să-l alunge de la lecțiile lor sau a fost doar o pură întîmplare.

Dar povestind aceste două întîmplări aici, înseamnă s-o luăm înaintea evenimentelor. La asta ne-a dus vorbăria. Să ne întoarcem mai bine la „imobil" și la cei care-l locuiau, atunci cînd băiatul, la începutul studenției, s-a stabilit acolo.

X

LA CAPĂTUL DIN DREAPTA AL CORIDORULUI se afla o cameră locuită de o familie despre care băiatul n-a știut niciodată cum de-a ajuns și s-a stabilit acolo, înconjurată la dreapta și la stînga de știință și de studenți. Ar fi trebuit să locuiască la parter, în rîndul vînzătorilor și muncitorilor. Dar n-a făcut așa, ci a urcat unde se aflau știința, studenții, și profesorii lor și și-a găsit loc acolo, fără a face vreun rău cuiva și fără să-i pricinuiască vreun rău careva. N-avea de-a face cu nici unul dintre vecini.

Era străină în casa aceasta și străină era și de orașul Cairo. Dacă unul din membrii ei vorbea, după accent îți dădeai seama că au coborît din cel mai îndepărtat colț al Egiptului de Sus. Probabil, tocmai faptul că erau străini i-a adus la etaj și nu i-a lăsat să se oprească la parter. Toți locatarii de la etaj erau străini : un șeih din Alexandria, doi persani, studenți și profesori veniți din diferite regiuni ale Egiptului. Nu era nimic rău în faptul că această familie se stabilise aici. Cît îi privește pe locatarii de la parter — muncitori și vînzători — erau cu toți de fel din Cairo sau veniseră aici într-o vreme de care nici nu-și mai amintesc, așa de mult a fost. Deveniseră deci și ei cairoți, moștenind limba și obiceiurile acestui oraș.

Familia aceea se compunea doar din două persoane: o bătrînică ce trecuse de şaizeci de ani, căreia îi era prea greu dacă nu chiar imposibil, să-şi mai însuşească graiul vorbit în Cairo şi obiceiurile oraşului, şi fiul ei, un tînăr care trecuse de douăzeci de ani, dar nu avea încă treizeci. Cu scurgerea timpului, el putea să-şi însuşească graiul cairot şi să se adapteze la obiceiurile oraşului. Mama nu lucra nimic, aşa cum se întîmplă în general cu cei într-o situaţie ca a lor, care au lăsat Egiptul de Sus pentru a se muta la Cairo, într-o asemenea casă.

Nu făcea nimic pentru a-şi cîştiga cele necesare traiului, treaba fiind împărţită între cei doi astfel: băiatul trebuia să trudească toată ziua în stradă pentru a se întoarce seara acasă cu hrană, iar mama trebuia să aibă grijă de cameră şi să pregătească mîncarea.

Băiatul era vînzător ambulant. Dulciurile pe care le vindea şi le pregătea singur. Începea să lucreze din zori, iar aproape de amiază, ieşea în stradă cu ceea ce pregătise şi începea să-şi strige marfa colindînd cu ea străzile şi ulicioarele prin care-l purtau picioarele, mai aproape ori mai departe de casă. Nu se întorcea niciodată pînă nu-şi vindea marfa. Iarna vindea un fel de vată de zahăr care se chema gazl al-banat [1], iar vara un soi de îngheţată pe care o numea fie gelata, fie dondurma [2].

În vreme ce-şi pregătea marfa, băiatul era vesel şi cînta, sau cel puţin aşa voia să pară. Cînd termina, şi-o lua şi trecea cu ea liniştit, tăcut şi cu multă băgare de seamă, pe lîngă camerele noastre. Cobora pe scară şi, cînd ajungea în uliţă, vocea sa ridica în aer un cîntec plăcut şi fin, lăudînd bunătăţile pe care le purta, invitîndu-i pe băieţi şi fete să cumpere din ele. Socotea, probabil, că-i este permis să cînte numai cînd se afla în camera sa, dar îndată ce a ieşit din ea, trecînd pe lîngă camerele ulemailor şi studenţilor — reprezentanţi ai seriozităţii şi demnităţii — îi este oprit să facă treaba asta. Ajuns în stradă însă, aprecia că are voie să facă şi

---

[1] Torsătura fetelor.

[2] Gelata — îngheţată, în general (it. gelata); dondurma — un soi de îngheţată cu aromă de mentă (tc. dondurma).

el ceea ce fac toți vînzătorii : să-și laude bunătățile și să invite la ele trecătorii. Credea, probabil, că nu e bine să-și laude dulciurile pe care le pregătea sau să invite la ele atunci cînd trecea prin fața acestor camere, fiindcă locatarii lor sînt oameni serioși, care nu se preocupă de dulciuri și nu se simt atrași spre ele, oameni care sînt preocupați și sînt atrași doar de știință. Cel mai de crezut este că se înșela judecînd astfel. Se aflau printre locatarii „imobilului" și unii cărora le plăcea să audă laudele lui și doreau foarte mult gazl al-banat sau dondurma. Ar fi vrut să-l oprească și să facă ei safteaua, dar erau reținuți de la aceasta fie de rușine, fie de faptul că n-aveau nici o lețcaie.

Într-o zi, nu s-a mai auzit cîntecul acestui băiat. S-a întrerupt, și o dată cu el, și zgomotele pe care le scoteau obiectele în care-și ducea feluritele dulciuri, iar locul lor a fost luat de alte cîntece și alte zgomote. Camera a început să fie vizitată de niște femei, care la început chicoteau și rîdeau, iar apoi urlau de-a binelea, cîntînd și lovind în tobe. Viața studenților și ulemailor a devenit un calvar. Prietenul nostru se entuziasma însă la auzul acestui vacarm și-i plăcea nespus, umplîndu-i sufletul de bucurie. Îl făcea să-și aducă aminte de satul său în care răsunau aceleași tobe, aceleași strigăte de bucurie ale femeilor, aceleași cîntece. Toate astea îi plăceau nespus de mult și afla în ele o desfătare care-și avea egal, poate, doar în cîntările șeihilor cînd își predau lecțiile, deși erau două lucruri cu totul diferite unul de altul.

La aceste voci ale femeilor s-au adăugat mai apoi altele care durau vreme de un ceas în fiecare zi ; erau vocile hamalilor ce urcau scările, barînd, cu obiectele purtate spre această cameră, întregul coridor prin care se circula, care strigau unii la alții și se înjurau, mai în glumă, mai în serios. Femeile îi întîmpinau și luau lucrurile aduse de ei, în vreme ce loveau tobele ridicînd în văzduh strigăte de bucurie și cîntece. Probabil că vreo femeie de la parter se bucura și ea, auzind și privind ce se petrecea aici, amintindu-și de ziua nunții ei sau închipuindu-și-o pe cea care n-a venit încă, a nunții fiului sau fiicei sale. Așa se explică faptul că după ce a cîntat cu

aceste femei, a început să chiuie împreună cu ele, fără a-i cunoaşte pe cei cu nunta şi fără a avea vreo legătură cu ei. Bucuria se răspîndeşte foarte repede, la fel cum se răspîndeşte şi tristeţea de altfel ! Cît de molipsitoare sînt la egipteni şi una şi alta !

A venit şi ziua cea mare. Era o zi de joi. Ulemaii şi studenţii nu mai puteau îndura acest vacarm neîntrerupt care pe cei mai serioşi dintre ei i-a izgonit din camere şi chiar din casă, obligîndu-i să caute refugiu şi liniştea necesară pregătirii lecţiilor, la prieteni sau în moscheile oraşului. În ziua de joi, tărăboiul a devenit şi mai puternic, întrecînd ceea ce fusese mai înainte, ajungînd pînă în stradă. S-au ridicat corturi şi muzica a-nceput să cînte. Spre seară, au venit şi oameni de prin alte cartiere ; s-au veselit şi ei, au mîncat, şi au făcut unii altora urări şi au ascultat muzica. Băiatului, care stă la pîndă la fereastra sa, nu-i scapă nimic din ceea ce se petrece. A uitat de ştiinţă şi de ulemai, de Al-Azhar şi de oamenii săi, de mîncare şi de ceai, pierzîndu-se cu totul în această muzică pe care o auzea pentru prima dată la Cairo şi în feluritele cîntece, îngînate la începutul serii de lumea care era de faţă, iar cînd s-a făcut noapte de-a binelea, de şeihul profesionist.

În ce-i priveşte, fratele său şi prietenii lui au părăsit casa printr-o fugă „care nu e prea frumoasă“ [1]. Prietenul nostru în schimb, nu şi-a părăsit locul de la fereastră pînă noaptea tîrziu, cînd ar fi trebuit să iasă Amm Hagi Ali din cameră şi să spintece cu vocea şi loviturile bastonului întunericul nopţii. De data asta însă, nu s-a-ntîmplat aşa. Dar chiar dacă s-ar fi-ntîmplat, tot nu i-ar fi auzit nimeni vocea şi loviturile bastonului. Unde să mai fie şi pentru ele loc în acest tărăboi încîlcit care a alungat somnul din întregul cartier, în mijlocul acestui vuiet care acoperă totul, înconjurat de chiuiturile care dansau în jurul lui, dacă se poate spune că şi chiuiturile dansează. Apoi, încet-încet, s-a lăsat liniştea nopţii, întinzîndu-şi braţele întunecoase şi largi peste toate din

[1] Prescurtare a unui verset coranic (Sura LXXIII, *Acela care se înveseleşte*, versetul 10).

jur. Lămpile s-au stins, şi o dată cu ele şi vocile. Strecurîndu-se tiptil, ca un hoţ, a venit şi somnul, cuprinzîndu-i în braţe pe toţi cei din cartier cu excepţia prietenului nostru, care a continuat să rămînă la fereastră, pe gînduri. În jurul său dansa această veselie atotcuprinzătoare şi agitată. Dar iată-l revenindu-şi din visare la auzul unei voci care vine de undeva de pe aproape şi-i spune că noaptea e pe sfîrşite şi că rugăciunea e mai bună decît somnul. O fi ea rugăciunea mai bună decît somnul, dar băiatul n-a închis ochii nici o clipă. Cu toate astea, se ridică şi se spală pentru rugăciune, iar atunci cînd muezinul cheamă la ea, o face imediat. Apoi s-a învelit cu pătura şi s-a întins pe covorul său vechi, uitînd de sufletul său ori sufletul său uitînd de el, fără să-şi mai amintească unul de altul decît atunci cînd soarele s-a ridicat de-a binelea pe cer şi în uşă a început să bată din răsputeri Amm Hagi Ali, strigînd cunoscutele cuvinte : „Ei, ăştia ! Ei, voi ăştia !“

XI

DESCRIEREA ACESTEI LOCUINŢE AR RĂMÎNE neterminată şi n-am avea o imagine completă a mediului în care a trăit băiatul în primii ani ai şederii sale la Cairo, dacă n-am aminti şi de unele persoane care locuiau în acest „imobil“, deşi nu păreau c-ar fi din locatarii lui, şi de altele, care, dimpotrivă, veneau doar din cînd în cînd în vizită, dar parcă ar fi fost locatari ai lui. Printre cei care păreau străini de casă era şi şeihul acela trecut de cincizeci de ani, care s-a zbătut cît l-au ajutat puterile să-şi însuşească ştiinţa şi să dobîndească gradul. N-a reuşit să cîştige decît foarte puţin din ea, iar cînd s-a prezentat pentru obţinerea gradului a fost respins. Deşi foarte lovit, el nu şi-a pierdut cu totul nădejdea. Cu trupul, se afla în această casă, dar sufletul îi era cu totul în altă parte. Îi era ruşine să se întoarcă învins în satul din care plecase şi a rămas la Cairo, acolo unde încercase cu multă trudă şi strădanie să se apropie de ştiinţă. Conducea treburile familiei, care se afla în sat,

de la distanță, mergînd acolo joi seara și întorcîndu-se sîmbătă dimineața. Avusese noroc de bunăstare și o viață fericită. Ducea printre studenți un trai asemănător cu cel al bogătașilor printre sărăcimea satului. Își mobilase camera cu lucruri alese și, aproape tot timpul, stătea în ea străduindu-se să facă lumea să-și închipuie că citește și studiază, că știe tot ce se învață la Al-Azhar și nu mai are nevoie să meargă la cursuri pentru a-i asculta pe șeihi. Dacă ar fi avut și el parte de mai mult noroc și soarta ar fi fost mai bună cu el, ar fi acum șeih, ar ține lecții și ar sta studenții buluc și-n jurul lui ! Pe cei mai mulți dintre șeihi îi cunoștea : ascultaseră împreună, pe cînd erau studenți, lecțiile șeihului al-Imbabi și merseseră împreună în vizită la șeihul al-Așmuni. Norocul însă a fost bun doar cu ei, pe el nedreptățindu-l. Au devenit profesori, în vreme ce el a rămas mai departe în această „stare între două stări“ [1], nici student, nici profesor.

A avut grijă, în schimb, să-și însușească și el cele mai multe dintre deprinderile profesorilor. Nu lua parte la lecții alături de prietenii lui tineri și nici atunci cînd se citea vreo carte. Cînd îl întîlnea, îi privea și le vorbea de sus, dîndu-și aere. Uneori mergea la ei la un ceai sau la o masă ori îi invita la el, dar, ca de obicei, le vorbea pe același ton sfătos și plin de emfază. Nu despre știință vorbea însă, ci despre ulemai, pe cei mai mulți dintre ei bîrfindu-i fără reținere și doar pe foarte puțini lăudîndu-i destul de moderat. Le vorbea despre bani și despre cheltuirea lor chibzuită, despre poziția pe care o are printre săteni și despre renumele său în rîndul oamenilor de la merkez [2] și din întreaga regiune și despre frații lui care supravegheau aratul și semănatul. Le povestea, de asemenea, despre fratele acela al lui, deștept și cult, care avusese parte de foarte multă istețime, dar de foarte puțin noroc. Allah nu l-a ajutat să obțină certificatul de școală primară decît aproape cînd avea douăzeci de ani.

---

[1] Cele două stări ar fi, în concepția curentului raționalist al islamului, credința și necredința. Autorul întrebuințează expresia în sens ironic aici.

[2] Unitate administrativă în Egipt.

Nu pentru c-ar fi fost incapabil sau prost, ci numai fiindcă nenorocul îi stătea împotrivă. Ceilalţi din familie au luat hotărîrea să pornească la luptă împotriva nenorocului. Tatăl său a hotărît să învingă cu orice preţ nenorocul, să-l ajute pe fratele acesta să iasă din anonimat şi să se ridice la un rang înalt ; a hotărît să-l bage la şcoala militară pentru a deveni un ofiţer curajos, împodobindu-şi umărul nu doar cu o stea, ci cu două sau chiar mai multe.

Dar nenorocul a fost mai puternic decît şeihul şi familia sa. Băiatul a fost respins pentru înfăţişarea-i care n-a plăcut examinatorilor. Şeihul, înfuriat şi mai mult, n-a renunţat totuşi la ideea de a învinge. Vorbea despre toate astea cu o voce care, cînd se întrerupea, cînd nu se mai oprea. Se întrerupea doar atunci cînd locul ei îl lua zgomotul făcut de narghileaua pe care i-o aducea un cafegiu dimineaţa, seara sau chiar cînd era noapte de-a binelea. Adesea şi-o pregătea el singur, iar alteori i-o pregătea servitorul său, căci avea şi un servitor. Această narghilea îi uimea pe prieteni, dar admiraţia pentru bogăţia lui, care-şi făcuse loc în sufletele lor, era amestecată cu dispreţul pentru ignoranţa pe care o dovedea şi cu anecdotele care circulau pe seama prostiei lui.

Prietenul nostru nu va uita cum într-o zi, vrînd să scape de o parte din mobila lui cea veche, pentru a-şi cumpăra alta mai bună şi mai frumoasă, a oferit-o spre vînzare acestor studenţi. Toţi au refuzat s-o cumpere, în afara fratelui său. A cumpărat un dulap care se compunea din două piese, aşezate una peste alta. Partea de jos avea două uşi masive. Sus, tînărul şeih îşi păstra hainele, iar jos cărţile care nu erau legate şi care n-ar fi fost prea frumos să se afle la vedere. Într-un loc, înlăuntru, şeihul îşi ţinea bunătăţile pe care-i plăcea să le păstreze şi din care mînca numai el. În această parte de jos mai erau şi două sertare în care tînărul şeih păstra, în neorînduială, diferite hîrtii şi banii care-i soseau la începutul fiecărei luni. Îi lăsa în acest sertar, luînd în fiecare zi o anumită sumă. Cheile de la sertare le purta toată vremea în buzunar. Partea de sus avea şi ea, de asemenea, două uşi, însă din sticlă. Ea a fost destinată cărţilor legate, al

căror aspect încîntă ochiul celui care privește, stîrnindu-i în suflet bucurie și mulțumire.

Șeihul a cerut o sumă destul de mare pentru acest dulap și s-a tocmit îndelung asupra prețului, fiindcă era din lemn de nuc. Cu toate astea, fratele prietenului nostru tot l-a cumpărat. Bineînțeles că după aceea ei au avut de îndurat multe lipsuri. Prețul a fost plătit în rate, luate din mica sumă lunară ce le venea din sat. A trebuit, după aceea, să cumpere cărți, să le lege și să le aranjeze în spatele geamului așa fel încît să i se vadă numele, cu care împodobise cotoarele lor. Toate astea se rupeau din suma lunară, cei doi fiind nevoiți să-și restrîngă rația. În cele din urmă, aceasta a devenit insuficientă pentru a face față la toate cheltuielile. Banii din sertar se împuținau văzînd cu ochii, și-au început cu insistențele asupra tatălui lor să le mărească tainul și să le mai adauge din cînd în cînd și cîte ceva pe deasupra.

Cumpărarea acestui dulap a înfrumusețat pe de altă parte și viața băiatului, umplîndu-i sufletul de bucurie. Tînărul șeih avea o ladă lungă pe care prietenul nostru o știa încă din copilărie. Pe atunci, mamă-sa păstra în ea lucrurile cele mai de preț, la care ținea cel mai mult. Lada avea un capac puțin bombat care, cînd era ridicat, lăsa să se vadă cît de adîncă este. Băiatul socotea că trebuie să fie foarte mare. Își amintește de cele două chichițe în care mamă-sa își ținea podoabele. Într-o zi, băiatul a observat că lada nu mai este la locul ei și n-a mai dat de ea. Adesea, se juca împreună cu surorile în jurul ei sau el stătea sus pe ea turcește, în vreme ce surorile stăteau în aceeași poziție pe podea, ascultînd povestirile lui sau spunînd ele diverse povestiri.

Așadar, într-o zi a observat că lada nu mai este la locul ei și nici n-a mai dat de ea. Fusese dusă pe malul Nilului, iar de acolo a fost urcată pe o corabie și trimisă la Cairo. Acolo, a primit-o tînărul șeih pentru a-și ține în ea hainele și cărțile pentru care n-avea alt loc. Băiatul s-a întristat la dispariția ei, fiindcă de atunci a fost nevoit să stea și el turcește tot pe jos, în vreme ce povestea surorilor sale sau asculta ceea ce spuneau ele.

Cînd a venit și el la Cairo, dorea tare mult să atingă lada, să se așeze pe ea ori să mîngîie lemnul neted din care era făcută. Dar lada era departe de ungherul în care stătea, așezată într-un alt colț al camerei, la care era greu de ajuns. Cînd a fost cumpărat dulapul și șeihul cel tînăr și-a mutat hainele și cărțile în el, lada nu mai avea pentru el vechea importanță și, ca atare, a fost mutată din cameră într-un loc neînsemnat de pe coridor, la stînga cum ieșeai. Tînărul șeih i-a spus băiatului :

— O să-ți ții în lada asta țoalele și, cînd o să-ți poți și tu cumpăra cărți, o să le pui și pe ele tot acolo.

Din clipa aceea, în timpul zilei, băiatul nu mai stătea în cameră, în colțișorul său, ci ieșea lîngă ladă, sprijinindu-se cu spatele de zid și cu cotul de ea, sfiindu-se să se urce deasupra, dar așteptînd orice ocazie pentru a face acest lucru sau pentru a se putea juca acolo. Ridica uneori capacul, ducîndu-și mîna la o chichiță sau la cealaltă, dar fără a găsi nimic în ele. Deseori, se apleca deasupra puținelor vesminte aruncate pe fundul ei, răscolindu-le și bucurîndu-se ca și cînd ar fi ascuns o taină pe care n-o împărtășea nimănui. Dar zilele treceau, după ele veneau altele și, încet-încet, lada s-a umplut cu cărți.

Mai locuia încă un om în acest „imobil" dar ca și cînd ar fi fost străin de el și de locatarii săi, deși de unii din acești studenți era apropiat, iar de alții îl lega chiar o prietenie curată. Era scurt de vedere, nu vedea decît foarte aproape. În schimb, era lung la trup și mult mai lungă era vremea de cînd stătea ca „student" la Al-Azhar și de cînd locuia în acest „imobil". S-a străduit cît a putut să-nvețe, dar știința a stat cît a putut mai departe de el. Nu era străin doar printre studenți, ci și printre cărțile care-i umpleau camera. A asistat la lecții și i-a audiat pe șeihi pînă cînd, pierzîndu-și orice nădejde, s-a închis în camera sa, fără a o mai părăsi decît pentru a-și vizita unul sau altul dintre prietenii care locuiau în același „imobil". Ei erau așa de absorbiți de știința și de lecțiile lor, că uitau pînă și de vizite. Avea o inimă bună, un suflet larg, vorbea frumos, își respecta totdeauna cuvîntul dat, era săritor la nevoie și păsuitor cu prietenii care nu-i puteau înapoia la vreme datoriile.

Îşi aminteau de el fiindcă-l iubeau. Îl vizitau fiindcă discuţiile cu el îi înveseleau şi-i amuza compania lui. Nu era în stare să se despartă de Cairo şi nici de acest „imobil", deşi îşi luase orice gînd de la ştiinţă şi de la obţinerea gradului. Umbla prin Cairo, unde-l duceau treburile sale. Nu era nici student nici ţăran, ci era ceva între una şi alta. Deseori îl vizitau rude sau consăteni care-i aduceau în permanenţă provizii din sat. Alerga imediat şi-i invita în camera sa pe prieteni sau le ducea în camerele lor cîte ceva din ceea ce primea. De aceea, aveau amintiri plăcute despre el şi nu puteau spune decît vorbe frumoase pe seama lui. După ce s-au despărţit şi fiecare a apucat drumul său în viaţă, ştirile despre el s-au întrerupt, dar întotdeauna şi-au amintit despre el elogiindu-l.

Mai locuia în acest „imobil" încă cineva. Acest cineva nu stătea într-o cameră sau într-un loc anume şi de aceea nu era uşor să-l întîlneşti ori să stai de vorbă cu el. Tinerii vorbeau despre el doar arareori şi atunci în puţine cuvinte şi în şoaptă. Discuţiile acestea erau imediat urmate de un rîs uşor, întrerupt şi reţinut de ruşine.

El nu primea, ci numai făcea vizite. Nu venea singur, ci împreună cu altcineva. Şi nu făcea vizitele ziua, nici la căderea serii şi nici în timpul veghei, ci doar la miezul nopţii, cînd era somnul mai adînc.

Vizita lui plăcea la început, dar urmările ei erau amare. Cei cu care se întîlnea erau expuşi unor chinuri grele după aceea. Sufletele le erau chinuite numai uneori, dar ştiinţa şi trupurile lor aveau întotdeauna de suferit, după vizitele sale. Uneori erau expuşi îmbolnăvirii, iar alteori, mai ales iarna, răcelii.

Printre tinerii noştri, acest cineva era numit Abu Turtur. Şi el nu era altul decît diavolul care venea la cîte unul din ei noaptea tîrziu, după ce-l cuprindea somnul, iar atunci cînd îl părăsea, băiatul se trezea înspăimîntat, sufocat, recunoscîndu-şi păcatele şi aştepta, neştiind ce să facă, pînă cînd se iveau zorile. Atunci, sărea grăbit şi speriat din pat, dornic de a ajunge cît mai curînd la lecţia din zori. Vara era foarte simplu, uşor de suportat; căci ce poate fi mai uşor şi mai plăcut decît să te afunzi în bazinul cu apă rece dintr-o moschee

sau să-ţi torni pe cap dintr-o cană pentru a îndeplini regulile spălatului aşa cum au fost ele înscrise în cărţile de fiqh ?! Dar ce chinuri dacă Abu Turtur te vizita într-o noapte de iarnă ! Atunci nu găseai timp pentru a fierbe apa sau poate nu dispuneai de banii necesari pentru a merge la o baie din acelea publice. Destul că Abu Turtur îţi răpea timpul ; să-ţi mai ia şi banii, asta era prea de tot !

Băiatul trebuia să plece la Al-Azhar, să asculte lecţia şi deci, atît sufletul cît şi trupul trebuia să-i fie curate. Îşi turna în grabă apă rece pe tot corpul, după care alerga către Al-Azhar. Mai bine s-ar afunda în bazinul dintr-o moschee oarecare ! Asta nu i-ar cere nimic în afară de faptul că ar îngheţa şi ar tremura. În casă, apa se cumpăra şi nu trebuia folosită decît pentru băut sau pentru nevoi stricte. Dar chiar şi pentru aceste nevoi trebuia s-o consumi tot cu mare economie.

Abu Turtur îi vizita pe tinerii aceia foarte des. Stătea ascuns în colţul acela din capătul de sus al scării, de parcă n-ar fi auzit că băieţii sînt ocupaţi cu învăţătura şi cititul. Dacă ei îşi părăseau ocupaţiile în legătură cu ştiinţa sau cărţile pe care le citeau, pentru a se întîlni cu şeihul care locuia la capătul din stînga al „imobilului" sau cu omul acela care locuia exact în partea opusă, hop ! şi Abu Turtur peste ei, fără ca cineva să-l vadă, să-l audă ori să-l simtă. Se strecura şi sărea pe umerii şeihului sau ai acelui om, ori punea stăpînire pe ei, adresîndu-se, prin vocea şi limba lor, stîrnind în sufletele şi mintile tinerilor acele gînduri urîte de la care cărţile îi ţineau departe. Cînd se despărţeau de şeih sau de acel om, Abu Turtur îşi alegea victima căreia îi făcea vizita ruşinoasă şi păcătoasă la miezul nopţii.

Deseori, Abu Turtur stătea la pîndă în colţul său de la capătul de sus al scării, iar cînd fata aceea urca la etaj pentru a-i aduce unuia dintre studenţi rufele curate sau pentru a lua de la altul rufe pentru spălat, o însoţea şi el, fără ca cineva să-l vadă, să-l audă ori să-l simtă. Cînd ea intra la unul din băieţi, Abu Turtur se preschimba într-o privire pe care o arunca pieziş ochii ei, într-un cuvînt pe care-l rostea, într-un zîmbet care-i apărea pe buze sau într-o mişcare oarecare a mîinii.

Fata pleca şi o dată cu ea şi Abu Turtur : nevăzut, neauzit, fără să fie simţit. Nu însă înainte să fi dat o întîlnire acelui băiat, pentru cînd se va lăsa noaptea şi-l va cuprinde somnul. Adesea, Abu Turtur se dovedea mult mai iscusit şi mai viclean. Nu se mai obosea să urce pînă la capătul de sus al scării, ci se strecura pe neobservate, pierzîndu-se printre femeile de la parter, care se certau, rîdeau sau discutau cu voci ridicate, pe care le făcea să capete în fiecare zi o altă intonaţie. Abu Turtur se preschimba într-o esenţă plăcută care-şi făcea loc într-una din aceste voci sau mişcări ce se ridicau şi astfel ajungea la unul dintre băieţii de la etaj. Îl părăsea, după ce-i arunca o provocare în suflet şi-i dădea întîlnire pentru cînd se va lăsa noaptea şi-l va cuprinde somnul.

Deci, viaţa acestor studenţi acasă şi la Al-Azhar nu era doar puritate şi ştiinţă. Şi nici viaţa prietenului nostru, care se afla mereu printre ei, nu era numai puritate şi ştiinţă. Deseori erau vizitaţi de Abu Turtur care le aducea o suferinţă dulce şi amară. Băiatul auzea în povestirile lor ceva care-i stîrnea gînduri ciudate.

XII

ÎN ACEST „IMOBIL" S-A STABILIT BĂIATUL ŞI într-un astfel de mediu a trăit. Cunoştinţele despre viaţă şi problemele ei, despre oameni şi moravurile lor, pe care le-a dobîndit în acest mediu, sînt poate la fel de însemnate ca cele pe care le-a dobîndit în mediul azharit, unde a studiat dreptul, gramatica, logica şi dogmatica.

După numai două sau trei zile de la sosirea lui în această casă, fratele său l-a şi dat în grija unui profesor, care chiar în vara aceea obţinuse gradul, şi acum, pentru prima oară în viaţa lui, se afla în acest post. Avea vreo patruzeci de ani sau ceva mai puţin. Era cunoscut pentru meritele şi inteligenţa sa. Se străduise să învingă soarta şi reuşise. Victoria sa nu era însă pe măsura a ceea ce i s-ar fi cuvenit ; gradul doi, pe care-l obţinuse, era o

izbîndă, într-adevăr, dar faptul că nu luase chiar gradul întîi era socotit ca o nedreptate. Toată inteligența lui se mărginea însă numai la știință; dincolo de ea, în viața de zi cu zi, era cu totul și cu totul nepriceput. Prietenii săi, studenți și savanți, îi cunoșteau pasiunile materiale și știau că pentru ele era în stare să facă orice. Ceea ce-l împingea la aceasta nu erau lipsurile și nici viciul, ci numai caracterul. Mînca foarte mult și i se dusese vestea că e în stare să facă orice pentru carne, că nu se poate lipsi de ea nici măcar o singură zi, decît cu foarte mare trudă.

Avea o voce cu totul aparte: hodorogită, spartă; silabisea cuvintele, deși ele se îngrămădeau unele peste altele. Cînd vorbea, deschidea gura mai mult decît ar fi fost nevoie. Interlocutorul său rîdea imediat ce-l auzea, apoi îi imita răceala vocii și hodorogeala ei, precum și felul în care deschidea gura.

Cum a obținut gradul de ulemă, a și alergat la blazonul acestora, îmbrăcînd imediat mantaua. De obicei, ulemaii îmbrăcau mantaua după ce trecea cîtăva vreme de la obținerea gradului, cînd deveneau cunoscuți în cercurile științifice și își cîștigau mai ușor traiul.

El, în schimb, s-a grăbit s-o îmbrace imediat. Bineînțeles, studenții, prieteni de-ai săi, și șeihii, foștii lui profesori, au rîs pe seama sa. Faptul că îmbrăca mantaua, dar mergea în sandale, fără să-și pună ciorapi, fie pentru că nu avea, fie pentru că nu voia, stîrnea mai multe glume și făcea să se rîdă mai mult pe seama lui. Cînd mergea pe stradă, de-abia își tîra picioarele și se mișca anevoios, împrumutînd ținuta serioasă a ulemailor și măreția științei. Imediat ce pășea pragul Al-Azharului părăsea seriozitatea și prestanța și începea să alerge de-a binelea.

Băiatul a făcut cunoștință cu picioarele lui înainte de a-i auzi vocea. Cînd a venit pentru prima dată la lecție, alergînd așa cum îi era obiceiul, s-a împiedicat de băiat și era cît pe ce să cadă. Picioarele-i goale, cu pielea lor aspră, au lovit mîna băiatului și puțin a lipsit să nu i-o rupă. A mers la stîlpul acela de care și-a sprijinit pentru prima oară spatele; stîlpul la care rîvnise atît de mult.

Era la fel cu ceilalți de seama lui din vremea aceea : priceput în privința științelor azharite, dar revoltat împotriva metodelor folosite pentru predarea lor. Învățăturile profesorului imam îl influențaseră, dar nu puseseră stăpînire cu totul pe el. Nu era nici înnoitor pur, dar nici conservator pur, ci era ceva între unul și altul. Dar ajunge și atît, pentru ca șeihii să privească la el chiorîș, cu un fel de suspiciune, dar în același timp cu compătimire. Înainte de a începe prima sa lecție, o lecție de drept, le-a spus elevilor că el nu le va citi *Scările succesului* din *Lumina explicării* [1], așa cum făceau de obicei șeihii cu elevii începători, ci îi va învăța dreptul la fel de bine fără să pornească de la o anume carte. Trebuia doar să asculte la el, să înțeleagă ceea ce le spunea și să-și noteze ceea ce le era necesar. Astfel și-a făcut lecția și a fost foarte interesantă și plină de conținut. Aceeași metodă a aplicat-o și la gramatică ; nu le-a citit elevilor din *Comentariul lui al-Kafraui*, nu i-a învățat cele nouă moduri în care se citesc cuvintele „în numele lui Allah cel milostiv și bun", nu le-a vorbit nici despre nume, verb sau particulă, iar lecția a fost foarte ușoară și destul de interesantă pentru ei.

În timpul ceaiului de după-amiază, băiatul a fost întrebat despre ce le-a spus profesorul de drept și de gramatică. Cînd a povestit ce ascultase, fratele său și prietenii acestuia au fost mulțumiți de șeih și au lăudat metoda folosită de el. Băiatul mergea cu regularitate la aceste două lecții, dar nu după prea multe zile, a-nceput să se întrebe cînd o să intre și el la Al-Azhar ca student adevărat, înscris în registre și cataloage. Pe atunci nu era încă nimic ; era un băiețaș oarecare și frecventa cele două lecții, iar după rugăciunea de zori, fiindcă trebuia să-l aștepte pe fratele său, era nevoit să asiste și la lecția de hadis.

Dar iată că a sosit și ziua mult așteptată. După lecția de drept, băiatul a fost anunțat că va fi supus unui examen, pentru a se vedea dacă știe pe de rost *Coranul*.

---

[1] Manual de drept, compus de profesorul aș-Șurunbulali, de la Al-Azhar, în secolul al XVII-lea.

Semăna cu un fel de pregătire pentru intrarea la Al-Azhar. Nu fusese înştiinţat din timp şi nu se pregătise în mod special pentru acest examen. Dacă ar fi ştiut, ar mai fi citit şi el *Coranul* o dată-de două ori înainte de examen. De cînd venise la Cairo, nici nu-i trecuse prin cap să se uite peste el. Aflînd că peste o oră va merge la examen, de emoţie, inima a început să-i bată mai tare ca de obicei. S-a îndreptat către colţul orbilor, unde se ţinea examenul, cu sufletul plin de teamă şi de nelinişte. N-a apucat să se apropie bine de cei doi examinatori şi emoţiile i-au dispărut, dar inima i s-a umplut de durere şi l-au năpădit gînduri chinuitoare, pe care nu le va uita niciodată. A aşteptat pînă cînd cei doi examinatori au terminat cu băiatul dinaintea lui şi l-a auzit pe unul din ei adresîndu-i-se cu nişte cuvinte care i-au izbit auzul şi i-au rănit sufletul : „Poftim, orbule !"

Dacă fratele său nu l-ar fi apucat de braţ şi nu l-ar fi tîrît către cei doi examinatori, măcar că nu i-a spus nici o vorbă, nu şi-ar fi dat seama că lui i-au fost adresate aceste cuvinte. Se obişnuise cu familia sa care se purta atent cu el, evitînd să pomenească de această nenorocire în prezenţa lui. Preţuia această purtare, deşi nu uita nici o clipă că e orb şi nu l-ar fi deranjat dacă cineva i-ar fi amintit de acest lucru. Cînd a ajuns în faţa celor doi examinatori, aceştia i-au cerut să recite sura *Peştera*. Cum a început, l-au şi întrerupt, cerîndu-i să recite sura *Păianjenul*. După primele versete însă, unul dintre examinatori, i-a zis :

— Du-te, orbule ! Allah să-ţi ajute !

Băiatul a rămas mirat de acest examen care nu reprezenta nimic şi în care nu se puteau constata cunoştinţele cuiva. Se aştepta să fie examinat cel puţin aşa cum îl examinase tatăl său. A plecat mulţumit pentru succesul pe care l-a avut, dar înfuriat pe cei doi examinatori, dispreţuind în acelaşi timp modul lor de a examina. A ieşit fratele său cu el, au trecut pe lîngă cîţiva stîlpi şi acolo i-a oprit un măturător sau „supraveghetor", cum i se zicea pe atunci. A apucat mîna dreaptă a băiatului, i-a prins în jurul încheieturii un fir de aţă ale cărui capete erau prinse cu o bucată de plumb pe care era aplicat un sigiliu şi i-a spus :

— Du-te, Allah să-ţi ajute !

Băiatul n-a priceput ce-i cu aţa asta, însă fratele său i-a explicat că va rămîne cu ea la încheietura mîinii vreme de o săptămînă, după care va trece pe la doctor. Acesta îi va face un control medical, îi va aprecia vîrsta şi-i va face, preventiv, o injecţie, împotriva vărsatului.

S-ar fi cuvenit să se bucure că poartă la mînă această aţă, care dovedea că e candidat la intrarea în Al-Azhar şi că trecuse de un obstacol. Îl urmăreau însă cuvintele cu care i se adresase examinatorul acela, la venire şi la plecare. Şi-a petrecut şi săptămîna aceea la fel ca pînă atunci : se trezea o dată cu glasul lui Amm Hagi Ali, pleca la Al-Azhar o dată cu zorile, se întorcea de acolo după lecţia de drept, pleca din nou la amiază şi iarăşi se întorcea, după lecţia de gramatică. Rămînea în continuare şi dormea în colţişorul său pînă cînd chemarea muezinului îl anunţa că rugăciunea e mai bună decît somnul şi-l invita din nou la Al-Azhar. A venit şi ziua controlului medical. A plecat cu teamă în suflet că şi doctorul i se va adresa la fel ca examinatorul acela. Dar doctorul nu l-a strigat în nici un fel, fiindcă el nu striga pe nimeni. L-a împins fratele său înăuntru, iar doctorul i-a luat braţul, a tras cîteva linii pe el şi a spus doar : „Cincisprezece". Băiatul a devenit student la Al-Azhar deşi avea doar treisprezece ani şi nu cincisprezece, cum spusese doctorul şi cum ar fi trebuit să aibă pentru a fi primit acolo. Şi-a desfăcut firul de aţă de la mînă şi s-a întors acasă cu o îndoială dureroasă şi dulce în suflet, provocată de siguranţa celor doi examinatori şi de sinceritatea doctorului.

XIII

VIAŢA ACEASTA ERA GREA ŞI PENTRU BĂIAT şi pentru fratele său. Primul găsea că e puţin atît cît învaţă şi ar fi dorit să participe la mai multe lecţii, să se iniţieze în mai multe domenii ale ştiinţei. Singurătatea din cameră, care urma după lecţia de gramatică, îi deve-

nise de nesuportat şi dorea, dacă ar fi fost cu putinţă, să se mişte, să vorbească mai mult şi cu mai multă lume. Al doilea găsea în obligaţia de a-şi conduce fratele de acasă la Al-Azhar şi de acolo înapoi, în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară, o povară deosebit de grea. Şi lui îi venea greu să-l lase pe băiat singur cea mai mare parte din timp, dar nu putea face altfel. Nu era nici posibil şi nici nu s-ar fi cuvenit ca el să-şi neglijeze studiile şi prietenii, să rămînă cu lecţiile în urmă, pentru a sta în cameră să ţină de urît fratelui său.

Nici unul din ei n-a împărtăşit însă celuilalt ce simte şi ce gîndeşte. E foarte posibil că prietenilor săi le-a vorbit despre această situaţie nu o singură dată. Dar într-o noapte, s-a întîmplat ceva ce trebuia să se întîmple şi să ducă la limpezirea lucrurilor. Însă nici atunci nu şi-au spus nimic unul altuia.

Grupul a fost invitat să-şi petreacă seara la un prieten sirian, care nu locuia în „imobilul" lor şi nici pe aproape prin cartier. Au acceptat invitaţia. Ziua s-a scurs ca de obicei : au asistat la lecţia profesorului imam, iar după rugăciunea de seară s-au întors acasă pentru a-şi lăsa genţile şi hîrţoagele pe care le purtau cu ei.

Tînărul şeih l-a pregătit pe fratele său pentru culcare, aşa cum făcea în fiecare noapte, şi după ce a stins lampa, l-a părăsit. Nici n-a ajuns însă la uşă că băiatul, biruit de tristeţe, şi nemaiputîndu-se stăpîni, a izbucnit în plîns.

Mai mult ca sigur că plînsul a ajuns şi la urechile tînărului, însă el n-a renunţat la petrecerea care fusese stabilită, ci a închis uşa şi şi-a văzut de treabă. Băiatul a plîns cît a plîns, după care, încet-încet, s-a liniştit. A urmat povestea din fiecare noapte : n-a putut dormi decît după ce s-a întors fratele său. Dimineaţa, după lecţia de drept şi după dejun, fratele i-a dat fel de fel de dulciuri pe care le cumpărase cînd se întorsese de la petrecere. Ştiau amîndoi ce se întîmplase, dar n-a adus nici unul nici celălalt vorba despre asta.

A trecut o zi şi încă una, după care tînărul şeih a primit o scrisoare de la Hagi Feiruz. A deschis-o şi a parcurs-o în fugă, apoi i-a spus fratelui său, punîndu-i mîna pe umăr, cu o voce plină de duioşie şi bunătate :

— De mîine n-o să mai stai singur în cameră. O să vină și vărul tău și-o să ai în el un prieten și tovarăș. Va fi și el student.

XIV

ACEST VĂR, FIUL MĂTUȘII DUPĂ MAMĂ, fusese tovarășul copilăriei lui și-i era un prieten drag. Adesea, venea din satul din partea de sus a regiunii unde locuiau și rămînea la ei cîte o lună sau chiar mai multă vreme. Se duceau împreună la școală pentru a se juca, ori la moschee pentru a face rugăciunile. Seara, se întorceau acasă și citeau povestiri sau basme, își continuau joaca ori ieșeau și se plimbau pe lîngă duzii de pe malul canalului al-Ibrahimiya. Își împărtășeau, din cînd în cînd, speranțele și visele. Își făgăduiseră că vor merge împreună la Cairo, pentru a studia la Al-Azhar.

Vărul lui mai coborîse și altădată din satul său, spre sfîrșitul verii, cu banii și cu proviziile pregătite de mamă-sa, încrezător că va pleca împreună cu prietenul nostru la Cairo, pentru a studia. Așteptaseră amîndoi cu nerăbdare clipa plecării; amîndoi împărțiseră supărarea și tristețea și gustaseră amarul plînsului, atunci cînd familia, sau mai bine zis, tînărul șeih, socotise că n-a venit încă vremea ca ei să plece la Cairo. Se despărțeau iarăși și prietenul său pleca din nou la maică-sa, trist și abătut.

Așadar, n-avem nici un motiv să ne mirăm că prietenul nostru a sărit în sus de bucurie la aflarea acestei vești și a petrecut toată seara în mare veselie, gîndindu-se numai la ziua următoare. S-a lăsat noaptea și din nou camera s-a cufundat în beznă, însă băiatul n-a mai auzit de data aceasta nici un glas și nici o șoaptă a întunericului. Foarte probabil că gîngăniile ce mișunau prin cameră au apărut și în noaptea aceea, ca totdeauna, însă el n-a mai auzit nici un zgomot și n-a mai simțit nici o mișcare.

A rămas treaz toată noaptea, dar de data aceasta a fost o veghe plăcută ; dorea să grăbească timpul, găsind că dimineața vine prea încet. A mers la lecția de hadis și l-a ascultat pe șeihul care îngîna monoton, dar nu i-a dat nici un fel de atenție și n-a priceput nimic. S-a dus în continuare la lecția de drept doar fiindcă trebuia să meargă la ea și a ascultat-o doar fiindcă trebuia s-o asculte. Fratele l-a lăsat în grija șeihului care l-a antrenat la discuții, obligîndu-l să asculte și să înțeleagă. Cînd soarele s-a ridicat de-a binelea pe cer, băiatul s-a întors în camera sa, tot timpul care a urmat petrecîndu-l cînd liniștit, cînd agitat.

În aparență liniștit toată vremea, fiindcă nu-i plăcea de loc ca fratele ori prietenii acestuia să-și dea seama că s-a produs vreo schimbare cu el. În adîncul sufletului însă, era agitat, grăbind timpul și așteptînd nerăbdător seara în care va sosi trenul.

În sfîrșit, muezinul a chemat la rugăciunea de seară. Pînă la întîlnirea cu vărul său n-a mai rămas decît atîta vreme cît îi trebuie unei caleşti să plece de la gară, să treacă prin Poarta al-Bahr, prin poarta aș-Sariia, prin încă una, iar apoi să cotească, continuîndu-și drumul, pe lîngă fumul cafenelei și zgomotul narghilelei, pentru ca în cele din urmă să ajungă în cartierul nostru.

Se aud pași lovind podeaua. Îi recunoaște imediat ; fără îndoială, sînt pașii vărului său. Intră și, rîzînd, îl salută. Cu aceeași fericire îl și îmbrățișează. În urma lui, vizitiul aduce pachetele și proviziile trimise celor doi frați de către familie. Mai mult ca sigur că-n seara asta vor avea o cină îmbelșugată, la care vor participa toți prietenii și, deci, ei nu vor rămîne singuri pentru a-și povesti întîmplările decît după ce aceștia vor pleca la lecția profesorului imam.

La fel de sigur este că din ziua aceea s-a schimbat cu totul și viața băiatului ; a sfîrșit cu singurătatea, ajungînd adesea chiar s-o dorească. Cît despre cunoștințele dobîndite, acestea s-au înmulțit încît uneori îl stînjeneau cu adevărat.

XV

SINGURUL LUCRU CARE S-A SCHIMBAT ÎN viaţa sa materială a fost faptul că şi-a părăsit locul din cameră, despărţindu-se în sfîrşit de covorul cel vechi, aruncat peste rogojina la fel de veche şi uzată. Nu mai stătea acolo decît la dejun, la cină şi noaptea tîrziu, cînd venea la culcare. Cea mai mare parte din zi o petrecea la Al-Azhar şi în alte moschei din împrejurimi, unde asculta diverse lecţii. Întors acasă, nu intra în cameră decît pentru a-şi arunca abaua, apoi ieşea, aşezîndu-se împreună cu tovarăşul său pe un covoraş îngust de pîslă, întins în faţa uşii, ocupînd aproape întregul coridor. Nu mai rămînea decît atîta loc cît să treacă un om sau doi.

Aici se amuzau ei, mai puţin discutînd şi mai mult citind. Urmăreau toate mişcările şi discuţiile de la parter, unul ciulindu-şi numai urechile, iar celălalt trăgînd şi cu coada ochiului şi explicîndu-i prietenului său ceea ce el nu vedea.

Băiatul a reuşit acum să cunoască mai bine decît înainte „imobilul" şi la fel şi pe locatarii lui, fiind martor la mai multe discuţii decît pînă atunci. Acum ieşise şi el în lume, după lungile zile de singurătate. Dar momentele cele mai interesante şi mai plăcute, după venirea prietenului său, nu erau acelea pe care le trăia înlăuntrul casei, ci acelea petrecute chiar la Al-Azhar. Scăpa de lecţia de dimineaţă şi rămînea în cameră pînă cînd se apropia lecţia de drept. Împreună cu prietenul său se distra, ascultînd glasul şeihului aceluia puţin scrîntit, în fiecare zi, cînd îşi făcea rugăciunea. Înainte se distra doar într-o singură zi din săptămînă — vinerea.

Cînd se apropia vremea lecţiei, pleca împreună cu prietenul său către Al-Azhar. Urmau acelaşi drum pe care mersese pînă atunci cu fratele său, dar de data aceasta discutînd tot timpul, uneori lucruri serioase, alteori cine ştie ce fleacuri. Adesea ieşea din străduţa Liliecilor, aceea murdară, mergînd pe strada Han Giaafar, o stradă curată. Dar şi într-un caz şi în celălalt, în fiecare zi treceau pe strada Sidna Husein. Interesant că după venirea prietenului său, băiatul s-a obişnuit să intre de fiecare dată cînd trecea pe această stradă, în moscheea Sidna

Husein şi să recite *Al-Fatiha*. Prietenul său a împrumutat şi el acest obicei şi nu l-a mai părăsit. Au trecut anii, felul de viaţă al băiatului nostru s-a schimbat, dar el nu-şi aminteşte să fi trecut vreodată pe lîngă moscheea Sidna Husein fără a recita în gînd sura aceea scumpă a *Coranului*.

Fratele băiatului le-a repartizat celor doi o sumă neînsemnată de bani cu care să-şi plătească dejunul; atît cît să ia de la riwaqul hanefit [1], după lecţia de drept, raţia de patru lipii a tînărului şeih. Mîncau două la dejun, iar pe celelalte le păstrau pentru cină. Deşi suma asta de bani era foarte mică, nedepăşind un piastru pe zi, ei au inventat totuşi nişte şmecherii, reuşind să facă şi ceva economii din care cumpărau felurite delicatese la care rîvneau de multă vreme. Ce-i împiedica să se scoale într-o zi, dis-de-dimineaţă, să treacă prin rostul îngust al porţii închise şi, în drumul lor către Al-Azhar, să se oprească la vînzătorul de balila [2]? Nu de puţine ori mîncaseră balila şi pe cînd se aflau în sat, iar acum, cînd nu puteau decît s-o guste, o savurau cu şi mai multă plăcere. O doreau şi pentru dulceaţa zahărului care se punea din belşug pe deasupra, amestecîndu-se cu boabele tari şi topindu-se în sucul foarte cald. Şi numai ce-o înghiţeau, că le dispărea orice urmă de somn. Se înviorau, simţindu-i gustul plăcut şi dulce, de cum o duceau spre gură şi astfel, sătui, mergeau să asculte lecţia de drept.

Sau ce-i împiedica, de pildă, ca atunci cînd ajungeau în strada Sidna Husein, să se oprească la un vînzător sau altul şi să se aşeze pe o scîndură îngustă, peste care uneori era aruncată o rogojină la fel de îngustă, iar alteori rămînea goală?! Plăcerea cu care aşteptau smochinele proaspete, ce li se prezentau într-un vas mic, făcea însă ca scîndura să fie întotdeauna moale. Înfulecau smochine-

---

[1] Studenţii erau împărţiţi la Al-Azhar în grupe de circa douăzeci şi cinci, numite riwaq, după apartenenţa la diferite secte sau după localităţile din care proveneau.

[2] Mîncare dulce, preparată din boabe de porumb sau de grîu fiert, semănînd cu coliva.

le, în grabă, şi pe nerăsuflate sorbeau sucul din vas, după care mîncau în linişte stafidele care se aflau la fund.

Sau ce-i împiedica, după-amiază, cînd se întorceau acasă, să ciupească ceva din banii rezervaţi pentru cină şi să se oprească lîngă vînzătorul de harisa [1] ori de basbusa [2] potolindu-şi pofta ce le dădea ghes ? ! Nici dejunul şi nici cina nu erau chiar aşa de rele !

Cu micul dejun o rezolvau foarte uşor : mergeau la unul din negustorii aceia care vindeau bob fiert, avînd cu ei cele două lipii, şi-i plăteau două milime şi jumătate. Cu o jumătate de milimă avuseseră grijă să cumpere o legătură sau două de praz. Negustorul le aducea un vas mare, plin de zeamă, în care pluteau cîteva boabe şi pete de ulei. Muiau pîinea în zeamă, vînau boabele care înotau şi în acelaşi timp înfulecau din prazul pe care-l ţineau în mîna stîngă. N-apucau să termine lipia şi prazul că erau deja sătui. În vas mai rămînea puţină zeamă şi băiatul se codea s-o soarbă cînd i-o oferea prietenul său. Acesta însă rîdea de el şi ridica vasul sorbind tot ce mai rămăsese, după care-l înapoia negustorului, curat.

Deci, cu mai puţin de trei milime şi-au luat micul dejun, înainte de lecţii. Acum, după ce şi-au săturat trupurile, nu le mai rămîne altceva de făcut decît să meargă la Al-Azhar pentru a-şi sătura şi minţile. Băiatul ţinea mult să asiste la lecţiile de gramatică şi de drept ale şeihului acela înnoitor şi conservator în acelaşi timp ; pe de o parte obligat de fratele său, iar pe de altă parte pentru propria-i satisfacţie. El era însă foarte dornic să mai asculte şi alţi şeihi, să guste şi din alte ştiinţe. A reuşit acest lucru fără prea multe dificultăţi, graţie lecţiilor care se ţineau dimineaţa după ce studenţii terminau cu micul dejun. Cei doi prieteni s-au hotărît să asiste la *Comentariile lui al-Kafraui*, lecţie ţinută în fiecare dimineaţă de un şeih nou şi, în acelaşi timp, vechi. Nou de cînd a obţinut gradul, însă vechi de cînd stă în Al-Azhar. Şi-a prelungit studenţia mulţi ani pînă ce-a reuşit să

[1] Mîncare alcătuită din grîu şi carne fiartă.
[2] Un fel de mîncare semănînd cu păsatul de griş.

obţină gradul. A început, ca şi alţii, cu citirea *Comentariilor lui al-Kafraui.*

Băiatul auzise de la primul său şeih, de la fratele său şi de la prietenii acestuia multe glume pe seama *Comentariilor lui al-Kafraui,* despre care vorbeau cu mînie. Aceasta făcea ca el să fie şi mai atras spre ele.

La prima lecţie a ascultat cele nouă feluri în care se citeşte şi se vocalizează formula : „În numele lui Allah cel milostiv şi bun". I s-a părut foarte interesantă această ştiinţă şi a simţit o curiozitate şi mai mare s-o cunoască. Iată-l apoi ascultînd împreună cu prietenul său lecţia de gramatică, la fel de atent ca şi mai înainte. Şi-a dat seama că gramatica o ştie deja şi aceste lecţii erau o destindere pentru el. Şi într-adevăr, noua sa lecţie era o destindere ! Îl distra mai ales felul cum erau citite terminaţiile cuvintelor şi-i plăcea, de asemenea, în mod deosebit, şeihul care citea textul şi comentariul. Explica fragmentele citite, pe un ton ciudat, care stîrnea rîsul. Şi de fapt nu citea, ci mai degrabă cînta. Şi-o făcea cu un glas care nu urca din piept, ci cobora din cap. Vocea sa întrunea două calităţi opuse : era surdă şi reţinută şi în acelaşi timp prelungă şi amplă.

În plus, şeihul era de fel din Egiptul de sus şi încă din cea mai îndepărtată parte a acestei regiuni, şi a păstrat în vorbirea sa toate particularităţile graiului din aceste locuri. N-a schimbat nimic din el : nici în cuvinte, nici în felul de a citi, nici în felul de a cînta. Şeihul mai era şi grosolan. Citea răstit şi tot aşa îi întreba şi pe studenţi şi le răspundea la fel. Se înfuria repede. Numai ce-i punea cineva o întrebare, că şi începea să-l suduie, iar dacă acesta insista, atunci îl lovea cu pumnul, dacă era aproape, ori arunca sandaua după el, dacă era mai departe. Şi sandalele şeihului erau grosolane ca şi vocea sa, aspre ca şi hainele de pe el. Nu purta aba, ci şubă. Sandaua era grosolană şi aspră, iar talpa-i era blindată de cuie, ceea ce o făcea şi mai trainică şi o ferea de uzare. Şi-acum, închipuieşte-ţi-l pe bietul student pe care-l loveau cuiele peste faţă sau în altă parte !

Din pricina aceasta, studenţii se temeau să-i pună şeihului întrebări şi-l lăsau să citească, să comenteze, să facă diferite constatări şi să cînte în voie. În acest fel,

şeihul nu irosea nici timpul său, nici timpul lor. A început anul de studiu cu *Comentariile lui al-Kafraui,* dar încă înainte de sfîrşitul lui, el terminase deja şi *Comentariul şeihului Halid* [1].

Într-un singur an şcolar, studenţii aceştia au citit două cărţi, în vreme ce alţii n-au citit cu un alt şeih decît una, iar cei ai şeihului înnoitor şi conservator doar cîteva capitole de la începutul gramaticii.

Toate astea au avut influenţă asupra formării gramaticale a băiatului, dacă se poate spune aşa. După vacanţa de vară, cînd s-a întors la Cairo, nu l-a mai găsit pe şeihul său înnoitor şi conservator şi a asistat la orele de drept, împreună cu alţi azhariţi, la comentariul lui at-Tai la *Comoara* [2], şi la cele de gramatică, unde a audiat glosa lui al-Attar la *Azharism* [3]. Dar mai bine să n-o luăm înaintea timpului şi să rămînem cu prietenul nostru în primul său an petrecut la Universitate.

Aşadar, termina lecţia de dimineaţă, mergea apoi la cea de amiază, iar după aceea se întorcea acasă şi, aşa cum făceau studenţii serioşi, citea împreună cu prietenul său lecţiile pentru ziua următoare sau răsfoia diverse cărţi, pe care uneori le înţelegea, iar alteori nu. Cînd soarele era chemat să apună, cei doi prieteni îşi luau cina, care, după suma de bani ce le mai rămăsese, era mai gustoasă ori mai puţin gustoasă. Dacă mai aveau o jumătate de piastru, îl împărţeau cumpărînd cu jumătate din el halva cu tahîn, iar cu cealaltă jumătate caşcaval grecesc şi aveau o cină de lux, foarte gustoasă. Socoteau amestecul ciudat dintre o muşcătură din halva şi alta din caşcaval ca o mîncare foarte plăcută. Dacă mai devreme mîncaseră balila sau smochine, fără a fi cumpătaţi cu banii, şi nu le mai rămăsese decît un sfert de piastru,

---

[1] Se are în vedere comentariul alcătuit în anul 1259 de şeihul Halid Abd Allah al-Azhari, la tratatul de gramatică *Agiurrumiya.*

[2] At-Tai a trăit în sec. al XVIII-lea în Egipt. Este autorul unui comentariu la cunoscuta lucrare de drept canonic hanefit *Comoara subtilităţilor,* alcătuită de an-Nasafi (m. 1310), important jurisconsult şi teolog hanefit.

[3] Introducere în studiul limbii arabe, lucrare compusă tot de Halid al-Azhari ; glosa a fost scrisă de Muhammad al-Attar — profesor şi rector al Universităţii Al-Azhar la începutul secolului al XIX-lea.

atunci cumpărau doar tahîn peste care turnau miere de albine sau melasă, primite de acasă. Aveau în felul acesta o cină nu de lux, dar nici de aruncat.

Dacă cheltuiau pe balila sau pe smochine, ori pe amîndouă la un loc toţi banii, nici atunci nu era o nenorocire prea mare, fiindcă aveau cele două lipii, iar în cameră se aflau două borcane — unul cu melasă, iar altul cu miere. Luau nişte miere din borcan şi muiau în ea bucăţi de lipie, înlocuind în acest fel luxul halvalei, caşcavalului sau tahînului.

Dar chiar şi în această nefericită situaţie tot îşi mai permiteau cîteodată un lucru deosebit. După ce împărţeau prima lipie şi o înmuiau în melasă, pe cea de a doua, împărţită la rîndul ei, o muiau în miere de albine.

Soarele se grăbea către apus şi cînd muezinul era aproape să se urce în minaret, cei doi prieteni se grăbeau şi ei către Al-Azhar. Asistau, după rugăciunea de apus, aşa cum făceau studenţii mai mari, la o altă lecţie. Era o lecţie de logică : textul *Scării*, al lui al-Ahdari [1]. E adevărat însă că asistau la această lecţie la un şeih care se considera singur ulema, Al-Azharul nerecunoscîndu-i acest grad. Deşi norocul n-a fost cu el, a continuat totuşi să se încăpăţîneze în încercarea de a obţine gradul. Şi cu toate că nu l-a obţinut, el tot n-a disperat şi nu s-a lăsat învins de verdictul dat de examinatori. A început pe de o parte să tărăgăneze povestea, iar pe de altă parte să-i enerveze. Tărăgăneala consta în faptul că mergea la lecţii şi se prezenta la examene, iar enervarea, în faptul că după rugăciunea de apus, şedea alături de un stîlp, cu un grup de studenţi în jurul său, citindu-le o carte de logică aşa cum făceau ulemaii cei mai buni, căci doar cei mai buni ulemai se încumetau să predea logica.

E adevărat că acest student-şeih nu strălucea cu ştiinţa sa, după cum nu era nici prea iscusit în ce priveşte modul de a preda, iar ignoranţa şi incapacitatea lui săreau în ochi pînă şi acestor elevi începători. E adevărat

---

[1] *Scara minunată* — tratat de logică în versuri, compus de autorul algerian al-Ahdari, în secolul al XVI-lea.

că, fiind din cea mai îndepărtată regiune a Egiptului de Sus, păstra graiul pe care-l vorbise înainte de a veni la Al-Azhar, fără nici un fel de schimbare, nici cînd citea, nici cînd vorbea.

E adevărat, în sfîrşit, că se înfuria foarte repede, dar el nu-i înjura şi nu-i lovea pe elevi, sau cel puţin nu îndrăznea s-o facă. Aceasta şi-o putea permite doar ulemaiul adevărat, care a obţinut gradul şi o dată cu el şi permisiunea, neexprimată, de a-i înjura sau de a-i lovi pe elevi.

Toate astea erau adevărate, şi cei doi prieteni le auziseră de la studenţii mai mari. Ele nu-i împiedicau în schimb, să participe la lecţiile lui. Şi aceasta pentru că voiau să poată spune şi ei că studiază logica, şi pentru a merge la Al-Azhar după rugăciunea de asfinţit, întorcîndu-se acasă după cea de seară, aşa cum făceau studenţii mai mari.

Cît de repede a trecut primul an ! Ce repede s-au terminat lecţiile de drept şi de gramatică ! Cît de repede s-au despărţit elevii, plecînd fiecare spre oraşul sau satul în care-şi vor petrece vara împreună cu familiile ! Cît de mult dorea băiatul această vacanţă şi cum ardea de nerăbdare să se întoarcă în sat !

Cînd a venit însă vacanţa nu mai voia să plece, preferînd să rămînă în continuare la Cairo. Voia oare cu adevărat să rămînă acolo sau se prefăcea doar ? Voia şi nu prea voia.

Voia, fiindcă-i plăcea oraşul şi-i venea greu să-l părăsească, mai ales că nu-l încînta de loc să călătorească. Se prefăcea că vrea, fiindcă fratele său îşi petrecea cea mai mare parte din vacanţe la Cairo şi familia îl admira, socotind aceasta o dovadă de seriozitate şi silinţă. Voia să facă şi el la fel ca fratele său, pentru a fi şi el socotit la fel. Dar nu i-ar fi folosit cu nimic să renunţe la plecare. Iată-l aşadar, urcîndu-se cu prietenul său într-o caleaşcă, iar alături de ei bagajele înfăşurate în două baloturi. Au ajuns la gară, au luat două bilete, au predat bagajele şi s-au urcat într-un vagon aglomerat de clasa a treia. Trenul s-a pus în mişcare şi după puţină vreme a ajuns la prima sau a doua staţie după Cairo, iar cei doi

prieteni au şi uitat de Al-Azhar, de capitală şi de locuinţa lor. Erau cu gîndurile într-un singur loc — satul cu plăcerile şi viaţa lui fericită.

XVI

ERA DUPĂ RUGĂCIUNEA DE SEARĂ, CÎND CEI doi băieţi au coborît din tren. În gară nu-i aştepta nimeni şi nu le-a fost de loc pe plac treaba aceasta. Ajunşi acasă, au găsit toate lucrurile urmîndu-şi cursul obişnuit. Familia se ridicase de la masă, iar şeihul îşi terminase rugăciunea şi ieşise, ca de obicei, la sfat cu prietenii săi, nu departe de casă. Copiii dormeau ; cea mai mică dintre surori îi cărase, unul cîte unul, la culcuşurile lor. Mama se odihnea sub cerul liber pe un aşternut de pîslă. Somnul o fura doar cînd şi cînd, căci în jurul ei fetele, ca în fiecare seară, discutau pînă ce şeihul termina sfatul şi venea în casă. Atunci, toată familia mergea la culcare. Casa se cufunda în liniştea, doar din cînd în cînd întreruptă de lătratul cîinilor sau de cîntecul cocoşilor din casă ori de prin sat.

Cînd cei doi băieţi au intrat, familia a fost oarecum surprinsă, fiindcă nu fusese înştiinţată de venirea lor şi de aceea nici nu fusese pregătită o masă deosebită pentru ei, ba nu erau aşteptaţi nici măcar cu o masă obişnuită. Din aceeaşi cauză nici nu venise nimeni să-i întîmpine la tren.

Şi astfel, speranţele băiatului că va fi întîmpinat ca şi fratele său, cu mare fast şi cu pregătiri deosebite, fură spulberate. Mama s-a ridicat totuşi şi l-a sărutat, iar surorile l-au strîns şi ele la piept. După aceea, lui şi prietenului său, li s-a pregătit o cină de felul celei de la Cairo. A venit şi şeihul întinzînd fiului mîna pentru a i-o săruta, iar apoi l-a întrebat despre fratele rămas în capitală. Toţi au plecat apoi la culcare, băiatul spre vechiul său loc, cu sufletul plin de mîhnire.

Viaţa a continuat în casă şi în sat ca şi înainte de plecarea băiatului la Cairo, de parcă el nici n-ar fi lipsit şi nici n-ar fi învăţat cu ulemaii dreptul, gramatica, logica

și hadis. Iată-l nevoit, ca și mai înainte, să-l întîlnească pe Sidna și să-l salute, să-l respecte sărutîndu-i mîna și să-i asculte nesfîrșitele flecăreli. Iată-l obligat să meargă din cînd în cînd la școală pentru a-și omorî timpul și iată-i pe elevi întîmpinîndu-l ca și în trecut, de parcă nici n-ar fi simțit absența lui. Aproape că nici nu l-au întrebat de cele văzute și auzite la Cairo, deși dacă ar fi fost întrebat, ar fi avut multe de povestit.

Și culmea, nimeni din sat n-a venit acasă pentru a-l saluta pe băiatul șeih, reîntors după ce lipsise un an întreg. Cînd cineva îl întîlnea, întîmplător pe drum, îi arunca în treacăt cîteva întrebări: „Tu să fii? Te-ai întors de la Cairo? Ce mai faci?" Apoi, pe un alt ton, îi adresau încă o întrebare: „Cum l-ai lăsat pe fratele tău, șeihul?"

Băiatul s-a convins că el rămăsese la fel de neînsemnat ca și înainte de a pleca la Cairo, lui necuvenindu-i-se nici o atenție și nici o întrebare. Purtarea aceasta îi rănea mîndria, căci era foarte mîndru de felul lui, făcîndu-l să devină și mai tăcut, și mai închis în sine.

Dar n-a rămas multă vreme așa în familie și între locuitorii satului. Curînd, atitudinea oamenilor față de el s-a schimbat. I-au dat mai apoi atenție, e drept, dar nu din simpatie și dragoste, ci pentru a-l dezaproba, a-l dușmăni și a-l ocoli. Suferea ceea ce suferise și în trecut, multe zile în șir, din partea locuitorilor satului. N-a mai fost în stare să suporte aceste umilințe și iată-l respingîndu-le și condamnîndu-i pe cei care acceptau să le îndure. La început era sincer, dar cînd a simțit că e dezaprobat și ocolit, a început să se prefacă, a devenit încăpățînat și ținea cu tot dinadinsul să fie original. O dată l-a auzit pe Sidna spunînd mamei sale niște povești despre știință și religie, preamărindu-i pe cei care știau *Coranul* și pe cei care purtau cartea lui Allah. Nu i-au plăcut de loc cele auzite și nu s-a sfiit să le respingă spunînd: „Astea sînt vorbe goale!" Sidna s-a înfuriat, l-a ocărît și a pretins că el n-a învățat la Cairo decît moravurile cele rele, pierzîndu-și buna creștere cu care plecase din sat.

S-a înfuriat și maică-sa, a țipat la el și i-a cerut lui Sidna scuze. Cînd s-a întors șeihul, după ce și-a făcut rugăciunea de asfințit și s-a așezat la cină, i-a spus și

lui povestea. Acesta a clătinat din cap şi a izbucnit într-un rîs repezit şi dispreţuitor pentru povestea şi pentru mustrările lui Sidna, fiindcă nici lui nu-i plăcea şi nu-l prea avea la suflet.

Dacă lucrurile s-ar fi oprit aici, n-ar fi fost mare nenorocire, dar prietenul nostru l-a auzit pe tatăl său citind, aşa cum făcea întotdeauna după terminarea rugăciunii de dimineaţă sau de după-amiază, fragmente din *Călăuza faptelor bune* [1]. A ridicat din umeri, a clătinat capul, a rîs, iar apoi le-a zis fraţilor : „Citirea asta a *Călăuzei* este un fel de joacă ce n-aduce nici un folos".

Fraţii şi surorile mai mici n-au înţeles vorbele sale şi nu le-au dat atenţie. Sora cea mai mare în schimb, a sărit şi a ţipat imediat la el, auzind-o şi şeihul. El nu şi-a întrerupt citirea, ci şi-a dus-o pînă la capăt. A venit la băiat liniştit şi zîmbitor, întrebîndu-l ce-a zis. Acesta a repetat. Cînd l-a auzit, bătrînul a clătinat din cap, a rîs scurt şi l-a întrebat pe fiul său cu dispreţ : „Ce-i asta ? Asta ai învăţat tu la Al-Azhar ?" Băiatul i-a răspuns înfuriat : „Da ! Şi am mai învăţat la Al-Azhar că multe din cele pe care le citeşti în cartea asta sînt interzise, nu aduc nici un folos, ci dimpotrivă, fac numai rău. Omul nu trebuie să recurgă la profeţi şi la sfinţi. Între el şi Allah nu trebuie să existe mijlocitori fiindcă asta este un fel de păgînism".

De data asta şeihul s-a înfuriat, abia stăpînindu-şi mînia. S-a limitat doar la zîmbetul său şi a spus, în vreme ce toţi rîdeau în hohote : „Taci ! Allah să-ţi secе limba ! Să nu mai zici încă o dată vorbele astea. Jur că dacă o să mai faci încă o dată asta, te opresc în sat şi nu mai te întorci la Al-Azhar. O să rămîi un biet faqih şi-o să citeşti *Coranul* pe la praznice şi prin case !" A plecat după aceea, iar ceilalţi au rămas în jurul băiatului, rîzînd în continuare. Povestea asta, cu toată cruzimea ei, n-a făcut decît să mărească împotrivirea şi dîrzenia prietenului nostru.

După cîteva ceasuri, şeihul a şi uitat de ea şi-a venit la cină, avînd în juru-i ca de obicei, pe fiii şi fiicele sale.

---

[1] Denumirea unei culegeri de rugăciuni alcătuită de al-Guzuli în sec. al XV-lea.

A început să-l întrebe pe băiat despre şeihul cel tînăr : ce face la Cairo, ce cărţi citeşte, ce profesori frecventează.

Şeihul simţea o plăcere deosebită cînd adresa întrebările astea şi primea răspunsuri la ele. Dacă fiul său, şeihul cel tînăr, ar fi fost în sat, i le-ar fi adresat lui, fără îndoială. Prima dată, cu chiu cu vai, i-ar fi răspuns la ele, dar dacă i le-ar mai fi adresat şi a doua oară, atunci ar fi răspuns probabil doar în doi peri. Tatăl nu l-ar fi condamnat deschis pentru această atitudine, dar ar fi suferit în sine şi s-ar fi plîns de el soţiei, atunci cînd ar fi rămas numai cu ea.

În ceea ce-l priveşte pe băiatul nostru, el era generos şi docil. Nu s-ar fi îndepărtat de tatăl său, nu s-ar fi abţinut să-i răspundă şi nu l-ar fi cuprins plictiseala, oricît s-ar fi repetat întrebările şi oricare ar fi fost subiectul lor. Tocmai de aceea îi şi plăcea şeihului să-l întrebe, să stea cît mai mult de vorbă cu el, în timpul dejunului şi cinei. Probabil că el povestea apoi şi prietenilor săi despre cele auzite de la băiat : despre vizitele tînărului şeih la profesorul imam şi la şeihul Bahit, despre protestele lui în timpul lecţiilor, despre felul cum îi punea pe profesori în încurcătură ori despre răspunsurile pe care aceştia i le dădeau urlînd, înjurînd şi chiar lovind uneori.

Băiatul simţea cît de mult îi plăceau şi ce satisfacţie încerca tatăl său ascultînd aceste povestiri şi, de aceea, mai adăuga şi de la el, născocind lucruri care în realitate nu se petrecuseră, avînd însă grijă să le ţină minte şi la întoarcerea la Cairo să le spună şi fratelui său.

Şeihul era fericit ascultîndu-le, se bucura şi dorea să le audă încă o dată şi încă o dată. În seara aceea, cînd familia s-a aşezat la masă şi şeihul a repetat întrebările sale despre tînărul şeih : „Ce face la Cairo şi ce cărţi mai citeşte ?“ băiatul i-a răspuns cu viclenie şi cu răutate : „Ce să facă şi el ? Îşi petrece zilele vizitînd mormintele sfinţilor şi citind *Călăuza faptelor bune*“.

De-abia a terminat băiatul de rostit acest răspuns şi toţi au izbucnit în hohote de rîs, cei mici înecîndu-se cu mîncarea pe care o aveau în gură. Şeihul i-a îndemnat şi el să rîdă şi hohotele au devenit şi mai nestăvilite.

Aluzia făcută de băiat la faptul că tatăl său se ocupa cu citirea *Călăuzei* şi a rugăciunilor a devenit subiect de distracţie pentru familie ani în şir.

Ce e curios în această poveste e că ea îl deranja pe şeih cu adevărat, pricinuindu-i durere şi zdruncinîndu-i obiceiurile şi credinţa pe care le moştenise. Cu toate astea, îl provoca pe fiul său să revină la această poveste, găsind în durere, în acelaşi timp, plăcere şi desfătare.

Ghiduşiile băiatului n-au întîrziat să treacă dincolo de zidurile casei şi să ajungă unde stătea şeihul cu prietenii săi, iar apoi la prăvălia lui Muhammad Abd al-Uahid. Au ajuns chiar la moscheea în care şeihul Muhammad abu Ahmad, şeful faqihilor din orăşel, citea *Coranul* pentru copii şi tineri, iar în cursul săptămînii făcea rugăciunea împreună cu oamenii pe care-i povăţuia adeseori în diverse treburi privind religia. În moscheea aceea în care şeihul Atiya, un negustor care studiase la Cairo mulţi ani, iar apoi se întorsese în provincie şi se ocupase cu treburi mirene, fără a le părăsi cu totul pe cele religioase, stătea, din cînd în cînd, cu oamenii, după rugăciunea de dinaintea serii, ţinîndu-le predici, povăţuindu-i ori citindu-le hadise.

Ba au ajuns ghiduşiile chiar şi la tribunalul religios, la urechile cadiului şi, mai ales la urechile secretarului acestuia, care se socotea mai priceput chiar decît cadiul în legislaţia religioasă, mai cunoscător decît acesta în treburile religiei şi chiar mai îndreptăţit decît el să judece. Şi asta, deşi nu poseda patalamaua aceea care se numeşte „grad de ulema", singura care permitea ocuparea unui post de cadiu ; o hîrtie care se obţine mai rar prin seriozitate şi hărnicie şi cel mai adesea ca urmare a norocului şi linguşirii.

Toţi aceşti oameni au aflat de ceea ce vorbea băiatul, de faptul că el nu era de acord cu multe lucruri pe care ei le ştiau, că-şi bătea joc de minunile sfinţilor, neîngăduind închinarea la ei şi la profeţi. Şi-au şoptit unii altora : „Băiatul ăsta a rătăcit calea cea bună. A plecat la Cairo şi a auzit acolo vorbele amăgitoare ale şeihului Muhammad Abdo şi părerile lui greşite, iar acum se-ntoarce să rătăcească şi lumea din oraşul nostru cu ele".

Adesea, venea cîte unul din ei în apropierea casei şeihului, acolo unde acesta stătea la sfat cu prietenii săi, şi cerea permisiunea să-l vadă şi el pe fiul acela ciudat. Şeihul venea liniştit şi zîmbitor, intra în casă şi-l găsea pe fiul său prins în joacă sau în discuţii cu surorile. Îl lua de mînă cu blîndeţe şi-l conducea la prietenii săi. După ce-i saluta pe cei care se aflau acolo, îl invita să ia loc. Unul din cei de faţă începea să-l întrebe pe băiat pe un ton blînd care însă, pe măsură ce discuţia se aprindea, devenea tot mai violent. Uneori se întîmpla ca acesta să plece înfuriat, cerînd lui Allah iertare pentru marele păcat şi rostind cuvintele „fereşte-l, doamne, de diavolul cel afurisit".

Şeihul şi prietenii săi care nu studiaseră la Al-Azhar şi nu învăţaseră religia, se distrau asistînd la această dispută şi se-nveseleau privind cum se desfăşoară lupta între micul băiat şi şeihul cel bătrîn.

Tatăl băiatului era, bineînţeles, cel mai mulţumit şi mai vesel dintre toţi. Deşi el n-a crezut niciodată că nu-i îngăduit să te rogi la sfinţi şi la profeţi, deşi n-a fost niciodată încredinţat că sfinţii nu sînt în stare să facă minuni şi n-a fost niciodată de acord cu aceste afirmaţii ale fiului său, totuşi, îi plăcea să-l vadă discutînd, certîndu-se şi învingîndu-i pe adversarii săi. Participa şi el la scandal, fiind cu totul de partea fiului său. Asculta şi înregistra tot ceea ce spunea lumea despre el, ba uneori mai şi inventa cîte ceva pe seama acestui băiat ciudat. La amiază sau seara, se întorcea şi spunea toate astea soţiei sale, uneori mulţumit, alteori înfuriat.

În orice caz, băiatul s-a răzbunat şi a ieşit din izolare, devenind subiect de discuţie pentru oamenii din sat şi din oraş. S-a schimbat şi poziţia sa în familie, poziţia sa spirituală, dacă putem zice aşa. Tatăl său nu-l mai neglija, iar mama şi surorile sale nu se mai îndepărtau de el; legăturile dintre ei nu se mai întemeiau acum pe milă şi compătimire, deoarece băiatul ajunsese să reprezinte ceva în familie.

S-a sfîrşit cu ameninţarea aceea, pe care băiatul o auzea la începutul vacanţei, că nu se va mai întoarce la Al-Azhar şi va rămîne în sat să citească *Coranul* pe la praznice şi prin case. Într-o dimineaţă băiatul s-a trezit o

dată cu zorile şi familia la fel. S-a văzut apoi în braţele mamei care îl săruta printre lacrimi, apoi în gară, alături de vărul său. Tatăl i-a aşezat în tren, de data asta fiind foarte atent cu el, a întins mîna să i-o sărute, iar apoi s-a îndepărtat, în vreme ce se ruga lui Allah să-l ajute.

În timpul călătoriei, s-a jucat cu prietenul său, iar cînd a coborît în gara din Cairo, fratele l-a întîmpinat zîmbindu-i şi a chemat un hamal să-i ducă puţinele lucruri şi grămada de provizii pe care le adusese cu el. Cînd au ieşit din gară, a chemat o căruţă de transport şi a aşezat în ea proviziile şi pe vărul său, apoi o trăsură în care l-a aşezat cu grijă pe băiatul nostru, a luat şi el loc în dreapta lui şi-a spus vizitiului adresa unde să-i ducă.

XVII

PRIETENUL NOSTRU ŞI-A REÎNCEPUT LECŢIILE la Al-Azhar şi la celelalte moschei. S-a ocupat mai ales de dreptul musulman, de gramatică şi logică şi, de asemenea, a început să se iniţieze în Fanqala [1], în care se întreceau studenţii străluciţi de la Al-Azhar după metoda veche, de care-şi băteau joc înnoitorii extremişti, dar pe care n-o părăseau cu totul înnoitorii mai moderaţi. Dimineaţa, asculta comentariile lui at-Tai despre *Comoară*, la amiază lecţiile de Azharism, iar seara comentariile lui Sid al-Giurgiani despre *Isagogi* [2]. Pentru prima lecţie mergea la Al-Azhar, pentru a doua la moscheea Muhammad-bek Abu az-Zahab, iar pentru a treia la moscheea aş-Şeih al-Adaui, ascultînd-o de la un profesor, descendent chiar al şeihului al-Adaui. În cîte o dimineaţă, mergea la lecţiile la care se citea cartea *Picăturile de rouă* [3] a lui Ibn Hişam, străduindu-se să aprofundeze

[1] Modul de purtare a discuţiilor scolastice.

[2] O adaptare arabă a *Introducerii* la categoriile lui Aristotel, compusă de Porphyre din Tyr. A servit ca principal manual de logică în şcoala religioasă musulmană.

[3] Tratat de gramatică arabă alcătuit de Ibn Hişam (1309—1360).

gramatica şi să termine cu cărţile începătorilor, pentru a trece la comentariul lui Ibn Aqil[1] despre *Al-Alfiyya*. Nu mergea cu regularitate la aceste lecţii. Găsea că şeihul care le predă nu e prea capabil şi-i erau de-ajuns, pentru moment, Fanqala şeihului Abd al-Magid aş-Şazili în legătură cu Azharismul şi glosa lui Al-Attar.

Studiul *Azharismului* i-a lăsat băiatului în suflet amintiri de neuitat. Acolo a învăţat Fanqala cu adevărat. La începutul ei, era o poliloghie şi o discuţie sterilă în jurul cuvintelor autorului „semnul verbului este particula qad". Prietenul nostru şi-a însuşit la perfecţie toate obiecţiile şi răspunsurile care s-au stîrnit în jurul acestor cuvinte nevinovate. În timpul unei lecţii l-a cam scos din sărite pe şeih cu vorbăria lui, făcîndu-l să se oprească brusc şi să-i zică pe-un ton blînd, pe care prietenul nostru nu l-a uitat niciodată şi de care nu şi-a amintit niciodată fără să rîdă şi să se înduioşeze : „Allah să fie judecător între mine şi tine în ziua de apoi !" În vocea lui se simţea plictiseală, dar şi simpatie şi milă. Mărturie e faptul că după terminarea lecţiei, cînd băiatul a venit să-i sărute mîna, aşa cum făceau studenţii, el i-a pus palma pe umăr şi i-a spus, calm, cu dragoste : „Aşa ! Bravo ! Allah să-ţi deschidă toate căile !"

Băiatul s-a bucurat de aceste cuvinte de îmbărbătare şi cînd s-a întors i-a vorbit şi fratelui său despre ele. Fratele a aşteptat pînă ce prietenii s-au adunat la ceai şi i-a zis, în glumă, băiatului :

— Ei, ia spune, cum a fost cu „Semnul verbului este particula qad" ?

La început, băiatul s-a sfiit şi-a tăcut, dar la insistenţele lor, a trebuit să le povestească ce auzise, ce reţinuse şi ce-a zis el. Toţi l-au ascultat, fără a scoate un cuvînt, iar cînd a terminat, s-a dus la el bărbatul acela care aştepta gradul şi l-a sărutat pe frunte, adresîndu-i-se cu aceste vorbe :

— Să te aibă în pază cel veşnic viu şi neadormit !

Ceilalţi au izbucnit în rîs. Băiatul s-a umflat în pene şi din momentul acela a început să se considere ca fiind un student strălucit.

---

[1] Filolog egiptean din secolul al XIV-lea.

Această convingere i-a fost întărită de atitudinea colegilor săi de la gramatică ; tot timpul erau cu ochii asupra lui, după lecție îl rugau să mai rămînă cu ei, înainte de lecție se apropiau de el punîndu-i diverse întrebări sau doar pentru a sta de vorbă cu el ori pentru a-i propune să pregătească împreună lecția de gramatică, înainte de amiază. Propunerea l-a tentat și a lăsat baltă cursul la care se discuta lucrarea de gramatică *Picăturile de rouă*, apucîndu-se să studieze împreună cu băieții : ei îi citeau și începeau să comenteze, dar el le-o lua înainte și nu i se împotriveau, ci îl ascultau docili. Acest lucru l-a făcut să devină și mai încrezut și a și-nceput să se vadă în chip de profesor.

Anul acela s-a scurs foarte monoton, fără să-i aducă nimic nou, în afară de știința pe care o sorbea pe măsură ce se adîncea în studiu, de orgoliul pe care-l simțea cînd se afla printre colegi, de modestia pe care o încerca aflîndu-se în casă, printre studenții aceia mari și de știrile despre unii sau alții din profesorii și studenții de la Al-Azhar, pe care le afla din discuțiile colegilor sau ale prietenilor fratelui său.

Discuțiile acestea nu-l ajutau să-și schimbe părerea despre ei în bine, ci dimpotrivă, pe măsură ce timpul trecea, această părere devenea și mai proastă. Doar rareori auzea cuvinte de laudă pentru vocația și iscusința unuia sau altuia din șeihii mai mici ori mai mari. Cel mai adesea însă auzea doar reproșuri la adresa unora sau altora, privind morala, felul lor de viață sau chiar stăpînirea științei, reproșuri care-i aduceau în suflet mînie, dispreț și dezamăgire.

Nimeni nu era fără defecte. Acest șeih își invidia peste măsură colegii și semenii, era foarte viclean și intrigant ; le zîmbea cînd îi întîlnea, dar numai ce se despărțeau, că și începea să spună cele mai murdare vorbe despre ei și urzea cele mai urîte intrigi. Celălalt șeih respecta întru totul religia și se arăta evlavios cînd se afla la Al-Azhar ori printre oameni, dar cum rămînea singur sau cu diavolii săi, se și afunda în păcat.

Adesea, clevetitorii spuneau chiar pe nume diavolilor acelora cu care rămînea șeihul singur și cu care împărțea păcatul. Studenții mai mari spuneau anecdote pe

seama unuia sau altuia dintre şeihi, care era deosebit de atent cu un tînăr sau cu altul, aruncîndu-i priviri într-un anumit fel, care nu putea sta liniştit în scaun cînd se aflau de faţă unii dintre studenţii săi.

Intrigile şi bîrfa erau păcatele cele mai răspîndite printre şeihi şi, în acelaşi timp, cele mai respingătoare. Studenţii vorbeau cum că acest şeih l-a bîrfit pe prietenul său cel mai apropiat faţă de şeihul imam sau faţă de şeihul mufti. Spuneau că şeihului imam îi plăcea să dea ascultare bîrfelor, dar că şeihul mufti nu le lua în seamă, ci-i întîmpina pe clevetitori cu reproşuri aspre şi violente.

Studenţii cei mari au pomenit într-o zi despre povestea unora dintre şeihii cei mai cunoscuţi, ale căror nume le-au şi rostit atunci. Spuneau că şi ei singuri şi-au dat seama că s-au cam întrecut cu gluma şi s-au îngrozit de treaba aceasta. Atunci au rostit cuvintele lui Allah cel puternic şi măreţ; „Să nu vă bîrfiţi unii pe alţii! Oare vreunul dintre voi vrea să mănînce carnea fratelui său cînd va muri? Aşa ceva doar vă este neplăcut!“ [1] S-au înţeles să pună capăt acestui mare păcat, iar acela care va mai cleveti să plătească tovarăşilor săi douăzeci de piaştri.

S-au abţinut o zi sau aproape o zi şi aceasta numai din teama de a plăti cei douăzeci de piaştri. Tocmai stăteau de vorbă cînd un alt şeih a trecut pe lîngă ei şi i-a salutat, văzîndu-şi mai departe de drum. Dar numai ce s-a-ndepărtat de ei că unul a şi scos o monedă de argint pe care a dat-o tovarăşilor săi, după care s-a apucat să-l bîrfească.

Cît priveşte discuţiile studenţilor mari sau mici despre ignoranţa şeihilor sau despre greşelile lor, adesea ridicole, în legătură cu interpretarea sau cu citirea, ele erau nenumărate. Din pricina aceasta, prietenul nostru avea o părere proastă atît despre ulemai cît şi despre studenţi. Socotea că cel mai înţelept este să fie serios şi silitor, să ia cît mai mult din ştiinţă, dar să rămînă departe de izvoarele de la care lua.

---

[1] *Coran*, sura XLIX *Încăperile*, versetul 12.

Părerea lui a devenit şi mai proastă, o dată cu începerea celui de al treilea an la Al-Azhar, cînd a căutat un profesor de la care să asculte lecţiile de drept — comentariul lui Molla Miskin la *Comoara*[1]. A fost îndrumat către un profesor cunoscut, chiar foarte renumit, care deţinea un rang înalt în justiţia religioasă. S-a aşezat în cercul lui, dar de-abia au trecut cîteva clipe şi a început să se simtă foarte stingherit, reţinîndu-şi rîsul doar cu mare greutate. Asta fiindcă şeihul, fie-i lui Allah milă de el, avea un tic destul de ciudat, după cum spuneau azhariţii ; nu citea o frază din carte şi nu spunea o alta pentru a o lămuri, fără a repeta de cîteva ori cuvintele : „A spus, a spus, apoi a spus... ce ?“ În cîteva minute le spunea de nenumărate ori. Prietenul nostru îl asculta făcînd tot ce-i era în putinţă să nu izbucnească în rîs şi să nu dea naştere unui incident neplăcut. A reuşit el să se stăpînească, dar n-a fost în stare să meargă la lecţiile acestui profesor mai mult de trei zile, fiindcă nu găsea în ele nimic bun, ci doar o povară. N-a tras nici un folos din frecventarea cursurilor acestui profesor, ci doar s-a chinuit să-şi stăpînească rîsul, reuşind ceva ce nu era de suportat. A căutat un alt profesor care citea cartea aceea, însă la toţi pe la care a trecut a găsit, mai mult sau mai puţin, astfel de ticuri ce-l obligau la mari eforturi pentru a-şi stăpîni rîsul, eforturi care uneori îl distrăgeau de la ascultare. Între timp, i s-a spus că această carte de drept nu e prea importantă şi că există un alt profesor excepţional, al cărui nume l-au pomenit, care citeşte *Cartea perlelor*[2] şi ar fi mai bine să asiste la lecţiile lui, fiindcă este unul dintre cei mai capabili ulemai şi cei mai străluciţi cadii.

Prietenul nostru i-a consultat pe fratele său şi pe studenţii aceia mai mari. Ei nu l-au oprit de la aceasta, ci dimpotrivă, l-au încurajat să meargă şi l-au recomandat şeihului. Băiatul a fost mulţumit de primele lecţii ale noului său profesor. Acesta nu se mai împiedica de-o

---

[1] Un alt comentariu la *Comoara subtilităţilor* al lui an-Nasafi, alcătuit în anul 1409 de Molla Miskin al-Haraui.

[2] Un comentariu asupra bazelor dreptului practic, alcătuit de Khosreu Molla, celebru jurist turc (m. 1480).

anumită propoziţie sau expresie, nici de-un anumit cuvînt. Nu ezita cînd citea şi nici cînd explica. Se vedea clar că e inteligent şi că stăpîneşte bine problemele de drept, iar felul cum se descurca în ele nu provoca nici o îndoială.

Profesorul era distins şi elegant. Avea o voce plăcută şi se impunea prin mişcările sale, prin felul cum se adresa studenţilor şi cum discuta cu ei. Era cunoscut ca înnoitor, nu în ştiinţă sau în păreri, ci în modul de viaţă. Studenţii mari spuneau că după ce-şi ţinea dimineaţa lecţia, mergea la tribunal şi judeca procesele, iar apoi se întorcea acasă, mînca şi se odihnea. Cînd venea seara, ieşea împreună cu alţi prieteni de-o vîrstă cu el şi se ducea acolo unde n-ar fi trebuit să meargă ulemaii, asculta cîntece pe care nu se cădea ca aceştia să le asculte şi se deda la plăceri care nu prea făceau cinste oamenilor religiei. Pomeneau de *O mie şi una de nopţi*.

Băiatul se mira, fiindcă el ştia că *O mie şi una de nopţi* este numele unei cărţi din care citise de foarte multe ori şi în reluarea căreia găsea o mare delectare. Pentru ei însă, acesta era numele unui loc în care se ascultau cîntece, în care existau distracţii şi în care se căutau unele plăceri.

Băiatul asculta povestirile acestea care-l priveau pe şeihul său şi nu-i venea să le creadă. Dar după cîteva săptămîni petrecute împreună cu el, a observat că îşi neglijează pregătirea lecţiilor, că omite pe alocuri să comenteze textul, că este nemulţumit de studenţii care-i pun întrebări. Ba a simţit chiar mai mult decît atît: într-o zi i-a cerut să explice nişte lucruri pe care le afirmase şi nu i-a răspuns decît cu înjurături, măcar că el era omul căruia nu-i plăceau înjurăturile şi încerca să rămînă cît mai departe de ele.

Cînd băiatul a povestit fratelui său şi prietenilor acestuia cele întîmplate, l-au dezaprobat şi le-a părut rău pentru el. Şi-au şoptit unii altora că ştiinţa nu se poate împăca şi nu poate sta împreună cu irosirea nopţilor la *O mie şi una de nopţi*.

La gramatică băiatul a avut mai mult noroc decît la drept. A ascultat la şeihul Abd Allah Diraz *Picăturile*

de rouă și *Paietele de aur* [1]. Eleganța profesorului, vocea lui dulce, cunoștințele pe care le stăpînea, priceperea de a-i antrena pe studenți la discutarea problemelor complicate l-au făcut să-i placă și mai mult gramatica.

Dar o dată cu noul an, norocul a dispărut : tocmai începuse să asculte de la șeihul Abd Allah Diraz comentariul lui Ibn Aqil, studenții fiind foarte mulțumiți de munca lor, cînd profesorului i-a venit ordinul de a se muta la Alexandria.

El s-a împotrivit cît a putut și la fel și studenții, dar consiliul șeihilor n-a dat ascultare nici dorinței sale și nici dorinței studenților săi, ordinul trebuind să fie executat. Băiatul n-a uitat ziua aceea în care profesorul și-a luat rămas bun de la studenți. A plîns cu adevărat și cu adevărat au plîns și ei, conducîndu-l pînă la poarta moscheii.

În locul lui a fost numit un alt șeih, unul orb. Era vestit pentru inteligența sa și pentru meritele și aptitudinile deosebite. Cînd se discuta despre el, atît cei care vorbeau cît și cei care ascultau îi preamăreau aceste calități.

A luat lecțiile de unde le lăsase șeihul Abd Allah Diraz. Cercul acestuia fusese destul de mare, umplînd întregul spațiu de sub cupola moscheii Muhammad-bek Abu az-Zahab. Cînd noul șeih i-a luat locul, cercul a devenit și mai larg, umplînd pînă la refuz spațiul de sub cupolă. Studenții au fost mulțumiți de prima lecție, deși n-au mai găsit la el modestia și nici vocea plăcută a celuilalt. Au urmat lecțiile a doua și a treia și studenților nu le-a mai plăcut aroganța lui, încrederea în ceea ce spunea și ieșirile violente împotriva celor care-l întrerupeau.

La cea de-a patra lecție, între el și prietenul nostru s-a produs un incident care l-a îndepărtat oarecum pe băiat de gramatică.

---

[1] Un alt tratat de gramatică, mai puțin extins, alcătuit tot de Ibn Hișam.

Şeihul s-a apucat să explice versurile lui Taabbat Şarran [1] :

M-am întors către fahmiţi cînd eram gata
să n-o mai fac,
De cîţi asemenea ei m-am despărţit cînd ea
fluieră !

Cînd a ajuns la cuvîntul „fluieră", şeihul a spus :

— La arabi era obiceiul ca atunci cînd omul era lovit de vreo nenorocire sau de vreo durere, să bage degetele în gură şi să fluiere.

Băiatul l-a întrebat atunci :

— În cazul acesta la cine se referă pronumele din propoziţia „cînd ea fluieră" şi cel din propoziţia „de cîţi asemenea ei m-am despărţit ?"

— Se referă la fahmiţi, prostule !

— Dacă se referă la fahmiţi, atunci versul n-a fost bine explicat aşa, i-a replicat băiatul.

— Eşti un impertinent deşi era de-ajuns că eşti prost, i-a răspuns şeihul.

— Asta nu ne explică însă la cine se referă pronumele, a adăugat băiatul.

După o clipă de tăcere, şeihul a spus :

— Plecaţi ! N-am să vă mai citesc cîtă vreme se va afla printre voi acest măgar.

Şeihul s-a ridicat şi o dată cu el şi băiatul. Studenţii au fost cît pe ce să se năpustească asupra lui, numai că i-au sărit în ajutor colegii săi din Egiptul de Sus. L-au înconjurat şi i-au luat apărarea arătîndu-şi sandalele. Atunci, s-au risipit. Cine din cei de la Al-Azhar nu s-ar fi temut în momentul acela de sandalele celor din Egiptul de Sus ?

Băiatul n-a mai revenit la lecţia de gramatică şi nici n-a mai asistat după aceea la o alta. Chiar a doua zi s-a mutat la lecţiile ţinute de un profesor cunoscut, de fel din aş-Şarqiya [2]. Acesta citea comentariul lui al-Uşmu-

---

[1] Poet arab preislamic, erou al multor legende. Originar din tribul de beduini Fahm.

[2] Numele unei provincii din Egiptul de Jos ; în partea estică a Deltei Nilului.

ni[1]. În timp ce continua să citească şi să comenteze, băiatul i-a pus o întrebare la care şeihul i-a dat un răspuns care nu l-a mulţumit. A repetat întrebarea, dar acesta s-a înfuriat şi i-a poruncit să plece. Cîţiva prieteni de-ai săi au intervenit încercînd să-l înduplece pe şeih, dar în zadar. S-a înfuriat şi mai tare şi a refuzat să continue lecţia în prezenţa acestui băiat şi a prietenilor lui. N-au avut încotro şi au trebuit să plece fiindcă cei din aş-Şarqiya le-au arătat sandalele care nu erau mai prejos decît cele din Egiptul de Sus.

În ziua următoare, băiatul s-a mutat împreună cu prietenii săi la un alt cerc în care se citea *Comentariul lui al-Uşmuni*. Îl citea un profesor vestit, tot din aş-Şarqiya şi acesta. N-au stat mai mult de cinci minute în acest cerc şi băiatul a auzit repetîndu-se după fiecare propoziţie aceeaşi expresie : „am în vedere oraşul meu". A rîs şi-au rîs şi prietenii săi. Apoi au plecat. Băiatul şi încă un prieten au căzut de acord să se apuce să înveţe singuri gramatica, începînd cu primele ei surse. Au citit *Cartea împărţitului* a lui *Az-Zamahşari*[2], iar apoi *Cartea lui Sibauaihi*[3]. Aceasta este însă de-acum o altă poveste.

Nici la lecţiile de logică n-a avut mai mult noroc decît la gramatică sau la dreptul musulman. I-a plăcut foarte mult logica anul trecut, cînd a ascultat comentariul lui As-Saiyd la *Isagogi*, de la profesorul acela tînăr. Anul acesta însă, a mers, ca şi alţi studenţi de seama lui, la unul din corifeii Al-Azharului cel nobil, unul din imamii de logică şi filozofie. Studenţii cei mari îl cunoşteau, graţie aparentei sale inteligenţe, care înşela fără să-ţi fie de vreun folos. Îl cunoşteau pentru felul frumos în care vorbea, pentru cuvintele care-ţi uimeau urechea, dar care nu-ţi spuneau nimic. Se povestea că chiar el ar fi spus :

---

[1] Profesor la Al-Azhar în secolul al XIX-lea, autor al unui comentariu la Al-Alfiyya, ce a servit ca manual de gramatică.

[2] Az-Zamahşari (1075—1144), celebru teolog şi filolog arab-persan. Lucrarea menţionată este una din cele mai bune gramatici ale limbii arabe.

[3] Sibauaihi, eminent gramatic arab din sec. al VIII-lea. Lucrarea sa fundamentală de gramatică a fost supranumită *Cartea*. Ea constituie baza tuturor studiilor arabe în domeniul ştiinţei limbii.

„Din mila lui Allah, eu sînt în stare să vorbesc două ore și nimeni să nu priceapă nimic din ceea ce spun, nici chiar eu".

Vedea în asta un merit și se făIea cu el. Studentul care se respecta însă, trebuia să stea lîngă el și să-l asculte. După rugăciunea de asfințit, și-a ocupat locul obișnuit și-a început să le citească din *Comentariul lui Al-Habisi* despre *Îndreptarea logicii* [1]. Prietenul nostru a ascultat o lecție la el și încă una. Cercul lui era cu adevărat mare, umplînd pînă la refuz spațiul de sub cupola geamiei Muhammad-bek. Băiatul venea înainte de rugăciunea de asfințit pentru a prinde un loc cît mai aproape de scaunul profesorului. Avea acesta o voce sonoră și păstra nestricat graiul din Egiptul de Sus. Se mișca și gesticula foarte mult. Dacă vreun student îl întrerupea cu o întrebare, îi răspundea bătîndu-și joc de el, iar dacă insista, atunci se înfuria și urla : „Taci, secătură ! Taci, porcule !" Rostea sunetul „r" din cele două cuvinte, subliniindu-l în mod exagerat.

Lucrurile au mers cum au mers pînă ce-au terminat capitolul despre *reprezentări.* Cînd au trecut la capitolul al doilea, despre *afirmații,* băiatul a îndurat, din pricina lui însuși și din pricina șeihului, o mare nenorocire. În ziua următoare a fost nevoit să-și aleagă un loc, mai departe de șeih. Și de la o zi la alta, a continuat să se tot îndepărteze pînă cînd a ajuns la ușa cupolei, iar într-o noapte a ieșit afară și nu s-a mai întors, după aceea.

Băiatul a-ndurat din pricina lui însuși o mare nenorocire de care nu și-a amintit niciodată fără să izbucnească în hohote zgomotoase, care provocau la rîs atît pe fratele său cît și pe prietenii acestuia. Șeihul își ocupase locul și începuse să citească *Capitolul al doilea despre a-fir-ma-tii,* silabisind, accentuînd și prelungind fiecare silabă. A reluat aceleași cuvinte în aceeași manieră, iar cînd a ajuns la „despre", n-a spus „despre afirmații", ci a-ntrebat : „despre ce ?". Dar nu i-a răspuns nimeni și a

---

[1] Manual de logică și teologie scolastică, alcătuit de Saad ad-Din at-Taftazani (1322—1390), celebru savant în domeniul retoricii, logicii, metafizicii, teologiei, dreptului etc. Al-Habisi, autorul comentariului, a trăit în sec. al XVII-lea.

adăugat el singur : „despre a-fir-ma-ţii". Le-a reluat încă o dată de la capăt în acelaşi mod. Ajungînd iarăşi la cuvintele „despre ce ?" şi văzînd că nu-i răspunde nimeni, a-nceput să ţipe în vreme ce lovea cu dosul palmei fruntea băiatului : „Răspundeţi, oilor ! Răspundeţi, vitelor ! Răspundeţi, porcilor !" accentuînd în mod deosebit sunetul „r". Toţi studenţii au răspuns de data aceasta : „despre a-fir-ma-ţii".

Nenorocirea cea mare pentru băiat nu era atît din pricina loviturilor, cît mai ales din teama de a nu izbucni în rîs faţă de profesor.

Indiferent de ce s-ar fi putut întîmpla, băiatul a părăsit lecţiile de logică ale acestui şeih şi n-a trecut mai departe de capitolul *Despre raţionamente*.

Întîmplarea s-a petrecut cam pe la jumătatea anului şi băiatul s-a hotărît după aceea să asiste, în locul acestor lecţii, la altele de dogmatică, ţinute de un şeih nou, care dobîndise de curînd gradul de ulema. Prietenii săi, studenţii mai mari, afirmau în legătură cu acesta că ar fi deosebit de distins şi elegant. Vorbeau despre inteligenţa lui, nu tocmai sclipitoare, despre vocea-i plăcută şi despre metodele bune de predare. La toate astea ei adăugau : „Ştiinţa sa îl înşeală pe cel care-l ascultă, însă dacă îl priveşte mai în profunzime nu găseşte nimic la el". Citea *Perla* de ad-Dardir[1] şi comentariul ei. Băiatul a ascultat o lecţie şi i-a plăcut vocea, felul în care preda precum şi eleganţa lui. Aştepta să-i placă şi ştiinţa şi Fanqala lui, dar curînd şeihul şi-a întrerupt lecţiile, fiind transferat din Cairo undeva departe, pentru a ocupa un post de cadiu. Astfel, băiatul n-a reuşit să-i cunoască ştiinţa şi nici să facă altfel de aprecieri în legătură cu el, decît că era îndemînatec, elegant şi că avea o voce plăcută.

Aşadar, băiatul a pierdut un an şi aproape că n-a dobîndit nici un fel de cunoştinţe noi, cu excepţia celor citite în cărţi sau auzite de la studenţii mai mari, cînd aceştia citeau sau discutau.

---

[1] Profesor la Al-Azhar în sec. al XVIII-lea. Autor al lucrării de dogmatică *Perla*.

Cînd s-a înapoiat la Al-Azhar în anul următor, a fost pus într-o mare încurcătură; simţea repulsie faţă de această şcoală şi nu ştia ce să facă. În sat nu putea rămîne. Ce să facă în sat? Dar nici să stea la Cairo şi să-i asculte pe şeihi nu-i folosea la nimic! În anul acela, a-nceput să se ocupe cu studiul literaturii. Dar pentru discutarea acestor lecţii ne trebuia „timp căruia nu i-a venit încă sorocul", cum spune Busaina, consolîndu-l pe Giamil [1].

XVIII

APROPIEREA BĂIATULUI DE LECŢIILE DE literatură nu l-a îndepărtat la început de ştiinţele azharite; îşi închipuia că sufletul său va putea împăca amîndouă aceste aspecte ale cunoaşterii. Nu fusese trimis la Cairo şi înscris la Al-Azhar pentru a deveni literat şi nici pentru a scrie versuri sau proză, ci pentru a urma adevărata cale azharită, pentru a-şi da examenele şi a obţine gradul care să-i permită să se rezeme de unul din stîlpii moscheii străvechi, în vreme ce se vor strînge studenţii în juru-i pentru a asculta o lecţie de drept ori de gramatică sau şi una şi alta.

Asta dorea tatăl său şi vorbea celorlalţi din familie cu speranţă şi cu entuziasm despre acest fiu neobişnuit de ciudat. Asta dorea şi fratele său şi chiar şi el. Ce altceva ar fi putut dori dacă viaţa le-a impus semenilor săi orbi, care încercaseră cît de cît să lupte cu soarta, să aleagă una din cele două alternative. Sau să studieze la Al-Azhar, să obţină gradul şi să-şi asigure traiul din lipiile care se primeau în fiecare zi şi din piaştrii ce se luau la sfîrşitul lunii şi care nu depăşeau suma de şaptezeci şi cinci pentru gradul trei, o sută pentru gradul doi şi o sută cincizeci pentru gradul întîi, sau să facă negoţ cu *Coranul*,

[1] Poet arab (660—701), cel mai de seamă reprezentant al liricii erotice uzrite. Împreună cu iubita sa (Busaina), au constituit un cuplu de îndrăgostiţi celebru în Orient.

citindu-l la praznice şi prin case, aşa cum îl speriase cîndva tatăl său că ar putea să i se întîmple şi lui.

Deci, băiatul trebuia să urmeze calea azharită pînă la capăt. Calea aceasta avea şi ea două ramificaţii. Una era cea ştiinţifică, adică frecventarea lecţiilor şi parcurgerea diferitelor etape ale ştiinţei, lucru pe care băiatul l-a făcut la început cu pasiune, dar de care mai tîrziu, pierzîndu-şi încrederea în profesori şi schimbîndu-şi părerea despre şeihi, s-a îndepărtat şi l-a părăsit. Cealaltă era cea materială şi se compunea din trei etape : etapa celui care se înscrie, etapa celui care aşteaptă şi etapa celui căruia i se cuvine. Cu etapa celui care se înscrie studentul îşi începea viaţa de azharit după ce mai întîi era înregistrat în cataloagele universităţii. El urma să se înscrie într-unul din riuaquri. Prietenul nostru s-a înscris, urmîndu-şi fratele, la riuaqul faşnit [1]. În etapa celui care aşteaptă, studentul trecea după ce stătea cîţiva ani la Al-Azhar. Drumul către aceasta era o fişă pe care o completa şi pe care o prezenta şeihului riuaqului, menţionînd în ea cît timp a petrecut la Al-Azhar şi la ce lecţii a asistat. Doi şeihi trebuiau să confirme că cele înscrise corespundeau adevărului. Cu această fişă cerea apoi şeihului riuaqului să-l înregistreze printre cei care aşteaptă. Iar atunci cînd se elibera un loc printre cei cărora li se cuvine o raţie, îl ocupa, şi intra astfel în cea de-a treia etapă, primind o raţie de două, trei sau patru lipii, numărul acestora variind de la un riuaq la altul.

Prietenul nostru urma să treacă la etapa celor care aşteaptă. Şi-a completat fişa, încheind-o cu fraza îndeobşte uzitată în acea vreme : „Allah să facă din dumneavoastră un refugiu pentru cei care rătăcesc".

Doi şeihi au confirmat că el a spus în acea fişă numai şi numai adevărul, A mers acasă la şeih şi după ce i-a sărutat mîna, i-a prezentat fişa. A plecat şi a continuat să tot aştepte, dar n-a obţinut niciodată raţia de la acest riuaq. Dar trecerea lui la etapa celor care aşteaptă a fost o mare mulţumire pentru tatăl său şi l-a umplut de mîndrie. În vreme ce el aştepta, cu sau fără folos, după

[1] Riuaq ce şi-a luat numele de la localitatea Faşn din Egiptul de Sus.

discursul acela vestit pe care hedivul[1] l-a ţinut în faţa unor ulemai, profesorul imam a fost înlăturat de la Al-Azhar.

Băiatul şi-a închipuit că elevii şeihului — şi erau aşa de mulţi aceşti elevi că se umplea în fiecare seară riuaqul abasid cu ei! — vor pune ceva la cale şi-i vor da de înţeles hedivului că tinerii de la Al-Azhar nu mai sînt cum erau, că ei s-au schimbat şi că vor sări în apărarea şeihului lor, fiind în stare să-şi sacrifice pentru el nu numai timpul, ci chiar şi viaţa.

Dar şeihul a părăsit Al-Azharul, mutîndu-se la o casă de fatua, iar elevii lui n-au făcut altceva decît să se întristeze şi să vorbească cu regret despre cele întîmplate. Puţini au fost cei care l-au mai vizitat la casa din Ain Şams, cei mai mulţi uitîndu-l aproape complet. Asta a fost tot. Sufletul băiatului s-a umplut de tristeţe şi de mînie. Şi-a schimbat acum şi părerea despre studenţi, aşa cum, mai înainte, şi-o schimbase şi pe cea despre şeihi. Din aceste motive n-a vrut să-l cunoască pe noul profesor imam şi nu s-a prezentat la el.

Puţin după aceea, fostul profesor imam a murit şi întregul Egipt a fost zguduit la aflarea acestei ştiri. Mediul azharit a fost însă cel mai puţin mişcat de acest tragic eveniment. Elevilor le-a părut rău după el şi probabil că unii dintre ei au vărsat şi cîteva lacrimi. Dar după vacanţa de vară, au revenit la cursuri ca şi cînd şeihul nici n-ar fi murit sau nici n-ar fi existat vreodată. Doar din cînd în cînd, cei mai apropiaţi dintre elevii săi îşi aminteau despre el în cuvinte frumoase.

Astfel, băiatul a simţit pentru prima dată în viaţa sa o durere tăioasă, văzînd în preamărirea şi consideraţia, în măgulirea şi ploconirea faţă de marile personalităţi, doar cuvinte goale, lipsite de sens, credinţa oamenilor topindu-se de cele mai multe ori în vorbe deşarte.

Părerea băiatului despre oameni s-a schimbat şi mai mult în rău, văzînd că în unele cercuri moartea şeihului fusese un prilej pentru a face comerţ cu numele lui, pen-

---

[1] Titlu al guvernatorului egiptean, pînă în anul 1914. Hedivul Abbas a luat măsuri împotriva moderniştilor de la Al-Azhar la sfîrşitul anului 1904.

tru a dobîndi un cîştig de pe seama legăturilor cu el. Mijloacele erau felurite : uneori versurile, alteori proza şi întotdeauna declaraţiile din ziare şi reviste.

Băiatul a mai văzut încă ceva care l-a făcut să se îndepărteze şi mai mult de Al-Azhar, de şeihii şi de studenţii săi ; aceia care l-au plîns sincer pe şeihul imam nu erau dintre cei care purtau turbane, ci dintre cei care purtau fesuri [1]. Undeva în sufletul său, băiatul s-a simţit atras către aceia care purtau fesuri, dorind să ia contact în vreun fel cu cercurile lor. Dar cine să-l ajute să facă aşa ceva ? El este un băiat orb căruia i-a fost impusă viaţa azharită şi nu găseşte nici un mijloc să scape de ea.

Profesorul imam era şeih la riuaqul hanefiţilor. Cînd a plecat de la Al-Azhar sau, mai exact, cînd a plecat din viaţă, a fost înlocuit nu numai de la fatua ci şi de la riuaq.

Fiul noului mufti îi fusese profesor şi tînărului nostru prieten, în copilărie ; ascultase de la el, la orele de logică, *Comentariul lui as-Saiyd al-Giurgiani* la *Isagogi*. Iată-l acum luînd în primire, în locul tatălui său, treburile riuaqului. Băiatul a fost tentat să treacă la riuaqul hanefiţilor şi să aştepte acolo. Raţia era mai uşor de dobîndit aci, iar numărul lipiilor mai mare decît în oricare alt loc. Cînd trăia profesorul imam nu era aşa uşor să intri în riuaqul hanefiţilor, iar intrarea se făcea pe bază de examen. Noul mufti a continuat acest sistem. Fiul său i-a examinat pe cei care, la data stabilită, s-au prezentat pentru a intra. L-au întrebat pe prietenul nostru :

—De ce nu te înscrii şi tu la acest riuaq ? Aici au studiat şi fratele tău împreună cu prietenii aceia isteţi ai lui, în zilele profesorului imam. De aci îşi primesc raţia — patru lipii în fiecare zi.

Fratele său şi prietenii lui l-au îndemnat şi ei să treacă la acest riuaq. Într-o seară l-au trimis la examen, avînd cu el şi un bileţel. Cînd a fost introdus la examinator, a salutat. Acesta i-a luat bileţelul şi a aruncat o privire peste el, apoi i-a pus o întrebare. Băiatul nu ştie

[1] Turbanul era purtat de către clerici, iar fesul de către mireni.

dacă răspunsul pe care l-a dat a fost bun sau ba, dar îşi aminteşte că examinatorul i-a zis: „Du-te, învăţătule!“ A plecat mulţumit. După puţină vreme, a trecut la etapa celor cărora li se cuvine, dobîndind două lipii pe zi. Aveau acum mai multă pîine în casă, iar familia din sat s-a bucurat pentru acest succes.

Băiatul n-a obţinut doar aceste două lipii, ci, o dată cu ele, şi un dulap în riuaq, care pentru el făcea mult mai mult decît aceste două lipii. Putea astfel, dimineaţa cînd intra la Al-Azhar, să-şi pună în dulap sandalele şi cele două lipii sau una din ele, iar apoi să-şi petreacă timpul fără a mai avea grija că cineva îl va lăsa fără sandale. Ce multe sandale se furau la Al-Azhar! Cît de multe bileţele se lipeau pe ziduri anunţînd recompensă pentru cei care înapoiau sandalele găsite, păgubaşului în cutare loc sau cutare riuaq. Iar cei care nu le vor restitui, se zicea că săvîrşesc mare păcat şi erau blestemaţi să-i alunge Allah din acest lăcaş.

Băiatul era, aşadar, fericit pentru dulapul şi pentru cele două lipii, dar nu era de loc mulţumit de cunoştinţele pe care şi le însuşea şi de lecţiile pe care le asculta. În ciuda voinţei sale, în zori trebuia să asculte lecţiile de dogmatică ale şeihului Radi — fie-i lui Allah milă de el! — care citea *Cartea năzuinţelor* [1], dimineaţa lecţiile de drept ale şeihului Bahit care citea *Îndrumarea cea dreaptă* [2], iar la amiază lecţiile de retorică ale şeihului Abd al-Hukm Ata, care citea *Comentariul lui As-Saad* [3].

Lecţiile de drept îl amuzau pe băiat datorită felului cum citea şeihul, atunci cînd elevii nu-l împiedicau s-o facă, precum şi datorită agerimii şi prezenţei de spirit pe care acesta le dovedea, atunci cînd studenţii îl întrerupeau din citit şi se apucau să discute cu el despre un lucru pe care îl spusese. Adesea, cînd se făcea linişte şi el era bine dispus, recita studenţilor versuri de-ale sale.

---

[1] Manual de dogmatică, scris de At-Taftazani.

[2] Lucrare de drept canonic hanefit, scrisă de Al-Marghinani (m. 1197).

[3] Se are în vedere *Comentariul* lui Saad ad-Din at-Taftazani la *Prescurtarea*.

Băiatul a reţinut un vers dintr-una din poeziile lui şi nu va uita niciodată vocea şeihúlui care recita, legănîndu-se :

Turbanul de pe capul lui era, parcă,
un colac de paie purtat de-o cămilă.

Băiatul a spus acest vers fratelui său şi prietenilor acestuia. Au rîs cu toţii, auzindu-l, şi-au început să-şi amintească şi ei versuri de-ale şeihului şi să le declame. Băiatul a mai spus încă un vers, pe lîngă acesta amintit mai sus, nu mai puţin original şi spiritual, care era începutul unei qaside compuse de şeih — fie-i lui Allah milă de el ! — la moartea unuia din ulemai :

Un mare eveniment după moartea ta, profetule, este moartea imamilor, cum ar fi Al-Magrebi.

Mulţi ani după aceea, toţi egiptenii au declamat un alt vers, pe care cei mai spirituali dintre ei nu l-au uitat nici pînă astăzi şi care a circulat printre ei aşa cum circulă proverbele. Acest vers, despre care se zicea că ar aparţine tot şeihului, era :

Un acord între emiri, Al-Uafd [1] şi miniştri
din inimă-l sprijinim.

Adesea, băiatul se prindea în discuţii lungi cu şeihul său. O dată, discuţia s-a prelungit aşa de mult că lecţia nu s-a terminat la vreme, iar studenţii au început să strige la şeih din toate colţurile moscheii Al-Husein :

— Ajunge ! De-acum bobul s-a terminat !

Şeihul le-a răspuns, la rîndul său :

— Nu, v-o jur pe Allah, nu vom termina pînă ce nebunul ăsta n-o să se lămurească.

Şi, vrînd-nevrînd, nebunul a trebuit să se convingă, fiindcă şi el dorea tare mult să ajungă la bob înainte de a se fi terminat.

Băiatul venea la lecţiile de retorică nu pentru cunoştinţele pe care le-ar fi putut dobîndi la ele, fiindcă a

[1] Al-Uafd — partid burghez care a jucat un rol important în viaţa politică a Egiptului între ani 1918—1952. Versul se referă la perioada anilor 1920—1930, cînd acest partid s-a ridicat împotriva emirilor şi miniştrilor, adică împotriva vîrfurilor feudale pro-imperialiste.

trecut de mult vremea cînd se apropia de lecţiile de la Al-Azhar pentru a învăţa ceva din ele. Venea la aceste lecţii pentru a scăpa de o obligaţie, pentru a-şi omorî vremea şi în căutare de distracţii. Prefera aceste lecţii fiindcă găsea în ele motive de distracţie şi fiindcă şeihul — Allah să-l aibă în pază ! — era generos şi binevoitor, dăruindu-se în lecţiile pe care le ţinea, ştiinţei şi studenţilor, depunînd mari eforturi să le explice şi să-i facă să înţeleagă. Cînd strădaniile ajungeau la capăt, atunci pentru a se linişti, adresa studenţilor, în dialectul său hazliu din al-Munia, întrebarea :

„Aţi înţeles, domnii mei ?"

Cînd ajungea la jumătatea lecţiei, i se făcea milă şi de el şi de studenţi şi se întrerupea din citit şi din comentat cîteva clipe, păstrînd o tăcere completă. Fără nici o grabă, îşi îndesa în nas atîta tabac de prizat cît încăpea. Băieţii profitau şi ei de acest răgaz şi-şi stingeau focul bobului sau prazului, care li se aprinsese în stomac, cu cîte un pahar din siropul purtat de vînzătorii ce se perindau printre ei în cursul lecţiilor, invitîndu-i să le cumpere marfa, prin lovirea uşoară a sticlei, care scotea astfel un clinchet îmbietor.

Într-o zi, în cursul acestei pauze, băiatul se odihnea împreună cu cîţiva dintre prietenii săi, în vreme ce şeihul era ocupat cu tabacul, iar studenţii cu siropul. Unul dintre supraveghetori a venit la ei şi i-a invitat, pe băiat şi pe cei doi prieteni ai săi, pe un ton blînd, la cancelaria şeihului geamiei.

Aceasta este însă o altă poveste, căreia nu i-a venit încă timpul. Băiatul şi cei doi prieteni au plecat de la lecţie şi n-au mai revenit la ea.

Cam în vremea aceea sau la puţin timp după această întîmplare, băiatul a intrat într-o încurcătură care l-a făcut să piardă orice speranţă c-ar mai putea avea vreun succes la Al-Azhar, fie el cît de mic.

Palatul s-a înfuriat pe un mare şeih de la Al-Azhar şi i s-a interzis să mai ţină lecţii. Lumea a văzut în acest act o nedreptate împotriva şeihului şi o încălcare a libertăţilor Al-Azharului, însă nimeni n-a întreprins nimic. Azhariţii, mai mult decît oricare alţii, au adoptat

o poziţie de nepăsare, supunîndu-se verdictului. Un prieten de-al băiatului însă, care mai apoi a avut o atitudine binecunoscută, pentru care lumea l-a lăudat, a venit într-o zi la el, zicîndu-i :

— Nu vezi nedreptatea şi violenţa care-au căzut pe capul şeihului ?

— Ba da, i-a răspuns băiatul. Şi încă ce mai nedreptate şi violenţă !

— Nu vrei să protestăm împotriva acestei nedreptăţi ? l-a întrebat prietenul.

— Dar cum am putea face treaba asta ?

— Ne adunăm mai mulţi prieteni care i-am ascultat lecţiile şi mergem la el acasă pentru a-i exprima dorinţa de a continua lecţiile chiar acasă. Dacă va accepta, vom anunţa acest lucru şi în presă, aşa încît tiranii să ştie că există şi azhariţi care nu se supun nedreptăţilor.

— E un lucru foarte bun, a zis băiatul.

S-au adunat un grup dintre studenţii şeihului şi au mers la el pentru a-i exprima doleanţa. A fost de acord cu ceea ce i-au propus şi au anunţat acest lucru şi în presă. Au precizat că şeihul le va citi la logică *Scara ştiinţelor* [1] şi la baze o altă lucrare, împărţindu-şi săptămîna între aceste două cărţi.

Şeihul a început lecţiile acasă şi cînd s-a aflat de ele, numărul studenţilor care le frecventau a crescut. Tinerii aceia erau mulţumiţi şi se mîndreau pentru curajul pe care-l dovediseră. Băiatului i-a mai revenit ceva speranţă.

Dar într-o zi a avut o discuţie cu şeihul, în legătură cu unele afirmaţii ale acestuia. Văzînd că n-o poate scoate la capăt, şeihul şi-a ieşit din sărite şi i-a spus băiatului pe un ton în care se amesteca furia şi bătaia de joc :

— Taci, măi orbule ! Ce ştii tu despre astea ?

Băiatul s-a înfuriat şi el şi i-a replicat :

— Limba lungă n-a stabilit niciodată vreun adevăr şi nici n-a îndreptat vreo eroare.

A tăcut şeihul şi au tăcut şi studenţii un moment, iar apoi le-a zis :

---

[1] Lucrare de logică a învăţatului indian al-Bihari (m. 1707).

— Plecaţi ! Pentru azi ajunge atît !

Din acea zi băiatul nu s-a mai întors la lecţiile şeihului, ignorînd tot ceea ce era în legătură cu ele.

Şi astfel şi-a pierdut din nou speranţele în Al-Azhar. I-a mai rămas doar una singură : lecţiile de literatură, despre care a venit vremea să vorbească acum, în legătură cu înrîurirea adîncă pe care au avut-o ele asupra vieţii sale.

XIX

CÎND A AJUNS LA CAIRO, BĂIATUL A ŞI AUZIT vorbindu-se despre literatură şi despre literaţi, întocmai cum auzea vorbindu-se despre ştiinţă şi savanţi. A auzit discutîndu-se despre literatură printre studenţii mai mari, atunci cînd a venit vorba despre şeihul Aş-Şanqiti — fie-i lui Allah milă de el ! — despre cum l-a apărat profesorul imam şi cît de mult îl stima. Acest nume străin i-a făcut o impresie deosebită. Pe măsură ce auzea vorbindu-se despre faptele neobişnuite ale şeihului şi despre opiniile sale care pe unii îi făceau să rîdă, iar pe alţii să se înfurie, această impresie devenea şi mai ciudată.

Studenţii mai mari povesteau că n-au cunoscut pe altcineva care să ştie subtilităţile limbii arabe la fel de bine ca şeihul Aş-Şanqiti şi nici atîtea hadise cîte ştia el. Vorbeau despre irascibilitatea şi asprimea lui, despre faptul că era prea slobod la gură, rostind cuvinte urîte. Era dat ca exemplu pentru irascibilitatea magrebită. Vorbeau despre faptul că a stat la Medina, a călătorit la Constantinopol şi în Andalusia . Adesea, recitau versuri scrise de el cu ocazia acestor plimbări. Spuneau că are o bibliotecă bogată în manuscrise şi în tipărituri din Egipt şi din Europa, dar că nu-i sînt de ajuns şi-şi cheltuieşte cea mai mare parte din vreme la biblioteca publică, citind sau copiind. Au povestit apoi, printre hohote de rîs, istoria care l-a făcut vestit, dar care i-a pricinuit şi multă durere. Este vorba despre părerea lui

că numele Omar n-ar fi lipsit de declinarea completă, ci dimpotrivă, ar avea-o.

Cînd a auzit povestea asta cu Omar, la început băiatul n-a înțeles nimic din ea. Curînd însă, înaintînd în studiul gramaticii, învățînd despre declinare, despre numele cu declinare completă și cele cu declinare incompletă, a înțeles-o foarte bine. Tinerii aceia povesteau despre discuțiile șeihului cu alți savanți de la Al-Azhar, privind declinarea completă sau incompletă a numelui Omar. Spuneau, rîzînd, că într-o zi, din pricina lui, savanții s-au adunat la Al-Azhar, în frunte cu șeihul geamiei. I-au cerut să le expună părerea sa în legătură cu declinarea numelui Omar, dar șeihul le-a zis în dialectul său magrebit :

— N-o să vă spun părerea mea decît dacă o să ședeți așa cum stau elevii în fața profesorului.

Șeihii s-au cam codit la început, dar unul mai hîtru s-a ridicat, a mers în fața lui și s-a așezat turcește pe podea. Și numai după aceea a început șeihul să-și expună argumentele :

— Citez din Al-Halil[1] :

O, cel care-l umilești pe Omarin, ai spus
despre el ceva pe care nu-l știi.

Șeihul care acceptase situația de elev, i-a replicat cu vocea sa slabă, pe un ton care se voia zeflemitor :

— L-am văzut pe Al-Halil ieri și mi-a declamat versul așa : „O, cel care-l umilești pe Omara...“

Șeihul Aș-Șanqiti nu i-a dat însă voie să termine de recitat și i-a zis, înfuriat :

— Minți ! Minți ! Al-Halil a murit cu multe veacuri în urmă. Cum e posibil să-i întîlnești pe morți ?

A început apoi să-i ia pe șeihii ceilalți ca martori cum că prietenul lor a mințit premeditat și e ignorant în problemele de gramatică și de prozodie. Cei de față au rîs și, astfel, ședința s-a terminat fără să se stabilească dacă numele Omar are sau nu are declinare completă, dacă au dreptate gramaticii sau acest șeih ciudat.

---

[1] Mare filolog și gramatic arab din secolul VIII.

Băiatul a auzit aceste cuvinte, le-a reținut, s-a distrat pentru ceea ce a înțeles din ele și s-a mirat pentru ceea ce n-a priceput.

Șeihul citea unor studenți acele qaside cunoscute sub numele de muallaqat[1]. Fratele băiatului și prietenii lui audiau aceste lecții în fiecare săptămînă, în ziua de joi sau de vineri. Obișnuiau să repete aceste lecții așa cum făceau și cu celelalte. Atunci a auzit pentru prima dată băiatul acest vers :

Oprește-te ! Să plîngem amintindu-ne de cel drag și de locul de popas de pe colina nisipoasă dintre ad-Dahul și Haumal[2].

Dar cît de repede au renunțat studenții la aceste lecții pe care nu erau în stare să le înțeleagă ! Fratele băiatului s-a străduit să învețe pe de rost aceste muallaqate și a reușit să le rețină pe cea a lui Imru al-Qais și pe cea a lui Tarafa[3]. Repeta versurile cu voce tare și astfel le-a auzit și le-a reținut și băiatul. Au început apoi să învețe împreună. Dar după cele două muallaqate, a părăsit aceste lecții pentru altele de la Al-Azhar. Cele două muallaqate au rămas în mintea băiatului, deși nu înțelegea mare lucru din ele.

Studenții aceia mai vorbeau și despre un alt curs de la Al-Azhar care avea menirea să-i învețe pe azhariți arta de a compune. Era ținut de un șeih sirian, unul dintre favoriții profesorului imam. I-au frecventat o vreme cursurile, și-au cumpărat caiete, și-au scris în ele temele, dar curînd l-au părăsit, așa cum părăsiseră și cursul ținut de Aș-Șanqiti.

Într-o zi, fratele băiatului a adus acasă maqamele[4] lui Al-Hariri[5] și a-nceput să citească din ele cu voce

---

[1] Qaside de proporții mari, monorimate, din perioada preislamică.

[2] Primul vers al qasidei lui Imru al-Qais, cel mai de seamă poet din perioada preislamică (sec. VI).

[3] Poet preislamic (sec. VI), autor al unei alte qaside de felul muallaqatelor și al unora din cele mai frumoase descrieri ale cămilei.

[4] Gen specific literaturii arabe medievale : mici povestiri în proză rimată, avînd același erou, reunite în cicluri.

[5] Unul din cei mai cunoscuți autori de maqame (1054—1122) ; reprezentant de seamă al literaturii arabe din perioada abasidă.

tare pentru a le învăţa pe de rost. Băiatul le reţinea şi el fără să scoată nici o vorbă. Mai apoi au început să înveţe împreună, aşa cum procedaseră şi cu muallaqatele. Au memorat astfel zece maqame. După aceea, tînărul şeih a părăsit şi această ocupaţie, aşa cum renunţase şi la muallaqate şi la lecţiile de compunere, ocupîndu-se de lecţiile de baze, drept şi dogmatică.

Altădată, a adus cu el o carte groasă care se numea *Ghidul elocvenţei* [1] şi care cuprindea propovăduirile imamului Ali, comentată de însuşi profesorul imam. S-a apucat să le înveţe şi pe acestea pe de rost şi, împreună cu el, a încercat şi băiatul. Curînd însă a renunţat şi la această carte ca şi la celelalte. Nu înainte însă ca băiatul să reuşească să reţină cîteva din aceste propovăduiri.

Tînărul şeih a făcut la fel şi cu maqamele lui Badiu az-Zaman al-Hamazani [2].

Nu va uita băiatul niciodată qasida lui Abu Firas [3]:

Te văd nesupus lacrimilor; însuşirea ta-i răbdarea.
Oare iubirea nu-ţi poate fi nici oprită
nici poruncită?

O adusese fratele său; era tipărită în taştir sau în tahmis [4]. O transcrisese astfel unul din azhariţi. A început s-o citească, dar foarte curînd a renunţat la taştirul sau la tahmisul azharitului şi s-a apucat să memoreze împreună cu fratele său numai qasida.

Băiatul şi-a amintit de această qasidă fiindcă, din întîmplare, a dat peste acest vers al lui Abu Firas, care i s-a părut foarte ciudat.

---

[1] Culegere de maxime şi predici, atribuite lui Ali, vărul profetului Muhammad; alcătuită la jumătatea sec. al IX-lea.

[2] Întemeietorul genului maqamei (m. 1007).

[3] Poet arab din sec. al X-lea, cunoscut pentru elegiile scrise în timpul prizonieratului la bizantini.

[4] Taştir — poezie rezultată din prelucrarea artificială a unor versuri cunoscute; la fiecare emistih al poeziei originale se adaugă un al doilea cu aceeaşi rimă, care-i dezvoltă tema. Tahamis — prelucrare similară, cu deosebire că la fiecare emistih cel care face prelucrarea adaugă alte patru versuri cu aceeaşi rimă şi împarte astfel qasida în strofe de cîte cinci versuri. Ambele genuri de prelucrare sînt caracteristice perioadei de decădere a poeziei arabe medievale.

Am devenit beduin printre-ai mei sedentari, căci casa care nu-i a ta ce altceva-i decît pustiu ?

Tînărul şeih a citit şi a reţinut, şi o dată cu el şi fratele său : „...fiindcă socot locuinţa doamnei un pustiu fără oameni“ [1].

Băiatul s-a întrebat mirat, ce vrea să spună acest vers şi i s-a părut ciudat că într-o poezie apare cuvîntul „doamnă“. Mai tîrziu, cînd a pătruns mai adînc în tainele literaturii, a citit din nou acest vers, de data aceasta aşa cum trebuie şi l-a înţeles. Tot atunci a aflat că, adesea, a apărut cuvîntul „doamnă“ în versurile şi în proza abasizilor înnoitori.

Şi astfel, în acest mod haotic, prietenul nostru a început să cunoască literatura. A reţinut un amestec de versuri şi proză, fără a se opri la un gen sau capitol oarecare. A reţinut ceea ce din întîmplare îi trecea pe la urechi, iar în rest îşi vedea de treburile şi de fanqalele sale.

Într-o zi, pe la începutul anului şcolar, tinerii aceia entuziaşti au mers la un curs nou de literatură, pe care-l ţinea şeihul Saiyd al-Marsafi în cadrul riuaqului absid. Au ascultat *Divanul al-hamasa* [2].

Lecţia aceasta i-a încîntat şi nu s-au întors acasă pînă ce n-au cumpărat divanul. S-au hotărît să asiste la aceste lecţii, să le dea o deosebită atenţie şi să înveţe pe de rost întregul divan. Fratele băiatului a alergat, aşa cum îi era obiceiul, şi a cumpărat *Comentariul lui At-Tebrizi* la *Divanul al-hamasa*, l-a legat şi a împodobit cu el dulapul său, spre care nu-şi îndrepta atenţia decît arareori. A început să înveţe pe de rost poezii din *Divanul al-hamasa*, punîndu-l şi pe prietenul nostru să facă la fel. Din cînd în cînd, se întrerupeau şi-i citea fragmente din *Comentariul lui At-Tebrizi*. Citea aşa cum citise şi cărţile de drept şi de baze, străduindu-se să

---

[1] Sensul diferit provine din citirea greşită a unui cuvînt.

[2] Divan de versuri care începe cu poemele dedicate faptelor de vitejie ; alcătuit în secolul al IX-lea de Abu Tamam ; (hamasa — vitejie, eroism).

înțeleagă, întocmai cum făcuse și cu aceste cărți. Băiatul își dădea seama că de fapt cartea aceasta nu trebuie nici citită și nici înțeleasă în acest mod. Tînărul șeih și prietenii săi considerau *Divanul al-hamasa* ca fiind un text, iar cartea lui At-Tebrizi ca fiind un comentariu și regretau că cineva n-a scris și o glosă la acest comentariu. Deseori, povesteau despre discuțiile pe care șeihul Al-Marsafi le avea cu ei și despre glumele pe care acesta le făcea pe seama lor, a profesorilor și a cărților azharite.

Povesteau, făcînd haz pe seama lui, dar și încîntați de lecțiile pe care le ținea. În același timp însă, ei își continuau și cursurile pur azharite, fără a le neglija și fără a rămîne în urmă cu ceva.

Prietenul nostru asculta discuțiile lor, care-l distrau nespus, și dorea foarte mult să poată merge și el la cursul acesta. Dar tinerii n-au întîrziat să-l abandoneze, așa cum părăsiseră și altele cursuri de literatură pe care nu le găsiseră serioase și care nu erau dintre cele de bază ale Al-Azharului, ci dintre cele suplimentare, introduse de profesorul imam și cunoscute sub numele de „științe moderne". În rîndul acestora se încadrau : geografia, matematica și literatura. Au părăsit acest curs și din pricină că șeihul exagera, bătîndu-și joc de ei și nearătîndu-le nici un respect.

Și-a format o părere proastă despre ei, socotindu-i ca fiind nepregătiți pentru aceste cursuri, care au nevoie de gust și care nu suportă fanqala. La rîndu-le, și ei și-au făcut o părere proastă despre el, socotindu-l incapabil și nepriceput să se ocupe de „adevărata știință". Socoteau că el știe pe de rost niște cursuri care se recită, niște vorbe care zboară în vînt, niște glume care stîrnesc hazul, dar din toate astea nimic serios nu rămîne.

Totuși, trebuia să asiste la cursurile acestea fiindcă însuși profesorul imam se interesa de ele și era bun amic cu cel care le ținea. Profesorul folosea orice prilej pentru a compune o qasidă de laudă în cinstea lui ; i-o oferea, iar apoi o dicta și studenților. Unii se apucau s-o învețe pe de rost, de parcă ar fi făcut parte dintre cele mai frumoase și mai strălucite poezii. O găseau

frumoasă şi strălucită numai fiindcă ea fusese dedicată profesorului imam.

S-au străduit, pe cît au putut, să frecventeze cu regularitate acest curs, dar n-au mai fost în stare să-l suporte şi l-au abandonat, revenind la ceaiul lor cu care se delectau dimineaţa în tihnă. După ce a învăţat o bună parte din *Divanul al-hamasa*, prietenul nostru a întrerupt studiul literaturii. Într-o zi, s-a răspîndit vestea că şeihul Al-Marsafi va citi de două ori pe săptămînă la gramatică *Împărţirea pe capitole* a lui Al-Zamahşari. Prietenul nostru a venit şi la acest nou ciclu şi după ce l-a ascultat pe şeih o dată şi încă o dată, i-a plăcut, s-a ataşat de el, i-a urmat cu regularitate cursul şi din momentul acela nu l-a mai părăsit.

Băiatul avea o memorie foarte bună : nu auzea nici un cuvînt, nici o părere şi nici o explicaţie de-a şeihului fără să le înregistreze. Adesea, întîlnea cîte un vers în care figurau cuvinte care fuseseră explicate mai înainte şi prietenul nostru îi reproducea şeihului ceea ce reţinuse : povestirile lui, explicaţiile pe care le dăduse, părerile pe care le exprimase, ideile critice la adresa *Divanului al-hamasa* şi a comentatorilor lui, corectările aduse versiunii lui Abu Tamam sau completarea cu acele fragmente existente doar la Abu Tamam.

Şeihului i-a plăcut mult de băiat şi l-a îndrăgit. În timpul lecţiei se adresa numai lui, iar după cursuri îl chema la el şi-l însoţea pînă la poarta Al-Azharului şi chiar pînă mai încolo, pe drumul spre casă. Într-o zi, i-a propus să meargă împreună mai mult ca de obicei. Şeihul, împreună cu prietenul nostru şi cu alţi elevi de-ai săi, au ajuns la o cafenea şi au intrat în ea. A fost prima cunoştinţă a băiatului cu o cafenea. Au stat acolo de la rugăciunea de amiază pînă cînd a chemat muezinul la rugăciunea de asfinţit. Băiatul s-a întors acasă fericit şi mulţumit, cu noi şi mari speranţe în suflet.

În afara lecţiilor, profesorul nu discuta cu elevii săi decît despre Al-Azhar şi şeihii lui, despre metodele de învăţămînt proaste care se foloseau aici. Şeihul era necruţător cînd se referea la aceste probleme. Criticile lui erau usturătoare, iar insultele aduse profesorilor erau nemi-

loase. Găsea aprobare la elevii săi, dar cea mai puternică influenţă a avut-o asupra băiatului.

Încetul cu încetul, el a început să se îndepărteze de alte cursuri şi să se simtă legat de acesta şi, împreună cu alţi doi colegi, să se apropie de şeih. Dimineaţa, se întîlneau, pentru a-l asculta, iar apoi mergeau la bibliotecă pentru a citi literatura veche. După-amiaza se întorceau la Al-Azhar şi se aşezau în locul acela de trecere dintre direcţiune şi riuaqul abasid, începînd să discute despre ceea ce spune profesorul lor şi despre ceea ce citiseră în bibliotecă, făcînd glume pe seama celorlalţi şeihi ori pe seama acelora care intrau sau ieşeau, trecînd pe lîngă ei. După rugăciunea de asfinţit, intrau în riuaqul abasid pentru a asculta lecţia şeihului Bahit, care, după moartea profesorului imam, preluase citirea *Comentariului* la *Coran*.

Băieţii aceştia însă, nu-l ascultau pe şeihul care citea, aşa cum o făceau ceilalţi studenţi. Ei îl ascultau pentru a face haz, pentru a-i înregistra greşelile, care erau foarte multe, mai ales atunci cînd se referea la unele probleme de limbă şi de literatură, pentru a-l bîrfi după lecţii, pentru ca a doua zi să spună şi şeihului Al-Marsafi ce auziseră, furnizîndu-i astfel noi motive pentru a-i critica pe profesorii şi şeihii colegi cu el.

Băieţii erau sătui pînă peste cap de Al-Azhar, iar întîlnirea cu şeihul şi cursul său i-a făcut să fie şi mai sătui. Sufletele lor doreau libertatea, iar şeihul Al-Marsafi şi cursul său le-au scos lanţurile şi cătuşele.

Nu cunosc un alt lucru care să împingă sufletele, şi mai ales sufletele tinere, spre libertate, aşa cum o face literatura, îndeosebi dacă ea este studiată aşa cum proceda şeihul Al-Marsafi cu elevii săi cînd le explica *Divanul al-hamasa* ori *Cartea completă*. În primul rînd, o critică liberă a poetului, iar apoi — în ordine — a povestitorului, a comentatorului şi a diverşilor lexicologi. Urma o verificare şi un exerciţiu al gustului pentru a face cunoştinţă cu tainele frumosului din poezie sau din proză, din conţinut în general şi din subtilităţi, din metri şi din rimă, din locul cuvîntului în context. Venea după aceea o verificare prin experienţă a gustului nou din acest mediu în care se ţinea cursul şi o comparaţie

între grosolănia gustului azharit şi finețea celui vechi, între slăbiciunile gîndirii azharite şi clarviziunea gîndirii vechi. Prin toate astea se ajungea la sfărîmarea lanțurilor azharite în general, în multe cazuri la o revoltă împotriva şeihilor, împotriva ştiinței şi gusturilor lor, împotriva comportării şi modului de a discuta, iar uneori, e adevărat, la învinuiri pe nedrept şi la bîrfe.

Din această pricină n-au mai rămas în compania şeihului decît un număr mic de elevi, deşi la început fuseseră foarte mulți. Dintre cei rămaşi, se distingeau în mod deosebit aceştia trei, care au alcătuit un mic grup, a cărui faimă s-a răspîndit repede în tot Al-Azharul. Au aflat de el atît studenții cît şi şeihii ; au aflat mai ales de faptul că ei criticau Al-Azharul şi se revoltau împotriva tradițiilor şi de epigramele pe care le compuneau la adresa şeihilor şi studenților. Şi iată-i pe azhariți urînd acest grup şi în acelaşi timp respectîndu-l.

Şeihul nu era numai profesor, ci şi literat. Cînd se întîlnea cu lumea sau cînd îşi ținea cursurile la Al-Azhar, el aborda prestanța ulemailor, dar cînd se afla numai cu prieteni sau cu apropiați, ducea viața de literat : vorbea cu o deplină libertate despre orice om şi despre orice subiect, aducea exemple din versurile, din proza şi din biografiile celor vechi, pentru a-i convinge pe interlocutori că ei, la fel ca şi el, au fost independenți şi au vorbit despre orice lucru şi despre orice om, fără să le fie teamă şi fără reținere, aşa cum zicea el.

Cel mai plăcut şi dorit lucru pentru elevii săi era acela de a-i urma calea, întrucît îl iubeau, îl respectau şi vedeau în el un exemplu de îngăduință şi de mulțumire cu cît mai puțin. Disprețuia ceea ce nu este demn de un ulema : calomniile, intrigile, vicleniile, strădaniile de a se introduce pe sub pielea mai marilor şi a celor cu influență, vicii care îi rodeau pe cei mai mulți dintre şeihii Al-Azharului.

Elevii vedeau această atitudine a sa cu propriii lor ochi, o pipăiau cu mîinile lor şi-o trăiau alături de el atunci cînd îl vizitau la locuința sa veche şi dărăpănată, care se afla într-o străduță murdară, căreia i se spunea Ulicioara ar-Rakraki, din cartierul Poarta mării. Acolo,

în cea mai depărtată fundătură a acestei ulicioare, locuia şeihul. Trăia într-o casă murdară şi pe jumătate dărîmată. Intrai printr-o uşă şi ajungeai într-un coridor îngust şi plin de igrasie, unde te izbeau fel de fel de mirosuri grele şi unde nu se afla nimic altceva decît o bancă de lemn, lungă şi goală, rezemată de un perete din care începuse a se desprinde molozul.

Şeihul cobora la elevii săi şi stătea pe această bancă, alături de ei. Era mulţumit şi liniştit; îi asculta zîmbind şi le vorbea cu cea mai delicată, mai plăcută, mai pură şi mai neprefăcută voce. Uneori, cînd elevii veneau în vizită şi era ocupat, îi invita sus, în cameră. Urcau pe o scară ce abia se mai ţinea şi ajungeau la el printr-un coridor gol, inundat de lumina soarelui. Cînd intrau în cameră, îl găseau pe şeih stînd pe jos, aplecat asupra zecilor de cărţi din jurul său, căutînd un fragment de poezie pe care să-l completeze, un vers pe care să-l explice, o expresie căreia să-i precizeze sensul sau o poveştire pentru a verifica părerile despre ea. În dreapta, avea ustensilele ce-i serveau la pregătirea cafelei. Cînd intrau în cameră, nu se ridica, ci îi poftea bucuros să ia loc pe unde pot şi trimitea pe unul dintre ei să le pregătească o cafea. Vorbea cîteva clipe cu ei, apoi îi invita să participe alături de el la cercetările sau căutările cu care era ocupat.

Băiatul şi unul din cei doi prieteni ai săi n-au uitat că într-o zi, la vremea rugăciunii de dinaintea serii, l-au vizitat pe şeih acasă. L-au găsit stînd pe un aşternut sărăcăcios, aruncat undeva pe coridor, iar alături de el, o bătrînă gîrbovită de vreme aproape că atingea podeaua cu capul. Şeihul îi dădea să mănînce cu mîna lui. Cînd i-a văzut, le-a zîmbit şi i-a invitat să-l aştepte puţin în camera sa. După un timp, a venit la ei zîmbind şi le-a spus mulţumit: „Tocmai îi dădeam mamei să mănînce".

Cînd ieşea din casă şeihul era întruchiparea seriozităţii şi modestiei, siguranţei sufleteşti şi purităţii conştiinţei, liniştei şi fericirii. Cel cu care stătea de vorbă vedea în el un om care nu fusese oropsit de soartă, care duce o viaţă îndestulată, lipsită de griji.

Elevii săi, mai ales cei apropiaţi de el, ştiau însă foarte bine că el face parte din oamenii cei mai săraci şi mai nevoiaşi, că treceau săptămîni în şir în care el nu mînca

decît pîine cu sare, pe care le primea de la Al-Azhar. Cu toate astea, el dădea o educaţie aleasă fiului său, avea o deosebită grijă pentru ceilalţi băieţi care studiau la Al-Azhar, iar felul cum îşi dezmierda fiica era înduioşător. Avea un salariu de nimic, care nu depăşea trei lire şi jumătate : deţinea gradul întîi, pentru care primea o liră şi jumătate, iar pentru cursul de literatură, pe care i-l oferise profesorul imam, mai primea încă două lire. Îi era ruşine să se îngrămădească la începutul lunii ca ceilalţi şeihi pentru a-şi primi leafa şi de aceea dădea sigiliul unuia dintre elevii săi apropiaţi, care-i lua dimineaţa puţinii bani şi-i aducea acasă după-amiază.

Aşa trăia acest şeih, iar elevii săi împărtăşeau împreună cu el viaţa aceea sărăcăcioasă, liberă şi ciudată. Îl vedeau pe el cum îşi ducea viaţa şi auzeau despre alţi şeihi lucruri care le umpleau inima de mînie şi sufletele de dispreţ. Şi, fermecaţi de şeihul lor, se străduiau să imite felul său de viaţă, să înveţe de la el, să-i dispreţuiască pe azhariţi şi să se revolte împotriva tradiţiilor lor.

În toată această perioadă, elevii săi nu l-au dezaprobat pe şeih decît pentru un singur fapt, acela că n-a mai rămas credincios profesorului imam. S-a întîmplat atunci cînd şeihul Aş-Şarbini a preluat conducerea Al-Azharului. El a compus o qasidă în care-l lăuda pe noul şeih, căruia îi fusese elev şi la care ţinea. Şeihul Al-Marsafi a recitat şi elevilor săi această qasidă pe care a numit-o a opta muallaq. Era compusă în stilul celei a lui Tarafa. Cînd a terminat-o de dictat şi în jurul lui s-au strîns elevii, l-a lăudat mai departe pe profesorul său şi a făcut chiar o aluzie răutăcioasă la vechiul profesor imam. Unul dintre elevi şi-a exprimat dezacordul pe un ton destul de blînd, dar el s-a întristat şi, jenat a cerut ca Allah să-l ierte pentru greşeala săvîrşită.

Din dragoste pentru şeihul lor, elevii s-au grăbit imediat să-l imite, uneori chiar întrecîndu-l pe profesor.

Nu s-au mulţumit doar cu glumele pe care le făceau pe socoteala şeihilor şi studenţilor, ci au început să vorbească deschis despre cărţile vechi pe care le citeau şi despre faptul că le preferau celor azharite. Citeau *Cartea* lui Sibauaihi sau *Cartea împărţirii în capitole*, ambele

lucrări de gramatică, cele două lucrări ale lui Abd al-Qahir al-Giurgiani de retorică, divanuri ale poeților, și nu se jenau să-și exprime preferința pentru anumite poezii și nici să declame uneori, cu voce tare, versuri socotite la Al-Azhar ca necuviincioase. Compuneau ei înșiși imitații după aceste versuri, iar cînd se întîlneau își recitau unul altuia ceea ce scriseseră. Studenții priveau la ei chiorîș și așteptau orice prilej favorabil pentru a lovi în ei. Adesea, se apropiau de ei studenți începători, îi ascultau și intrau în vorbă, încercînd să învețe de la ei poezia și literatura. Acest lucru îi înfuria și mai tare pe adversari și-i făcea să unelteaască și mai mult împotriva lor.

Într-o zi băiatul nostru pregătea împreună cu unul din cei doi prieteni ai săi lecția despre *Cartea completă*. Le-au venit în minte aceste cuvinte ale lui Al-Mubarrad : „Faqihii musulmani l-au acuzat pe *Al-Haggiagi* [1] de necredință pentru acele cuvinte pe care le-a rostit cînd lumea colinda o dată în jurul mormîntului și minbarului profetului «Dau ocol la niște oase putrede și la niște lemne»". Prietenul nostru n-a găsit în aceste cuvinte ceva care să îndreptățească acuzația de necredință și a spus :

— Al-Haggiagi s-a exprimat prost și necuviincios, însă el n-a fost necredincios.

Cîțiva studenți au auzit aceste cuvinte și n-au fost de acord cu ele. Au transmis apoi și altora cele auzite.

Cei trei băieți ai noștri erau la locurile lor în jurul șeihului Abd al-Hukm Ata. Cineva îi anunță că sînt chemați la cancelaria șeihului geamiei. Au plecat tăcuți, fără să înțeleagă despre ce ar putea fi vorba. Cînd au intrat, nu l-au găsit singur pe șeihul Al-Hasuna, ci în jurul său i-au văzut și pe ceilalți membrii ai consiliului de conducere al Al-Azharului, unii dintre ei ulemai vestiți. Se aflau acolo șeihul Bahit, șeihul Muhammad Hasanein al-Adaui, șeihul Radi și alții. Șeihul geamiei i-a întîmpinat încruntat și a poruncit lui Riduan, șeful supraveghetorilor, să-i introducă și pe studenții care se aflau la el. Cînd au intrat aceștia din urmă, șeihul le-a cerut să spună

[1] Om de stat și conducător militar (661—694). După moarte el a fost socotit de către mulți ca eretic.

ce au de zis despre cei trei. Unul s-a desprins din grup şi a făcut un pas în faţă, după care a început să-i acuze pe băieţi de necredinţă plecînd de la cuvintele pe care le spuseseră despre Al-Haggiagi. A povestit apoi despre ei tot felul de bazaconii.

Studentul acesta era deosebit de abil şi a enumerat o grămadă de insulte spuse de cei trei pe seama şeihilor : unele îl dezaprobau pe şeihul Radi, iar altele pe şeihul Ar-Rifai. Toţi aceştia erau de faţă şi auzeau cu urechile lor părerile băieţilor despre ei. Ceilalţi studenţi au confirmat că toate cele spuse sînt adevărate. Au fost întrebaţi şi băieţii şi n-au tăgăduit nimic. Şeihul Al-Azharului n-a mai continuat nici o discuţie cu ei, ci doar l-a chemat pe şeihul Riduan, poruncindu-i, pe un ton aspru, să şteargă imediat numele acestor trei studenţi din registrele Al Azharului fiindcă el nu are nevoie de astfel de cuvinte goale. Apoi s-a răstit la ei să plece. Au ieşit speriaţi, cu mîinile atîrnîndu-le în jos, neştiind ce să facă şi cum să spună această veste la ai lor.

Dar lucrurile nu s-au oprit aici. N-a fost de-ajuns că studenţii ceilalţi îi priveau bucurîndu-se de nenorocirea lor. După rugăciunea de seară au venit să-l întîlnească pe şeihul Al-Marsafi, pentru a asculta de la el lecţia despre *Cartea completă*. Cînd a venit profesorul l-a întîmpinat Riduan şi, pe un ton politicos, i-a adus la cunoştiinţă că şeihul geamiei a suprimat cursul său şi că-l aşteaptă a doua zi la el la cancelarie.

Şeihul a plecat trist şi împreună cu el şi cei trei elevi ai săi, ruşinaţi şi speriaţi. El încerca să-i consoleze totuşi. După o bucată de drum le-a venit în gînd să meargă la şeihul Bahit pentru a încerca să-l îmbuneze şi, prin intermediul lui, să ajungă la şeihul geamiei. Al-Marsafi le-a zis :

— Nu încercaţi aşa ceva fiindcă precis n-o să reuşiţi.

Şi totuşi au mers la şeihul Bahit. I-a recunoscut imediat ce-au intrat la el şi i-a întîmpinat zîmbind, iar apoi i-a întrebat cu răceală care le e păsul. Cînd au încercat să se apere, el le-a replicat cu aceeaşi răceală :

— Bine, dar voi studiați *Cartea completă* a lui Al-Mubarrad care a fost muatazilit [1]. Citirea cărții lui este un păcat.

Atunci, băieții au uitat că au venit la el pentru a-i obține bunăvoința și-au început să-l contrazică pînă ce l-au scos din sărite. Cînd șeihul s-a umplut de mînie și ei de deznădejde, au plecat. După aceea, au făcut împreună haz de necaz, amintindu-și de cîteva din cuvintele sale și nu s-au despărțit decît după ce și-au promis să ascundă de-ai lor cele întîmplate, „pînă cînd Allah va hotărî ce-i de făcut" [2].

A doua zi, l-au întîlnit pe Al-Marsafi care le-a spus că șeihul geamiei i-a interzis să mai studieze „Cartea completă" și i-a poruncit să citească lucrarea *Cel care mulțumește* [3] de Ibn Hișam. În același timp, l-a mutat de la riuaqul abasid la un stîlp din interiorul Al-Azharului.

Apoi, profesorul a început să-și bată joc și să pretindă față de elevii săi că șeihul Hasuna nu fusese creat pentru știință și pentru a fi șeih, ci pentru a vinde miere neagră la Siracuza. Îi picaseră cîțiva dinți și rostea sunetul „s" foarte sîsîit. Sunetul „q" îl pronunța „a", așa cum se vorbește în dialectul din Cairo, iar vocala „u", o lungea neobișnuit de mult. Și totul era spus în șoaptă. Elevii săi nu vor uita niciodată porecla aceea cu care l-a pecetluit pe șeihul Hasuna. fie-i lui Allah milă de el : „Vînzătorul de mere din Sirianunsa".

Dar acest vînzător din Siracuza era puternic și hotărît, respectat și sever : se temeau toți șeihii de el, inclusiv Al-Marsafi.

A început să le citească lucrarea *Cel care mulțumește*. Elevii au mers la el plini de încredere, fără să le pese ce carte le va citi. Pentru ei era de-ajuns ca el să citească, indiferent ce, iar ei să-l asculte și să discute cu el. Dar cînd băiatul a vrut să-l întrerupă pentru a spune ceva, șeihul i-a făcut semn să tacă și i-a zis pe un ton blînd :

---

[1] Adept al școlii teologice de la Basra, care a creat dogmatica speculativă a islamului în perioada califatului abasid.

[2] Fragment dintr-un verset coranic (sura VIII, *Prăzile*, versetele 43 și 46.

[3] Manual de gramatică.

— Nu, nu ! Ce vreţi să mai mîncăm ?

Băiatul nu-şi aminteşte să fi fost vreodată mai mîhnit ca atunci cînd a auzit aceste cuvinte din gura profesorului. L-au părăsit, cu inimile pline de o tristeţe adîncă.

Nu erau mulţumiţi cu sancţiunea hotărîtă de şeihul geamiei şi se gîndeau la găsirea unei soluţii pentru a scăpa de această nedreptate. Unul dintre ei a preferat calea cea mai comodă : s-a despărţit de cei doi prieteni şi a ocupat un loc în geamia Al-Muaiyd, departe şi de duşman şi de prieten, pînă ce s-a potolit furtuna. Celălalt a povestit tatălui său cele întîmplate, iar acesta a început să intervină pentru a-l scăpa de pedeapsă. El nu şi-a părăsit însă prietenul ; n-a stat departe nici de duşman, nici de prieten. Se întîlnea cu băiatul nostru în fiecare zi şi stătea împreună într-un loc între riuaqul abasid şi moscheie continuînd, aşa cum le era obiceiul, să facă haz pe seama studenţilor şi şeihilor.

Cît îl priveşte pe prietenul nostru, n-a fost nevoie să spună povestea fratelui său, fiindcă ea a ajuns la el pe o altă cale, care i-a rămas necunoscută. Acesta nu i-a făcut nici un fel de reproşuri, ci i-a spus numai atît :

— Treaba ta ! Fă cum vrei. Da' să ştii c-o să culegi odată rodul acestui joc şi-o să vezi atunci cît de amar e !

Băiatul n-a vrut să audă de încercări de înduplecare şi îmbunare ; n-a căutat pe nimeni care ar fi putut interveni pe lîngă şeih. În schimb, a scris un articol violent, în care se năpustea asupra întregului Al-Azhar şi îndeosebi asupra şeihului acestei instituţii, cerînd libertatea opiniei. De ce să nu facă aşa ceva din moment ce există *Al-Giarida* [1], iar directorul acestui ziar cere în fiecare număr libertatea opiniei ?

S-a dus băiatul cu acest articol la directorul ziarului *Al-Giarida,* care l-a întîmpinat cu multă bunăvoinţă şi compătimire. A citit articolul, iar după aceea l-a împins unui camarad al său care-i ţinea locul. Acesta a aruncat doar o privire peste el şi a spus înfuriat :

— Chiar dacă n-ai fi fost sancţionat pentru vreun păcat săvîrşit, ar fi de-ajuns numai acest articol pentru a fi pedepsit.

[1] Organ al Partidului Liberal Popular ; la începutul apariţiei sale a avut o orientare progresistă.

Era cît pe ce să-i răspundă ceva, însă, la vreme, a intervenit, pe un ton blînd, directorul ziarului [1] :

— Cel care-ţi vorbeşte este Hasan-bek Sabri, inspector pentru ştiinţele moderne la Al-Azhar. Acu' tu spune ce vrei ? Vrei să-i înjuri pe şeihi şi Al-Azharul sau vrei să ţi se ridice această sancţiune ?

— Vreau să mi se ridice sancţiunea şi să mă pot bucura de dreptul meu la libertate, a răspuns băiatul.

— Atunci lasă poveştile astea şi du-te şi vezi-ţi cuminte de treabă.

A plecat băiatul şi curînd li s-a comunicat, lui şi celor doi prieteni, că şeihul nu i-a sancţionat şi nu le-a şters numele din registrele Al-Azharului, ci a vrut doar să-i sperie.

De-atunci, băiatul s-a legat de directorul de la *Al-Giarida*, a început să-l viziteze, iar mai apoi să-l vadă chiar în fiecare zi.

În cabinetul directorului de la acest ziar, băiatul a ajuns la un lucru pe care şi-l dorise foarte mult : după ce se săturase pînă peste cap de lumea turbanelor, a intrat în legătură cu lumea fesurilor. Dar a intrat în legătură cu lumea fesurilor de pe cea mai înaltă treaptă, în timp ce el era un băiat sărman, provenit dintr-o familie cu stare modestă. Dacă el ar fi rămas în continuare la Cairo, situaţia familiei ar fi devenit şi mai precară. Întîmplarea aceasta i-a oferit băiatului prilejul să mediteze asupra prăpastiei care-i separă pe cei bogaţi, cărora nu le lipseşte nimic, de cei săraci şi obidiţi.

XX

BĂIATUL ERA DIN CE ÎN CE MAI PLICTISIT DE Al-Azhar, de slujitorii săi, de traiul pe care-l ducea la Cairo, unde era obligat să se ocupe cu treburi pentru care nu simţea nici o atracţie, departe de ceea ce dorea

---

[1] În anul 1907, cînd se petrec faptele descrise, director al ziarului era Ahmed Lutfi as-Saiyd, lider al Partidului Liberal Popular, scriitor şi om politic.

cu înflăcărare. De-abia a sosit la Cairo, odată cu începerea anului şcolar, că a şi început să dorească să se termine. Numai Allah ştie cît de mult se bucura şi ce fericit era atunci cînd se iveau primele semne ale verii şi cînd acele mirosuri insuportabile, stîrnite de căldura soarelui, invadau toate colţurile cartierului în care locuia, atunci cînd nu mai putea sta la nici unul din cursurile de la amiază sau de seara, indiferent de şeihul care le-ar fi ţinut, fără să-l apuce somnul, iar vreunul dintre colegii din jur, mai în glumă, mai în serios, să-l zguduie pentru a-l trezi.

Sosirea verii îi umplea inima de bucurie, fiindcă ea dădea semnalul apropierii vacanţei, cînd se întorcea în sat şi scăpa de Al-Azhar şi de azhariţi ! Nu numai pentru asta aştepta cu nerăbdare vacanţa sau pentru că se întîlnea cu ai săi şi se putea desfăta cu bunătăţi care la Cairo îi lipseau. Aştepta vacanţa şi pentru astea, dar o aştepta mai ales pentru altceva, mult mai însemnat, care lăsa în sufletul lui urme mai profunde decît oricare din toate astea : vacanţa era pentru mintea şi inima sa mai folositoare decît întregul an de şcoală.

Vacanţa îi dădea posibilitatea să se dedice în întregime sieşi, să gîndească — şi ce mult gîndea ! — să rămînă singur sau numai cu fraţii, să citească — şi ce mult citea şi cît de felurite şi folositoare erau cărţile pe care le citea !

Tinerii din familie se întorceau de la şcoli cu geamantanele doldora de cărţi care nu aveau nici o legătură cu ce studiau şi a căror citire le era interzisă în cursul anului şcolar. Cărţile astea erau felurite : unele serioase, altele amuzante, unele vechi, altele noi, fie din literatura arabă, fie traduceri.

După cîteva zile petrecute în familie, tinerii se plictiseau din pricina trîndăvelii şi leneviei. Atunci alergau la cărţile cărora le dăruia ziua întreagă şi chiar o bună parte din noapte. Tatăl era foarte fericit să-i vadă aşa şi chiar îi lăuda pentru această ocupaţie. Adesea însă, cînd ajungeau la povestiri populare, cînd se cufundau în *O mie şi una de nopţi*, în povestirile lui Antara sau Sayf Ben

zu-Yazin, nu-i prea mai plăcea şi-i dojenea pentru ceea ce citeau.

Dar ei îşi vedeau mai departe de cărţile lor, indiferent dacă familia se bucura sau se mînia. Şi găseau în ele mult mai multe foloase şi plăceri decît în cărţile de şcoală. Citeau traduceri de Fathi Zaglul din franceză şi as-Sibai [1] din engleză, articole scrise de Giurgi Zeidan [2] în *Al-Hilal* [3], diverse povestiri, lucrări despre istoria literaturii şi civilizaţiei, articole de Yaaqub Sarruf [4] din *Al-Muqtataf* [5] şi de şeih Raşid [6] din *Al-Manar*.

Tot în vacanţă citeau şi lucrările lui Qasem Amin [7] şi multe din operele profesorului imam. Citeau şi numeroase povestiri care se traduceau pentru amuzarea cititorilor şi care descriau aspecte ale vieţii total diferite de cele pe care le cunoscuseră în satele şi oraşele lor, povestiri ce-i fermecau cu adevărat. Toate astea îi tentau să citească cu nesaţ. Cum găseau în ziare sau reviste vreo menţiune despre o carte nouă sau despre vreuna veche pe care n-o văzuseră încă, imediat scriau editorului şi-i cereau să le-o expedieze. După cîteva zile, poştaşul aducea pachetul, iar familia, de voie de nevoie, trebuia să achite costul lui.

Prietenul nostru aştepta cu nerăbdare vacanţa şi pentru că acum avea timp să se gîndească oricît voia la prietenii săi de departe, să le scrie şi, în acelaşi timp, să primească scrisori de la ei. Găsea în toate astea o

---

[1] Publicişti şi traducători egipteni de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea.

[2] Giurgi Zeidan (1861—1914) — scriitor şi publicist de seamă ; creatorul romanului istoric în literatura arabă nouă.

[3] *Semiluna* — revistă social-politică şi literară, înfiinţată în anul 1892 de Giurgi Zeidan.

[4] Yaaqub Sarruf (1852—1927) — publicist şi scriitor, autor al unor lucrări ştiinţifice de popularizare.

[5] *Selecţiuni* — revistă înfiinţată în deceniul al IX-lea al secolului trecut de către Yaaqub Sarruf, în Egipt.

[6] Raşid Rida (1865—1935) — continuator al lui Muhammad Abdo, om politic şi militant, redactorul revistei *Al-Manar (Farul)*, organul adepţilor reformei treptate a islamului.

[7] Qasem Amin (1865—1908) — publicist egiptean, militant înflăcărat pentru emanciparea femeii în Orient.

plăcere pe care n-o simţea atunci cînd îi întîlnea pe prietenii săi la Cairo şi le vorbea îndeaproape.

Îi mai plăcea vacanţa şi fiindcă avea acum ocazia să se întîlnească şi cu alţi tineri care purtau fes, în afara fraţilor săi. Unii studiau în şcoli secundare, iar alţii în şcoli superioare; toţi, ca şi el, veniseră în sat căutînd acolo, lîngă părinţi, odihnă şi linişte. În întîlnirile şi discuţiile cu el, găseau şi ei plăcere şi folos care nu erau mai mici decît ale lui. Se întrebau unii pe alţii despre ceea ce studiau, deseori îi citeau cîte ceva din cărţile lor, iar el citea împreună cu ei cîte ceva din literatura veche.

La început, cîteva vacanţe nu i-au plăcut. În familie a intervenit ceva şi au părăsit oraşul în care crescuse băiatul, mutîndu-se în partea de sus a regiunii. Acolo au locuit un an sau doi, iar după aceea s-au mutat în regiunea cea mai îndepărtată din Egiptul de Sus şi au rămas acolo vreme îndelungată. Prietenul nostru tînjea după vechiul orăşel, locurile acestea noi, pe care nu le cunoştea şi prin care nu se putea deplasa în voie, la dreapta sau la stînga, plictisindu-l foarte tare. Dar treptat s-a obişnuit cu noul oraş şi l-a îndrăgit la fel ca pe celălalt, devenindu-i un al doilea loc natal.

O dată s-a dus cu întreaga familie să-l viziteze pe tatăl său, care începuse de curînd lucrul în acest oraş. Cînd totul a fost pus la punct şi s-a stabilit cu locuinţa acolo, a chemat şi familia să se mute. Era tocmai în vacanţa de vară. S-a mutat familia şi o dată cu ea şi băiatul. S-au urcat în tren la miezul nopţii şi au ajuns a doua zi la ora patru. Era un oraş nou şi trenul nu stătea acolo decît un singur minut. Familia, alcătuită din femei şi copii, era destul de numeroasă, capul ei fiind, în această călătorie, cel mai mare dintre fiii şeihului. Aveau cu ei şi o grămadă de bagaje. Cînd trenul s-a apropiat de gară, băieţii mai mari au venit şi i-au chemat pe ceilalţi să se apropie de uşă şi să ia şi bagajele. Ajungînd în gară, trenul a oprit şi bagajele au fost împinse toate deodată jos, iar după ele au sărit şi ei. Trenul a plecat şi n-au uitat nimic în vagon în afară de fratele acesta al lor care era orb.

Rămas singur, fără a fi în stare să facă ceva, băiatul a fost cuprins de spaimă. Nişte călători, văzîndu-l în ce

situaţie încurcată şi cît de zăpăcit este, s-au apropiat de el şi-au încercat să-l liniştească. La prima staţie au coborît şi l-au predat telegrafistului, văzîndu-şi mai departe de drum.

Mai tîrziu, băiatul a aflat că familia a ajuns la locuinţa din noul oraş, a început să viziteze casa, trecînd dintr-o încăpere în alta, iar apoi a aşezat fiecare lucru la locul său. A venit apoi şeihul şi-a început să întrebe despre unul şi altul din fiii şi fiicele sale.

Întîmplător, după ce a trecut o bucată bună de vreme de la sosirea familiei, şi-a adus aminte şi de el. La auzul numelui său, s-a speriat. Au tresărit o dată cu el, cuprinşi de teamă, mama şi fraţii. Băieţii au alergat la biroul telegrafistului şi, cum au ajuns acolo, au şi aflat că fratele lor se află în staţia vecină şi aşteaptă pe cineva care să-l aducă. Au trimis la el pe cineva care l-a adus călare pe un catîr ce mergea cînd liniştit, cînd în buiestru, adăugînd şi mai multă spaimă la spaima care-i stăpînea sufletul.

Băiatul n-a uitat niciodată ce s-a întîmplat cît a stat la telegrafist. Acesta era un tînăr vioi şi glumeţ, care rîdea foarte mult. S-au adunat la el cîţiva din lucrătorii de la gară şi la început nu le-a prea plăcut băiatul pe care l-au văzut acolo. Cînd au aflat însă ce i s-a întîmplat, li s-a făcut milă de el. Socotindu-l un şeih orb, nu s-au îndoit că el recită bine *Coranul* sau cîntă bine. I-au cerut să le cînte ceva, dar el s-a jurat că nu ştie. I-au cerut atunci să le recite ceva din *Coran* şi din nou s-a jurat, de data aceasta că nu ştie să recite bine. Au insistat să le spună ceva, chiar şi numai pentru a-l auzi cum vorbeşte. Speriat şi foarte ruşinat, supărat pe viaţă şi blestemîndu-şi zilele, în cele din urmă a fost nevoit să le recite ceva din *Coran*. Cuvintele i s-au oprit însă în gît, iar pe obraji au început să-i alunece lacrimi. Cei care erau de faţă au încercat să-l mîngîie şi s-au îndepărtat, lăsîndu-l singur sau, ca şi cum ar fi fost singur, pînă ce va veni cineva să-l ia şi să-l ducă la ai săi.

Povestea asta l-a chinuit pe băiat, dar nu l-a putut face să urască noul oraş şi să renunţe de a-l vizita. Dimpotrivă, i-a plăcut oraşul şi, de fiecare dată cînd se apro-

pia vara, îl dorea foarte tare, în ciuda căldurilor mari, greu de suportat, care bîntuiau în regiunea aceea.

Starea celor care locuiseră în „imobilul" din Cairo s-a schimbat mult. În ce-i priveşte pe studenţii mai mari, doi dintre ei au căpătat gradul de ulema, iar ceilalţi, şi printre ei şi fratele băiatului, s-au înscris la şcoala de judecători, imediat ce aceasta a luat fiinţă. Vărul său, care-l salvase de singurătate la Al-Azhar şi în casă, l-a părăsit şi el, înscriindu-se la Institutul pedagogic.

Băiatul a privit în jurul său şi din nou s-a văzut în mijlocul singurătăţii crude şi nedorite, care-l chinuise la începutul studenţiei. Situaţia era deosebit de neplăcută şi dureroasă. Cînd, după sfîrşitul verii, se va întoarce la Cairo, nimeni nu se va mai ocupa de el. Fratele său va pleca la şcoala de judecători, iar vărul la Institutul pedagogic.

„Ce-o să facă el singur în casa aia ? La ce-o să folosească lui sau altcuiva, dacă o să meargă iarăşi la Cairo ? Are acum ceva cunoştinţe care nu sînt chiar nimic. La ce-o să-i fie de folos gradul de ulema dacă o să-l dobîndească ? Este însă foarte probabil că n-o să-l obţină fiindcă dobîndirea lui cere eforturi mari pe care el, singur fiind, nu le poate depune."

Cuvintele acestea le-a spus fratele său celorlalţi din familie într-o zi de vară, cînd vacanţa era pe sfîrşite. Tatăl a vrut să spună ceva, dar l-a întrerupt fiul său cu aceste argumente care l-au obligat la tăcere. Mamă-sa n-a avut nici ea ce să zică şi s-a pornit pe plîns. Băiatul s-a ridicat şi a plecat poticnindu-se, într-o cameră unde a rămas stană, fără să scoată nici o vorbă şi fără să se gîndească la nimic.

A fost o noapte grea, în care sufletul băiatului s-a zbuciumat cuprins de chinuri. S-a făcut dimineaţă. Nu a zis nimănui nimic şi nimeni nu i-a spus nici o vorbă. A fost o zi lungă şi grea. Seara, tatăl său a venit la el, l-a mîngîiat pe cap, l-a sărutat şi i-a zis :

— O să te duci la Cairo şi-o să ai un servitor care te va ajuta.

La auzul acestor cuvinte, atît băiatul cît şi maică-sa au fost cît pe ce să izbucnească în plîns.

A venit și ziua plăcerii. Băieții s-au dus la gară. Printre ei se afla și prietenul nostru. Cu părinții servitorului se înțeleseseră să se întîlnească la gară. Ei au venit, trenul a sosit și el, dar servitorul nicăieri. Frații lui s-au urcat în trenul care și-a continuat drumul, iar băiatul a rămas și s-a întors acasă împreună cu tatăl său. Amîndoi erau triști și n-au scos nici o vorbă.

La căderea nopții însă, a venit servitorul, readucînd în sufletul băiatului bucurie și nădejde. După două zile, a plecat împreună cu micul său servitor negru la Cairo, ducînd fratelui noi provizii.

În Cairo a locuit împreună cu micul lui servitor. Îl însoțea pînă la Al-Azhar, îi pregătea mîncarea pentru dejun, iar în timpul liber îi citea cîte ceva într-o limbă stîlcită, greu de priceput.

S-a înființat Universitatea[1] și prietenul nostru s-a înscris și la ea. Dimineața mergea cu servitorul său cel negru la lecțiile de la Al-Azhar, după-amiază la cele de la Universitate. A găsit vieții sensuri noi. A intrat într-un alt mediu și a cunoscut profesori care nu pot fi comparați cu cei pe care-i avusese la Al-Azhar.

Universitatea era departe de locuința cea veche; destul de departe erau și școala de judecători și Institutul pedagogic. Așa că vechii locatari au părăsit-o. S-a mutat și băiatul nostru într-o altă casă, pe strada Sicomorilor.

A început o viață care se deosebea total de cea veche; nu mai avea comun cu aceasta decît faptul că din cînd în cînd, o dată la o săptămînă sau la două săptămîni, băiatul mai venea pe la Al-Azhar, că, tot din cînd în cînd, îi întîlnea pe prietenii săi azhariți, care veneau pe la Universitate și că, la fel de rar, îl vizita pe șeihul Al-Marsafi.

În sufletul și în adîncul conștiinței sale, băiatul s-a despărțit de Al-Azhar. Continua să figureze însă în registrele lui. N-a spus nimic tatălui său despre ceea ce făcuse, de teamă să nu-l întristeze și să nu deznădăjdu-

---

[1] Universitatea de stat din Cairo a fost înființată în anul 1908, deși proiectul creării ei era mai vechi.

iască. Şeihul nu ştia nimic despre Universitate şi nu-l interesa nimic ce era legat de ea.

În vacanţa de vară, băiatul s-a întors împreună cu fraţii în oraşul lor. Într-o zi, cînd tocmai citeau ceva, a sosit poştaşul şi a adus fratelui său o scrisoare de la unul din prieteni. A citit el scrisoarea şi a recitit-o împreună cu prietenul nostru, care a aflat din ea lucruri curioase.

A petrecut băiatul opt ani la Al-Azhar ; ani în care această instituţie a cunoscut o serie de reforme. În vara aceea, s-a permis studenţilor înscrişi la Al-Azhar să-şi scurteze durata studiului acolo şi să se prezinte mai devreme la examenul pentru obţinerea gradului, dacă puteau dovedi că înainte de a avea vîrsta de doisprezece ani, vîrstă socotită legală pentru înscrierea la această şcoală, mai studiaseră aici sau la alte şcoli religioase. Ştirea s-a anunţat în timpul vacanţei. Prietenul acela a alergat la consiliul şeihilor şi a prezentat o cerere în numele băiatului, pretinzînd că înainte de a fi împlinit vîrsta legală, el a studiat doi ani la Al-Azhar. S-a dus cu această cerere la doi dintre marii şeihi pe care băiatul nu i-a văzut niciodată şi nici ei pe el, de la care nu ascultase nici o lecţie şi nici ei nu auziseră nimic de la el, ei au citit-o şi au confirmat că băiatul n-a spus decît adevărul. Nu s-a întîmplat nici o nenorocire din moment ce pe la ei au trecut atîţia studenţi ! Ar fi putut ei să-i ţină minte pe numeroşii elevi ?

Şi astfel băiatul a aflat, nu mai ştie de unde, că a petrecut la Al-Azhar zece ani. În realitate fuseseră doar opt. Nu-i mai rămăseseră aşadar decît doi ani pînă la prezentarea pentru obţinerea gradului.

I-a fost dat deci să mai treacă pe la Al-Azhar, tocmai cînd era pe punctul să-l părăsească definitiv. I-a fost dat deci să rămînă ca student la ambele universităţi : şi la Universitatea Azharită, cum se numea Al-Azharul pe-atunci, şi la Universitatea Egipteană. I-a fost dat să ducă viaţa aceea amestecată, în care vechiul Al-Azhar, situat în cartierul la fel de vechi dintre Al-Batiniya şi Kafr at-Tamain, se întîlnea cu noua Universitate, situată pe elegantul bulevard Qasr al-Ayni.

Să-l lăsăm aşa cum era — un obiect al disputei dintre vechi şi nou. Cine ştie ?! Poate că vreodată o să ne mai întoarcem la el.

*
* *

Iată-te, fiul meu, părăsindu-ţi patria, oraşul şi casa, despărţindu-te de familie şi de prietenii tăi şi trecînd marea, la puţinii ani pe care-i ai, pentru a studia, singur la Paris.

Lasă-mă să-ţi dăruiesc această povestire. Din cînd în cînd poate că vei găsi în ea odihnă ; în clipele cînd cursurile te vor obosi sau cînd lecţiile de latină şi greacă îţi vor deveni o povară. Vei face cunoştinţă acolo cu o viaţă pe care n-ai cunoscut-o în Egipt. Îţi vei aduce aminte atunci, de un om care întotdeauna cînd ai stat lîngă el a fost fericit, care a găsit întotdeauna, atît în purtarea ta serioasă cît şi în glumele tale, o plăcere fără seamăn şi o desfătare la fel de mare.

IULIE—AUGUST 1939

VIC-SUR-CÈRE

Intreprinderea poligrafică „INFORMAȚIA”
coli tipo: 13,75. Comanda 96

Lei 6,25

Editura pentru literatură universală